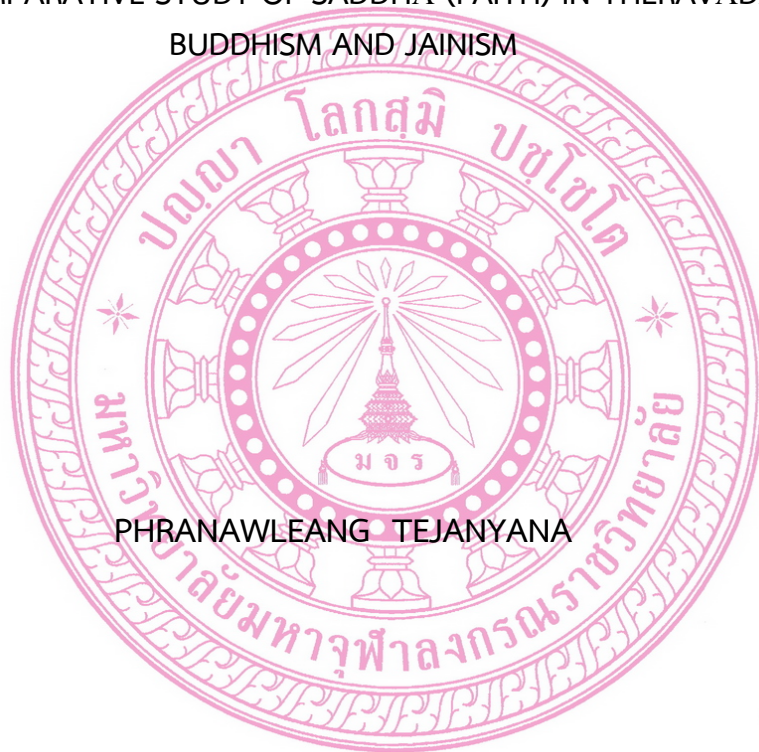

การศึกษาเปรียบเทียบหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาท
กับศาสนาเซน

A COMPARATIVE STUDY OF SADDHĀ (FAITH) IN THERAVĀDA
BUDDHISM AND JAINISM

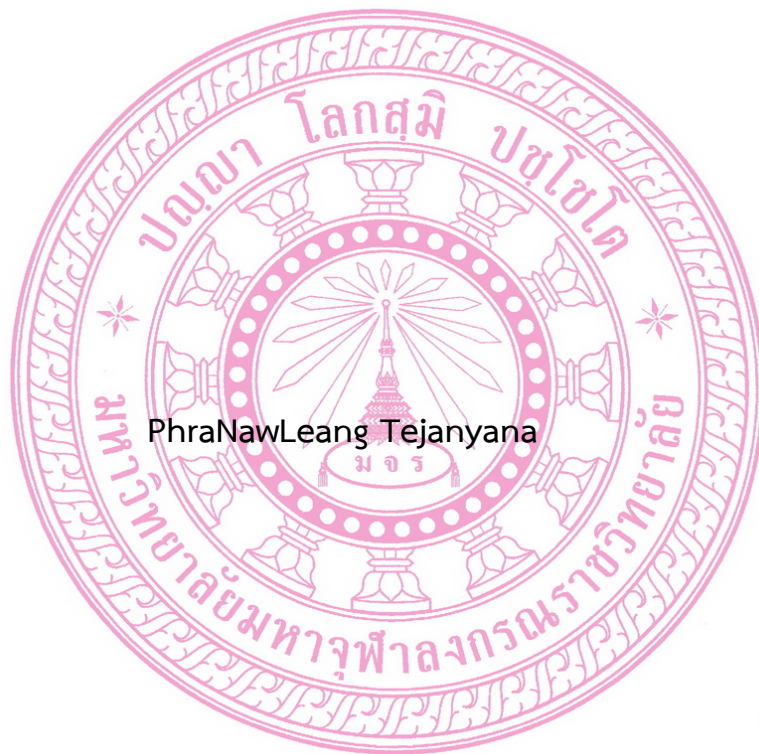
PHRANAWLEANG TEJANYANA

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๕๖

การศึกษาเปรียบเทียบหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาท
กับศาสนาเซน

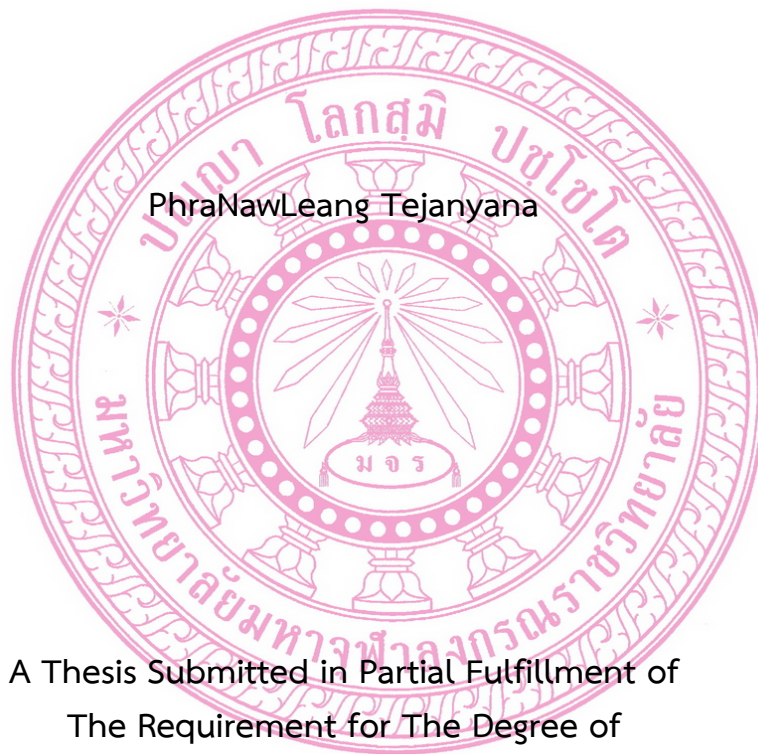
วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๕๖

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A Comparative Study of Saddhā(Faith) in Theravāda
Buddhism and Jainism

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Comparative Religion)

Graduate School
MahachulalongkornrajavidyalayaUniversity
Bangkok,Thailand
B.E.2556

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเปรียบเทียบหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาเซน

ชื่อผู้เขียน : PhraNawLeang Tejanya

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ศาสนาเปรียบเทียบ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ ร ป.ธ.๗, ร.บ., พช.ม.(พัฒนาชุมชน), พธ.ด.

(พระพุทธศาสนา).

: ดร.แสวง นิลนามะ ป.ธ.๗, พธ.ด. (พระพุทธศาสนา).

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาท กับศาสนาเซน โดยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ (๑) เพื่อศึกษาหลักศรัทธา ในพระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาหลักศรัทธาในศาสนาเซน (๓) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาเซนโดยมีวิธีวิจัยคือศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนำมาวิเคราะห์ตีความเปรียบเทียบ

ผลการวิจัยพบว่า “ศรัทธา” ในพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง การเชื่อมั่นในความดี เป็นการเชื่อที่มีเหตุผลสนับสนุน เป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญากำกับ ชักนำให้อยู่มีลักษณะของความเชื่อตามความเป็นจริง โดยมองให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผลของสิ่งต่างๆ ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเถรวาท เน้นไม่ให้เกิดสันหรือลงความเห็นในเรื่องใด จนกว่าจะได้รับการพิสูจน์ด้วยการลงมือปฏิบัติจนเห็นผลที่ได้รับจากประสบการณ์ตรง ความเชื่อหรือศรัทธาในพระไตรปิฎกมี ๔ ประการ คือ (๑) กัมมสัทธา (๒) วิปากสัทธา (๓) กัมมัสสกตาสัทธา (๔) ตถาคตโพธิสัทธา โดยสรุปแล้วมุ่งเน้นให้เชื่อกฎแห่งธรรมชาติ กฎแห่งการกระทำของปัจเจกบุคคล หรือกฎแห่งเหตุผล และการเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย ในฐานะเป็นแบบอย่าง และเป็นกฎที่เราจะต้องเข้าใจและปฏิบัติตามเพื่อความพ้นทุกข์

ส่วนศรัทธาของศาสนาเซนเชื่อว่าสัมมาศรัทธา ความเห็นชอบตามทัศนะของศาสนาเซนรวมถึงการปราศจากความสงสัยและค้นหา มีความมั่นคง มีภราดรภาพต่อบรรดาผู้ร่วมศรัทธาและแพร่หลักธรรมของศาสนาให้ผู้อื่นทราบ และความรู้ได้มาจากวิญญาน เพราะคุณสมบัติของวิญญานคือมีเจตนาความรู้สึกซึ่งประกอบด้วยความรู้ญาน และสัญชาตญาณทัศนะ แต่วิญญานทางโลกถูกปิดบังเพราะอำนาจการทำลายของ กรรม (กรรม) กิเลส จึงเป็นวิญญานที่ไม่ได้มีความรู้อำนาจและความร่าเริงโดยสมบูรณ์การประกอบโยคะตามหลักการในศาสนาเซนโดย การปฏิบัติวิธีหนึ่งที่ทำให้เข้าถึงโมกษะ หรือการหลุดพ้นโยคะทำให้เกิดความรู้ถึงสภาพความเป็นจริงตามที่เป็นอยู่ทำให้มีศรัทธาในคำสอนขององค์ติธังกร หรือ

องค์ศาสดา หยุดการประพฤติชั่วและหันมาประพฤติชอบ ซึ่งนำไปสู่การหลุดพ้นจากการร้อยรัดของ กรรม (กรรม) ก็เลส ดังนั้นการปฏิบัติโดยค้ำจึงมีคุณค่าเท่ากับการปฏิบัติตามหลัก ตีร์ตนะ หรือ ไตรรัตน์ ของ ศาสนาเซน ซึ่งได้แก่ความเห็นชอบ ความรู้ชอบ ความประพฤติชอบ

ในการเปรียบเทียบทรรศนะของศาสนาทั้ง ๒ ผู้วิจัยพบว่ามีทั้งลักษณะที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกันบางส่วนเท่านั้น ในด้าน ความหมาย องค์ประกอบ การแบ่งประเภท ความสำคัญ มูลเหตุให้เกิด ศรัทธา และเป้าหมายสูงสุด มีลักษณะที่เหมือนกันเป็นไปตามหลักศาสนาของตนๆ ในด้านความเชื่อเรื่องสิ่งสูงสุดมีลักษณะที่เป็นเป้าหมายเดียวกัน คือหลุดพ้นจากกิเลส แต่ต่างกันที่พระพุทธศาสนาเถรวาทเรียกว่า นิพพาน ส่วนศาสนาเซนเรียกว่าไกววัลย์ภพ สิ่งที่ต่างอีกประการ คือ ศรัทธาในพระพุทธศาสนาเน้นการมี ศรัทธาต่อพระนิพพาน ส่วนศรัทธาในศาสนาเซนเน้นความเชื่อเรื่องการหลุดพ้น

ด้านการเชื่อคือศรัทธาญาณสัมปยุตกับการเชื่อเป็นสัมมศรัทธาจะมีความสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อมี สัมมาจริตคือ ความประพฤติชอบเป็นองค์ประกอบ มีความเหมือนกันอย่างมาก กล่าวคือ การเชื่อคือศรัทธา ญาณสัมปยุต เป็นการเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญา หรือเหตุผล มีการพิสูจน์ทดสอบด้วยปัญญาของตนให้เห็น เหตุผลชัดเจนจนมั่นใจ หมดความลังเลสงสัยก่อนจึงค่อยปักใจเชื่อเป็นไปในลักษณะที่ว่าเข้าใจแล้วจึงเชื่อ ความรู้ชอบถ้าปราศจากกัมมศรัทธา และสัมมาจริตเป็นสิ่งไร้ค่า ปราศจากทำใจให้มีความบริสุทธิ์เท่านั้น สัมมาจริตหรือความประพฤติชอบจะต้องปฏิบัติโดยปราศจากการบังคับ คือ เป็นการประพฤติด้วยความเต็มใจ การบรรลุถึงความประพฤติชอบมีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป ความเชื่อและการเชื่อเป็นสิ่งที่ช่วยเตรียมจิต มนุษย์ให้พร้อมจะแสวงหาเหตุผลมาสนับสนุนความเชื่อ จึงเป็นสิ่งที่มาก่อนเหตุผลและความเข้าใจ เป็นไป ในรูปแบบที่ว่าเชื่อเพื่อที่จะเข้าใจ

Thesis Title : A Comparative study of Saddhā (Faith) in Theravāda Buddhism and Jainism

Researcher : Phra Naw Leang Tejanya

Degree : Master of Arts (Comparative Religion)

Thesis Supervisory Committee

: Dr. Phramahā Suthit Ābhākarō (Oboun) Paṭī VII, B.A. (Pol), M.A. (Community Development), Ph.D. (Buddhist Studies)

: Dr.Sawaeng Nilnama Paṭī VII, Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : 14/02/2014

ABSTRACT

This research is to aim to study of the faith in Theravada Buddhism and Jainism. There are three objectives; they are, 1) to study of the faith in Theravada Buddhism, 2) to study of the faith in Jainism, and 3) to study of comparison of the faith in Theravada Buddhism and Jainism. The research methodology is to study and collect the data for documents and the related literatures to analyze the interpretation and compare them.

From the result of study is found that Saddhā (Faith) in Theravada Buddhism is the confidence in good which is faith supporting by reason, the faith which is directed by wisdom, faith which is induced by the truth by seeing the relation between cause and effect of others things. Theravada Buddhism does not decide that thing without the substantiation or practices until having affected from the experience. Reasoning Saddhā or faith in Tipitaka means only Tathāgatabohdi-Saddhā, in later, Saddhā in Theravada Buddhism is defined into four kinds, namely, 1) Kamma-Saddhā, 2) Vipāka-Saddhā, 3) Kamassakata-Saddhā, and 4) Tathāgatabohdi-Saddhā. Including, it emphasizes to believe in the law of natures, law of individual action or law of cause and effect, and belief in the Triple Gem as in the example. And it is the law which we have to understand and practices for the end of suffering.

Then, Saddhā (Faith) in Jainism, it is believed that Samma-Saddhā is the right view in viewpoint of Jainism, it includes nothing of doubt and passion, be stability, be brotherhood together with believers and propagate the principles of religion to other know, and getting the knowledge from consciousness (Viññāna) because the quality of consciousness is to have intention of feeling which consist of knowledge (Nana) and intuitive perceptions. But the worldly consciousness is covered by the power of destruction of Karma (action which is defilement), that is the consciousness that is not

have knowledge, power and enjoyment completely. The practice (Yoga) according to Jainism's principle is the way of attainment of extrication or freedom (Moksa). Yaga makes understanding the truth which is faith in the teaching of Master or Tirathankara, avoid doing evil and return to do good which is the way of extrication from defilements (Kilesa). So, the practice of yoga is the value as the practice of Triple Gem (Ti-ratana) in Jainism which are right view, right understanding, and right action.

The comparison of the attitude of two religions are found that there is the same some point, but it is also different some point. There are the same as regarding the meaning, factor, classification, importance, the origin of faith, and ultimate goal which are in their religious principles. Then, in ultimate faith is the same aim, which is free from defilements. It is different from Theravada Buddhism which is called Nibbana, Jainism is called Achievement of ultimate goal (Kevala). The difference of faith both of them is Buddhism emphasizes of the faith in Nibbana mean while Jainism in ultimate goal (Kevala).

The faith is Saddhā, accompanied by faith, associated with knowledge and Saddha as the right confidence, will be completed by Sammacarita (Right Action) which is the factor. It is the same as it is said that faith is Saddhāñānasampayutta which is the faith is associated with knowledge or reason, having prove by wisdom to see the real thing without the doubt and determine what he understands. The right understanding without the faith in Kamma and Sammācarita are nothing and without purified the mind. The Sammācarita (Right Action) have to practices without pressure. It is the practice by the willingness. The attainment of right action should go on and on. The faith is to make human mind prepare searching the reason to support faith. It is the first of reason and understanding, as the form that belief lead to understanding.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี เพราะได้รับความเมตตาอนุเคราะห์ช่วยเหลือจากบุคคลหลายฝ่าย ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณพระเดชพระคุณพระราชมุนี, ดร. คณบดีคณะพุทธศาสตร์ พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ. ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย พระราชสิทธิธมฺม วิ., ดร. ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรปริญญาโท (ศาสนาเปรียบเทียบ) ประธานกรรมการ ผศ.บุญมี แผ่นแก้ว กรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ที่ให้คำชี้แนะประเด็นในการวิจัยในครั้งนี้

กราบขอบพระคุณอาจารย์ พระมหาสุทิตย์ อาภาภโร, ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ อนุโมทนาขอบคุณ ดร.แสวง นิลنامه กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่มีส่วนสำคัญในการช่วยเหลือชี้แนะเอาใจใส่ในการทำวิจัยมาโดยตลอดอย่างเป็นกันเอง ขอบคุณอาจารย์ กฤต ศรียะอาจ ผู้ประสานงานโครงการฯ พระพิจิตร ธมฺมวิจิตโต คุณไชยา เสนแสนยา เจ้าหน้าที่โครงการฯ ที่มีส่วนสำคัญในการช่วยเหลือให้คำแนะนำในการปรับปรุงแก้ไขวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้เกิดความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอบคุณคณาจารย์ทุก ๆ ท่านที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้แก่ผู้วิจัย เจ้าหน้าที่หอสมุดบัณฑิตวิทยาลัยวัดมหาธาตุฯ และหอสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทุก ๆ ท่าน เจ้าหน้าที่สำนักหอสมุดกลางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติท่าวาสุกรี ที่ให้คำแนะนำสืบค้นหาตำราวิชาการต่างๆ และเจริญพรขอบคุณ รศ.ดร. ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ที่ให้ความอนุเคราะห์ตรวจบทคัดย่อภาษาอังกฤษ

กราบขอบพระคุณหลวงปู่พระครูวิบูลธรรมภาณ เจ้าอาวาสวัดอมรทนายิการาม (วัดใหม่ยายมอญ) เป็นอย่างสูงที่ให้การสนับสนุนการศึกษาและมีจิตเมตตาอนุเคราะห์ให้ที่พักอาศัยแก่ผู้วิจัยได้อยู่ศึกษาเล่าเรียน ขอบคุณพระอาจารย์วิจารณ์ เจ้าอาวาสวัดพระไตรปิฎกเวียงปางหลวง รัฐฉาน พระกิตติสาระ เคื้อจาย โยมบิดามารดาและพี่น้องในครอบครัวที่คอยให้กำลังใจแก่ผู้ศึกษา สถาบันวิทยาการตลาดทุน (วตท. ร่วมใจช่วยภัยน้ำท่วม พ.ศ. ๒๕๕๕) ที่ให้การสนับสนุนถวายทุนการศึกษาแก่ผู้วิจัย ขอบคุณลุงจางกู๋ ป่าจางแสงจิง ลุงจางมาต ป่าจางนุ ปางหลวง พ่อออกจางเซิง แม่ออกจางสี และครอบครัวบ้านหัวหลี่ ท่งโปง พี่น้องชาวไตที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยทุก ๆ ท่านที่มีส่วนร่วมและสนับสนุนทุนการศึกษาแก่ผู้วิจัย

คุณงามความดีทั้งหลายและคุณประโยชน์ใด ๆ ที่จะพึงเกิดขึ้นจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอถวายเป็น พุทธบูชา ธรรมบูชา และสังฆบูชา ซึ่งเป็นที่เคารพอย่างยิ่งของผู้ศึกษาวิจัย และขออุทิศบุญคุณนี้ไปให้แก่พระอาจารย์สุริโย ผู้ซึ่งเป็นอุปถัมภ์ของผู้วิจัย เจ้ากรรมนายเวรตลอดถึงปู่ ย่า ตา ยาย บิดา ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปสู่ปรโลกทุกท่าน

พระหน่อแลง เตชญาณ

๑๙ ธันวาคม ๒๕๕๖

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ช
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฌ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๖
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๖
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๖
๑.๕ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	๗
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๗
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๑
๑.๘ กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย	๑๓
๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๓
บทที่ ๒ หลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๔
๒.๑ ความหมายของหลักศรัทธา	๑๖
๒.๒ องค์ประกอบของหลักศรัทธา	๒๕
๒.๓ ประเภทของหลักศรัทธา	๒๖
๒.๔ ความสำคัญของหลักศรัทธา	๓๕
๒.๕ มูลเหตุให้เกิดศรัทธา	๓๙
๒.๖ เป้าหมายสูงสุดของศรัทธาในพระพุทธศาสนา	๔๔
๒.๖.๑ เป้าหมายสูงสุดของศรัทธา	๔๔
๒.๖.๒ ศรัทธาในพระพุทธศาสนาต่อสิ่งสูงสุด	๔๕

๒.๗ หลักศรัทธาที่มีอิทธิพลต่อสังคม	๕๐
๒.๘ สรุป	๕๑
บทที่ ๓ หลักศรัทธาในศาสนาเซน	๕๔
๓.๑ ความหมายของหลักศรัทธา	๖๐
๓.๒ องค์ประกอบของหลักศรัทธา	๗๑
๓.๓ ประเภทของหลักศรัทธา	๗๒
๓.๔ ความสำคัญของหลักศรัทธา	๗๕
๓.๕ มูลเหตุให้เกิดศรัทธา	๗๘
๓.๖ เป้าหมายสูงสุดของศรัทธาในศาสนาเซน	๗๙
๓.๖.๑ เป้าหมายสูงสุดของศรัทธา	๗๙
๓.๖.๒ ศรัทธาต่อสิ่งสูงสุดในศาสนา	๘๒
๓.๗ หลักศรัทธาที่มีอิทธิพลต่อสังคม	๘๔
๓.๘ สรุป	๘๖
บทที่ ๔ เปรียบเทียบหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาเซน	๘๘
๔.๑ เปรียบเทียบความหมายของหลักศรัทธา	๘๘
๔.๒ เปรียบเทียบองค์ประกอบของหลักศรัทธา	๙๓
๔.๓ เปรียบเทียบประเภทของหลักศรัทธา	๙๔
๔.๔ เปรียบเทียบความสำคัญของหลักศรัทธา	๙๗
๔.๕ เปรียบเทียบมูลเหตุให้เกิดศรัทธา	๑๐๑
๔.๖ เปรียบเทียบเป้าหมายสูงสุดของศรัทธา	๑๐๒
๔.๖.๑ เปรียบเทียบเป้าหมายสูงสุดของศรัทธา	๑๐๒
๔.๖.๒ เปรียบเทียบศรัทธาต่อสิ่งสูงสุด	๑๐๔
๔.๗ เปรียบเทียบอิทธิพลต่อสังคม	๑๐๗
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๑๓
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๑๓
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๑๗
บรรณานุกรม	๑๑๘
ประวัติผู้วิจัย	๑๒๓

สารบัญตาราง

เรื่อง	หน้า
ตารางที่ ๑ เปรียบเทียบความหมายของหลักศรัทธา	๘๗
ตารางที่ ๒ เปรียบเทียบองค์ประกอบของหลักศรัทธา	๙๑
ตารางที่ ๓ เปรียบเทียบประเภทของหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนากับศาสนาอื่น	๙๔
ตารางที่ ๔ เปรียบเทียบความสำคัญของหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนากับศาสนาอื่น	๙๗
ตารางที่ ๕ เปรียบเทียบมูลเหตุให้เกิดหลักศรัทธา	๙๙
ตารางที่ ๖ เปรียบเทียบเป้าหมายสูงสุดของหลักศรัทธา	๑๐๐
ตารางที่ ๗ เปรียบเทียบเป้าหมายสูงสุดของหลักศรัทธา	๑๐๓
ตารางที่ ๘ เปรียบเทียบศรัทธาต่อสิ่งสูงสุด	๑๐๕

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อที่ใช้ในงานวิจัยนี้

ก. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์พระไตรปิฎก

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยใช้คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการอ้างอิง จะระบุ เล่ม/ชื่อ/หน้า หลังอักษรย่อคัมภีร์ตัวอย่างเช่น วิ. มหา. (ไทย) ๓/ ๒๖๗/๕๓๙. หมายถึง วินัยปิฎก มหาวิภังค์ ภาษาไทย เล่ม ๓ ชื่อ ๒๖๗ หน้า ๕๓๙ ฉบับ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙ เป็นต้น

พระวินัยปิฎก			
วิ.มหา. (ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จุ. (ไทย)	=	วินัยปิฎก จุฬวรรค	(ภาษาไทย)
พระสุตตันตปิฎก			
ที.สี. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปรปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
สั.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
สั.นิ (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
สั.ช. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค	(ภาษาไทย)
สั.สหา (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตุกก.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)

ขุ.ธ.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.วิ.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	วิมานวัตถุ	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ทุก.(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ทุกนิบาต	ชาตกปาฬิ (ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.ทุก.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ทุกนิบาต	ชาตก (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.จตุกก.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จตุกกนิบาต	ชาตก (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ทสก.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ทสกนิบาต	ชาตก (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ม.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิบาต	ชาตก (ภาษาไทย)
ขุ.ป.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิทามรรค	(ภาษาไทย)
ขุ.อป.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)
อภิ.วิ.(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)
อภิ.ก.(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	กถาวัตถุ	(ภาษาไทย)

ข. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยใช้พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ชุด ๙๑ เล่ม ฉบับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๔ ในการอ้างอิง จะระบุ เล่ม/เล่มที่/ภาคที่/ตอนที่/หน้า หลังอักษรย่อของคัมภีร์ตัวอย่างเช่น ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๓/๑/๘ หมายถึง ขุททกนิกาย คาทาธรรมบทอรรถกถา ภาษาไทย เล่ม ๔๐ เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๓ ตอนที่ ๑ หน้า ๘ ดังนี้

พระสุตตันตปิฎก

ขุ.ธ.อ. (ไทย)	=	ขุททกนิกาย	คาทาธรรมบท	อรรถกถา	(ภาษาไทย)
---------------	---	------------	------------	---------	-----------

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ความเชื่อหรือศรัทธาที่มนุษย์แต่ละคนแต่ละเชื้อชาติมีต่อโลก ต่อจักรวาล ต่อสังคม และต่อตนเองนั้น ย่อมจะตั้งอยู่บนพื้นฐานความรู้และความเชื่อที่แตกต่างกัน^๑ ความเชื่อเป็นปรากฏการณ์ทางจิตของมนุษย์ที่เกิดจากการสนองความอยากรู้ อยากรู้อยากเห็น จัดว่าเป็นสัญชาตญาณดั้งเดิมอย่างหนึ่งเริ่มตั้งแต่มนุษย์เกิดมาเป็นทารกและมีพัฒนาการกลายเป็นความใคร่รู้ในวัยเด็กจนเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ในวัยเด็กมนุษย์แสวงหาความรู้ความเชื่อจากประสบการณ์ด้วยประสาทสัมผัส เช่นการใช้นิ้วลองแตะสิ่งของที่สงสัย เด็กตั้งปัญหาต่างๆ ที่อยู่รอบตัว เมื่อพัฒนาการของเด็กเจริญขึ้นตามวัย มนุษย์จะแสวงหาความเชื่อทางประสบการณ์ด้วยประสาทสัมผัสส่วนอื่น เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการที่จะใช้ความคิด^๒ โดยทั่วไปแล้วความเชื่อของมนุษย์สามารถแบ่งออกได้ ดังนี้

๑. ความเชื่อถือในอำนาจอันสูงสุดของพระเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ ความเชื่อแบบนี้ก่อให้เกิดเป็นลัทธิเทวนิยม(Theism) ซึ่งยอมรับในอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของเป็นผู้สร้างสรรค์และทำลายโลกอำนาจของพระองค์จึงแผ่คลุมอยู่ทั่วไป พระองค์ทรงสรรพเดช (Omnipotence) ทรงรู้ทุกสิ่ง (Omniscience) จึงไม่มีความรู้ใดปิดบังอำพรางพระองค์ได้ ทรงสถิตอยู่ในทุกๆ แห่ง (Omnipresence) ความเชื่อเช่นนี้ ได้แก่ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม และศาสนาซิกข์ เป็นต้น

๒. ความเชื่อในหลักธรรมและกฎศีลธรรมต่าง ๆ และจริยธรรมต่างๆ ไป แต่ปฏิเสธพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของเป็นเป้าหมายสูงสุดและไม่เชื่อว่าโลกจะเกิดจากพระเจ้าผู้สร้างนี้ เพราะเชื่อว่าโลกเกิดจากเหตุปัจจัยต่าง ๆ ศาสนาในกลุ่มนี้จึงเรียกว่าอเทวนิยม (Atheism) มีแนวความคิดอยู่บนพื้นฐานของเหตุผลมากกว่าความเชื่อถือ หรือหลักของศรัทธาซึ่งได้แก่ พระพุทธศาสนาและศาสนาเซน เป็นต้น

๓. การยอมรับความศักดิ์สิทธิ์ของธรรมชาติ ซ่อนนี้เป็นประเด็นแรก เริ่มแรกที่มนุษย์เกิดมาลึ้มตามดูโลกก็มองเห็นธรรมชาติอยู่รอบตัวโดยไม่รู้ว่าเป็นสิ่งใดและเป็นเพราะอะไร ร่างกายกระทบกับความหนาวความร้อนลึ้มตามองเห็นโลกรอบตัวพบกับความมืดความสว่าง ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ฝนตกฟ้าร้องก็เกิดความสงสัยและหวาดกลัวต่อสิ่งเหล่านี้และมีความเชื่อว่า ธรรมชาติหรือสิ่งที่ตนพบเห็นนั้นมีความศักดิ์สิทธิ์อยู่ในตัวของมันเอง มีอำนาจสามารถที่จะทำให้เกิดตายได้และให้ตีให้ชั่วได้จึงควร

^๑ สุวัฒน์ จันทรวงศ์, **ปรัชญาและศาสนา**. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐), หน้า ๑.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

^๓ วณิดา ขำเขียว, **ศาสนาเปรียบเทียบ**, (กรุงเทพมหานคร : พรานนกการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๕.

แก่การทำความเคารพบูชาและเซ่นสังเวยด้วยวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ดังนั้นธรรมชาติดังกล่าวจึงกลายมาเป็นเทพเจ้าขึ้นในภายหลัง^๔

๔. ความเชื่ออำนาจลึกลับ นักมานุษยวิทยาตะวันตกใช้คำว่า Dynamism หรือ Belief of Mana ได้แก่ลัทธิที่เชื่อในอำนาจลึกลับที่เคลื่อนไหวอยู่ภายในอำนาจลึกลับภายในนั้นเรียกว่า มนะ (Mana) เกิดขึ้นในธรรมชาติที่มองเห็นอยู่ อำนาจนั้นบันดาลสิ่งหนึ่งให้เป็นอีกสิ่งหนึ่งได้ มนุษย์โบราณที่เป็นพ่อมดหมอผีสามารถที่จะเรียกเอา มนะ ไปใช้งานได้เช่น คนล่าสัตว์บางพวกเชื่อกันว่า มนะ ให้เข้าไปสิงอยู่ในอาวุธหรืออุปกรณ์ล่าสัตว์เพื่อให้ช่วยเหลือในการล่ามนุษย์ตีกดาบรพรทุกเผ่ามีความเชื่อคล้ายคลึงกันว่า ร่างกายประกอบด้วยธรรมชาติ ๒ ส่วนได้แก่ เนื้อหนังที่เห็นอยู่ภายนอกและอีกส่วนหนึ่งที่มองไม่เห็นด้วยตา คือ เจตภูตหรือวิญญาณ (Soul) วิญญาณนั้นออกจากร่างหนึ่งไปสู่อีกร่างหนึ่งคือจากร่างมนุษย์ไปสู่ร่างมนุษย์หรือร่างของสัตว์เป็นต้น ความเชื่อเช่นนี้สรุปเป็นศรัทธาได้ว่า มนะ ไม่มีการเสื่อมสลายมนะยังคงอยู่แม้ว่าร่างกายจะเปื่อยเน่าไปแล้วก็ตามที่เป็นความเชื่อที่สืบเนื่องมาจนถึงยุคปัจจุบัน^๕

๕. ความเชื่อมายาศาสตร์ (Magic) มายาศาสตร์เป็นผลสืบเนื่องมาจากความเชื่ออำนาจลึกลับของมนะโดยตรง แต่ต่างกันตรงที่ มนะ เป็นเรื่องภายในมองไม่เห็นด้วยนัยน์ตา ส่วนมายาศาสตร์เป็นเรื่องภายนอกมองเห็นได้ด้วยตาผู้กระทำเรียกว่า มายากร มายาศาสตร์เริ่มด้วยการกล่าวคาถาเวทมนต์หรือการทำลีลาอย่างใดอย่างหนึ่งทางกาย เชื่อกันว่าสามารถบังคับอำนาจลึกลับที่มีอยู่ในโลกให้เข้ามาสู่ตัวมนุษย์ได้การนำวัตถุบางอย่างเช่น ก้อนกรวดกระดูกของมนุษย์เศษไม้ที่ทำเป็นรูปต่างๆ มาเสกเป่าเพื่อเรียกอำนาจลึกลับดีลึกลับเข้ามาสู่สิ่งนั้นแล้วใช้วัตถุนั้นไปทำลายศัตรูหรือนำโชคดีมาสู่คนที่รักใคร่ของตน^๖

๖. ความเชื่อข้อห้าม (Tabu) ความเชื่อข้อนี้แสดงให้เห็นว่า ศาสนาของมนุษย์นั้นมีทั้งข้ออนุญาตให้ทำตามและข้อห้ามไม่ให้ทำตามซึ่งได้แก่วินัยเป็นต้น ในคัมภีร์พันธสัญญาเดิมพระเจ้าได้บัญญัติไว้แต่แรกว่า ห้ามอาตมและอิวาซึ่งเป็นมนุษย์ชายหญิงคนแรกกินลูกผลไม้จากต้นไม้แห่งการรู้ดีรู้ชั่วและห้ามแตะต้องพระคัมภีร์เป็นต้น ข้อห้ามเหล่านี้ถ้าผู้ใดล่วงละเมิดแล้วเชื่อกันว่าเป็นบาปและถูกคนในสังคมประณามไม่คบหาสมาคมกับผู้นั้น ข้อห้ามเหล่านี้เป็นสามัญญรูปที่เกิดขึ้นตามศรัทธาของมนุษย์มาตั้งแต่โบราณ^๗

^๔ เสฐียร พันธงชัย, ศาสนาโบราณ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๒๖.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗-๒๘.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐-๓๑.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓.

๗. พิธีชำระให้บริสุทธิ์ (Purification Rites) สามัญญรูปแห่งศรัทธาในข้อนี้มีส่วนสัมพันธ์กับความเชื่อในข้อที่ ๔ ซึ่งห้ามแตะต้องของหวงห้าม ถ้าล่วงละเมิดเมื่อใดจะต้องชำระให้บริสุทธิ์เมื่อนั้น การชำระให้บริสุทธิ์มีหลายอย่างเช่น การอดอาหารอย่างน้อยก็เป็นการชำระร่างกายและจิตใจให้บริสุทธิ์ได้อีกวิธีหนึ่งเป็นต้น เป็นสามัญญรูปแห่งศรัทธาของมนุษย์มาตั้งแต่โบราณอีกทางหนึ่ง^๘

๘. ความเชื่อว่ามีชีวิตในทุกสิ่งนักศาสนาตะวันตกเรียกคำนี้ว่า (Animism) หรือวิญญาณนิยมได้แก่ ลัทธิที่มีศรัทธาว่าทุกสิ่งมีชีวิตไม่เพียงแค่มนุษย์หรือสัตว์เท่านั้น แมตต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำเป็นต้นก็มีชีวิตกำกับอยู่ด้วยทั้งสิ้น รวมความว่ามีทุกอย่างเหมือนที่มนุษย์มี ชีวิตของสัตว์และธรรมชาติเหล่านี้มีรูปร่างมีจิตใจและวิญญาณ มีความรู้สึกทุกข์และสุข ตามความคิดของคนโบราณเรื่องเหล่านี้มีความสูงส่งสามารถให้คุณและโทษบันดาลโชคชะตาให้แก่มนุษย์ได้ตามความปรารถนา^๙

๙. การบูชาสัตว์ที่มีคุณลักษณะพิเศษ (Animal Worship) ศรัทธาของมนุษย์เป็นไปตามสามัญญรูปคือเห็นสัตว์ที่ควรแก่การบูชาก็ทำการบูชา ในข้อนี้เห็นได้จากการบูชาสุนัขไล่เนื้อและโค กระบือที่ช่วยเหลือในการทำเกษตรกรรมเป็นต้น คุณลักษณะของสัตว์แต่ละอย่างเหล่านี้มีคุณประโยชน์แก่มนุษย์ซึ่งมีการบูชามาตั้งแต่โบราณกาล^{๑๐}

๑๐. การบูชาธาตุประจำโลก (World Elements Worship) ธาตุประจำโลกคือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศ นักปราชญ์ศาสนาตะวันออกกล่าวหาว่าความเชื่อเรื่องธาตุประจำโลกเริ่มขึ้นในหมู่มนุษย์เผ่ามองโกลและเผ่าอารยันก่อนที่อื่น โดยความที่พวกเขาเชื่อว่า แผ่นดิน แม่น้ำ เป็นมารดาและช่วยชีวิตให้ชุ่มชื้นเห็นฟ้าอากาศเป็นบ้าน จริงอยู่ความเชื่อและการบูชาธาตุประจำโลกมนุษย์โบราณยังไม่สามารถมองเห็นได้ตามรูปวิทยาศาสตร์ในปัจจุบัน แต่ความเชื่อเหล่านี้ก็เป็นสามัญญรูปแห่งศรัทธาคือความเชื่อ^{๑๑}

๑๑. การบูชาบรรพบุรุษ (Ancestor Worship) การบูชาบรรพบุรุษเป็นความเชื่อที่ว่าท่านเหล่านี้เป็นผู้ให้ประโยชน์แก่ตนและช่วยเหลือตนได้มากที่สุดกว่าใครๆ โดยเฉพาะบิดามารดาเมื่อพวกเขายังมีชีวิตอยู่ย่อมนำความอบอุ่นและความปลอดภัยมาสู่บุตรหลานและเมื่อพวกเขาสิ้นชีวิตลงก็ทำให้เกิดความอ้างว้างเปล่าเปลี่ยวแก่บุตรหลานและเมื่อพวกเขาล่วงลับไปแล้วจึงมีการบูชาเช่นสรวงวิญญาณโดยเชื่อว่าวิญญาณย่อมรับรู้จดจำในเรื่องที่เคยสัมผัสมาตั้งแต่ต้น ความเชื่อดังกล่าวนี้จึงเป็นต้นเหตุของการทำพิธีกรรมเช่นสรวงดวงวิญญาณของบรรพบุรุษมาจนถึงปัจจุบัน^{๑๒}

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔.

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔-๓๖.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗-๓๘.

๑๒. การเชื่อเครื่องหมายและเครื่องราง (Totemism) เครื่องหมายที่กลายเป็นเครื่องราง นักปราชญ์ค้นคว้าสามัญรูปแห่งศรัทธาของมนุษย์ได้ทางหนึ่งคือ ศรัทธาอันเกิดจากวัตถุสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่พอใจแล้วเอามาเป็นเครื่องหมายในตระกูลและเผ่าของตน เครื่องหมายอาจเป็นรูปสัตว์ต้นไม้ต่าง ๆ ในเมื่อมีความพอใจในสัตว์ประเภทใดหรือต้นไม้ชนิดใดที่ตนคิดว่ามีอำนาจและสรรพคุณอันเป็นมงคล ยังความพอใจให้เกิดแก่ตนได้ ก็เลือกเอาวัตถุสิ่งนั้นมาเป็นเครื่องหมายเป็นที่พึงประจำเผ่าของตน เครื่องรางคือวัตถุชนิดใดชนิดหนึ่งที่ถูกศรัทธาเชื่อว่าสามารถป้องกันอันตรายได้เช่น แผ่นโลหะที่จารึก อักษรศักดิ์สิทธิ์ หนังสือหรือเชือกของสัตว์เป็นต้นที่เหมาะสมแก่การพกพาติดตัวไปเพื่อป้องกันภัยอันตรายได้สะดวก^{๑๓}

๑๓. ความเชื่อเรื่องพิภพใต้ดิน (Underworld-Belief) มนุษย์ดึกดำบรรพ์บางกลุ่มมีความเชื่อว่า ข้างล่างแห่งแผ่นดินหรือใต้ดินอันเป็นที่ฝังศพ ซึ่งมีสถานที่อีกแห่งหนึ่งซึ่งเป็นโลกมืดคือพิภพใต้ดินเป็นสถานที่น่าเกลียดน่ากลัว เป็นสถานที่อยู่ของคนชั่ว ที่กล่าวมานี้เป็นสามัญรูปแห่งศรัทธาที่เกิดขึ้นแก่มนุษย์ตั้งแต่สมัยโบราณมา สามัญรูปแห่งศรัทธานั้นคือรากฐานของศรัทธาของมนุษย์ในปัจจุบัน หากได้ศึกษารากฐานแห่งศรัทธาเหล่านี้อย่างลึกซึ้งก็จะพบได้ว่า ธรรมทุกอย่างในปัจจุบันเป็น สนาตนธรรม คือมีรากฐานมาตั้งแต่โบราณด้วยกันทั้งหมด^{๑๔}

ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า ศรัทธาเป็นธรรมะเบื้องต้นที่สำคัญยิ่งเป็นแนวทางหรือเป็นอุปรณชกนนำให้เดินหน้าต่อไป เมื่อใช้ถูกต้องจึงเป็นการเริ่มต้นที่ดี เป็นจุดเริ่มต้นแห่งการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ในทางศาสนา เป็นแนวทางในการละเว้นจากความชั่วทำแต่ความดี โดยเริ่มตั้งแต่ระดับโลกียะไปสู่ระดับ โลกุตระอันเนื่องมาจากศรัทธาเป็นเหตุ การประพฤติปฏิบัติตามเป็นเหตุผล หรือศรัทธาเป็นพืชความเพียรเป็นผลนั่นเอง^{๑๕} ศรัทธาถือเป็นหลักที่มีความสำคัญมากของพระพุทธศาสนา ทั้งฝ่ายเถรวาทและมหายาน ในฝ่ายมหายานนั้นจะเน้นหนักให้เชื่อพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะความเชื่อต่อพระอมิตาภพุทธเจ้า ว่าพระอมิตาภพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ในแดนสุขาวดี ทรงดูแลสอดส่องและช่วยเหลือสรรพสัตว์อยู่ตลอดเวลา^{๑๖} ในฝ่ายเถรวาท ความศรัทธาถือว่าเป็นมรรคานำไปสู่การบรรลุความสุขความเจริญและพระนิพพานได้โดยเฉพาะตถาคตโพธิสัทธา ฉะนั้น หลักธรรมหลายหมวดจึงปรากฏว่ามีศรัทธานำหน้า เช่น สัมปรายิกัตถประโยชน์ ๔ สัมปทา ๔ พละ ๕ เวสราชชกรณธรรม ๕ อริยทรัพย์ ๗ เป็นต้น ซึ่งในพระพุทธศาสนาแบ่งศรัทธาออกเป็น ๔ อย่าง คือ^{๑๗}

๑. กัมมสัทธา เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง คือ เชื่อว่ากรรมดีกรรมชั่วเป็นเหตุปัจจัยที่จะก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่อง ต่อไป

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒-๔๓.

^{๑๕} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๖๕๖.

^{๑๖} ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์, *วิถีแห่งมหายาน*. (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เคล็ดไทยจำกัด, ๒๕๒๖), หน้า ๑๐๗.

^{๑๗} <http://www.royin.go.th/th/knowledge/detail.php?ID=1049>. เข้าถึงเมื่อ ๖ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

๒. วิปากสัทธา เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง คือ เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วจะต้องมีผลติดตามมา

๓. กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตน คือ เชื่อว่าแต่ละคนจะต้องรับผิดชอบเสวยผลของกรรมนั้น

๔. ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้ามั่นใจในองค์พระตถาคตว่าทรงเป็นพระสัมมา สัมพุทธะ คือทรงเป็นผู้ตรัสรู้สัจธรรมด้วยพระองค์เองโดยชอบ

ศรัทธา ตามหลักพระพุทธศาสนา เป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผลที่ผ่านการกลั่นกรองแล้วจากปัญญา ทางพระพุทธศาสนา จึงเรียกว่า “สัทธานุญาณสัมปยุตต์”^{๑๘} ศรัทธาที่ประกอบด้วยความรู้ การถือเอาสิ่งที่ตนเองรู้ ตนเห็น โดยปราศจากการใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้ถึงเหตุและผลเป็นความเชื่อที่ขาดปัญญาพิจารณาถึงเหตุผลความเชื่อเช่นนี้เรียกว่า “สัทธานุญาณวิปยุตต์”^{๑๙} อนึ่ง ถ้าเชื่อตามเขาว่าเรียกว่า “อโหิมกซ์ศรัทธา”^{๒๐} การเชื่อโดยปราศจากสติปัญญาก็ดี เชื่อตามคนอื่นว่าก็ดี ไม่จัดเป็น ศรัทธาในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้า ทรงสอนเรื่องศรัทธาไว้ในที่ใด สอนไว้ในธรรมบทไหนก็ตามที่ พระองค์จะทรงสอนเรื่องของปัญญาไว้ในที่นั้น ๆ ด้วยเสมอ ทั้งนี้ก็เพื่อป้องกัน “ความเชื่อแบบงมงาย”

ในส่วนของศาสนาเซน ศาสนาเซนเป็นศาสนาโบราณที่เกิดขึ้นในประเทศอินเดียที่สอนวิธีที่จะปลดปล่อยจิตวิญญาณให้เป็นอิสระ และความสุขคือการใช้ชีวิตของความไม่เป็นอันตรายและการสละ ศาสนาเซนเชื่อว่าสัตว์และพืชเช่นเดียวกับมนุษย์ที่มีจิตวิญญาณแห่งชีวิต แต่ละดวงวิญญาณเหล่านี้ถือว่ามีค่าเท่ากันและควรได้รับการปฏิบัติด้วยความเคารพและความเห็นอกเห็นใจ นักบวชในศาสนาเซนจะเป็นมั่งสวัรีตัวอย่างเคร่งครัดและมีชีวิตอยู่ในทางที่ช่วยลดส่วนของการใช้ทรัพยากรของโลก เชื่อในการเกิดใหม่ และหาทางที่จะบรรลุการปลดปล่อยที่ดีที่สุด ซึ่งหมายความว่าหลุดพ้นจากวงจรของการเกิดการตายและการเกิดใหม่ เพื่อให้ชีวิตของจิตวิญญาณเป็นอมตะตลอดกาล จุดมุ่งหมายของศาสนาเซน คือการบรรลุโมกษะ ซึ่งในศาสนาเซน "ศรัทธา" หมายถึงความเชื่อในหลักธรรมสำคัญดังต่อไปนี้^{๒๑}

๑. เชื่อว่า ความเจริญและความเสื่อมของชีวิตเป็นไปตามผลแห่งกรรมของตนเอง ไม่มีเทพองค์ใดบันดาลให้เป็นไปได้ตามที่เรต้องการ

๒. เชื่อว่า ชีวะ (วิญญาณ) มีอยู่ทั้งในสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต ชีวะที่หลุดพ้นจากกฎแห่งกรรมแล้ว มุตตชีวะ เป็นชีวะที่สมบูรณ์ คือ มีอนันตศักดิ์ อนันตญาณ และอนันตสุข

๓. เชื่อว่า พระมหาวิระเป็นศาสดาองค์ที่ ๒๔ และเป็นองค์สุดท้าย ศาสดาทุกองค์ เชื่อว่าเป็นพระชินะผู้เข้าถึงมุตตชีวะแล้ว

^{๑๘} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, หน้า ๖๑๕.

^{๑๙} **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๖๑๕.

^{๒๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๔๒๙.

^{๒๑} ราชบัณฑิตยสถาน. ศรัทธา. <http://www.royin.go.th/th/knowledge/detail.php?ID=1049>. เข้าถึงเมื่อ ๖ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

เนื่องจากศาสนาแต่ละศาสนามีความเชื่อ หรือความศรัทธาเป็นเหตุสำคัญในการก่อให้เกิดศาสนา เพราะถ้าหากศาสนิกของแต่ละศาสนาไม่มีความศรัทธาหรือไม่มีความเชื่อในศาสนาที่ตนเองนับถือเสียแล้ว ก็คงความเป็นศาสนายู้อยู่ไม่ได้ หรือถ้าหากดำรงอยู่ได้ ก็คงดำรงอยู่ไม่ได้นานเท่าที่ควร เพราะโครงสร้างของศาสนาแต่ละศาสนามีศรัทธา หรือความเชื่อเป็นตัวประสานเชื่อมโยงระหว่างผู้นับถือหลักศาสนา วิธีปฏิบัติ, คัมภีร์, สัญลักษณ์ในศาสนานั้นๆ เข้าด้วยกัน จึงปฏิเสธไม่ได้เลยที่จะยกให้ศรัทธาเป็นรากฐานของศาสนา ศรัทธาจึงถือว่าเป็นสิ่งสำคัญในทุกศาสนา

พระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาเซนเกิดขึ้นที่ประเทศอินเดีย และอยู่ในยุคสมัยเดียวกัน มีหลักศรัทธาเป็นหลักคำสอนของศาสนาเหมือนกันคือเป็นศาสนาฝายอเทวนิยม (Atheism) เหมือนกัน ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาเปรียบเทียบหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนากับศาสนาเซน โดยศึกษาเปรียบเทียบให้เห็นถึงความเหมือนและความแตกต่างของหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาเซน มุ่งศึกษาเปรียบเทียบประเด็นเหล่านี้คือ ความหมายของศรัทธา องค์ประกอบของศรัทธา ประเภทของศรัทธา ความสำคัญของศรัทธา มูลเหตุให้เกิดศรัทธา เป้าหมายสูงสุดของศรัทธา ทรรศนะความเชื่อต่อสิ่งสูงสุด และอิทธิพลของหลักศรัทธาที่มีต่อสังคม เพื่อตอบโจทย์การวิจัยในครั้งนี้ว่า หลักศรัทธาของทั้ง ๒ ศาสนามีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไรต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักศรัทธาในศาสนาเซน
- ๑.๒.๓ เพื่อเปรียบเทียบหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาเซน

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ หลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทคืออะไร
- ๑.๓.๒ หลักศรัทธาในศาสนาเซนคืออะไร
- ๑.๓.๓ หลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาเซนเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตในการศึกษา ดังนี้
หลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยจะศึกษาข้อมูลหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ตำรา และเอกสารสิ่งพิมพ์ต่างๆ ที่กล่าวถึงหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนา

ส่วนหลักศรัทธาในศาสนาเซน ผู้วิจัยจะศึกษาข้อมูลหลักฐานที่ปรากฏเอกสาร ตำราต่าง ๆ ที่กล่าวถึงหลักศรัทธาในศาสนาเซน

๑.๕ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อของมนุษย์ที่มีต่อศาสนา หรือลัทธิต่างๆ ที่ตนนับถือ ยึดถือเอาเป็นที่พึ่ง และยอมตนประพฤติปฏิบัติตาม

หลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล เป็นความเชื่อที่ผ่านการกลั่นกรองแล้วจากปัญญา

หลักศรัทธาในศาสนาเซน หมายถึง ความเชื่อเกี่ยวกับ กรรม ชีวะ (วิญญาณ) และเชื่อว่าพระมหาวิระเป็นศาสดาองค์ที่ ๒๔ และเป็นองค์สุดท้าย

ความเชื่อ หมายถึง ความรู้สึกนึกคิดของคนในสังคมที่ยึดมั่น และยอมรับในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อาจมีเหตุผลหรือไม่ก็มีได้ เช่น เชื่อเรื่องผีหรือเทวดา จิตวิญญาณ การระลึกชาติ เชื่อกฎแห่งกรรม

เซน หรือ ไชนะ หมายถึง ผู้ชนะ, ศาสนาของผู้ชนะ

นิพพาน หมายถึง สภาพที่ดับกิเลสและกองทุกข์แล้ว ภาวะที่จิตมีความสงบสูงสุด เพราะไร้ทุกข์ ไร้สุข เป็นนิสรภาพสมบูรณ์

ไภวาล หมายถึง ความรู้ขั้นสูงสุด, พ้นจากกิเลสทั้งปวง, เป็นสัพพัญญู

โมกษะ หมายถึง ความหลุดพ้น ปราศจากเครื่องรัดรั้งทั้งปวง ความเป็นอิสระทางวิญญาณ พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด เพื่อเข้าสู่ความสุขอันนิรันดร์

ชีวะ หมายถึง สิ่งที่มีอยู่ทั้งในสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต ชีวะที่หลุดพ้นจากกฎแห่งกรรมแล้ว มุตตชีวะ เป็นชีวะที่สมบูรณ์ คือ มือนันตศักดิ์ อนันตญาณ และอนันตสุข

มุกตชีวะ หมายถึง ความบริสุทธิ์ดั้งเดิม, วิญญาณผู้เข้าถึงโมกษะ

พัทธชีวะ หมายถึง วิญญาณของผู้ที่ยังเวียนว่ายตายเกิดเช่นมนุษย์และสัตว์

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสาร/หนังสือ/ตำรา

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงศรัทธาไว้ว่า สำหรับคนสามัญทั่วไป ศรัทธา เป็นธรรมขั้นต้นที่สำคัญยิ่ง เป็นอุปกรณ์ชักนำให้เดินหน้าต่อไป เมื่อใช้ถูกต้องจึงเป็นการเริ่มต้นที่ดี ทำให้การก้าวหน้าไปสู่จุดมุ่งหมายได้ผลเร็วขึ้น กลับประสบความสำเร็จซ้ำกว่าผู้มีปัญญาดีอย่างเดียวแต่มีศรัทธาแรงกล้า^{๒๒}

พระมหานวม คุตตธโม ได้พูดถึงความเชื่อของคนโบราณว่า ถือเอาแม่น้ำ ภูเขา ต้นไม้ พระจันทร์ พระอาทิตย์ และดาวทุกดวง ตลอดจนกระทั่งทุกๆ สิ่งในเอกภพล้วนแล้วแต่มีภูติที่มีชีวิตหรือเจตภูต ถือกันว่า มีอำนาจอิทธิฤทธิ์มากมาย และโกรธง่าย มักไม่พอใจอยู่เสมอ เพราะฉะนั้นมนุษย์โบราณจึงมีความหวาดกลัวต่อ ภูตและเจตภูต^{๒๓}

^{๒๒} พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตฺโต,)**พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๖๕๖.

^{๒๓} พระมหานวม คุตตธโม, **ปรัชญาสังเคราะห์**, (กรุงเทพมหานคร : สภากาการศึกษาหม่อมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๙๕), หน้า ๒๑๙-๒๒๐.

เสฐียร พันธรั้ง กล่าวว่า เซนปฏิเสธอำนาจเบื่องบนทุกอย่างที่ในโลกมหาวิระไม่ยอมเห็น ด้วยกับความเชื่อเรื่องเทพเจ้าที่มีในศาสนาฮินดู ปฏิเสธพิธีกรรมและการสาธยายมนตร์ใดๆ เพื่ออ่อนวอนอำนาจจากเทพเจ้าแม้แต่การกล่าวนำของเทพเจ้าก็ปฏิเสธ ผู้ปฏิบัติตนเป็นนักพรตไม่ว่าชายหรือหญิง ไม่ควรเปล่งวาจาว่าเทพเจ้าแห่งฟากฟ้า เทพเจ้าแห่งพายุ เทพเจ้าแห่งฝน ไม่ควรอ่อนวอน ว่าขอให้ฝนตก ขอให้พืชขึ้นงอกงามและให้มีชัยชนะในสงคราม ผู้ปฏิบัติธรรมควรรู้จักธรรมชาติ คือรู้จริงเรื่องของดินฟ้า อากาศ รู้หน้าที่ของธรรมชาติแต่ละอย่างแม้แต่การขอร้องความช่วยเหลือจากมิตรสหาย อันเป็นลักษณะผู้อ่อนแอมหาวิระไม่ยอมให้ทำการใดเถียงใดๆ เกี่ยวกับการสร้างโลกตลอดจน คัมภีร์ที่กล่าวถึงการสร้างโลกโดยเทพเจ้า ผู้นั้นเป็นคนโง่ คัมภีร์นั้นมิได้แสดงความจริง การปฏิเสธเรื่องผู้สร้างก็ดี แสดงให้เห็นลักษณะของมหาวิระว่าใกล้จะเป็นนาสติกะ หรือเทวนิยม คือเห็นว่าทุกอย่างไม่มีเป็นของสูญญ แต่มหาวิระสนับสนุนคำสั่งสอนเรื่องกรรมอันบุคคลประกอบที่สารถบันดาลให้บุคคลเป็นไปตามอำนาจของกรรมนั้น อำนาจของกรรมทำให้ชีวิตหมุนไป ผู้ทำร้ายสัตว์อื่นเท่ากับทำร้ายวิญญาณของตนเอง^{๒๔}

แสง จันทร์งาม ได้กล่าวถึงเรื่องความเชื่อ ว่าเป็นกิจกรรมหรือพฤติกรรมทางจิตที่ค่อนข้างสลับซับซ้อน เราสามารถแยกความเชื่อออกเป็นประเภทต่างได้หลายอย่าง เช่น ปสาทศรัทธา เป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยอารมณ์ เช่น ความรัก หรือความกลัวประกอบด้วยความเชื่อถือว่าว่างใจ ความจงรักภักดี บางทีอาจจะถึงขั้นหลงใหลมันใจและมักจะเป็นความเชื่อแบบอัตตวิสัย คือ คือเป็นเรื่องของผู้เชื่อ เชื่อเพราะมีความกระตือรือร้นที่ยากเชื่อ ราเชียล อาบิลสัน เห็นว่า ปสาทศรัทธาเป็นสภาพจิตที่ไม่เกี่ยวกับเหตุผล คริสต์ศาสนิกชนทั้งฝ่ายคาทอลิกและฝ่ายโปรเตสแตนต์ต่างยอมรับข้อนี้สำหรับชาวคาทอลิกปสาทศรัทธา หมายถึง ความเชื่อพิสูจน์ไม่ได้ เพราะเป็นการเชื่อตามอำนาจของศาสนจักรหรือพระคัมภีร์โดยมีเกี่ยวกับหลักฐานที่สารถพิสูจน์ได้ด้วยประสบการณ์ สำหรับชาวโปรเตสแตนต์ปสาทศรัทธาเป็นชื่อภาวะทางอารมณ์มากกว่าจะเป็นความเชื่อในข้อยืนยันหรือหลักการบางอย่าง^{๒๕}

เดือน คำดี ได้กล่าวถึงความเชื่ออันเป็นรากฐานของสังคมว่า มนุษย์ทุกคน ย่อมกระทำตามความเชื่อของตน ผู้ใดกระทำตามหลักความเชื่อในศาสนาที่ตนนับถืออยู่ ความเชื่อนั้นก็กลายเป็นวิถีชีวิตของผู้คนไป และเมื่อมนุษย์ได้สั่งสมความเชื่อและการกระทำ หรือปฏิบัติไปตามความเชื่อที่เป็นวิถีอย่างเดียวกัน ความเชื่อก็กลายเป็นวิถีชีวิตในสังคม และความเชื่อในแง่นี้เป็นบรรทัดฐานทางสังคม (Social Norm) ซึ่งแยกได้ คือ

๑. ความเชื่อ คือพลังชีวิต เพราะมนุษย์กระทำการต่างๆ ไปตามความเชื่อในลักษณะเป็นความมั่นใจและเป็นความไว้วางใจ

๒. ความเชื่อ เป็นบ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมรูปแบบต่าง ๆ เพราะความเชื่อและหลักธรรมคำสอนในทางศาสนาเป็นบ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมของกลุ่มคนในสังคม

^{๒๔} เสฐียร พันธรั้ง, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑๙-๑๒๐.

^{๒๕} แสง จันทร์งาม, ศาสนศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชย์, ๒๕๓๔), หน้า ๙๖.

๓. ความเชื่อเป็นแกนกลางแห่งความสามัคคีของคนในสังคมหนึ่งๆ เพราะความเชื่อกลายเป็นวิถีแห่งชีวิตในฐานะศาสนา และวัฒนธรรมที่หุ้มห่อสังคมหนึ่งๆ ไว้ให้มีการปฏิบัติที่มีรูปแบบเดียวกันแสดงออกมาเป็นเอกภาพ^{๒๖}

สุวัฒน์ จันทรวงศ์ ได้กล่าวไว้ว่า ความเชื่อของมนุษย์มีการจัดไว้อย่างเป็นระบบ ปรัชญาสอนให้มนุษย์เชื่อด้วยเหตุผล ศาสนาสอนให้มนุษย์เชื่อด้วยศรัทธา ส่วนวิทยาศาสตร์สอนให้มนุษย์เชื่อด้วยประสาทสัมผัส ในการดำเนินชีวิตมนุษย์มักใช้ศรัทธาเป็นเป้าหมาย ใช้ความเชื่อเป็นเครื่องตัดสินใจ การกระทำ มนุษย์ส่วนใหญ่มีความเชื่อเฉพาะในสิ่งที่ต้องการจะเชื่อโดยเฉพาะความเชื่อในทางศาสนา^{๒๗}

วศิน อินทสระ ได้กล่าวถึงหลักศรัทธาไว้ว่า ศรัทธาที่ถูกต้องจะต้องเป็นศรัทธาในพระรัตนตรัยหรือในคุณของพระรัตนตรัยอย่างไม่หวั่นไหว หรือเป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาจึงจะเป็นศรัทธาที่ถูกต้อง ศรัทธาในพระพุทธศาสนานั้นพระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนให้เชื่อเรื่องกรรมและผลของกรรม เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของๆ ตนและเชื่อในพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าและว่าเป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา ให้ใช้สติพิจารณาด้วยเหตุและผลไม่ถือนงคติน่าว่าพระองค์สอนว่าความสุขและความทุกข์ของมนุษย์นั้นขึ้นอยู่กับกรรมคือการกระทำไม่มีใครเป็นผู้บันดาลให้เกิดขึ้น^{๒๘}

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาพุทธกร ปณฺญาสิริ (สัจจรัตนพงษ์) ได้ทำวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาในพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ส่วนที่หนึ่ง ความหมายของศรัทธาในพระพุทธศาสนา คือความเชื่อที่มีอิสระไม่ติดอยู่ในกรอบใดๆ เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อโดยมุ่งตรงต่อความเป็นจริงและต้องมีลักษณะที่ประกอบด้วยปัญญาและเหตุผลมีข้อเกิดได้ ๔ ลักษณะ คือ ประมาณ ๔ การสดับจากภายนอกการคิดตรองด้วยใจและการฝึกฝนปฏิบัติจนเกิดผล มีหน้าที่ทำลายความไม่เชื่อ (อสังกต) และความสงสัยลังเลใจ (วิจิกิจฉา) เป็นปัจจัยให้เกิดปีติ สุข ศีล สมาธิและปัญญา มีความสำคัญ คือ การรวมกลุ่ม การเกิดพลัง เกิดความกล้าหาญ เป็นที่พึ่งที่อาศัย ทำให้เกิดความเจริญ เป็นเครื่องเจริญอย่างอริยชน และในที่สุดยังเป็นเหตุปัจจัยทำให้พ้นทุกข์ได้แนวความคิดความเชื่อสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชนทุกยุคทุกสมัยจนปัจจุบันว่า มีความคิดความเชื่อในการดำเนินชีวิตประจำวันจนกลายเป็นภูมิปัญญา และประเพณีวัฒนธรรมสืบต่อมาจนถึงคนรุ่นใหม่และต่อไปอย่างไร^{๒๙}

พระมหาเปรม โอภาโส (กองคำ) ได้ทำวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน ผลการวิจัยพบว่า ในคัมภีร์พระไตรปิฎกที่มีเรื่องของศรัทธาอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น ในอังกุตตรนิกาย อัฐกนิบาตพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๓ ได้กล่าวถึงศรัทธาสัมปทา ในอังกุตตรนิกาย จตุกก

^{๒๖} เตือน คำดี, ศาสนศาสตร์, ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๙.

^{๒๗} สุวัฒน์ จันทรวงศ์, ปรัชญาและศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ), ๒๕๔๐.

^{๒๘} วศิน อินทสระ, ศรัทธากับปัญญา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๕๔), หน้า ๙๒-๑๐๑.

^{๒๙} พระมหาพุทธกร ปณฺญาสิริ (สัจจรัตนพงษ์), “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๗.

นิบาต พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๑ ได้กล่าวถึง สมสัทธาในอังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาตพระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๒ ได้กล่าวถึงศรัทธา ความเชื่อที่มีเหตุผลยึดมั่นการกระทำดี กล่าวโดยสรุปแล้ว ศรัทธาในพระพุทธศาสนามุ่งไปที่ความเชื่อที่ยึดหลักกรรมเป็นสำคัญ^{๓๐}

พระมหาภานู ภาณุโก (กลั่นปราชนัญ) ได้ทำวิจัยเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องศรัทธาในพุทธปรัชญาเถรวาท กับเซนต้ออกัสติน ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ศรัทธา มีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ดังนี้ ในด้านนิยามความหมาย ความสำคัญ การแบ่งประเภท และเป้าหมายสูงสุด มีลักษณะที่เหมือนกันและต่างกันไปตามหลักปรัชญาของตนๆ ในด้านความเชื่อ เรื่องสิ่งสูงสุดมีลักษณะที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ด้านศรัทธาญาณสัมปยุตกับศรัทธาเป็นเครื่องพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้ามีความแตกต่างกันอย่างมากกล่าวคือศรัทธาญาณสัมปยุต เป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญาหรือเหตุผล มีการพิสูจน์ทดสอบด้วยปัญญาของตนให้เห็นเหตุผลชัดเจน จนมั่นใจ หมดความลังเล สงสัย ก่อนจึงค่อยปักใจเชื่อ เป็นไปในลักษณะที่ว่าเข้าใจแล้วจึงเชื่อ ส่วนศรัทธาเป็นเครื่องพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้า ออกัสตินเชื่อว่าพระเจ้าเป็นสิ่งมีภาวะสูงสุดที่อยู่เหนือธรรมชาติและมนุษย์ไม่อาจเข้าใจพระเจ้าได้อย่างแท้จริงดังที่พระเจ้าเป็น ความรู้ความเข้าใจในการมีอยู่ของพระเจ้าเป็นสิ่งสนองตอบจากเบื้องบน มาสู่จิตมนุษย์ที่มีศรัทธา ความเชื่อและศรัทธาเป็นสิ่งที่ช่วยเตรียมจิตมนุษย์ให้พร้อมจะแสวงหาเหตุผลมาสนับสนุนความเชื่อ ศรัทธาในการพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้าจึงเป็นสิ่งที่มาก่อนเหตุผลและความเข้าใจ เป็นไปในรูปแบบที่ว่าเชื่อเพื่อจะเข้าใจ^{๓๑}

พระสมุห์วันชัย เกสรธมโม (มีมาก) ทำวิจัยเรื่อง การศึกษาศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพระพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลก ในฐานะสื่อพุทธศิลป์ ผลการวิจัยสรุปได้ว่า กลุ่มตัวอย่างมีความประทับใจมากที่สุด ปัจจัยที่ทำให้รู้สึกประทับใจในระดับมากที่สุดได้แก่ ความงดงามขององค์พระและซุ้มเรือนแก้ว กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ให้ความนิยมชมชอบต่อองค์พระพุทธชินราช เพราะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีบางส่วนนิยมชมชอบเพราะมีความสวยงาม ในด้านคุณค่าทางจิตใจ ส่วนใหญ่เชื่อว่า ทำให้จิตใจสงบเข้มแข็งและช่วยป้องกันภัยได้ ในด้านความศรัทธาที่มีต่อองค์พระพุทธชินราช ส่วนใหญ่มีความศรัทธาในระดับมากที่สุด ปัจจัยที่ทำให้เกิดความศรัทธามากที่สุด ได้แก่ ความงดงามขององค์พระ สื่อที่นำเสนอได้ดีที่สุดคือ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย และในการศึกษาความสัมพันธ์กันระหว่างข้อมูลส่วนบุคคลกับความศรัทธาของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า ปัจจัยบุคคลทุกปัจจัยมีความสัมพันธ์กับความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธชินราชที่ระดับในสำคัญทางสถิติ ๐.๐๕ ปัจจัยส่วนบุคคลดังกล่าว ได้แก่ การที่มีองค์พระพุทธชินราชไว้ครอบครอง ทุกคน ทุกเพศ ทุกอายุ รายได้ ทุกที่พักอาศัย ทุกสถานภาพการสมรส ทุกการศึกษา ทุกประเภทอาชีพ ทุกสถานะทางสังคม และทุกลักษณะทางอารมณ์ การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างศรัทธากับความประทับใจที่มีต่อพระพุทธชินราชในเชิงพุทธศิลป์ จากกลุ่มตัวอย่างพบว่า ความประทับใจในพุทธศิลป์ของพระพุทธชินราชของทุกคน มี

^{๓๐} พระมหาเปรม โอภาโส (ทองคำ) “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวไทยในปัจจุบัน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๔๑), หน้า ๒๘.

^{๓๑} พระมหาภานู ภาณุโก (กลั่นปราชนัญ), การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องศรัทธาในพุทธปรัชญาเถรวาท กับเซนต้ออกัสติน, **วิทยานิพนธ์ พุทธศาสนตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๘.

ความสัมพันธ์ต่อศรัทธาที่มีต่อองค์พระพุทธรูปชินราช ณ ระดับสำคัญทางสถิติ ๐.๐๕ ปัจจัยในเชิงพุทธศิลป์ดังกล่าว ได้แก่ ความงดงามขององค์พระและซุ้มเรือนแก้ว การจัดวางองค์พระพุทธรูปชินราชสัมพันธ์กับพื้นที่วิหารและพื้นที่องค์ประกอบ ได้แก่ ระดับฐานพระพุทธรูปชินราช พุทธสาวก และเครื่องบูชา และประวัติการสร้างและการออกแบบ และสภาพโดยรวมทำให้มองแล้วมีความสุขกายสุขใจและกลุ่มตัวอย่างทุกคนมีพระพุทธรูปชินราชประจำตัวหรือประจำบ้าน^{๓๖}

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า ศรัทธาเป็นเรื่องสำคัญซึ่งจะเป็นเหตุปัจจัยนำไปสู่การปฏิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางศาสนาถือว่าศรัทธา (ความเชื่อ) เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาไปสู่การมีปัญญา งานเหล่านี้ยังไม่มีมีการเปรียบเทียบหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาเซน อีกทั้งยังไม่ได้ระบุชัดเจนว่าเอกสารและงานวิจัยดังกล่าวนี้ได้ศึกษาหลักศรัทธาในสองศาสนาให้ครบถ้วนชัดเจนทุกประเด็น ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาในประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร โดยศึกษาและรวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ รวมทั้งจากหนังสือและบทความต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนากับศาสนาเซน ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนา

ขั้นตอนนี้เป็นการศึกษาความหมายของศรัทธา เชื่อต่อบุคคล เชื่อต่อพิธีกรรม เชื่อเป้าหมายสูงสุดในศาสนา โดยวิธีการศึกษาในขั้นนี้ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร โดยศึกษาจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎก และเอกสารชั้นทุติยภูมิ คือ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา เอกสารตำรา และงานวิจัยต่าง ๆ

ขั้นตอนที่ ๒ ศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับหลักศรัทธาในศาสนาเซน

ขั้นตอนนี้เป็นการศึกษาความหมายของศรัทธา เชื่อต่อบุคคล เชื่อต่อพิธีกรรม เชื่อเป้าหมายสูงสุดในศาสนา โดยวิธีการศึกษาในขั้นนี้ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร โดยศึกษาจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ คือ คัมภีร์อาคม และเอกสารชั้นทุติยภูมิ คือ เอกสาร ตำรา และงานวิจัยต่าง ๆ

ขั้นตอนที่ ๓ เปรียบเทียบหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนากับศาสนาเซน

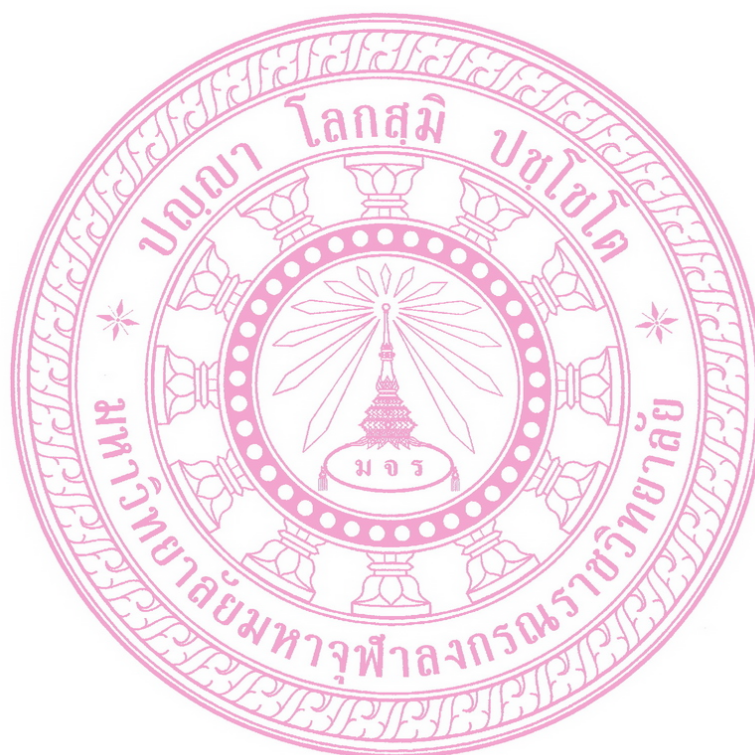
ขั้นตอนนี้ เมื่อได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับหลักศรัทธาในด้านต่างๆ ของพระพุทธศาสนากับศาสนาเซนแล้ว นำข้อมูลมาเปรียบเทียบหาความเหมือนและความต่าง ในด้านความหมายของหลักศรัทธา องค์ประกอบของหลักศรัทธา ประเภทของหลักศรัทธา ความสำคัญของหลักศรัทธา มูลเหตุให้เกิดศรัทธา เป้าหมายสูงสุดของหลักศรัทธา ทรรศนะความเชื่อต่อสิ่งสูงสุด และหลักศรัทธาที่มีอิทธิพลต่อสังคม

^{๓๖} พระสมุห์วันชัย เกสรธมโม (มีมาก), การศึกษาศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพระพุทธรูปชินราช จังหวัดพิษณุโลก ในฐานะสื่อพุทธศิลป์, วิทยานิพนธ์ พุทธศาสนตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๑.

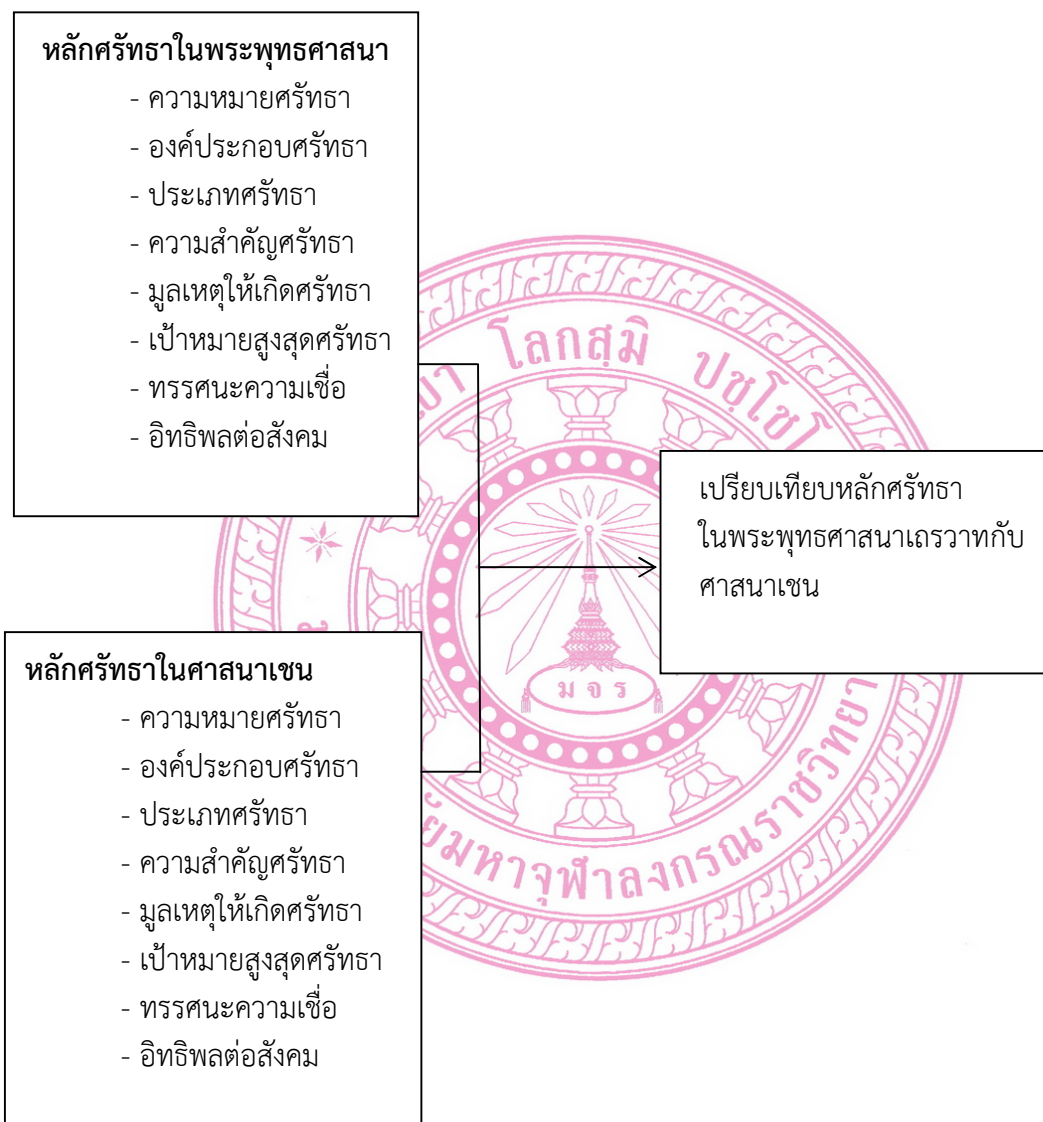

ขั้นตอนที่ ๔ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับหลักศรัทธา

ขั้นตอนนี้ ได้นำข้อมูลที่ศึกษามาทั้งหมดมาสรุปผลการวิจัยออกมาเป็นองค์ความรู้ใหม่เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กล่าวไว้ข้างต้น และเสนอแนวทางในการนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน และเสนอแนวทางในการทำวิจัยในครั้งต่อไป

๑.๘ กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๙.๑ ทำให้ทราบหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนา
- ๑.๙.๒ ทำให้ทราบหลักศรัทธาในศาสนาเซน
- ๑.๙.๓ ทำให้ทราบความเหมือนและความต่างของหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนากับศาสนาเซน

บทที่ ๒

หลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ความนำ

ศรัทธา หรือ ความเชื่อ มักจะใช้คู่กับคำว่า ปสาทะ แปลว่า ความเลื่อมใสความนิยมชมชอบ เป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยปิติและโสมนัสต่อบุคคลหรือหลักการที่ถูกกับอุปนิสัยหรือจริตของตน ศาสนาสอนให้มนุษย์เชื่อด้วยศรัทธาในการดำเนินชีวิต ศรัทธาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดในการปฏิบัติทางศาสนา มนุษย์มักจะใช้ศรัทธาเป็นเป้าหมายใช้ความรู้เป็นเครื่องนำทางใช้ความเชื่อเป็นเครื่องตัดสินใจในการกระทำส่วนใหญ่มีความเชื่อเฉพาะในสิ่งที่ตนต้องการจะเชื่อ เช่น ความเชื่อในทางศาสนาต้องใช้ศรัทธาเป็นที่สุด^๑ ความเชื่อเป็นสิ่งสำคัญ เพราะมนุษย์ถ้าไม่เชื่อสิ่งใดก็จะไม่กระทำการนั้น เพราะฉะนั้น ถ้าเชื่อผิด ก็เป็นเหตุให้คิดผิด ทำผิด และถ้าเชื่อในสิ่งที่ถูกต้องแล้ว ก็เป็นเหตุให้คิดดี ทำดี ความเชื่อใน สิ่งที่ดี เป็นเหตุให้ได้รับความทุกข์ ความเสื่อมเสีย ความเดือดร้อน เป็นผลร้าย เป็นความพินาศ ตลอดจนทำให้เสียชีวิตได้ เป็นต้นว่า

๑. เชื่อเรื่องธรรมชาติ เช่น ภูเขา ต้นไม้ สัตว์ต่าง ๆ ที่ผิดปกติ มีความแปลกประหลาดไปจากธรรมดาแล้วทำการสักการบูชาเพื่อหวังลาภยศ เป็นต้น

๒. เชื่อในผีสาংเทวดา หรือวิญญาณว่าผู้ที่เสียชีวิตไปแล้วยังคงมีวิญญาณวนเวียนอยู่ แล้วจึงทำการสักการบูชาเพื่อหวังขอลาภ ยศ มีการสร้างศาล ต่าง ๆ เพื่อให้ผี สาং วิญญาณ มาสิงสถิตอยู่ เป็นต้น ความเชื่อในสิ่งเหล่านี้เป็นความเชื่อที่ปราศจากปัญญา เป็นความเชื่อที่ยึดถือตามใจตนเอง หรือเป็นความเชื่อตามผู้อื่นหาได้เกิดประโยชน์ใด ๆ ไม่ แต่หลักความเชื่อเกี่ยวกับศรัทธาในทางพุทธศาสนานั้นพระพุทธเจ้าทรงได้ตรัสไว้แก่ชาวกาลามะที่แคว้นโกศล ถึงความเชื่อที่อาจจะทำให้เกิดข้อผิดพลาดได้มีอยู่ ๑๐ ประการอย่างเช่นใน “กาลามสูตร” เป็นสูตรที่ทรงแสดงพุทธพจน์ เกี่ยวกับการตัดสินใจเชื่อโดยใช้ปัญญาพิจารณา ดังนี้

๑. มา อนุสสเวน	อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการฟังตามกันมา
๒. มา ปรมปราย	อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการถือสืบๆกันมา
๓. มา อิติกราย	อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการเล่าลือ
๔. มา ปิฎกสมปทาเนน	อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์
๕. มา ตกฺกเหตุ	อย่าปลงใจเชื่อ เพราะตรรกะ
๖. มา นยเหตุ	อย่าปลงใจเชื่อ เพราะการอนุমান
๗. มา อากาโรปวิตตเกน	อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการคิดตรงตามแนวเหตุผล
๘. มา ทิฏฺฐินิซฆมานกฺขนติยา	อย่าปลงใจเชื่อ เพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีที่พินิจแล้ว
๙. มา ภาพฺพุรฺอุปาย	อย่าปลงใจเชื่อ เพราะมองเห็นรูปลักษณะว่าน่าเป็นไปได้

^๑ แสง จันทร์งาม, พุทธศาสนวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๒), หน้า ๑๔๘.

๑๐. มา สมโน โน ครุติ อย่าปลงใจเชื่อ เพราะนับถือ ว่าท่านสมณะนี้เป็นครูของ
เรา^๒

หลักการเชื่อ ๑๐ ประการเหล่านี้ เป็นสิ่งที่กระตุ้นเตือนว่า ยังไม่ควรด่วนเชื่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
ว่าเป็นจริง จนกว่าจะได้พิสูจน์ด้วยประสบการณ์ของตนเอง และในตอนท้ายของพระสูตรนี้ พระพุทธ
องค์ทรงเน้นว่าควรทำกรรมดีและเชื่อกฎแห่งกรรม เพราะจะทำให้ได้รับประโยชน์ในโลกนี้และโลก
หน้า^๓ แต่อย่างไรก็ตาม บุคคลที่จะมีการเชื่อคือศรัทธาอันประกอบด้วยปัญญาดำรงตนอยู่ด้วยเหตุผล
สามารถใช้ปัญญาได้ดีนั้น จะต้องอาศัยสิ่งที่เป็นมูลเหตุ ๕ ประการ คือ

๑. เป็นคนไม่มีความเห็นผิดเป็นอหยาศัย
๒. เป็นคนไม่คบหาสมาคมกับด้วยบุคคลผู้เป็นมิฉฉาภิภูติ
๓. ไม่เป็นคนหันหลังให้พระสัทธรรม
๔. เป็นคนไม่มีมิฉฉาวิตก
๕. เป็นคนที่จมลงในอารมณ์โดยอุบายอันแยบคาย^๔

ส่วนการเชื่อที่มีลักษณะตรงข้ามกับศรัทธา ๕ ประการตามที่กล่าวมานั้น ทาง
พระพุทธศาสนาเรียกว่าศรัทธาญาณวิปยุต หมายถึง ศรัทธาที่ปราศจากญาณ ไม่ประกอบด้วยปัญญา
ปราศจากปรีชาหยั่งรู้ ปราศจากเหตุและผล เป็นความงมงาย เพราะเชื่อผู้อื่นและสิ่งอื่นว่าสามารถเป็น
ที่พึ่งของตนได้ ดั่งเนื้อความที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “มนุษย์เป็นอันมากถูกภัยคุกคามแล้ว ย่อมถึง
ซึ่ง ภูเขา ป่า สวน และต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ว่าเป็นที่พึ่ง ที่พึ่งนั้นแลไม่เกษม ที่พึ่งนั้นไม่อุดม เพราะบุคคล
อาศัยที่พึ่งนั้น ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้”^๕ ธรรมเหล่านี้ ใครสมทานให้บริบูรณ์แล้ว เป็นไปเพื่อ
ประโยชน์เกื้อกูลเพื่อความสุข เมื่อนั้นท่านทั้งหลายควรเข้าถึงธรรมเหล่านี้ด้วย

ตั้งแต่แรกเกิดมามนุษย์ก็เริ่มมีความเชื่อคือ ศรัทธาเพราะความกลัว และมีความต้องการ
ให้มีชีวิตรอดพ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ เป็นพื้นฐาน จึงพากันแสวงหาวิธีที่จะเอาชนะความกลัว และวิธี
ทำให้ชีวิตของตนและพวกพ้องอยู่รอด ดังนั้น มนุษย์จึงต้องสร้างศรัทธา คือความเชื่อให้เกิดขึ้น อัน
แสดงให้เห็นว่ามนุษย์มีศรัทธาตั้งแต่เกิด และมีมาตั้งแต่ยุคโบราณหลักพระพุทธศาสนาด้วยเหตุนี้ เมื่อ
เรากล่าวว่า “พุทธศาสนิกชนต้องมีศรัทธา” การให้ความหมายคำว่า “ศรัทธา” ในพระพุทธศาสนา
โดยเฉพาะนิกายเถรวาทนี้ จึงแตกต่างจากศาสนาส่วนใหญ่ในโลกและมีได้มีความหมายเพียง “ความ
เชื่อ” ดังที่เข้าใจกันโดยทั่วไป

^๒ อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๗.

^๓ อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๖๒.

^๔ มูลนิธิอิทธิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย, **ปรมัตถธรรม ๔**, (พระนคร : เลียงเชียงเจริญ, ๒๕๑๒), หน้า ๒๗.

^๕ ชุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๘๘/๕๐.

^๖ อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๐๕/๑๘๐, ๑๘๓.

๒.๑ ความหมายของหลักศรัทธา

ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อ ซึ่งในความเชื่อนั้นมีการให้ความหมายที่แตกต่างกันตามความคิดเห็นและความเข้าใจของแต่ละบุคคลแต่ละลัทธิหรือศาสนา ในบริบทนี้จะได้แยกหรืออธิบายศรัทธาเพื่อให้เข้าใจตามความหมายของศรัทธาในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาและ ในทัศนะของนักวิชาการ ที่มีผลต่อความสัมพันธ์กับเป้าหมายของพระพุทธศาสนา ดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายของศรัทธาตามรูปศัพท์ (พยัญชนะ)

ศรัทธา (Saddha) มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลี เขียนรูปศัพท์ว่า “สทฺธา” ส่วนภาษาสันสกฤต เขียนรูปศัพท์ว่า “ศรัทธา” และนำมาใช้ในภาษาไทย ได้ทั้งสองแบบ คือ สัทธา กับ ศรัทธา แต่นิยมใช้กันมากคือเขียนแบบสันสกฤตเป็นศรัทธาในที่นี้จะใช้ทั้ง ๒ ศัพท์และในความหมายเดียวกัน

ศัพท์ภาษาไทยสองคำที่มีความหมายว่า “ความเชื่อ” เหมือนกัน ออกเสียงเหมือนกันแต่มีรูปศัพท์ต่างกัน คือคำว่า “สัทธา” ที่เขียนในรูปศัพท์ภาษาไทย-บาลี ส่วนคำว่า “ศรัทธา” เขียนในรูปศัพท์ภาษาไทยสันสกฤตความหมายเหมือนกัน “สัทธา” มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีว่า “สทฺธา” เป็นศัพท์สมาสระหว่างคำว่า “สทฺ” กับ “ธา” ศัพท์ “สทฺ” มาจากธาตุ “สท” แปลว่า ยินดี ชอบใจ เพลิดเพลิน ส่วน “ธา” ธาตุ แปลว่า ทรง ตั้ง รับ วาง เมื่อแปลตามพยัญชนะนี้ จึงแปลว่า ทรงไว้โดยชอบใจ ตั้งไว้โดยชอบใจ รับไว้โดยยินดี^๗

สามารถแยกศัพท์ได้ดังนี้ ส บ ท หน้า ธา ธาตุ เป็นไปในความทรงไว้ เชื่อมั่น ตั้งมั่น อ ปัจจัย ในนามกิต ตั้งรูปวิเคราะห์ศัพท์เป็นภาษาบาลีได้ ดังนี้ -

สททหติ เอตยติ สทฺธา แปลว่าบุคคลย่อมเชื่อมั่น ด้วยธรรมชาตินี้ เพราะเหตุนี้ธรรมชาตินี้จึงชื่อว่าสัทธา^๘

สมมา จิตตํ นิเรติ เอตยติ สทฺธา แปลว่า บุคคลย่อมตั้งจิตไว้โดยชอบด้วยธรรมชาตินี้ เพราะเหตุนี้ธรรมชาตินี้จึงชื่อว่าสทฺธา^๙

สยิ สททหตีติ สทฺธา แปลว่าที่ชื่อว่าสรัทธาเพราะเป็นธรรมชาติที่ตั้งมั่น^{๑๐}

สททหนมตตาเมว เอสาติ สทฺธา แปลว่า ธรรมชาตินี้เป็นเพียงความเชื่อเท่านั้นเหตุนี้ธรรมชาตินี้จึงชื่อว่าสัทธา (ความเชื่อ)^{๑๑}

^๗ หลวงเทพดรญาณศิษย์, ธาตุปทีปิกา, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๘), หน้า ๒๐๙, ๓๘๘.

^๘ มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย, อภิธานนปทีปิกา และ อภิธานนปทีปิกขุจิ, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๘๔๗.

^๙ มูลนิธิภูมิพล, สททนิติมาลาปกรณ์ สุตตมาลา, (ฉบับภูมิพล), กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพล ๒๕๒๕), หน้า ๔๐๕.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐๖.

^{๑๑} วิสุทธิ. (ไทย) ๓/๓๘.

“สัทธา” มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีว่า “สทฺธา” เป็นศัพท์สมาสระหว่าง “สทฺ” กับ “ธา” ศัพท์ “สทฺ” แปลว่า ยินดี ชอบใจ เพลิดเพลิน ส่วน “ธา” เป็นตัวธาตุ แปลว่า ทรง ตั้ง รับ วาง เมื่อแปลตามพยัญชนะนี้จึงแปลว่า ทรงไว้อย่างชอบใจ ตั้งไว้โดยชอบใจ รับไว้โดยยินดี^{๑๒}

“ศรัทธา” มีรากศัพท์มาจากภาษาสันสกฤตว่า “ศรฺทฺธา” เป็นศัพท์สมาสระหว่างคำว่า “ศรฺทฺ” “ธา” ศัพท์ “ศรฺทฺ” เป็นนิบาต แปลว่า อย่างจริงใจ ส่วน “ธา” แปลว่า ทรงไว้เมื่อแปลตามพยัญชนะ จึงแปลว่า ทรงไว้อย่างจริงใจ อนึ่ง “ศรฺทฺธา” ในภาษาสันสกฤตนี้ได้รับการแปลมาจากศัพท์ “สทฺธ” ในภาษาบาลี^{๑๓} สัทธาเป็นนามศัพท์(อิตถีสึงค์) เป็นกรณสาธนะ ลง อ ปัจจัยโดยมีรูปวิเศษณ์ว่า “สทฺธติ เอตยติ สทฺธา” แปลว่า “เครื่องตั้งจิตโดยชอบ”^{๑๔} หรือ “ธรรมชาติเครื่องจิตโดยชอบ”^{๑๕}

สรุปว่าศรัทธา หมายถึงความเชื่อมั่นอย่างจริงใจแบบน้อมใจยินดีตั้งมั่นโดยปราศจากความสงสัยกลางแคลงใจใดๆ

๒.๑.๒ ความหมายของศรัทธาตามเนื้อความ (อรรถ)

ความหมายของศรัทธาโดยอรรถหรือตามเนื้อความที่เข้าใจทั่วไป หมายถึงความน้อมใจเชื่อหรือปลงใจเชื่อ เช่น สัทธาจริต หมายถึง ฟันนิสยหนักไปในทางศรัทธา เชื่อง่าย สัทธาจริยา หมายถึง ประพฤติด้วยสัทธา สัทธาวิมุตติ หมายถึง ความหลุดพ้นจากทุก ๘ เพราะอาศัยศรัทธา เป็นเครื่องนำ สัทธินทรีย์ หมายถึงความเป็นใหญ่ คือ สัทธา เป็นองค์ธรรมที่เป็นข้อใหญ่และมีความสำคัญมากข้อหนึ่งในองค์ธรรม ๔ ข้อคือศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญาเป็นองค์ธรรมที่ต้องใช้ให้ได้คุณภาพระหว่างกันและกัน จะเอียงมากไปในข้อใดข้อหนึ่งไม่ควร^{๑๖}

ดังนั้นจึงสามารถให้ความหมายที่เกี่ยวข้องกัน ศรัทธา ทางพระพุทธศาสนาไว้ดังนี้

เชื่อ คือ เห็นตามด้วย มั่นใจ ไว้ใจซื้อหรือขายโดยติดค้างไว้ไม่ต้องชำระเงินทันทีฉะนั้น “ความเชื่อ” คือ ความเห็นตามด้วยความมั่นใจ ความไว้ใจในบุคคลในสิ่งต่างๆในการกระทำ ความเชื่อเกิดขึ้นเมื่อไร ความคิดที่จะกระทำจะเกิดขึ้นเสมอเช่น เชื่อว่าทำดีต้องได้ดี คนนั้นจะทำดี เชื่อว่าบุญจะส่งผลให้เกิดสุข คนนั้นจะทำบุญ

^{๑๒} หลวงเทพรัตนานุกิจ, ธาตุปฏิบัติพิภกา, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, หน้า ๒๐๙, ๓๘๙.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๐.

^{๑๔} “สยฺ สทฺทหติ สทฺธา” มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ, สัททนิติปกรณ์ สุตตมาลา (ฉบับภูมิพล), (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิพล, ๒๕๒๕), หน้า ๔๐๔.

^{๑๕} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระบาทลิปิกรม (มหามกุฏราชวิทยาลัย : ๒๕๓๒), หน้า ๑๖.

^{๑๖} พระมหาพุทธกร ปณฺญาสิริ (สัจจรัคนพงศ์), “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑.

ศรัทธา (สัทธา) หมายถึง ความเชื่อ ความเลื่อมใส เช่น สันศรัทธา ฉันมีศรัทธาในความดีของเขา บางทีก็ใช้ร่วมกับประสาทะ เป็นศรัทธาประสาทะ เชื่อ เลื่อมใสเช่นเขาศรัทธาในการรักษาแบบแพทย์แผนโบราณ^{๑๗}

ในจังกีสสูตร กล่าวถึงคำสอนที่ให้ใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญก่อนที่จะศรัทธาลงไป ดังนี้

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เข้าไปอาศัยบ้านหรือนิคมแห่งหนึ่งอยู่ คฤหบดี บุตรคฤหบดีก็ดีเข้าไปหาภิกษุนั้นแล้ว ย่อมใคร่ครวญในธรรม ๓ ประการ คือ ในธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความโลภ ๑ ในธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความประทุษร้าย ๑ ในธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความหลง ๑ เมื่อเขาใคร่ครวญเธอยุ่อยู่นั้น ย่อมรู้ได้อย่างนี้ว่า ท่านผู้นี้ไม่มีที่ตั้งแห่งความโลภ, ความประทุษร้าย, ความหลงครอบงำ ท่านผู้นี้เมื่อไม่รู้จะฟังกล่าวว่ารู้ เมื่อไม่เห็นจะฟังกล่าวว่าเห็น หรือสิ่งใดฟังเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์สิ้นกาลนานแก่ผู้อื่น ท่านผู้นี้ฟังชักชวนผู้อื่นเพื่อความเป็นเช่นนั้น ไม่มีเลย อนึ่ง ท่านผู้นี้มีกายสมาจาร วจีสมาจาร เหมือนของบุคคลผู้ไม่โลภ, ไม่ประทุษร้าย, ไม่หลง ฉะนั้นท่านผู้นี้แสดงธรรมใด ธรรมนั้นลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยากสงบ ประณีต ไม่หยั่งลงได้ด้วยความคิด ละเอียด บัณฑิตฟังรู้ธรรมนั้นอันคนโลภ, บุคคลผู้ประทุษร้าย, บุคคลผู้หลง แสดงไม่ได้โดยง่าย เมื่อใด เขาใคร่ครวญเธอยุ่ ย่อมเห็นแจ้งชัดว่าเธอบริสุทธิ์จากธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความโลภ, ความประทุษร้าย, ความหลง เมื่อนั้น เขาย่อมตั้งศรัทธาลงในเธอนั้นมั่นคง^{๑๘}

ศรัทธา ยังมีเนื้อความหมายถึง ความเชื่อในกุศลธรรม เป็นการเชื่อในสิ่งที่เป็นความจริง ความดีงามและการทำความดี รวมถึงเชื่อเหตุผลในกฎแห่งกรรม ดังจะเห็นได้จากข้อความที่ปรากฏอยู่ในพระสูตรหลายสูตร ดังในปฐมนพกปานสูตร ที่ว่าด้วยผู้ไม่มีศรัทธาในกุศลธรรมพึงได้ความเสื่อมกล่าวไว้ว่า

ผู้ใดไม่มีศรัทธาในกุศลธรรมทั้งหลาย ฯลฯ กลางคืนหรือกลางวันของผู้นั้นย่อมผ่านพ้นไป ผู้นั้นพึงหวังได้ความเสื่อมอย่างเดียวในกุศลธรรมทั้งหลายเหล่านั้น ไม่มีความเจริญเลย แต่หากว่า ผู้ใดมีศรัทธาในกุศลธรรม ฯลฯ กลางคืนหรือกลางวันของผู้นั้นย่อมผ่านพ้นไป ผู้นั้นพึงหวังเฉพาะความเจริญอย่างเดียวในกุศลธรรมทั้งหลายเท่านั้น ไม่มีความเสื่อมเลย^{๑๙}

หรือใน กามสูตร ที่กล่าวไว้ว่า “กุลบุตรผู้ออกบวชนั้น จะได้ชื่อว่า เป็นภิกษุผู้มีความสามารถรักษาตนเองได้แล้ว ก็ต่อเมื่อเป็นผู้กระทำด้วยศรัทธาในกุศลธรรม”^{๒๐}

^{๑๗} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์นานมีบุ๊คส์พับลิคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๙.

^{๑๘} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๖๕๗/๔๙๑-๔๙๓.

^{๑๙} อจ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๗/๑๔๘-๑๕๑.

^{๒๐} อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๗/๕-๖.

นอกจากนี้ใน อุบาสกธรรม มีข้อความที่กล่าวถึงคุณสมบัติว่าด้วยศรัทธาของอุบาสกว่า อุบาสกต้องเป็นผู้ไม่ถือมงคลตื่นข่าว เชื่อกรรม ไม่เชื่อมงคล และข้อที่ว่าด้วยการไม่แสวงหาเขตบุญ ภายนอกศาสนา^{๒๑} ซึ่งก็คือความต้องการให้ศาสนิกชน มีความศรัทธาในกฎแห่งกรรม และในการบำเพ็ญบุญอันเป็นกุศลตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา โดยจะต้องเชื่อและเลื่อมใสในพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ดังข้อความที่ปรากฏใน สคาถกสูตร ที่ว่าด้วยผู้ประกอบธรรม ๔ ประการเป็นพระโสดาบันอริยสาวกผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ย่อมเป็นพระโสดาบัน มีความไม่ต่ำเป็นธรรมดาเป็นผู้เที่ยงมีการตรัสรู้ในเบื้องหน้า ธรรม ๔ ประการนั้นคือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ประกอบด้วย ความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้า ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ประกอบด้วยศีลที่พระอริยเจ้าใคร่แล้ว จากนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสเป็นพระพุทธพจน์ไว้ว่า

ผู้ใด มีศรัทธาตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว ในพระตถาคต มีศีลอันงามที่พระอริยเจ้าใคร่แล้ว สรรเสริญแล้ว มีความเลื่อมใสในพระสงฆ์ และมีความเห็นตรง บัณฑิตพึงเรียกผู้นั้นว่า เป็นคนไม่ขัดสน ชีวิตของเขาไม่เปล่าประโยชน์ เพราะฉะนั้น บุคคลผู้มีปัญญา เมื่อระลึกถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า พึงประกอบตามซึ่ง ศรัทธา ศีล ความเลื่อมใส และความเห็นธรรม ดังนี้^{๒๒}

นอกจากนี้แล้ว ยังมีข้อความที่กล่าวถึง ตปุสสคฤหบดี ผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ เป็นผู้ปลงใจเชื่อในพระตถาคต “ธรรม ๖ ประการนั้นคือ ความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้า ความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรม ความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ อริยศีล อริยญาณ อริยวิมุตติ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตปุสสคฤหบดีประกอบด้วยธรรม ๖ ประการนี้เป็นผู้ปลงใจเชื่อในพระตถาคต เห็นอมตธรรม ทำให้แจ้งอมตธรรมอยู่”^{๒๓}

ในวิสุทธิมรรคให้ความหมายไว้ว่า “ศรัทธาหมายถึงความเชื่อ ความไว้วางใจ”^{๒๔} แม้แต่ในคัมภีร์อภิธรรมมัตถสังคหะให้ความหมายว่า “ศรัทธาหมายถึงความเชื่อและความเลื่อมใสในกุศลธรรม”^{๒๕} เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อด้วยเหตุผล เชื่อมั่นในสิ่งดีงาม เลื่อมใสซาบซึ้งขึ้น ใจสนิทใจเชื่อมั่น

^{๒๑} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๕/๒๐๙.

^{๒๒} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๔๗/๕๗๘.

^{๒๓} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๙๕/๔๖๓-๔๖๔.

^{๒๔} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรค แปล ภาค ๓ ตอน ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ๗๔.

^{๒๕} วรรณสิทธิ ไททยะเสวี, ผู้แปล, คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะ ประเภทที่ ๒ เจตสิกสังคหะ วิชา, (กรุงเทพมหานคร : ธเนศวรการพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๔๙.

มีใจแน่วแน่มุ่งมั่นไปตาม ไปรับคุณความดีในบุคคลหรือสิ่งนั้นๆ, ความมั่นใจในความจริง ความดีสิ่ง
ดีงาม และในการทำความดีไม่ลุ่มหลงไปตามลักษณะอาการภายนอก^{๒๖}

บางตำราท่านจำแนกหลักศรัทธาไว้ ๔ ประเภทคือ

๑. อาคมศรัทธา หมายถึงศรัทธาของพระโพธิสัตว์ต่อโพธิญาณหลังจากได้รับพยากรณ์
แล้ว เช่นศรัทธาของสุเมธดาบส เมื่อได้รับพยากรณ์จากพระที่ปึงกรสัมมาสัมพุทธเจ้า

๒. โอกัมปนศรัทธา คือศรัทธาที่หยั่งลงอย่างมั่นคงในพระรัตนตรัยไม่คลอนแคลน

๓. ปสาทศรัทธา คือศรัทธา เพราะเลื่อมใสอย่างยิ่ง(ปสาทะ เลื่อมใส ชื่นชม ยินดี จิตใจ
ผ่องใสเมื่อได้พบได้เห็นจึงเกิดศรัทธาขึ้นเพราะเลื่อมใสนั้น

๔. อธิคมศรัทธา คือศรัทธาพระอริยสาวกผู้บรรลุมรรคผลแล้วได้เห็นธรรมด้วยตนเองไม่ต้อง
มีผู้อื่นเป็นปัจจัยในความสอนของพระศาสดา^{๒๗}

ศรัทธาหรือความเชื่อยังครอบคลุมไปถึงการรักพระพุทธะ เมื่อเรารักพระพุทธะเราจะเป็น
หนึ่งเดียวกับพระองค์ และแน่วแน่ตามธรรมชาติของพระพุทธะจะกลายเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ
ของเรา ศรัทธาคือการยอมรับว่าเรคือบุตรแห่งพระพุทธะและพระพุทธะคือพระบิดาที่ให้กำเนิดเรา
มา การมีศรัทธาหมายถึงการเชื่อในสิ่งที่มองไม่เห็น อาทิความรักและแนวคิดที่สูงส่ง และสามารถ
วางรากฐานการกระทำของเราบนสิ่งเหล่านั้นได้ ศรัทธาคือมาตรฐานที่แยกมนุษย์ออกจากสัตว์และ
เป็นศีลธรรมที่เราไม่ควรปล่อย วางไม่ว่ามันจะสะดวกสำหรับเราหรือไม่ก็ตาม ศรัทธาคือกุญแจสู่
ความสุขนิรันดร์ อันเป็นความสุขที่แท้ซึ่งสืบเนื่องจากโลกนี้ไปสู่โลกหน้า^{๒๘} เชื่อและรู้สึกซาบซึ้งด้วย
มั่นใจในเหตุผลเท่าที่ตนมองเห็นเป็นความมั่นใจ ๓ องค์ประกอบ คือมั่นใจเป็นไปได้อันมั่นใจว่ามีคุณค่า
และเราอยากพิสูจน์ความจริงศรัทธาที่แท้จริงตามนัยทางพระพุทธศาสนาจึงมิใช่ศรัทธาที่ใช้อารมณ์สัมผัส
เหตุผล แต่ศรัทธาต้องมีปัญญาเป็นตัวควบคุม ส่งเสริมความคิด วิจัยวิจารณ์จนค้นพบเหตุและผล ได้
ทดลองปฏิบัติเพื่อพิสูจน์ให้ประจักษ์ความจริงแก่ตน จนหมดสงสัยจึงเกิดศรัทธา ศรัทธาเป็นปัจจัยแรก
ที่สุด หรือเป็นขั้นต้นของกระบวนการพัฒนาปัญญา

ศรัทธาหรือความเชื่อมั่น มั่นใจ ในพระรัตนตรัย ๓ ประการ หมายความว่า

๑. การเชื่อ การมั่นใจในพระพุทธเจ้า ในฐานะที่เป็นบุคคลต้นแบบซึ่งยืนยันถึงวิสัย
ความสามารถของมนุษย์ว่า มนุษย์สามารถหยั่งรู้สัจธรรม เข้าถึงความจริงและความดีงามสูงสุดได้
ด้วยสติปัญญาและความเพียรพยายามของมนุษย์เอง มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้เจริญองกามขึ้นได้ ทั้งใน
ด้านระเบียบชีวิตที่สัมพันธ์สภาพแวดล้อมทางกายและวาจาทั้งในด้านคุณธรรมที่พึงอบรมให้แก่กล้า
ขึ้นในจิตใจ ทั้งในด้านปัญญาความรู้คิดเหตุผล จนสามารถหลุดพ้นจากเครื่องผูกมัดที่เรียกว่า กิเลส
และกองทุกข์ได้

^{๒๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระ-เพิ่มเติมช่วงที่
๑) พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๒.

^{๒๗} สารัตถสังคหะ, หน้า ๔๖๙.

^{๒๘} My Lover, Cross the Valley of Tears หน้า ๑๒๙.

๒. การเชื่อ การมั่นใจในพระธรรม ทั้งความจริง ความดีงาม ที่บุคคลต้นแบบ คือ พระพุทธเจ้าได้แสดงไว้แล้วนั้น ว่าเป็นสิ่งที่พระองค์ได้ปฏิบัติเห็นผลประจักษ์กับตนเองมาก่อน เรียกว่าค้นพบแล้วจึงนำมาประกาศเปิดเผยไว้ ธรรมนั้นเป็นสภาวะดำรงอยู่หรือเป็นไปตามธรรมดาของมัน เป็นกฎเกณฑ์แน่นอน คือนิยามแห่งเหตุและผล อย่างที่เรียกว่าเป็นกฎธรรมชาติ

๓. การเชื่อ การมั่นใจในสงฆ์ คือชุมชนหรือสังคมแบบอย่าง ซึ่งเป็นพยานยืนยันว่า มนุษย์ทั่วไปมีความสามารถที่จะบรรลุความจริงความดีสูงสุดได้อย่างคนต้นแบบ^{๒๙}

ศรัทธา ยังหมายถึงเชื่อในสิ่งที่เป็นไปได้ หรือแน่ใจเกี่ยวกับการมีอยู่ เป็นอยู่ การประเมิน สิ่งที่ควรทำ สิ่งที่ควรห้ามหรือสาเหตุ^{๓๐} ซึ่งเป็นธรรมอันเป็นกำลังที่ทำให้มนุษย์เกิดความคิด ซึ่งเป็นเครื่องเกื้อหนุนแก่การนำไปสู่การบรรลุอริยมรรค เราจะเห็นได้ว่าบุคคลจะทำอะไรประสบความสำเร็จได้นั้น ต้องมีศรัทธาก่อน เมื่อศรัทธาแล้วก็ย่อมมีกำลังกาย กำลังใจ กำลังความคิด ทำให้มนุษย์เกิดความเพียรพยายามกระทำกิจทั้งหลายทั้งทางโลกและทางธรรม ด้วยบากบั่น มุ่งมั่น เพราะฉะนั้น ศรัทธาจึงเป็นหลักธรรมที่ทำให้เกิดกำลังอย่างมหาศาล ในทางพระพุทธศาสนา เรียกกำลังว่าพละ ธรรม มี ๕ ประการ คือ

๑. ศรัทธา คือ การเชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ
๒. วิริยะ คือ ความขยันหมั่นเพียรในทางที่ชอบธรรม
๓. สติ คือ ความระลึกได้ จำได้หมายรู้
๔. สมาธิ คือ ความตั้งใจมั่น มั่นคง เด็ดเดี่ยว แน่วแน่
๕. ปัญญา คือ ความรอบรู้ในสิ่งต่างๆ ตามสภาวะความเป็นจริง^{๓๑}

ศรัทธาหรือความเชื่อมั่นจึงเป็นเครื่องนำทาง เป็นเครื่องชักนำให้บุคคลเข้าไปหา ให้ สันทนา ให้ตั้งใจฟัง ให้จดจำ ให้นำไปพิจารณา ให้บุคคลได้บรรลุจุดหมายอันสูงสุดแห่งชีวิต ดังพระ พุทธพจน์ว่า “สทถาย ตรติ โหสมิ” แปลว่า คนยอมข้ามไอหะได้ด้วยศรัทธา^{๓๒}

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงให้ความหมายว่า “ศรัทธา หมายถึงเชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ ความเชื่อที่ควรเชื่ออุปด้วยเหตุผล”^{๓๓}

^{๒๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๔๑๘.

^{๓๐} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, **มนุษย์กับสังคม** (ฉบับปรับปรุง), (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วน จำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๕๖.

^{๓๑} อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๖/๑๑.

^{๓๒} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๔๖/๒๕๘.

^{๓๓} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **สารานุกรมพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๔๗๐.

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ทรงให้ความหมายว่า “ความเชื่อ ความเชื่อการณที่ควร อันประกอบด้วยเหตุผล”^{๓๔}

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับศรัทธาในความหมายโดยทั่วไปในหนังสือชุมนุมเรื่องสั้นไว้ว่า เป็นความเชื่อในเรื่องความสามารถของบุคคลสำคัญหรือผู้นำของสังคม ในเรื่องของศาสนาพุทธองค์ศาสดายกเว้นจากพระพุทเจ้า สอนให้ยึดเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งสาวกไม่มีความรู้พิสูจน์ว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุด เป็นผู้สร้างโลกและอำนวยสุขแก่สัตว์โลกเป็นที่พึ่งของตน ให้นับถือบูชาสิ่งนั้นโดยแน่นแฟ้น ปราศจากการพิสูจน์และทดสอบแต่อย่างใด^{๓๕} และท่านพุทธทาสภิกขุ ยังได้กล่าวถึงความเชื่อไว้ในหนังสือ ชุมนุมข้อคิดอิสระว่า ความเชื่อ ของพุทธมามกะ นั้นคือ เชื่อโดยตรงต่อเหตุผล เชื่อว่าพระพุทเจ้าเป็นผู้ที่ได้บ่มพระองค์เองมาเป็นเวลาเพียงพอ จนสามารถลูถึงด้วยพระองค์เอง และทรงชี้ทางให้มนุษย์มีความสะอาดความสว่างและความสงบเย็นได้จริง เชื่อว่าพระธรรมที่พระพุทเจ้าได้ทรงบรรจุและนำมาสอนนั้น คือความจริงอันตายตัวของสิ่งทั้งปวง เชื่อพระสงฆ์ คือบรรดามนุษย์ที่มีโชคดีมีโอกาสมาก่อนใครในการได้รู้ได้ปฏิบัติ และได้รับผลของการปฏิบัติในพระธรรม เชื่อว่าโลกนี้ไม่มีบุคคลใดสร้างหรือคอยบังคับให้เป็นไป เชื่อว่ามนุษย์แต่ละคนล้วนมีกรรม หรือการกระทำของตนเอง เชื่อว่าตั้งแต่ของศาสนานั้น คือ ตัวการกระทำที่ถูกต้องทั้งหมดนี้ คือความเชื่อ ๗ ประการของพุทธมามกะ^{๓๖}

พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต) ให้ความหมายว่า “ศรัทธา หมายถึง เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผลความมั่นใจในความจริง ความดีงามและในการทำความดี”^{๓๗} และยังสามารถให้ความหมายเกี่ยวกับศรัทธาไว้ว่าศรัทธาหรือความเชื่อนี้จะมี ๒ ประเภทศรัทธาประเภทที่ ๑ เป็นศรัทธาแบบปิดกั้นปัญญาใช้วิธีปลุกเร้าหรือแม้แต่บังคับให้เชื่อ และ พอเชื่อแล้วก็ต้องมอบความไว้วางใจให้สิ้นเชิง ห้ามถาม ห้ามสงสัย ค่อยรอทำตามอย่างเดียว ศรัทธาประเภทนี้ไม่ทำให้มีการสืบค้นปัญญาต่อไปในศาสนาต่าง ๆ จะนับแบบนี้ ศรัทธาประเภทที่ ๒ เป็นศรัทธาแบบสื่อนำสู่ปัญญา คือความเชื่อนั้นเป็นตัวชักนำให้สนใจเริ่มต้นศึกษาสืบค้น สิ่งทั้งหลายในโลกนี้มีมากมาย เมื่อยังไม่มีความรู้จุดเริ่มต้นว่าจะสนใจเรื่องใดแต่เมื่อเกิดศรัทธาต่อบุคคลหรือเรื่องราวใดศรัทธานั้นก็จะป็นปัจจัยจะทำให้มีจุดเริ่มต้น ศรัทธาทำให้มีความสนใจและเข้าไปหาและซักโดยเฉพาะศรัทธาในคนก็เพื่อจะชักนำให้เข้าไปซักถามเขา การที่ศรัทธาในพระก็เพื่อจะเข้าไปหาและซักถามท่าน เพื่อให้เกิดความรู้และเข้า

^{๓๔} สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, **ธรรมานุกรม**, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕), หน้า ๓๔๘.

^{๓๕} ภิกขุ พุทธาสอนที่ปัญญา, “เรื่องเรียน พุทธศาสนาใน ๑๕ นาที” ในหนังสือชุมนุมเรื่องสั้น **พุทธทาสภิกขุ**, ๒๔๘๕ ใน [www. Buddhadasa.com](http://www.Buddhadasa.com).

^{๓๖} พุทธทาสภิกขุ, **ชุมนุมข้อคิดอิสระ พุทธทาสภิกขุ**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๘), หน้า ๑๗.

^{๓๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๓๒๓.

ใจความจริงยิ่งขึ้นไป^{๓๘} เลื่อมใสในธรรม คือเชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ เชื่อด้วยเหตุด้วยผล เชื่อมั่นในคุณงามความดี มีความเชื่อความเลื่อมใสในความจริง เพื่อที่จะไม่ให้คุณคนลุ่มหลงไปตามสิ่งที่ยั่ววน และลักษณะอาการที่เป็นไปในภายนอก^{๓๙}

วิทย์ เทียงบุญธรรม ได้ให้ความหมายของคำว่าศรัทธา ในพจนานุกรมไทยไว้ว่า ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อ ,ความเลื่อมใส, ความเห็นดี, ความไว้วางใจ, ความซื่อตรง, ความจงรักภักดี, ความประสงค์, ความมอยาก, ความบริสุทธิ์, ความเคารพนับถือ, ยินดีเลื่อมใส^{๔๐}

จะเห็นได้ว่าศรัทธาในพุทธศาสนาเน้นความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ เชื่อการณที่ควรเชื่อ โดยไตร่ตรอง ไคร่ครวญ และพิจารณาด้วยปัญญา (โยนิโสมนสิการ) หาเหตุผลให้เห็นจริงแก่ใจจึงเชื่อ เป็นศรัทธาที่สัมปยุตด้วยปัญญา เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อากาโรตศรัทธา ดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนไว้อย่างชัดเจนในหลายพระสูตร การที่เราจะเข้าใจสิ่งทั้งหลายทั้งปวงได้นั้น สิ่งจำเป็นที่จะทำให้เห็นลักษณะต่าง ๆ ของสิ่งเหล่านั้นให้ชัดเจน คือการให้ความหมายและความจำกัดความสิ่งนั้น ๆ เสียก่อน ดังนั้นผู้วิจัยจะได้เริ่มต้นด้วยการให้ความหมายของหลักศรัทธา ต่อจากนั้นจะได้อภิปรายในประเด็นต่าง ๆ ตามลำดับไป

อย่างไรก็ตาม ศรัทธาหรือความเชื่อในพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประเภทเทวนิยม (Atheism) ไม่นับถือพระเจ้า ปฏิเสธพระเจ้าสร้างโลก ด้วยเห็นว่า สรรพสิ่งต่างๆ ในโลกนี้ อิงอาศัยกันเกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย ดังหลักปฏิจจสมุปบาท^{๔๑} ที่เน้นให้เชื่อด้วยปัญญาและกลั่นกรองในการตัดสินใจ โดยเริ่มจากเชื่อในพระรัตนตรัยที่สัมพันธ์กับการบรรลุนิพพานอย่างมีเหตุผลที่เป็นไปตามความเป็นจริงเท่านั้นเป็นความเชื่อที่สร้างปัญญาให้เกิดขึ้นและต้องเป็นปัจจัยในการก้าวสู่การเข้าถึงเป้าหมายในพระพุทธศาสนา นอกนั้นถือว่าไม่ใช่ศรัทธาหรือความเชื่อตามหลักพระพุทธศาสนา แต่ศรัทธาที่มีเหตุผลของชาวพุทธ อาจจะมีมากน้อยแตกต่างกัน ซึ่งจะเป็นเหตุปัจจัยนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อการบรรลุผล

๒.๑.๓ ความหมายของศรัทธาตามทัศนะของนักวิจัย

พระมหายุทธกร ปัญญาสิริ ให้ความหมายของศรัทธาไว้ว่า ศรัทธามีความหมายทั้งอย่างกว้าง ปานกลางและไม่ได้แคบเพียงแค่ว่า “ความเชื่อ” เพราะยังมีความหมายอื่น ๆ เช่น ความเชื่อถือ ความเลื่อมใส การปรองใจเชื่อ ความซื่อสัตย์ การยอมรับ การยอมตาม ลัทธิความเชื่อ ศาสนา ความ

^{๓๘} พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), **พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑๑.

^{๓๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๓๒๓.

^{๔๐} วิทย์ เทียงบุญธรรม, **พจนานุกรมไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ห.จ.ก. ประชุมทองกาน, ๒๕๓๖), หน้า ๕๒๘.

^{๔๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๘๔-๘๕, ๑๕๑-๑๕๒.

จงรักภักดี ดังนั้น ศรัทธาโดยทั่วไปจึงมีความหมายเป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ ไม่เกี่ยวข้องกับปัญญาและเหตุผล^{๔๒}

พระมหาเปรม โอภาโส (กองคำ) ให้ความหมายของศรัทธาไว้ว่า ศรัทธาคือความเชื่อ ซึ่งทำให้มนุษย์มีความหวังในการดำรงชีวิต และมีความผูกพันอยู่กับลัทธิ และศาสนาเป็นสำคัญ มนุษย์มีความเชื่อในสิ่งต่างๆ พร้อมไปกับความเชื่อในเรื่องของศีลธรรมด้วย^{๔๓}

พระสร้างชาติสิริ จารุณโณ ได้กล่าวไว้ว่าศรัทธาหรือความเชื่อจึงมีความสำคัญ เพราะมีบทบาทและอิทธิพลในการดำเนินชีวิตในสังคมแบบพุทธ โดยยึดเอาคำสอนทางศาสนามาใช้เป็นเป้าหมายของชีวิตและกำหนดกรอบของการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองคือศีลสมาธิ ปัญญา^{๔๔}

ผู้วิจัยมีทัศนะว่า ศรัทธาในพระพุทธศาสนา หมายถึง ความเชื่อในพระรัตนตรัย ยึดถือเป็นสรณะเพื่อเป็นเครื่องช่วยทำลายขจัดปัดเป่าทุกข์ภัยและกิเลสต่างๆ ในจิตใจให้หมดสิ้นและเป็นที่พักที่อาศัยที่เคารพสูงสุดในชีวิต โดยความเชื่อมั่นนี้ต้องเกิดออกจากความรู้และความเข้าใจผู้เชื่อถือเองใช้ปัญญาของตนเองพิจารณาในพระธรรมคำสอนต่างๆ ด้วยเหตุผลตามความเป็นจริง มีใช้สักแต่ศรัทธาตามๆ กันหรือการถูกบังคับขู่เข็ญให้เชื่อ หรือมีผลประโยชน์ใดแอบแฝงในทางโลกเป็นเหตุชวนให้เกิดความเชื่อ ศรัทธานั้นต้องเกิดขึ้นมาเองและประกอบด้วยปัญญาของผู้ศรัทธาที่รู้เห็นเองตามความเป็นจริงและใช้ปัญญาเป็นเครื่องช่วยกลั่นกรองในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท เมื่อมนุษย์มีศรัทธาจะไม่ได้หยุดอยู่เพียงแค่ศรัทธาแต่จะต้องมีกระบวนการพัฒนาให้เกิดปัญญาและสามารถพัฒนาขึ้นจนถึงเป้าหมายสูงสุดของชีวิตได้ ขั้นการหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงอย่างอิสระ ศรัทธาต้องเป็นไปในลักษณะที่สัมพันธ์ในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลถูกต้อง เป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน จึงจะเป็นศรัทธาที่ถูกต้องตามหลักศรัทธาในทางพระพุทธศาสนา

สรุปได้ว่า ศรัทธา คือความเชื่อในพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ หรือเรียกว่าพระรัตนตรัยอันเป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนาเป็นความเชื่อที่มีเหตุและผลรวมทั้งต้องมีปัญญากำกับไว้อยู่เสมอ ดังนั้นความศรัทธาในพุทธศาสนา จึงสามารถให้ความหมายได้ว่า การมีความเชื่อและสามารถปฏิบัติให้ชีวิตประจำวันตามหลักธรรมคำสั่งสอนของศาสดาที่ตนนับถือ เช่น การทำบุญ ตักบาตร การบริจาคเงินหรือวัสดุสิ่งของการเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนา การทำสมาธิ และการฟังเทศน์ฟังธรรมคำสอนในศาสนาที่ตนนับถือ

^{๔๒} พระมหาพุทธกร ปญญาสิริ (สัจจรัตนวงค์) “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาในพระพุทธศาสนา” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕.

^{๔๓} พระมหาเปรม โอภาโส (กองคำ) “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวไทยในปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๖.

^{๔๔} พระสร้างชาติสิริ จารุณโณ “การศึกษาเปรียบเทียบหลักการเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาคริสต์” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๕.

๒.๒ องค์ประกอบของหลักศรัทธา

ศรัทธามือถือประกอบได้หลายอย่างแต่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้ให้รายละเอียดไว้เช่น
ดังที่ปรากฏในคัมภีร์มิลินทปัญหาว่า ศรัทธาคือการเชื่ออันมีลักษณะ ๒ ประการ คือ

๑. สัมปสาทลักษณะศรัทธา ได้แก่ ศรัทธาที่มีลักษณะทำจิตให้เลื่อมใส ให้ดวงใส จิตใจที่ปราศจากนิวรณ์ย่อมมีความผ่องใส ไม่มีความขุ่นมัวด้วยกิเลส เมื่อจะให้ทานก็ดี รักษาศีลก็ดี ฟังธรรมก็ดี เจริญเมตตาภาวนาก็ดี จิตย่อมมีสภาวะผ่องใสนั่นเอง

๒. สัมปักษ์ขันทลักษณะศรัทธา คือ ศรัทธาที่มีลักษณะจงใจ ได้แก่จงใจของพระโยคาวจร ผู้หยั่งลงสู่ความเพียร ผู้เจริญภาวนา ผู้กำลังปฏิบัติกรรมฐานอยู่ ให้เป็นผู้ผ่องใสเบิกบาน ให้ได้เข้าถึงคุณธรรมพิเศษที่เป็นทางสายกลาง ที่จะนำพระโยคาวจรไปสู่เป็นโสดาปัตติมรรค สกทาคามีมรรคตามลำดับ เพื่อจะเป็นแนวทางนำจิตให้แล่นไปสู่การบรรลุวิมุตติธรรมชั้นสูงคือพระอรหันต์ผลเป็นที่สุด^{๕๕} และนอกจากนี้ ในคัมภีร์พระอภิธรรม มีการกล่าวถึงเรื่ององค์ประกอบของหลักศรัทธา ในลักษณะที่เป็นเจตสิกคือ สิ่งที่เกิดดับพร้อมกันกับจิต อยู่คู่กับจิตอย่างอิงอาศัยกัน ศรัทธาเจตสิก คือความเชื่อความเลื่อมใส ในสิ่งที่ควรเชื่อ อันได้แก่ความเลื่อมใสในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เชื่อเหตุผลในเรื่องกรรมและผลของกรรมตามความเป็นจริง ศรัทธาในฐานะเจตสิกมีอรรถ ๔ ประการ คือ

๑. สทธาน ลกขณา	มีความเชื่อศรัทธาในสิ่งที่ควรเชื่อเป็นลักษณะ
๒. ปสาทรสา	มีการยังสัมปยุตธรรมให้ผ่องใสเป็นกิจ
๓. อกาหุสสิยา ปจจุปฏฐานา	มีความไม่ขุ่นมัวเป็นผล
๔. สทเธยยวตถุ ปทฐานา	มีวัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งความเชื่อเป็นเหตุไกล ^{๕๖}

ดังนั้นองค์ประกอบของศรัทธาในพุทธศาสนาตามที่ผู้วิจัยได้อธิบายมาแล้วนั้น สรุปความได้ว่า ศรัทธาคือความเชื่อ ความเลื่อมใส ในสิ่งที่ควรเชื่อ หมายถึงการเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย กล่าวคือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เชื่อเหตุผลในเรื่องกรรมและผลของกรรมตามความเป็นจริง สิ่งต่างๆ ดำเนินไปตามหลักเหตุปัจจัย ไม่มีอำนาจเหนือธรรมชาติมาบังการ นอกเสียจากกฎแห่งกรรมเท่านั้น

^{๕๕} กรมศิลปากร **มิลินทปัญหา**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, ๒๕๑๖),
หน้า ๑๑๔ - ๑๑๕.

^{๕๖} วรณสิทธิ์ ไชยเสวี, **คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะ**, (ปริเฉทที่ ๒ เจตสิกสังคหวิภาค),
(กรุงเทพมหานคร : ทิพยวิสุทธการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๕๔.

๒.๓ ประเภทของศรัทธา

ตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนามีการแยกศรัทธาออกเป็น ๒ ประเภทที่ชัดเจน โดยแยกเอาศรัทธาที่สัมพันธ์กับปัญญาเรียกว่า ศรัทธาญาณสัมปยุต และศรัทธาที่ไม่สัมพันธ์กับปัญญาเรียกว่า ศรัทธาญาณวิปยุต ดังจะได้อธิบายในรายละเอียดดังนี้

๒.๓.๑ ศรัทธา ๒

(๑) **ศรัทธาญาณสัมปยุต**^{๔๗} ได้แก่ ศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา ศรัทธาญาณสัมปยุตนี้ นักปราชญ์ทางพุทธศาสนาชั้นหลังได้แสดงให้เห็นว่า เป็นหลักการเชื่อหรือศรัทธาที่พระพุทธเจ้าทรง ปฏิวัติความคิดให้เปลี่ยนไปจากความเชื่อเดิมๆ ๓ ประการ คือ^{๔๘}

๑) ถือหลักกฎธรรมชาติ พระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าความจริงนั้นเป็นกฎธรรมชาติ เป็นสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมดาของมัน พระพุทธเจ้าอยู่ในฐานะเป็นผู้ค้นพบความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติ โดยที่กฎนั้นมันอยู่อย่างธรรมดาอย่างนั้น พระพุทธเจ้าจะเสด็จอุบัติหรือไม่อุบัติก็ตาม มันก็เป็นหลัก ยืนตัวอยู่ตามธรรมดา และกฎแห่งกรรมดังกล่าวข้างต้นก็จัดเข้าในกฎธรรมชาตินี้ด้วย นอกจากนั้นกฎ ธรรมชาติยังแสดงว่า สิ่งทั้งหลายเกิดมาจากเหตุปัจจัย เป็นสิ่งไม่คงที่ เกิดๆ ดับๆ ไม่คงตัว ถูกปัจจัยที่ ชัดแย้งบีบคั้นให้คงสภาพอยู่ไม่ได้ ธรรมจริงดังกล่าว เป็นพื้นฐานของธรรมชาติ

๒) เป็นการประกาศอิสรภาพของมนุษย์ พระพุทธศาสนาเถรวาทได้อุบัติขึ้นท่ามกลาง ศาสนาพราหมณ์ ที่มีความเชื่อว่าพระพรหมเป็นผู้สร้างโลก เป็นผู้บันดาลทุกสิ่งทุกอย่าง มนุษย์จึงต้อง บวงสรวงอ่อนน้อมด้วยพิธีกรรม และด้วยการบูชาญ เพื่อเอาใจเทพเจ้าให้โปรดปราน นอกจากนั้น คัมภีร์พระเวทย์กำหนดหลักของวรรณะ ๔ ไว้อีก ทุกอย่างถูกครอบงำอยู่อย่างนั้น เมื่อพระพุทธเจ้า ตรัสรู้แล้วจึงทรงประกาศอิสรภาพของมนุษย์ว่ามนุษย์มีศักยภาพในการพัฒนาตนเองได้สูงสุด ดังที่ พระองค์ทรงกระทำเป็นตัวอย่าง

๓) เอาปัญญามาแทนศรัทธา กล่าวคือจากลัทธิศาสนาเดิมนั้นเน้นการใช้ศรัทธาอย่าง เดียว โดยไม่คำนึงถึงปัญญา แต่พอมาถึงสมัยของพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ใช้ปัญญา คือความเข้าใจในเหตุปัจจัย ความรู้ ความเข้าใจในกฎธรรมชาติ เข้ามาแทน ทรงสอนว่าก่อนจะเชื่อสิ่ง ใดต้องผ่านการตรวจสอบก่อนเสมอ ถึงแม้ตัวพระองค์เองก็ทรงอนุญาตให้พระภิกษุตรวจสอบก่อน ก่อนที่จะเชื่อพระองค์เช่นกัน^{๔๙}

หลักการทั้ง ๓ นั้น ทำให้พระพุทธศาสนาเถรวาทมีความเชื่อต่างไปจากแนวความคิดเดิม โดยเฉพาะมีจุดเน้นอยู่ที่การใช้ปัญญาเข้ามาตรวจสอบให้ความเชื่อนั้นมีเหตุผล

(๒) **ศรัทธาญาณวิปยุต** ได้แก่ศรัทธาที่ไม่ประกอบด้วยปัญญา ศรัทธาญาณวิปยุต เกิด จากการเชื่อของมนุษย์ผู้ไม่ได้เรียนรู้ เกิดจากความกลัว การเชื่อที่เกิดเพราะความไม่รู้เช่นนี้จึง

^{๔๗} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๘๐/๔๙.

^{๔๘} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), *พุทธศาสนา ในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์*, หน้า ๙๒ -

๙๓.

^{๔๙} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๘๘/๔๓๑ - ๔๓๒.

แสดงออกในลักษณะที่เชื่อในอำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติ ในอำนาจของวิญญาณ ในอำนาจของภูตผี หรือในอำนาจของเทพเจ้า^{๕๐} คนที่มีศรัทธาญาณวิปยุต จึงมีลักษณะยกความสามารถของตนให้สิ่งอื่นที่มองไม่เห็น ยอมตนให้อยู่ใต้อำนาจของธรรมชาติที่เหนือตนหรือที่มนุษย์สร้างขึ้นเอง ซึ่งจะเรียกว่าเทพเจ้า (Deity) ผลที่เกิดตามมาก็คือมนุษย์ต้องยอมให้เครื่องเช่นสังเวद्य แก่ธรรมชาตินั้นๆ ลักษณะเช่นนี้จึงเท่ากับมนุษย์ยอมเสียความเป็นใหญ่ในตน ยอมอยู่ใต้อำนาจสิ่งที่ตนคิดว่า มีอำนาจเหนือตน (Supreme Being) และยอมเป็นผู้หมดเสรีภาพในตน

ศรัทธาญาณวิปยุตจึงมีลักษณะที่ไม่เชื่อกฎแห่งธรรมชาติหรือกฎแห่งกรรม เพราะมีการเชื่ออยู่บนพื้นฐานว่า ปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดผลต่างๆ ก็คือการดลบันดาลของอำนาจเหนือธรรมชาติ ไม่ใช่เป็นผลจากการกระทำของมนุษย์ ตัวโยงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับอำนาจดลบันดาลเหล่านั้นก็คือความศรัทธา และวิธีปฏิบัติต่ออำนาจเหล่านั้นคือการบวงสรวงอ้อนวอน เพื่อให้อำนาจดังกล่าวดลบันดาลให้มนุษย์สมปรารถนา

นอกจากนั้นสิ่งที่คนส่วนมากเข้าใจและปฏิบัติตามกันอยู่ ก็จัดเป็นศรัทธาญาณวิปยุตได้ เช่น การเชื่อเรื่องการปฏิบัติเพื่อพ้นทุกข์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก คือ อุตตกิลมถานุโยค การปฏิบัติแบบการทรมานตนมากเกินไป อย่างเช่นนิครนถ์ นาฏะบุตรหรือทานศาสดามหาวิระแห่งศาสนาเซน ยึดถือปฏิบัติ^{๕๑} และกามสุขัลลิกานุโยค การหมกมุ่นในกามคุณ หรือการปฏิบัติแบบสบายเกินไป อย่างเช่นพวกจรวาก และบางลัทธินิกายของพราหมณ์-ฮินดู ทักษะและวิถีปฏิบัติเหล่านี้ พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นญาณวิปยุต เพราะปฏิบัติตามๆ กันมาจนเป็นความเชื่อแบบปรัมปรา(สืบๆ กันมา) ซึ่งพระพุทธองค์เคยทดลองแนวทางนั้นมาแล้วก็ไม่พ้นทุกข์ได้ จึงตรัสบอกว่า ทางทั้งสองนั้นเป็นมิจฉาทิฎฐิไม่ถูกต้อง ซึ่งเนื้อความที่ทรงปฏิเสธทักษะและวิถีปฏิบัติเหล่านี้ปรากฏในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ซึ่งแสดงถึงทางสายกลางในพระพุทธศาสนา

ศรัทธาญาณวิปยุต ดังกล่าวนั้นมีพื้นฐานมาจากสาเหตุ ๔ ประการ คือ

๑. ปัญญาสังวัตตะนิกัมมะอุปนิสสะยะตา	อาศัยกรรมที่ไม่เป็นเหตุให้เกิดปัญญา
๒. สัพพาปัชชะโลกุปัตติ	เกิดในโลกที่มีความพยายาบาท
๓. อินทหะริยะอะปะริปากะตา	มีปัญญินทรีย์ยังไม่แก่กล้า
๔. กิเลสอะวิหุระตา	ห่างไกลจากกิเลส ^{๕๒}

เมื่อบุคคลประกอบด้วยเหตุทั้ง ๔ ประการดังกล่าวนี้ ก็จะเป็นปัจจัยส่งผลให้บุคคลนั้นกลายเป็นมิจฉาทิฎฐิ หรือส่งผลให้ประสบกับสิ่งอันไม่เป็นไปเพื่อปัญญา ๕ ประการ คือ

- ๑) มีความเห็นผิดเป็นอหยาศัย
- ๒) มักคบกับบุคคลผู้ที่เป็นมิจฉาทิฎฐิ

^{๕๐} เสฐียร พันธงชัย, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๔๙๔.

^{๕๑} นิครนถ์ นาฏะบุตร ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกคนนี้ได้แก่ศาสดามหาวิระของศาสนาเซน อังใน กิรติ บุญเจือ, ปรัชญาอินเดีย, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ๓๙ - ๔๑.

^{๕๒} มูลนิธิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย, ปรมัตถธรรม ๔, หน้า ๖๖.

- ๓) มักจะเป็นคนหลังให้พระสัทธรรม
- ๔) เป็นคนผู้มากไปด้วยมิจฉาวิตก
- ๕) เป็นคนที่จมลงในอารมณ์โดยอุบายไม่แยบคาย^{๕๓}

๒.๓.๒ ศรัทธา ๔

นอกจากศรัทธา ๒ ประเภทดังที่กล่าวมาแล้วเบื้องต้นยังมีศรัทธาอีก ๔ ประเภท^{๕๔} ได้แก่

๑. กัมมสัทธา เชื่อกฎแห่งกรรม ทฤษฎีว่าด้วยกฎแห่งกรรม เป็นเรื่องสำคัญมากในอภิปรัชญาของพุทธปรัชญา เพราะพระพุทธานุศาสนานุเคราะห์เป็นกรรมวาที คือเชื้อหลักกรรมลิขิต ไม่ใช่พรหมลิขิตอย่างพวกเทวนิยม ดังนั้นพระพุทธานุศาสนานุเคราะห์จึงสอนเรื่องกรรมไว้หลายแห่ง เช่น “เราควรพิจารณาเสมอว่าเรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด”^{๕๕} กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีตต่าง ๆ กัน^{๕๖} เป็นต้น กรรมในความหมายของพระพุทธานุศาสนานุเคราะห์ แปลว่าการกระทำ เป็นคำกลางๆ แต่การกระทำไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นกรรมเสมอไป การกระทำที่จัดเป็นกรรมนั้น จะต้องเป็นการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา หรือมีความตั้งใจของผู้ทำเป็นหลัก ดังพระพุทธานุพนธ์ว่า “เจตนาหิ ภิกขเว กัมมํ วทามิ เจตยิต्วา กัมมํ กโรติ กาเยน วาจาเยน มนสา”^{๕๗} แปลว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลจงใจแล้วย่อมกระทำด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ ในการกระทำกรรมแต่ละครั้งถือเจตนาเป็นหลักเสมอ

เจตนาในหลักกรรมนี้ หมายถึงการกระทำ การพูด ที่แสดงออกภายนอกโดยจงใจก็ดี ความคิดต่างๆที่เกิดขึ้นชั่วครู่ชั่วขณะแล้วผ่านไปภายในจิตใจก็ดี ความรู้สึกและทำที่ต่อสิ่งต่างๆที่ได้ประสบทางประสาทสัมผัสและที่ระลึกขึ้นมาในใจก็ดี ล้วนมีเจตนาประกอบอยู่ทั้งนั้น เจตนาจึงเป็นเจตจำนง ความตั้งใจ การเลือกอารมณ์ของใจ^{๕๘} เจตนาจัดเป็นแกนสำคัญที่สุดของการกระทำ เป็นสาระที่ทำให้เกิดการกระทำ ดังนั้น กิจใดที่บุคคลจงใจทำหรือทำด้วยเจตนา กิจนั้นจึงจะเรียกว่าเป็น “กรรม” และกรรมในพระพุทธานุศาสนานุเคราะห์ถูกจัดไว้หลายประเภทด้วยกัน ผู้วิจัยจะขอนำมาแสดงไว้เพียงบางส่วน ดังนี้

ก.กรรมที่จัดตามเจตนาที่เป็นมูลเหตุ ท่านจำแนกออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑) กุศลกรรม ได้แก่กรรมดี เป็นการกระทำที่เกิดขึ้นจากเจตนาดี กรรมฝ่ายกุศลนี้เป็น การกระทำเกิดจากอกุศลมูล กล่าวคือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ เป็นการกระทำไปด้วยความเมตตาเพื่อแผ้ว เป็นไปด้วยความสำรวมและกระทำไปด้วยปัญญา

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗.

^{๕๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๕๒๙.

^{๕๕} อัง. ปญจก. (บาลี) ๒๒/๕๗/๖๖ - ๖๗.

^{๕๖} ม.อุ. (บาลี) ๑๔/๒๘๙/๒๖๒.

^{๕๗} อัง.ฉก. (บาลี) ๒๒/๖๓/๓๙๕.

^{๕๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๑๗๖.

๒) อุกุศลกรรม ได้แก่กรรมชั่วหรือกรรมไม่ดี เป็นการกระทำที่เกิดจากอกุศลเจตนา เป็นการกระทำ ที่มีเจตนาไปในทางที่ไม่ดี เช่น ทำไปด้วยความโลภ ความโกรธและความหลง เป็นการกระทำไปโดยไม่มีปัญญากำกับ^{๕๙}

ข. กรรมที่ท่านจำแนกตามทวาร คือทางที่ทำการ หรือทางแสดงออกของกรรม จัดเป็น ๓ ประการคือ

- ๑) กายกรรม กรรมที่ทำด้วยกาย หรือการกระทำทางกาย
- ๒) วาจากรรม กรรมที่ทำด้วยวาจา หรือการกระทำทางวาจา
- ๓) มโนกรรม กรรมที่ทำด้วยใจ หรือการกระทำทางใจ^{๖๐}

ค. กรรมในที่บางแห่งท่านจำแนกตามสภาพที่สัมพันธ์กับวิบากหรือการให้ผล จำแนกออกเป็น ๔ ประการ คือ

๑) กรรมดำ มีวิบากดำ คือบุคคลบางคนปรุงแต่งความคิดทาง กาย วาจา ใจ อันประกอบด้วยการเบียดเบียน จึงเกิดในโลกที่มีความเบียดเบียนมีนรกเป็นต้น

๒) กรรมขาว มีวิบากขาว คือบุคคลบางคนปรุงแต่งความคิดทาง กาย วาจา ใจ อันประกอบด้วยการไม่เบียดเบียน จึงได้เข้าถึงโลกที่มีสุข เช่น เทพ รูปพรหม อรูปพรหม

๓) กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว คือ บุคคลบางคนปรุงแต่งความคิดทาง กาย วาจา ใจ อันประกอบด้วยการเบียดเบียนบ้าง ไม่เบียดเบียนบ้าง จึงเข้าถึงที่อันมีทั้งสุขทั้งทุกข์ เช่นมนุษย์

๔) กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อเป็นไปเพื่อสิ้นกรรม คือเจตนาเพื่อละกรรมทั้งหมด หรือเจตนาที่ไม่ต้องการเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป^{๖๑}

ประเภทของกรรมดังกล่าวมานี้กำหนดด้วยใจเป็นใหญ่ เพราะใจเป็นตัวกำหนดว่าจะเป็นการกรรมหรือไม่ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสสภาพของใจไว้ว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจเสียหายจะพูดหรือทำ ความทุกข์ย่อมติดตามเขาไป ถ้าบุคคลมีใจผ่องใสแล้ว จะพูดหรือทำ ความสุขย่อมติดตามมา”^{๖๒}

๒. วิปากสัทธา เชื่อวิบาก คือการเชื่อผลที่สุกมาจากกรรม เช่น ผลที่ดีก็สุกมาจากกรรมดี ผลที่ชั่วก็สุกมาจากกรรมชั่ว เป็นต้น ศัพท์ว่าวิบาก เป็นภาษาบาลีแปลว่า สุก หรือสุกพิเศษ หมายถึงสิ่งที่ต่อเนื่องมาจากเหตุ เป็นส่วนผล วิบากหรือผลหมายความอย่างเดียวกัน กฎแห่งวิบากนี้เป็นกฎที่สืบเนื่องมาจากกฎแห่งกรรม เป็นส่วนหนึ่งของกฎแห่งเหตุและผล ซึ่งเป็นกฎแห่งสากลจักรวาล ที่ว่าด้วยเรื่องเหตุผล กล่าวคือ ทุกสิ่งทุกอย่างจะเกิดขึ้นได้ต้องมีเหตุมีปัจจัยเกี่ยวเนื่องกัน จะเกิดขึ้นเองโดยลำพังหรือโดยไม่มีเหตุไม่ได้ โดยนัยกว้างกรรมและผลกรรมมีอยู่ในลักษณะเป็นเหตุเป็นผลที่เกี่ยวข้อง

^{๕๙} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๐๕/๑๙๓.

^{๖๐} อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๗๑/๑๖๐ - ๑๖๑.

^{๖๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๑/๗๙ - ๘๑.

^{๖๒} ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑ - ๒/๑๕.

กันประดุจลูกโซ่ มีพระพุทธพจน์แสดงถึงกฎดังกล่าวนี้ว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้จึงเกิด เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ”^{๖๓}

วิปากสัทธา ตั้งอยู่บนฐานของการเชื่อว่า กรรมที่สัตว์ทำไว้ในอดีต ย่อมต้องส่งผลของกรรมนั้นมาให้สัตว์ได้เสวยในปัจจุบัน ใครทำดีไว้ในอดีตก็จะได้รับผลดีในปัจจุบัน ใครทำชั่วไว้ในอดีตก็ จะได้รับผลชั่วในปัจจุบัน ดังพุทธภาษิตว่า “หวานพืชเช่นไร ย่อมได้ผลเช่นนั้น ทำกรรมดีได้ผลดี ทำกรรมชั่วได้ผลชั่ว”^{๖๔} ทำกรรมอย่างใดไว้จะต้องได้รับผลของกรรมอย่างนั้น แต่มีปัญหาอยู่ว่าตัววิปากของกรรมนั้นเริ่มต้นขึ้นเมื่อใด ตอบได้ว่าวิปากของกรรม เริ่มทำงานตั้งแต่ขณะที่บุคคลมีเจตนา และใช้เจตนาทำกรรมเป็นต้นไป คือกระบวนการก่อวิปาก ได้เริ่มดำเนินและบุคคลจะเริ่มได้รับผลของกรรมตั้งแต่บัดนั้นไป^{๖๕}

นอกจากนั้นพระพุทธศาสนาเถรวาทยังเชื่อว่ากรรมแม้เล็กน้อยก็ไม่ไร้ผล ต้องมีผลตามมาแน่นอน ดังจะเห็นได้จากพระบาลีว่า “กรรมดีหรือชั่วทั้งหมดที่คนสั่งสมไว้ย่อมมีผล ขึ้นชื่อว่ากรรมแม้จะนิดหน่อยที่จะว่างเปล่า ย่อมไม่มีเลย”^{๖๖} ในที่บางแห่งทรงแสดงวิปากสัทธาไว้ในแง่อุปมา เช่น “กรรมชั่ว ก็เหมือนน้ำมันที่รีดใหม่ๆ ไม่แปรเป็นผลทันที แต่กรรมนั้นย่อมตามเผาคนพาล เหมือนไฟที่ถูกเฝ้ากลบไว้”^{๖๗} หรือ “ความดีที่ทำไว้เอง เป็นเหมือนมิตรที่ติดตามตนสืบไป”^{๖๘}

วิปากสัทธาดังที่ได้อภิปรายมานั้น ส่วนใหญ่ทรงแสดงถึงผลกรรมอันบุคคลจะได้รับในภายภาคหน้า ส่วนผลของกรรมในภพปัจจุบัน ท่านพระธรรมปิฎกได้อธิบายไว้ ๔ ประการ คือ^{๖๙}

ก) ระดับภายในจิตใจ คือกรรมให้เกิดผลภายในจิตใจ มีการสั่งสมคุณสมบัติคือ กุศลและอกุศลธรรม คุณภาพและสมรรถภาพของจิต มีอิทธิพลปรุงแต่งความรู้สึกนึกคิด และความสุขความทุกข์เป็นต้น

ข) ระดับบุคลิกภาพ คือ กรรมทำให้เกิดผลในด้านการสร้างอุปนิสัย ปรุงแต่งลักษณะความประพฤติ การแสดงออก การวางตัวความสัมพันธ์กับคนอื่นหรือสภาพแวดล้อมทั่ว ๆ ไป

ค) ระดับวิถีชีวิตของตน คือ กรรมชักนำความเป็นไปในชีวิตของตน ทำให้เขาได้รับประสบการณ์ที่น่าปรารถนาและไม่น่าปรารถนา พบกับความเสื่อม ความเจริญ ซึ่งเรียกว่า โลกธรรม

ง) ระดับสังคม คือ กรรมที่คนทั้งหลายทำ มีผลต่อความเป็นไปของสังคม เช่น ก่อให้เกิดความเสื่อมความเจริญ ความรุ่มเย็นเป็นสุข ความทุกข์ร่วมกันของมนุษย์ทั้งหลายรวมทั้งผลจากการที่มนุษย์กระทำต่อสภาพแวดล้อมอื่นๆ ที่ย้อนกลับมาหาตัวมนุษย์เอง

๓. กัมมัสสกตาสัทธา คือเชื่อว่าสัตว์ทั้งปวงมีกรรมเป็นของๆตน หมายถึง ทั้งเหตุ ทั้งผลรวมลงที่ตน เมื่อคนทำเหตุคือกรรมดีก็เกิดผลดี กรรมและผลที่ดีก็รวมลงที่บุคคลเมื่อบุคคลทำกรรมที่

^{๖๓} ส.ส. (ไทย) ๑๖/๒๑/๒๘.

^{๖๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๖/๓๗๔.

^{๖๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, หน้า ๑๖๗.

^{๖๖} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๒๔/๔๗๓.

^{๖๗} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๗๑/๒๔.

^{๖๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๓/๖๘.

^{๖๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, หน้า ๑๘๗ – ๑๘๘.

ชั่ว ก็แผ่ผลที่ชั่ว เหตุผลที่ชั่วก็รวมลงที่บุคคล กัมมัสสกตาสัทธานี้ไม่มีรูปศัพท์ใช้เป็นของตัวเอง แต่มีคำที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ว่า“กัมมัสสกตาทาณ”^{๗๐} ซึ่งเป็นญาณของพระพุทธเจ้า เป็นญาณที่รู้ว่าสัตว์ทั้งหมดจะต้องเป็นไปตามกรรมของตน กัมมัสสกตาสัทธา จึงเป็นเพียงศัพท์ที่ใช้กันในภายหลัง

กัมมัสสกตาสัทธาในทางปฏิบัติ หมายถึงความรู้จักจับเหตุผลมาพิจารณา จนเห็นจริง เกิดความรู้ขึ้น เช่น เมื่อเห็นผลว่าสัตว์ประสบทุกข์อยู่ในปัจจุบัน ก็เพราะได้ทำเหตุที่ไม่ดีไว้ในอดีต หรือเมื่อเห็นเหตุว่าสัตว์กำลังทำความชั่วในปัจจุบัน ก็รู้ว่าเขาจะได้รับผลคือความทุกข์ในอนาคต ดังเช่นที่สุภมาณพเคยทูลถามถึงความสงสัยของตน กับพระพุทธเจ้าว่าข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มนุษย์ทั้งหลายที่เกิดมาแล้ว ปรากฏความเลวบ้าง ความประณีตบ้าง มนุษย์ทั้งหลายย่อมปรากฏว่าอายุสั้นบ้าง อายุยืนบ้าง มีโรคน้อยบ้าง มีโรคมากบ้าง มีผิวพรรณงามบ้าง มีผิวพรรณงามบ้าง มีศักดิ์น้อยบ้าง มีปัญญาน้อยบ้าง มีปัญญามากบ้างในเรื่องนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบแก่สุภมาณพนั้นว่า “ดูก่อนสุภมาณพ เพราะสัตว์ทั้งหลาย มีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวบ้าง ให้ประณีตบ้าง แตกต่างกันไป”^{๗๑}

๔. ตถาคตโพธิสัทธา คือการเชื่อในพระปัญญาเป็นเครื่องตรัสรู้ของพระตถาคต หรือเชื่อปัญญาที่รู้สัจธรรมของพระผู้ค้นพบ ซึ่งหมายถึงการเชื่อการมั่นใจในพระปรีชาญาณของพระพุทธเจ้า ในฐานะทรงเป็นบุคคลต้นแบบที่ทรงยืนยันถึงสมรรถวิสัยของมนุษย์ว่า มนุษย์สามารถหยั่งรู้สัจธรรมเข้าถึงความดีสูงสุดได้ด้วยสติปัญญาและความเพียรพยายามฝึกฝนพัฒนาตน^{๗๒} ซึ่งพระองค์ทรงบรรลุก่อนใครๆ เหมือนลูกไก่ที่ทำลายเปลือกไข่ออกมาได้ก่อนผู้อื่น เชื่อมั่นในศักยภาพของความเพียร การสั่งสมบารมีมาเพื่อตรัสรู้ดีของพระพุทธเจ้าว่า พระองค์ตรัสรู้ขอบได้ด้วยพระองค์เองโดยไม่มีใครประทานความสำเร็จมาให้ ทรงประกอบด้วยพระคุณ ๓ ประการ คือ พระมหากรุณาคุณ พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ พระองค์ทรงสั่งสอนให้ประชาชนรู้แจ้งเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น ทรงบัญญัติพระวินัยไว้ดีแล้ว ทรงเป็นผู้นำทางที่ดี ทรงชี้ให้เห็นว่า มนุษย์ทุกคนหากฝึกดีแล้ว สามารถบรรลุธรรมขั้นสูงได้ เข้าถึงการหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง กล่าวคือ พระนิพพานได้ อย่างที่พระองค์กระทำให้ดูเป็นตัวอย่างได้^{๗๓} และยังเป็น การเชื่อที่ไม่อ้อนวอนหวังพึ่งเทพเจ้าหรืออำนาจภายนอกของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เทวฤทธิ์ปาฏิหาริย์ใดๆ หันมาสู่การกระทำของมนุษย์หรือความเพียรของมนุษย์

ดังนั้น หลักการของตถาคตโพธิสัทธาจึงไม่เหมือนการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาต่างๆไป การนับถือพระพุทธเจ้าไม่ใช่เพื่อเข้าถึงพระองค์ เหมือนการนับถือพระเจ้าหรือพรหมันของศาสนาฝ่ายเทวนิยม(Theism) ซึ่งมีจุดหมายเพื่อเข้าไปรวมเป็นเอกภาพกับพระเจ้า แต่การนับถือพระพุทธเจ้านั้น ต้องพยายามปฏิบัติเพื่อเข้าถึงภาวะที่พระองค์ทรงดำเนินไปแล้ว เมื่อทรงเข้าถึงภาวะ

^{๗๐} ชุ.ม. (บาลี) ๒๙/๓๔/๑๕๖.

^{๗๑} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๘๙/๒๖๒.

^{๗๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, หน้า ๔๒๕.

^{๗๓} พระธรรมปิฎก, **พจนานุกรม ฉบับประมวลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕๖.

เช่นนั้นแล้วก็ทรงตรัสบอกชี้ทางให้ปฏิบัติ ถ้าไม่ปฏิบัติตามนั้นก็จะได้ไม่ได้รับผลใดเลย ถึงแม้จะตามติด เกาะชายจิวรไปเพื่อดูรูปพระวรกายของพระองค์ ซึ่งเห็นได้จากตัวอย่างการดำเนินชีวิตในลักษณะ ทรงตักเตือนพระวักกลีว่า “ก็ เต วักกลี ทิฏฐธเน, โย โข วักกลี ธมมํ ปสสตี, โส มํ ปสสตี, โย มํ ปสสตี, โส ธมมํ ปสสตี”^{๗๔} การเห็นร่างกายอันเปื่อยเน่านี้ จะมีประโยชน์อะไร ผู้ใดแลเห็นธรรมด้วยการปฏิบัติด้วยตนเอง ผู้นั้นชื่อว่ายอมเห็นเรา”^{๗๕}

ดังนั้นการเชื่อในศกาคตโพธิสัตว์ไม่ใช่เป็นการนับถือแบบสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่เป็นการเชื่อในปัญญาของมนุษย์ที่สามารถพัฒนาให้เป็นพุทธะได้ แต่ยกเอาตัวมนุษย์ขึ้นตั้งโดยเน้นบุคคลในอุดมคติ ผู้บรรลุจุดหมายในการที่พัฒนาศักยภาพนั้นได้สำเร็จ ในฐานะเป็นคนต้นแบบสำหรับเตือนจิตสำนึกในความสามารถเช่นนั้นของมนุษย์แต่ละคน^{๗๖} การเชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ก็คือเชื่อพระพุทธเจ้า เชื่อพระธรรม เชื่อพระสงฆ์ เราเชื่อพระพุทธเจ้า เพราะพระพุทธเจ้าท่านตรัสรู้ เราเชื่อพระพุทธเจ้าแล้วเราเชื่อพระธรรม ในฐานะเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ แล้วเราเชื่อพระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้ปฏิบัติตามที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ ฉะนั้นทั้งสามอย่างนี้ก็รวมเหลืออย่างเดียวกันว่า เชื่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า^{๗๗}

พระพุทธเจ้าทรงมีคุณสมบัติหลายอย่าง กล่าวคือ “มีคุณสมบัติภายนอก ได้แก่บุคลิกภาพ และคุณสมบัติภายใน ได้แก่ คุณธรรมต่าง ๆ”^{๗๘} ซึ่งปรากฏพระพุทธลักษณะของพระองค์ไว้ ๙ ประการอยู่ในบทสวดระลึกถึงพระพุทธคุณ ดังนี้

๑. อรหํ ได้แก่ทรงห่างไกลจากกิเลสไม่มีข้าศึก หักขี้ก่าสังสารจักรได้ ไม่ทำบาปในที่ลับ
๒. สมมาสมพุทโธ ได้แก่ ทรงตรัสรู้ธรรมทั้งปวงได้ด้วยพระองค์เอง และโดยชอบธรรม
๓. วิชชาจรณสมปนโน ได้แก่ ทรงถึงพร้อมด้วยความรู้ ความประพฤติ อันดีงาม
๔. สุคโต ได้แก่ ทรงได้ไปสู่ที่ดี เสด็จไปงาม และทรงตรัสวาจาที่จริงและเป็นประโยชน์
๕. โลกวิทู ได้แก่ ทรงรู้แจ้งโลก คือการเกิดและการดับในสังขาร และโลกธรรม ๘
๖. อนุตตโร บุริสทมมสารถิ ได้แก่ ทรงเป็นผู้ฝึกเวไนยสัตว์ชั้นยอด ไม่มีผู้เสมอเหมือน
๗. สตถา เทวมนุสสานํ ได้แก่ ทรงเป็นบรมครูของทวยเทพ และหมู่มนุษย์
๘. พุทโธ ได้แก่ ทรงเป็นผู้รู้ ผู้ตื่นจากกิเลส เบิกบาน เพราะไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจกิเลส
๙. ภควา ได้แก่ ทรงทรงจำแนกธรรม ทรงเปิดเผยแก่เหล่าสัตว์ผู้ตกอยู่ในอวิชชา

พระพุทธคุณ ๙ บทนี้ สรุปลงเป็นพระคุณ ๓ ประการ คือ

- ๑) พระปัญญาคุณ ได้แก่พระคุณคือปัญญา

^{๗๔} ส.ข. (บาลี) ๑๗/๘๗/๙๖.

^{๗๕} ส.ข. (ไทย) ๑๗/๘๗/๓๘๘.

^{๗๖} พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), พุทธศาสนา ในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์, หน้า ๑๒๖.

^{๗๗} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), โพธิปักขิยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า

๙๒ - ๙๓.

^{๗๘} พระมหาสุพัฒน์ กลยานธมโม, “พระพุทธเจ้า : บทบาทและเจ้าหน้าที่ในฐานะพระบรมครู”

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๔๐.

๒) พระวิสุทธิคุณ ได้แก่ พระคุณคือความบริสุทธิ์

๓) พระมหากรุณาคุณ ได้แก่ พระคุณคือพระมหากรุณา^{๗๙}

พระพุทธคุณ ๙ ประการนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า นวาราคุณ (คุณของพระพุทธเจ้า ๙ ประการ มี อรหิ เป็นต้น) บางที่เลื่อนมาเป็น นวรทคุณ หรือ นวาราคุณ แปลว่า คุณของพระพุทธเจ้า ผู้เป็นพระอรหันต์ ๙ ประการ^{๘๐}

กล่าวสรุปได้ตถาคตโพธิสัทธา จะต้องเชื่อว่า พระองค์ทรงมีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง คือ ๑. เป็นผู้ค้นพบอริยสัจ ๔ ๒. เป็นผู้ตั้งพระพุทธศาสนา ๓. เป็นเจ้าของธรรมวินัย ๔. เป็นผู้ให้กำเนิดพุทธบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ๕. เป็นผู้พระคุณ ๓ ประการ คือ พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระมหากรุณาคุณ ๖. เป็นผู้เสียสละโดยทรงบำเพ็ญพระจริยา ๓ ประการ คือ

๑) โลกัตถจริยา คือ การบำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลก

๒) ญาติถถจริยา คือ การบำเพ็ญประโยชน์แก่พระญาติ

๓) พุทธถถจริยา คือ การบำเพ็ญประโยชน์โดยฐานะเป็นพระพุทธเจ้า^{๘๑}

ดังนั้น เมื่อมีความเชื่อหรือศรัทธาแล้ว จึงต้องปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้า โดยการบูชาพระองค์ใน ๒ สมัย คือ

๑. สมัยที่พระพุทธองค์ทรงพระชนม์อยู่ โดยนิยมปฏิบัติ ดังนี้ ๑) ไปสู่ที่บารุง ๓ กาล คือ เช้า เพล เย็น ๒) เมื่อพระพุทธองค์ไม่สวมรองเท้าจกรม เราก็ไม่สวมรองเท้าจกรม ๓) เมื่อพระพุทธองค์จกรมอยู่ในที่จกรมต่ำ เราก็ไม่จกรมอยู่ในที่สูง ๔) เมื่อพระพุทธองค์ประทับอยู่เบื้องต่ำ เราไม่ไปอยู่ในที่สูง ๕) ไม่ห่มคลุมบ่าทั้ง ๒ ในที่ทอดพระเนตรเห็น ๖) ไม่สวมรองเท้าในที่ทอดพระเนตรเห็น ๗) ไม่กั้นร่มในที่ทอดพระเนตรเห็น และ ๘) ไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ ในที่ทอดพระเนตรเห็น

๒. สมัยที่พระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ควรปฏิบัติ ดังนี้ ๑) ไปไหว้พระเจดีย์ตามโอกาสอันสมควร ๒) ไปไหว้สังเวชนียสถาน ๔ แห่ง คือ ที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงธรรม และปรินิพพาน ๓) บูชา กราบไหว้ เคารพต่อพระพุทธรูป ๔) บูชา ย่าเกราบ เคารพต่อพุทธานุภาพ ๕) ไม่สวมรองเท้าในลานพระเจดีย์ ๖) ไม่กั้นร่มในลานพระเจดีย์ ๗) เวลาใกล้พระเจดีย์ไม่เดินพลางเจราพลาง ๘) เข้าในเขตวัดต้องห่มผ้าลาดไหล่ หุบร่ม ถอดรองเท้า ๙) ไม่ทำอकारวะต่างๆ อย่างเท่าที่ตนเห็นว่าไม่สมควร ๑๐) กราบไหว้ด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ๑๑) เปล่งวาจาว่าคำระลึก

^{๗๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๙๑.

^{๘๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๓.

^{๘๑} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หลักสูตรและประมวลการสอบบวชธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕๑.

ถึงพระพุทธคุณ ๑๒) ตามระลึกถึงพระพุทธคุณด้วยใจอันบริสุทธิ์ผุดผ่อง ๑๓) ปฏิบัติตามพระโอวาทเป็นนิตย์ด้วยจิตเคารพจริง ๆ^{๘๒}

ตัวอย่างการบูชา กราบไหว้เคารพในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ปรากฏในพระสูตรดังกล่าวจะนำมาพอเป็นตัวอย่าง คือ ในธัมมเจติยสูตร พระสูตรว่าด้วยธรรมเจติย (การนอบน้อมธรรม) กล่าวถึงเรื่องเจ้าปเสนทิโกศลกราบทูลพระพุทธเจ้า และพรรณนาความเลื่อมใสศรัทธาของพระองค์ที่มีต่อพระรัตนตรัย ความว่า ในสมัยที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ เมทพุนนิคมแคว้นสักกะ พระเจ้าปเสนทิโกศลมีพระราชกรณียกิจเสด็จไปยังนครนั้น และได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับทรงชบพระเศียรลงจุมพิตพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาค ทรงนวดพระยุคลบาทด้วยฝ่าพระหัตถ์ทั้งสอง แล้วทรงประกาศพระนาม พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ทรงเห็นประโยชน์อะไร จึงทรงกระทำความเคารพนอบน้อมในสรีระและแสดงอาการฉันทมิตรถึงเพียงนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลทูลตอบว่า ที่ทรงเคารพนอบน้อมอย่างยิ่ง เพราะว่าพระผู้มีพระภาคตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว พระสงฆ์ซึ่งเป็นสาวกของพระองค์ก็เป็นผู้ปฏิบัติปฏิบัติชอบ^{๘๓}

จากตัวอย่างดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นถึงการบูชา กราบไหว้ และแสดงความเคารพต่อพระพุทธเจ้าของพระเจ้าปเสนทิโกศล ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธเจ้าและพระองค์ทรงกระทำการบูชา กราบไหว้ เคารพต่อพระพุทธเจ้าด้วยความนอบน้อมอย่างซาบซึ้งยิ่ง ด้วยทรงมองเห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงมีคุณสมบัติ ไม่เหมือนคนอื่น ได้แก่ เป็นผู้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เป็นต้น

ในฐานะที่เราเป็นพุทธศาสนิกชน จึงควรตระหนักและให้ความสำคัญในเรื่องนี้ให้มากกว่าระลึกถึงพระพุทธเจ้าอยู่ตลอดเวลาในฐานะที่พระองค์ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลกโดยการนำธรรมะมาสั่งสอนและให้ประพฤติดีปฏิบัติตามในปัจจุบันแม้พระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วก็ตาม การบูชาพระพุทธเจ้าสามารถปฏิบัติได้โดยกราบไหว้บูชาและรำลึกถึงพระคุณ สิ่งที่สำคัญที่สุดกว่าการกราบไหว้บูชาและรำลึกถึงพระคุณ คือ การปฏิบัติตามหลักธรรมที่พระองค์ทรงชี้แนะไว้ให้ ดังพระพุทธพจน์ว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม”^{๘๔} หมายความว่า ผู้ที่ปฏิบัติตามธรรมะของพระองค์ ชื่อว่าเป็นผู้บูชา กราบไหว้ เคารพพระพุทธเจ้าด้วย และนอกจากนี้แล้ว การบูชาสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า คือพระพุทธรูปก็ถือว่าได้แสดงการบูชาพระพุทธเจ้าเช่นกัน แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ในสังคมปัจจุบัน การสร้างพระพุทธรูปหรือเหรียญต่างๆ มักจะเน้นไปในด้านพุทธพาณิชย์มากเกินไป จะเห็นได้ว่า ผู้คนจะให้ความสำคัญเรื่องนี้มากกว่าการปฏิบัติธรรม บางครั้งดูเหมือนไม่เป็นการบูชา เคารพในพระพุทธเจ้าเช่น การวางพระพุทธรูปขายตามพื้นดินบ้าง วางในที่ที่ไม่เหมาะสมไม่ควรบ้าง ถือเป็นการไม่ให้ความเคารพอย่างยิ่ง โดยมากจะมองเห็นเป็นเพียงวัตถุหนึ่งที่มีราคาขายได้ เมื่อให้ความสำคัญเรื่องราคาที่แพงและของหายาก จึงทำให้เกิดปัญหา

^{๘๒} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ), มงคล ๓๘ ประการ, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๗๕ - ๑๗๗.

^{๘๓} ดุรายละเอียดย ใน ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๖๔-๓๗๔/๓๕๑ - ๓๕๗, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๖๔ - ๓๗๔/๔๔๘-๔๕๘.

^{๘๔} ส.ข. (บาลี) ๑๗/๘๗/๙๖, ส.ข. (ไทย) ๑๗/๘๗/๑๕๘.

ต่าง ๆ ตามมาเช่น การลักขโมยพระพุทธรูปตามวัดและสถานที่ต่าง ๆ มาขาย จนในที่สุดเมื่อตำรวจจับได้ก็ต้องติดคุกติดตาราง แต่การกระทำผิดในลักษณะนี้มีโทษไม่หนักเท่าที่ควร จึงทำให้ผู้ที่มีพฤติกรรมเช่นนี้ไม่หลบจำ น่าจะมีการออกกฎหมายที่ชัดเจนและหนักกว่านี้อีก เพราะพระพุทธรูปถือเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า เมื่อเห็นพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ที่ไหน และมีคนบูชา เคารพสักการะ นบถือ และ ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าด้วยการบูชาด้วยความเคารพจริง ๆ มิใช่เสแสร้งทำหรือทำการบูชา กราบไหว้ แสดงความเคารพเพื่อให้คนอื่นรู้ว่าตนเองก็บูชา กราบไหว้ หรือมีความเคารพเช่นกัน แต่มิได้แสดงการบูชา กราบไหว้ด้วยความจริงใจ สิ่งที่สำคัญที่สุดที่ควรปฏิบัติ ก็คือการปฏิบัติตามธรรมของพระพุทธเจ้า เมื่อปฏิบัติได้เช่นนี้ ก็เท่ากับเป็นการบูชา กราบไหว้ พระพุทธเจ้าอย่างแท้จริง ศรัทธา ๔ ประเภทตามที่กล่าวมานั้น พระพุทธศาสนาเถรวาทเรียกว่าสัทธาญาณสัมปยุต สัทธาญาณสัมปยุต หมายถึงศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา ประกอบด้วยญาณ เป็นการเชื่อเพราะมีความเข้าใจในเหตุผลเป็นมูลฐาน พระพุทธศาสนาเถรวาทเห็นว่าศรัทธาในลักษณะเช่นนี้ เป็นการเชื่อที่ถูกต้อง เป็นศรัทธาสว่าง เพราะไม่มีติดมนด้วยอวิชชา เป็นศรัทธาของมนุษย์ผู้มีความคิดเป็นของตน ตามหลักเหตุผล ละความงมงายเสียได้ เพราะปรับสัทธินทรีย์กับ ปัญญินทรีย์ให้สมดุลกัน^{๘๕}

สรุปความได้ว่า ในคัมภีร์ดั้งเดิมของพระพุทธศาสนาเถรวาทได้กล่าวถึงหลักศรัทธาไว้อย่างเดียวคือ ตถาคตโพธิสัทธา แต่ในสมัยต่อมาพระโบราณาจารย์ได้ จัดศรัทธาไว้ ๔ ประเภทคือ กัมมสัทธา วิปากสัทธา กัมมัสสกตาสัทธา และตถาคตโพธิสัทธา ศรัทธาทั้ง ๔ ประเภทนั้น ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งการเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เป็นการเชื่อประกอบด้วยเหตุผล ความมั่นใจในความจริง ความดี และในการทำความดีไม่ลุ่มหลงไปตามลักษณะภายนอก จึงจัดเข้าในสัทธาญาณสัมปยุต ส่วนศรัทธาที่มีลักษณะตรงกันข้าม คือศรัทธาที่เกิดจากอวิชชาปราศจากปัญญา เป็นศรัทธาที่ไม่มีเหตุผล ไม่สามารถพิสูจน์ได้ ไม่เป็นไปเพื่อความสิ้นทุกข์ จัดเข้าในศรัทธาญาณวิปยุต ซึ่งเป็นการเชื่อคือศรัทธาที่พระพุทธศาสนาปฏิเสธ

๒.๔ ความสำคัญของหลักศรัทธา

ศรัทธา มีความสำคัญแตกต่างกันตามความหมายและหน้าที่ศรัทธาแม้จะเป็นเพียงปัจจัยขั้นพื้นฐานและเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาปัญญาแต่ไม่ควรมองข้าม เพราะอาจทำให้เข้าใจความหมายศรัทธาผิดไป^{๘๖} เพื่อให้เข้าใจถึงความสำคัญของศรัทธานั้น จึงสามารถแบ่งตามความหมายและหน้าที่ได้ ๒ ประการ คือ

๑). **ศรัทธาเป็นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญา** บุคคลที่ยังไม่สามารถเข้าถึงปัญญาได้ ศรัทธาในขั้นพื้นฐานมีความสำคัญมาก ศรัทธาเป็นอุปกรณ์ชักนำให้เดินหน้าต่อไปในการพัฒนาเป็นปัญญาเมื่อใช้ถูกต้องจึงเป็นการเป็นการเริ่มต้นที่ดีทำให้การก้าวหน้าไปสู่จุดหมายได้ผลรวดเร็วขึ้น^{๘๗} เพราะในระดับบุคคลยังต้องอาศัยศรัทธาจากคนอื่นก่อน จึงจะสามารถพัฒนาให้เป็น

^{๘๕} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๑๖๔/๔๓๒.

^{๘๖} อง.จตุกก.อ.(บาลี) ๒/๖๕/๓๕๕.

^{๘๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพฯมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๖๕๖.

ปัญญาและสร้างความสัมพันธ์ในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายได้ พระผู้มีภาคได้ตรัสถึงการบรรลุอรหัตตผลกับเหล่าภิกษุทั้งหลายว่าบุคคลเมื่อเกิดศรัทธาแล้วจึงจะเข้าไปหาพยายามที่จะเข้าไปนั่งในใกล้ๆ เฝ้าคอยเงี่ยหูฟังว่าท่านว่าจะพูดอะไร ฟังธรรมนั้นอย่าตั้งอกตั้งใจ แล้วจัดจำธรรมที่ฟังนั้นไว้เป็นอย่างดี นำเนื้อความแห่งธรรมที่จดจำไว้มาพิจารณาธรรมทั้งหลายควรแก่การนำมาพิจารณา ขณะที่มีการพิจารณาธรรมอยู่นั้นความยินดีพอใจในธรรมจึงเกิดขึ้นเกิดความขยันอดทนได้คร่งดีแล้ว จึงได้อุทิศกายและใจ เพื่อทำให้รู้ เห็น เข้าใจอย่างชัดเจนแจ้งในสัจจะอันยอดเยี่ยม ด้วยนามกาย (เจตสิกทั้งหลาย) และเห็นแจ้งสัจจะอันยอดเยี่ยมนั้นด้วยปัญญา แต่หากศรัทธาไม่มี การที่จะจดจำธรรมเอาไว้ เพื่อการพิจารณาเนื้อความ ความเพ่งพินิจธรรม ความยินดีพอใจ ความขยันอดทนการไตร่ตรอง และการอุทิศกายและใจ ก็ไม่มีในบุคคลนั้น^{๘๘} ดังที่เหล่าปัญจวัคคีย์เมื่อครั้งที่ยังไม่เกิดศรัทธาในพระพุทธเจ้า เพราะคิดว่าพระผู้มีภาคเจ้าทรงละทิ้งความเพียรจะบรรลุธรรมสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าได้อย่างไร พระผู้มีภาคตรัสกับเหล่าปัญจวัคคีย์ว่าภิกษุทั้งหลายตถาคตเป็นอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ พวกเธอจงเงี่ยโสตสดับเราได้เมื่อพระผู้มีภาคทรงสามารถกระทำให้ปัญจวัคคีย์ยินยอมได้แล้ว ปัญจวัคคีย์ ตถาคตโพธิศรัทธา และตั้งใจฟังเพื่อความรู้ยิ่งแล้วเป็นผลทำให้ปัญจวัคคีย์ได้เกิดปัญญาเห็นธรรมจะเห็นได้ว่าศรัทธาเป็นพื้นฐานที่สำคัญของกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญาเป็นอย่างมาก หากหากบุคคลไม่เกิดศรัทธาแล้วจะไม่สนใจ ความรู้หรือปัญญาก็จะไม่เกิด ความสัมพันธ์และความสำคัญของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลขั้นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญาสามารถเขียนให้เข้าใจได้ง่ายดังนี้

๒). ศรัทธาเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติ พระพุทธศาสนาเถรวาทมีทรรศนะว่าบุคคลมีความเชื่อคือศรัทธาแล้วจึงปฏิบัติธรรม ในทางตรงข้ามถ้าความเชื่อคือศรัทธาเสื่อมสูญก็จะไม่ปฏิบัติแนวทางนี้ชี้ให้เห็นว่าการเชื่อเป็นแรงจูงใจอันสำคัญ ที่จะทำให้เกิดการโน้มใจสู่ธรรม หรือเสริมสร้างความเพียรทั้งนี้เราจะเห็นได้ว่า การเชื่อเป็นแรงจูงใจที่ต้องมาก่อนสิ่งอื่นซึ่งจะเห็นจากตัวอย่างของพระสาวก ๒ รูป คือ พระสารีบุตรและพระวัคคิ ผู้ได้ซึ่งรับการสนับสนุนจากศรัทธาจึงมีโอกาสประพฤติธรรม ในกรณีของพระสารีบุตรถ้าพระสารีบุตรไม่ “เลื่อมใส” ในจริยาวัตรของพระอัสสสิ ก่อนยอมไม่น้อมใจสู่ธรรมจนสำเร็จพระโสดาบัน ในการได้ฟังว่า “สิ่งใดเกิดแต่เหตุ สิ่งนั้นย่อมดับไปเพราะเหตุ” แล้ววชปฏิบัติต่อจนสำเร็จมรรคผล จึงยืนยันได้ว่าถ้าพระสารีบุตรไม่มีปสาทศรัทธาในตัวบุคคลคือ พระอัสสสิก่อนก็อาจจะอยู่กับอาจารย์สัญญาชยต่อไป ไม่มีวันที่จะได้บรรลุสัจธรรม อนึ่งในกรณีของพระวัคคิ ถ้าท่านไม่ศรัทธาในพระพุทธเจ้า ก็คงจะไม่มีโอกาสได้ฟังธรรมว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้ นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเราผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม”^{๘๙} และคงไม่มีโอกาสประพฤติปฏิบัติจนได้รับคำแนะนำจากพระพุทธองค์จนสำเร็จมรรคผล^{๙๐}

พระพุทธศาสนาเถรวาทเห็นว่าเจตจำนงในการพันทุกข์ ต้องเริ่มที่การเชื่อคือศรัทธาโดยจัดศรัทธาเข้าในองค์มรรคในฐานะเป็นสัมมาทิฐิ คือความเห็นชอบ อันเป็นปฐมมรรค ซึ่งจำเป็น

^{๘๘} คุุรายระเอียดใน ม. มุ. (ไทย) ๑๓/๑๘๓/๒๑๒.๔๓๒/๕๔๑-๕๔๒. สัจจะอันยอดเยี่ยมในที่นี้หมายถึงนิพพานสัจจะ ม.ม.อ.(บาลี) ๒/๑๘๓/๑๔๒. ปัญญาในที่นี้หมายถึงมรรคปัญญา ม.ม.อ. ๒/๑๘๓/๑๔๒.๓๐.

^{๘๙} ส.ข. (ไทย) ๑๗/๘๗/๑๕๙.

^{๙๐} รมมปท. (ไทย) ๔/๘๒ - ๘๔ .

เพราะการเชื่อทำให้เราสร้างเจตจำนง เพื่อดำเนินไปสู่ปัญญา ดังนั้นในความเป็นจริงจะเห็นได้ว่า โดยทั่วไปความรู้สึกรู้สึกหรืออารมณ์เกิดขึ้นก่อน แล้วจึงหาเหตุผลมาสนับสนุน ด้วยวิธีการปฏิบัติให้ได้รู้แจ้งเห็นจริง และอารมณ์ความรู้สึกที่ว่านี่เป็นสิ่งที่ได้จากการเชื่อ จะบอกว่าการเชื่อไม่มีความจำเป็นต่อการบรรลุธรรมไม่ได้ เนื่องด้วยไม่มีเจตจำนงอันเป็นเหตุเหตุ ก็ไม่มีการบรรลุสืบเนื่องเป็นผล^{๙๑} ในกรณีนี้เราจะเห็นว่าเจตจำนงจะต้องเกิดขึ้นก่อน ฉะนั้นถ้าไม่มีการเชื่อคือศรัทธาก็จะไม่เกิดกระบวนการที่เป็นเหตุนำไปสู่ความพ้นทุกข์อันเป็นผลได้เลย

เพราะเมื่อเกิดศรัทธาแล้วใจยอมรับก็นำความคิดได้ จะเห็นจากกลุ่มคนที่มีทัศนคติความเชื่อที่เหมือนกันมักจะให้การยอมรับต่อผู้นำลัทธิศาสนา ไม่ค่อยจะมีอะไรขัดแย้งจึงชักจูงให้คล้อยตามได้ง่าย แต่ถ้าไม่มีศรัทธาความเชื่อเป็นฐานอยู่ก่อนเสียแล้ว ก็จะยากแก่การชักจูงให้เกิดการยอมรับและคล้อยตามได้ โดยจะเห็นเรื่องที่มีมิตรที่เกิดการยอมรับต่อกันและกันโดยอาศัยศรัทธาเป็นเครื่องเชื่อมต่อกันได้ว่า

ตัวเชื่อมที่ทำให้มิตรนั้นเข้ามามีอิทธิพลชักจูงได้ หรือปัจจัยเครื่องเชื่อมระหว่างมิตรกับอิทธิพลที่เกิดขึ้นใจ ที่เรียกว่าศรัทธา เมื่อมีศรัทธาแล้ว หรือทำให้เกิดศรัทธาได้แล้วถึงตัวมิตรจะอยู่ไกลไม่คลุกคลี ก็มีอิทธิพลได้ ถึงตัวมิตรจะอยู่ใกล้แต่ถ้าไม่มีศรัทธา ก็ให้อิทธิพลชักจูงใจได้ไม่ เมื่อศรัทธาแล้วใจรับก็นำความคิดได้นำพฤติกรรมได้อาจให้เกิดการเลียนแบบ หรือ ชักจูงให้รู้จักคิดอย่างถูกต้อง ซึ่งเป็นอีกขั้นตอนหนึ่งต่อไป^{๙๒}

ในฐานะเป็นกัลยาณมิตรจะนำไปเกิดการยอมรับและคล้อยตามได้ง่ายขึ้น ศรัทธาจึงเป็นคุณสมบัติข้อหนึ่งของกัลยาณมิตร โดยจัดไว้ในคุณสมบัติของกัลยาณมิตร ๘ ประการ^{๙๓}

กัลยาณมิตรธรรม ๘ ประการ

ศรัทธา	→	มีศรัทธา
ศील	→	มีศีล
สุตะ	→	ทรงสุตะ
จาคะ	→	มีความเสียสละ
วิริยะ	→	มีความเพียร
สติ	→	มีสติ
สมาธิ	→	มีสมาธิ
ปัญญา	→	มีปัญญา

^{๙๑} นภาเดช กาญจนะ, “ศรัทธาในทัศนะของพุทธศาสนา” ในวารสารธรรมศาสตร์, ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๓ (กันยายน - ธันวาคม ๒๕๓๘), หน้า ๘๔ - ๘๕.

^{๙๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๕๖๒.

^{๙๓} อัง สุตตก.๒๓/๓๔/๓๓.

เมื่ออาศัยหัวหน้าตระกูลผู้เป็นกัลยาณมิตรที่มีศรัทธา ผู้ที่อยู่อาศัยตระกูลยอมได้ศรัทธา เช่นกันดังแสดงไว้ที่ว่าต้นไม้ทั้งหลายอาศัยบรรพตศิลาล้วนในป่าใหญ่ ย่อมเจริญขึ้นเป็นไม้ใหญ่ชั้นจำปาฉันท ไต บุตร ภรรยา มิตร อำมาตย์ หมู่ญาติ คนที่เข้าไปอาศัยเสียงชีพทั้งหลาย ในโลกนี้ได้อาศัย กุลบุตรผู้มีศรัทธา สมบูรณ์ด้วยศีล จึงเจริญฉนั้นนั่นเหมือนกัน^{๙๔}

จากที่ได้กล่าวมาจะเห็นได้ว่า การเชื่อมีความสำคัญต่อการบรรลุธรรม แต่ไม่ใช่ทั้งหมด หมายความว่า การเชื่อมีความจำเป็น แต่ลำพังการเชื่อคือศรัทธาอย่างเดียวไม่พอเพียงแก่การบรรลุธรรม เนื่องจากการเชื่อเป็นเพียงขั้นต้นของกระบวนการพัฒนาปัญญา การเชื่อยังต้องดำเนินต่อไป เพื่อก้าวเข้าสู่ความพากเพียรปฏิบัติ เนื่องจากการเชื่อคือศรัทธาเป็นมูลบของการสร้างความเพียร และการเชื่อในพระพุทธศาสนาต้องนำไปสู่ความเพียรจึงใช้ได้ ดังพระพุทธพจน์ต่อไปนี้

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีศรัทธาเชื่อพระปัญญาตรัสรู้ ของพระตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ๆ พระผู้มีพระภาคนั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบเอง ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ ฯลฯ เป็นผู้เบิกบาน เป็นผู้จำแนกธรรม มีอาพาธน้อย แล้วยอมปรารภความเพียรอยู่^{๙๕}

ข้อความดังกล่าวนี้ชี้ชัดว่าบุคคลที่มีความเพียรนั้นต้องมีความศรัทธาเป็นพื้นฐาน หรือจะพูดว่าความเพียรเป็นหลักธรรมที่ตามหลังศรัทธาก็ถูกต้อง ถึงแม้ว่าการเชื่อคือศรัทธาจะนำไปสู่ความเพียรแล้วก็ตาม แต่ความเพียรนั้นต้องเป็นไปอย่างสม่ำเสมอ จึงจะประสบผลสำเร็จได้ ดังจะเห็นได้จากข้อความในพระไตรปิฎกว่า “สิ่งใดที่กุลบุตรผู้มีศรัทธา มีความเพียรไม่ย่อหย่อน มีเรี่ยวแรง จะพึงถึงด้วยเรี่ยวแรงของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของบุรุษ ด้วยความเอาธุระของบุรุษ สิ่งนั้นพระองค์ได้เต็มที่แล้ว”^{๙๖}

สรุปความได้ว่า การเชื่อหรือศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีความสำคัญ ทั้งในด้านสังคมในฐานะเป็นศูนย์รวม กลุ่มชนที่มีการเชื่อที่เหมือนกันฉนี้ก็ส่วนต่างๆ ของแต่ละสังคมให้เป็นเอกภาพและเป็นพลังใจแก่ปัจเจกบุคคล ทั้งในด้านพระพุทธศาสนาโดยตรง ในฐานะที่การเชื่อหรือศรัทธาเป็นสิ่งจำเป็นเบื้องต้นในกระบวนการปฏิบัติธรรม และเป็นที่มาของความรู้สูงสุด

^{๙๔} อก.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๐/๔๓.

^{๙๕} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๕๕/๒๔๗.

^{๙๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๖๐/๑๒๑ - ๑๒๒.

๒.๕ มูลเหตุให้เกิดความศรัทธา

มูลเหตุให้เกิดศรัทธาในพุทธศาสนา ได้ถูกจัดไว้ในกระบวนการดับทุกข์โดยมีเป้าหมายเพื่อการดับทุกข์เป็นที่สุด กระบวนการเกิดดังกล่าวนี้ พระองค์ทรงแสดงไว้ว่าเป็นธรรมที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนกันและกัน หรือเป็นอัญญมัญญปัจจัย ๒ รูปแบบ คือ

๑) **รูปแบบที่หนึ่ง** ทรงแสดงกระบวนการเกิดโดยไม่ได้ทรงเริ่มที่ศรัทธา แต่ทรงแสดงถึงมูลเหตุของการเกิดของศรัทธา แล้วพัฒนาไปจนหลุดพ้นจากทุกข์ ทรงแสดงถึงปัจจัยที่ก่อให้เกิดศรัทธา เป็นวิธีการของการปฏิบัติธรรมที่พัฒนาไปอย่างมีขั้นตอนแต่ละขั้นเป็นความก้าวหน้าที่สนับสนุนให้เกิดการปฏิบัติขั้นถัดไป ดังนี้

การคบสัตบุรุษที่ บริบูรณ์ ย่อมยัง การฟังสัทธรรมให้บริบูรณ์ การฟังสัทธรรมที่บริบูรณ์ ย่อมยังศรัทธาให้บริบูรณ์ ศรัทธาที่บริบูรณ์ ย่อมยังทำไว้ในใจโดยแยกกายให้บริบูรณ์ การทำไว้ในใจโดยแยกกายที่บริบูรณ์ ย่อมยังสติสัมปชัญญะให้บริบูรณ์ สติ สัมปชัญญะที่บริบูรณ์ ย่อมยังการสำรวจอินทรีย์ให้บริบูรณ์ การสำรวจอินทรีย์ที่บริบูรณ์ ย่อมยังสุจริต ๓ ให้บริบูรณ์ สุจริต ๓ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังสติปัญญา ๔ ให้บริบูรณ์ สติปัญญา ๔ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังโพชฌงค์ ๗ ให้บริบูรณ์ โพชฌงค์ ๗ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังวิชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ วิชาและวิมุตตินี้มีอาหารอย่างนี้ และบริบูรณ์อย่างนี้^{๙๗} สามารถเขียนเป็นสัญลักษณ์ลำดับได้ดังนี้

เสวนาสัตบุรุษ → สดับธรรม → เกิดศรัทธา → โยนิโสมนสิการ → สติสัมปชัญญะ
 → อินทรีย์สังวร → สุจริต → สติปัญญา → โพชฌงค์ → วิชาและวิมุตติ

๒) **รูปแบบที่สอง** ทรงแสดงกระบวนการเกิด โดยทรงเริ่มที่ศรัทธา แล้วพัฒนาไปจนถึงบรรลุมรรคผล เกิดศรัทธาแล้วพัฒนาไปตามลำดับ อันเป็นกระบวนการตามธรรมชาติโดยตรงที่ทรงมุ่งเน้นให้เห็นถึงการเกิดต่อๆ กันไปของกระบวนการ จนถึงการหยั่งรู้สัจธรรม^{๙๘} เรียกว่า “อนุพุทธปฏิบัติ” ดังมีพระพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย การตั้งอยู่ในอรรถตถผลนั้น ย่อมมีได้ ด้วยการศึกษาโดยลำดับด้วยการทำ โดยลำดับ ด้วยความปฏิบัติโดยลำดับ ภิกษุทั้งหลาย ก็การตั้งอยู่ในอรรถตถผล ย่อมมีได้ด้วยเหตุที่ กุลบุตรในธรรมวินัยนี้ เกิดศรัทธาแล้วย่อมเข้าไปนั่งใกล้เมื่อเข้าไปนั่งใกล้แล้ว ย่อมเสยโศตลง เมื่อเสยโศตลงแล้วย่อมฟังธรรมครั้นฟังธรรมย่อมทรงธรรมไว้ ย่อมพิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงไว้แล้ว เมื่อพิจารณาเนื้อความอยู่ ธรรมทั้งหลายย่อมทนได้ซึ่งความพินิจได้อยู่

^{๙๗} อ.ทสก. (บาลี) ๒๔/๖๑/๙๒.

^{๙๘} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๘๓/๑๕๘.

ฉันทะย่อมเกิด เมื่อเกิดฉันทะแล้วย่อมมุตสาหะ ครั้นมุตสาหะแล้ว ย่อมไตรตรง ครั้นไตรตรงแล้ว ย่อมตั้งความเพียร เมื่อมีตนส่งไปแล้วย่อมทำให้แจ้งชัดซึ่งบรมสัจจะด้วยกาย และย่อมแทงตลอดเห็นแจ้งบรมสัจจะนั้นด้วยปัญญา”^{๙๙}

ข้อความดังกล่าวสามารถเขียนเป็นสัญลักษณ์ ตามลำดับได้ ดังนี้

ศรัทธา → เข้าไปหา → หมั่นเข้าไปนั่งใกล้ → คอยตั้งใจรับฟัง → สดับธรรม
→ ทรงธรรมไว้ → ไตรตรงความ → เข้าใจพอเห็นตามที่สอน → เกิดความพอใจ
มีความมุตสาหะ → สอบสวนจนจับหลักได้ชัดเจน → ลงมือปฏิบัติความเพียร → หยั่งรู้สัจธรรม

ในกระบวนการพัฒนาศรัทธารูปแบบที่สองนี้ พระพุทธองค์ตรัสการเกิดขององค์ธรรมมีศรัทธาเป็นมูลบท โดยมีหลักให้ศึกษาไปตามลำดับ หรือปฏิบัติธรรมอย่างค่อยเป็นค่อยไปเริ่มตั้งแต่ปลูกศรัทธาความเชื่อเป็นพื้นฐาน แต่กระบวนการนี้ต้องเป็นไปอย่างตลอดสายจึงสำเร็จประโยชน์ถ้าหยุดเสียในระหว่าง ก็ไม่สามารถบรรลุจุดหมายปลายทางได้

กระบวนการเกิดของศรัทธาของพุทธศาสนา ตามที่กล่าวมาข้างต้นชี้ให้เห็นว่าการปฏิบัติในทางพุทธศาสนานั้นตั้งแต่เริ่ม จนถึงจุดหมายปลายทาง ต้องมีศรัทธารวมอยู่ด้วยเสมอ ซึ่งศรัทธาเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่ทำให้กระบวนการนั้นดำเนินต่อไปได้ ถึงแม้ว่าบางกระบวนการศรัทธาจะถูกจัดให้อยู่ในอันดับที่ ๒ หรือ ๓ ก็ตาม แต่ก็ก็เป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ จึงอาจสรุปได้ว่า การปฏิบัติทั้งหมดในพุทธศาสนาจะเดินไปได้ ข้อธรรมอื่นๆ จะเกิดขึ้นได้นั้นต้องมีศรัทธาเป็นปัจจัยส่งเสริมด้วยจึงจะเป็นไปได้ตลอดสายบุคคลในโลกเป็นผู้ที่มีศรัทธา จะมีเหตุให้เกิดศรัทธาที่ต่างกันมีการถือเอาคุณสมบัติของศรัทธาต่างๆ กันมาเป็นเกณฑ์ทำให้คนเราเกิดศรัทธาของแต่ละบุคคลไม่เหมือนกันต่างกันไปแต่ละบุคคลก็ไม่ชอบเหมือนกันในพระพุทธศาสนาเถรวาทได้แบ่งมูลเหตุให้เกิดศรัทธาไว้ ๔ จำพวก^{๑๐๐} คือ

๑) รูปูปมณิกา (รูปประมาณ) เลื่อมใสศรัทธาเพราะเห็นรูปสมบัติสวยงาม บุคคลผู้ถือรูปเป็นประมาณเลื่อมใสในรูป ผู้ถือรูปร่าง เป็นประมาณ บุคคลบางคนในโลกนี้เห็นรูปที่สูง รูปที่หอม รูปที่อ้วน รูปที่หล่อ รูปที่สวยงาม รูปที่มีอวัยวะสมส่วน ถือเอาประมาณในรูปนั้นแล้วจึงชอบ ใจเลื่อมใยนุ่ม ใจที่จะเชื่อถือ เกิดความเลื่อมใส ศรัทธา บุคคลประเภทนี้เรียกว่า ผู้ถือรูปเป็นประมาณเลื่อมใสในรูป ๒๓ ดังที่พระวัคกสิ บวชเป็นบรรพชิต เป็นผู้ที่ไม่รู้จักอ้อมอยู่ในความพึงพอใจที่จะได้เห็นในพระรูปของพระพุทธเจ้าเฝ้าคอยติดตามดูอยู่ตลอดเวลา เพราะยินดีที่ได้เห็นพระรูปกายที่ประเสริฐของพระผู้มีพระภาค ทำให้เกิดศรัทธา ในพระรูปของพระพุทธเจ้าเป็นอย่างยิ่ง เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงทราบความยินดีของพระวัคกสิได้ตรัสสอนว่า อย่ายินดีในรูปที่ชนพาลชอบ ผู้ใดเห็นพระสัทธรรม ผู้นั้นชื่อว่า เป็นบัณฑิตเห็นพระผู้มีพระภาค ผู้ไม่เห็นพระสัทธรรม ถึงจะเห็นพระภาคก็ชื่อว่าไม่เห็น ร่างกายมีโทษ

^{๙๙} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๘๓/๑๕๙.

^{๑๐๐} ดูรายละเอียดใน อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๕/๑๐๘-๑๑๕.

ไม่สิ้นสุดเหมือนต้นไม้มีพิษ เป็นที่อาศัยของโรคทุกชนิด ล้วนเป็นที่ประชุมของทุกข์ เพราะฉะนั้นจึง
 เบื้องหน้าในรูป พิจารณาเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปแห่งขั้นทั้งหลาย จะถึงที่สุดแห่งสรรพ
 กิเลสได้โดยง่ายเกิด^{๑๐๑}

จะให้เห็นว่าพระวัฏฏกสิริทธานในพระรูปของพระพุทธเจ้า เป็นศรัทธาจากบุคคลที่ถือเอา
 รูปเป็นประมาณเหลือมิได้ในรูป มีความพึงพอใจในรูปร่างลักษณะจึงทำให้เกิดศรัทธาเมื่อไม่ได้เห็นก็
 จะทำให้เกิดความทุกข์ภายในใจมีความกระวนกระวายใจดิ้นรนชวนหายให้ตนได้เห็นตามที่ใจมีความ
 ปรารถนาอยู่ตลอดเวลาจึงจะเกิดความสบายใจแก่ตน เมื่อเกิดศรัทธาในรูปโดยที่ปัญญาไม่ได้เกิดขึ้น
 เลยการบรรลุธรรมนั้นก็จะไม่เกิดขึ้นแน่นอนเพราะจะหยุดนิ่งอยู่เพียงศรัทธาในรูปเท่านั้นเมื่อพระผู้มี
 พระผู้มีพระภาคทรงอนุเคราะห์พระวัฏฏกสิริให้เกิดความรู้สึกรู้ตัว เพื่อให้เกิดความรู้เห็นที่ถูกต้อง แท้จริง
 แล้วการเห็นธรรมก็เท่ากับได้เห็นพระผู้มีพระภาคอยู่ด้วยตลอดเวลาอันเองดังนั้นบุคคลผู้ถือรูปเป็น
 ประมาณเหลือมิได้ในรูปเป็นเหตุให้เกิดศรัทธาแล้วการที่จะเข้าถึงเป้าหมายได้นั้นต้องอาศัยความ
 เลื่อมใสในรูปเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างความสัมพันธ์กับเป้าหมาย หมายถึง การที่บุคคลเกิดศรัทธาใน
 รูปแล้วต้องนำศรัทธานั้นมาสร้างปัญญาให้เกิดขึ้นด้วย ไม่ยึดติดอยู่ที่ตัวบุคคลที่เป็นเหตุให้เกิดศรัทธา
 เท่านั้นต้องรู้ในพระธรรมคือคำสอนอย่างทีพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงได้สอนธรรมไว้เพราะพระธรรมจะ
 เป็นเครื่องนำไปสู่การพ้นทุกข์และบรรลุถึงเป้าหมายในที่สุด ดังที่มีพระภาคตรัสไว้แล้วว่าผู้ไม่เห็นพระ
 สัทธรรมถึงจะแม้ว่าเห็นพระผู้มีพระภาคก็เชื่อว่าจะไม่เห็นพระองค์ หากศรัทธานั้นไม่มีความสัมพันธ์กับ
 เป้าหมายก็เป็นเพียงจลศรัทธาเพราะไม่มีปัญญาเกิดขึ้น โอกาสที่เข้าถึงเป้าหมายคือนิพพานนั้นไม่มี

๒) ลูขปมาณิกา (ลูขประมาณ) เลื่อมใสศรัทธาเพราะเห็นความประพุดิเรียบร้อยเคร่งใน
 ธรรมวินัย บุคคลผู้ถือความศรัทธามองเป็นประมาณ เลื่อมใสในความศรัทธามอง^{๑๐๒} บุคคลบางคนในโลก
 นี้เห็นจิวรศรัทธามองบาตรศรัทธามองเสนาสนะศรัทธามอง หรือเห็นทุกกรกิริยาต่างๆถือเอาประมาณใน
 ความศรัทธามองนั้นแล้วเกิดความเลื่อมใส ๒๖ จึงชอบใจเลื่อมใสในใจจะเชื่อถือดังที่พระโมฆราชได้ถูก
 ไรต์เรือนรบกวนทั้งเวลากลางคืนก็ไม่ได้รับความสุขในการนอนเมื่อได้เห็นโทษของร่างกายจึงบวชเป็น
 บรรพชิตเป็นศิษย์ของพรหมณ์ชื่อพาวรี ได้ถ่านปัญหาที่ละเอียดลึกซึ้งว่าโลกนี้ โลกหน้า พรหมโลก
 และเทวโลก แต่ไม่ได้รับคำตอบเมื่อเป็นเช่นนี้จึงได้ไปถามปัญหานี้กับพระผู้มีพระภาคว่าข้าพระองค์
 พิจารณาเห็นว่าโลกอย่างไร มัจจุราชจึงจะมองไม่เห็น พระผู้มีพระภาคตรัสว่าโมฆราชเธอจงเป็นผู้มีสติทุก
 เมื่อ พิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของว่างเปล่าถอนความเห็นว่าเป็นอัตตาเสียเมื่อเป็นเช่นนี้จะพิ้ง
 ข้ามพ้นมัจจุราชได้เธอเมื่อพิจารณาเห็นโลกด้วยอุบายอย่างนี้ มัจจุราชจึงจะมองไม่เห็นเมื่อพระมีพระ
 ภาคตรัสจบพระคาถาโมฆราชก็ปราศจากผมและหนวดนุ่งห่มผ้ากาสาจะได้เป็นภิกษุและป็นพระ
 อรหันต์ พระโมฆาขได้เก็บผ้ามาจากกองขยะป่าช้าและทางรถทางเกวียนมาทำเป็นผ้าสังฆาฎิกจากผ้า
 นั้นใช้สอยจิวรที่ศรัทธามอง พระผู้มีพระภาคทรงพอพระทัยในคุณชื่อนั้นของท่านโมฆราชจึงทรงตั้งไว้ในตำ
 แห่งภิกษุผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายฝ่ายที่ใช้สอยจิวรศรัทธามองเพราะเป็นผู้ไม่มีอาสวะดับสนิทเหมือน

^{๑๐๑} ตูรายละเอียดยใน ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๕๑-๖๑/๒๔๔-๒๔๕.

^{๑๐๒} อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๗๒/๒๐๔.

เปลวไฟที่หมดเชื้อดับไปกิเลสทั้งหลายก็เพราะได้แล้วภาพทั้งปวงก็ถอนได้แล้วสามารถตัดกิเลสเครื่องผูกมัดได้แล้วจึงอยู่อย่างผู้ไม่มีอาสวะ^{๑๐๓}

การเป็นผู้มีสติทุกเมื่อพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของว่างเปล่าถอนความเห็นว่าเป็นอัตตา จึงทำให้มีความยินดีที่ใช้สอยจีวรที่เศร้าหมองมากกว่าเพราะการเกิดในตระกูลดีมีทรัพย์สมบัติมากมายก็ไม่ได้ทำให้หายจากความทุกข์แต่อย่างใดความสุขที่แท้จริงที่เกิดจากการตัดกิเลสเครื่องผูกมัดได้อยู่อย่างผู้ไม่มีอาสวะตัดขาดจากเครื่องพันธนาการอยู่อย่างอิสระไม่ยึดติดกับอดีตการใช้สอยจีวรเศร้าหมองหรือบาตรเศร้าหมองเสนาสนะเศร้าหมองหรือเห็นทวกริยาต่างๆถือประมาณในความเศร้าหมองนั้นแล้วด้วยความพึงพอใจ ความสุขที่ได้ไม่มีความต่างจากสิ่งที่ไม่เศร้าหมองเลยเพราะมีปัญหาความรู้เห็นถูกต้องตามความเป็นจริงจึงเป็นบุคคลผู้ถือความเศร้าหมองเป็นประมาณเลื่อมใสในความเศร้าหมองเป็นเหตุให้เกิดศรัทธาสร้างให้เกิดปัญญาเพื่อนำสู่เป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา

๓) โขสัปปมาณิกา (โฆสประมาณ) เลื่อมใสศรัทธาเพราะได้ฟังเสียงอันไพเราะ บุคคลผู้ถือเสียงเป็นประมาณเลื่อมใสในเสียง^{๑๐๔} บุคคลบางคนในโลกนี้ถือเอาประมาณในเสียงนั้นที่ผู้อื่นกล่าวสรรเสริญ ที่ผู้อื่นชมเชย ที่ผู้อื่นกล่าวยกย่อง ที่ผู้อื่นกล่าวสรรเสริญสืบๆ กันมาแล้วเกิดความเลื่อมใส^{๑๐๕} น้อมใจไปเพื่อศรัทธาบุคคลผู้ถือเสียงเป็นประมาณที่ที่ไต่ยินหรือฟังเสียงสรรเสริญเกียรติคุณหรือเสียงพูดจาที่ไพเราะอันเป็นเหตุให้เกิดศรัทธาดังที่ที่อนาถบิณฑิกคหบดีเกิดศรัทธาในพระพุทธเจ้าเพียงแคไต่ยิน คำว่า “พระพุทธเจ้า” ทำให้อนาถบิณฑิกคหบดีอยากเห็นและอยากเข้าเฝ้าอยากที่จะได้เข้าไปใกล้ในพระพุทธเจ้าเป็นอย่างมาก เมื่อฟังธรรมอนุพุทธิกถา^{๑๐๖} และอริยสัจ ๔ ทำให้ปราศจากมลทินได้เกิด ณ ที่นั่งฟังธรรมนั้นว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา” อนาถบิณฑิกคหบดีได้เห็นธรรมแล้วบรรลुธรรมแล้วรู้แจ้งธรรมแล้ว หยั่งลงสู่ธรรมแล้ว ข้ามความสงสัยแล้ว ปราศจากความแคลงใจถือความเป็นผู้แก้แล้วถ้าไม่ต้องเชื่อผู้อื่นในความสอนของพระศาสดาบรรลุโสดาบันผู้เข้าถึงกระแสแห่งนิพพานเป็นที่สุดของถึงพระผู้มีภาค พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะขอเป็นอุपाสิกผู้ถึงสรณะไปจนตลอดชีวิต^{๑๐๗} เมื่อบุคคลผู้ถือเสียงเป็นประมาณเป็นเหตุให้เกิดศรัทธาในทางพระพุทธศาสนาศรัทธานั้นจะต้องประกอบด้วยปัญญา เมื่อมีศรัทธาที่เกิดจากเสียงแล้วจะต้องพัฒนาต่อไปให้เป็นปัญญา เป็นปัญญาประเภทที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นจากวิภวทุกข แล้วให้ปัญญาเป็นตัวทำหน้าที่ส่งต่อไปให้ถึงเป้าหมาย ศรัทธานั้นจะต้องหมดหน้าที่ไปเมื่อเกิดปัญญาแล้วหากยังมีศรัทธาที่มีเสียงเป็นเหตุอยู่ ปัญญานั้นก็จะไม่เกิดขึ้นและก็ไม่มีความสัมพันธ์ใดๆ กับเป้าหมายในทางพระพุทธศาสนา เพราะบุคคลจะติดอยู่เพียงแค่ศรัทธาเท่านั้น

๔) อัมมปมาณิกา (ธรรมประมาณ) เลื่อมใสศรัทธาเพราะได้สดับฟังธรรมของผู้ที่ฉลาดในการแสดง บุคคลผู้ถือธรรมเป็นประมาณเลื่อมใสในธรรม^{๑๐๘} บุคคลบางคนในโลกนี้เห็นศีล สมာธิ

^{๑๐๓} อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๓๔/๓๐.

^{๑๐๔} คุรายละเอียดในอง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๕/๑๐๘-๑๐๙.

^{๑๐๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๒๑.

^{๑๐๖} คุรายละเอียดใน วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๐๔-๓๐๕/๑๑๑-๑๑๕.

^{๑๐๗} คุรายละเอียดใน อง จตุกก. (ไทย) ๒๓/๖๕/๑๐๘-๑๐๙.

^{๑๐๘} คุรายละเอียดใน อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๗๒/๒๐๔-๒๐๕.

ปัญญาแล้วถือเอาประมาณในศีลเป็นต้นมันแล้ว เกิดความเลื่อมใส บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ถือธรรมเป็นประมาณเลื่อมใสในธรรม^{๑๐๘} จึงเกิดความชอบใจเลื่อมใสในใจที่นับถือดังที่กล่าวปัญญาวัคคีย์เมื่อครั้งเกิดศรัทธาในธรรมของพระพุทธเจ้าจึงปรารถนาที่จะเข้าหานั่งใกล้เงี้ยวหลุงฟังธรรม จดจำธรรมพิจารณาเนื้อความ ความแผ่พินิจธรรมมีความยินดีพอใจมีความขยันอดทน ไตร่ตรองและอุทิกายและใจเพราะเชื่อในปัญญาการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ทำให้เหล่าปัญญาวัคคีย์ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ทั้งหมด ด้วยธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสกับเหล่าปัญญาวัคคีย์ว่าภิกษุทั้งหลายตถาคตเป็นอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบพวกเธอจงเงี้ยวไสตเราได้บรรลุจะสั่งสอน จะแสดงธรรม พวกเธอเมื่อปฏิบัติตามที่เราสั่งสอนไม่นานนักก็จักทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์อันยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ที่เหล่ากุสบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบันนี้แน่แท้ทำให้ปัญญาวัคคีย์จึงเกิดศรัทธาและตั้งใจฟังเพื่อความรู้ยังแล้วเป็นผลทำให้ท่านพระโกณฑัญญะหนึ่งในปัญญาวัคคีย์ได้เกิดปัญญาเห็นธรรมเป็นคนแรกในขณะที่พระผู้มีพระภาคตรัสธรรมจักกัปปวัตตนสูตรอยู่และต่อมาท่านพระวัปปะ ท่านพระภัททิยะ ท่านพระมหามานะ ท่านอัสสิ ก็ได้ปัญญาเห็นธรรมเช่นเดียวกัน^{๑๐๙} พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่าภิกษุทั้งหลายบุคคลที่รู้คุณภายในและเห็นแจ้งข้อปฏิบัติภายนอกเห็นธรรมปราศจากเครื่องกั้นยอมไม่ถูกเสียงชักนำไป^{๑๑๐} บุคคลที่รู้คุณภายในหมายถึงรู้คุณมีศีลเป็นต้นที่มีอยู่ภายในตัวของบุคคลเอง^{๑๑๑} และเห็นแจ้งข้อปฏิบัติภายนอกหมายถึงเห็นข้อเฉพาะปฏิบัติภายนอกบุคคลบุคคลนั้นมีปัญญาเกิดขึ้นแก่ตน ปัญญาทำให้บุคคลสามารถพิจารณาธรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างถูกต้องไม่มีสิ่งใดที่จะทำให้บุคคลเกิดความไขว้เขวหรือมาปิดกั้นในการรู้เห็นความจริงหรือแม้ว่าจะมีเสียงอื่น ๆ ออกไปและไม่เกิดการกระทบกระเอนหรือเกิดการผันแปรไปตามเสียงนั้นๆ แต่อย่างใดจะเห็นได้ว่าผู้ศรัทธาในธรรมเมื่อบุคคลมีเหตุคือธรรม มีผลคือศรัทธานั้นเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย ทั้งที่เหล่าปัญญาวัคคีย์เมื่อเกิดศรัทธาในธรรมเท่านั้นแต่เกิดความสนใจแล้วจึงได้เข้าไปหานั่งใกล้เงี้ยวฟังธรรมว่าพระผู้มีพระภาคจะตรัสเรื่องอะไรแล้วจึงจำในธรรมนั้นๆ นำธรรมนั้นมาพิจารณาในเนื้อความ ความแผ่พินิจในธรรมเกิดความยินดีพอใจ เกิดความขยันอดทน ไตร่ตรองและยอมอุทิกายทั้งกายและใจจึงเกิดปัญญารู้แจ้งธรรมเมื่อได้ฟังธรรมอันเป็นผลแห่งพระอรหันต์ ก็สามารถสำเร็จเป็นพระอรหันต์ได้ในที่สุด

พระพุทธศาสนาเห็นว่าศรัทธาเป็นองค์ธรรมที่มีความสำคัญเป็นอันดับแรก และแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องศรัทธาในพระพุทธศาสนามีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่โดดเด่น และเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนในเรื่องศรัทธาในพระพุทธศาสนา จึงควรศึกษาศรัทธาในด้านต่างๆ ให้ครบถ้วนโดยเริ่มต้นจากประเภทของศรัทธา บ่อเกิดศรัทธา หน้าที่และความสำคัญของศรัทธาอันเป็นบริบทที่จะช่วยให้ทราบความหมายขององค์ประกอบของศรัทธาในพระพุทธศาสนาให้ชัดเจน

^{๑๐๘} คุรยละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒-๑๙/๑๘-๒๗.

^{๑๐๙} คุรยละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒-๑๙/๑๘-๒๗.

^{๑๑๐} อ.จ.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๖๕/๓๕๕.

^{๑๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑

(กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๒๙), หน้า ๖๔๙.

๒.๖ เป้าหมายสูงสุดของศรัทธาในพระพุทธศาสนา

๒.๖.๑ เป้าหมายสูงสุดของศรัทธา

พระพุทธศาสนาเถรวาท ถือว่า หลักความเชื่อหรือศรัทธาเป็นเพียงจุดเริ่มต้นสำหรับการดำเนินไปสู่เป้าหมายสูงสุด ศรัทธาจึงไม่ใช่เป้าหมายในตัวมันเอง ศรัทธาต้องนำไปสู่การลงมือปฏิบัติ และภาระที่สำคัญก็คือการที่ศรัทธาได้นำส่งต่อไปให้ถึงขั้นทดลองปฏิบัติและคอยจรจโรงการปฏิบัติให้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง เพื่อพิสูจน์ให้เห็นความจริงอย่างประจักษ์^{๑๑๓} เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อยังกุศลธรรมให้ถึงพร้อม เมื่อบุคคลประกอบความเพียรอย่างสม่ำเสมอ จนเกิดปัญญาหรือญาณทัสสนะ ทำให้มีความรู้ความเห็นสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริงสามารถกำจัดอวิชชา ทำให้ตัดกิเลสได้แล้ว ในขั้นสุดท้ายศรัทธาที่เคยมีประโยชน์ เป็นประหนึ่งว่าเป็นเนื้อดินซึ่งคอยให้สารอาหารเพื่อความงอกงามแก่ปัญญา ในที่สุดเมื่อปัญญางอกงามเต็มที่ ก้าวพ้นแม้กระทั่งเหตุผล เนื้อดินเองก็ไม่มี ความจำเป็นอีกต่อไป ต้นไม้ใหญ่นั้นสามารถยืนหยัดมั่นคงได้ด้วยตนเอง เป็นอิสระจากศรัทธาทั้งปวง ซึ่งเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ในระยะเริ่มต้นเท่านั้น^{๑๑๔} ดังนั้น ในขั้นสูงสุดเมื่อโลกุตตรปัญญาเกิดขึ้นแล้ว ศรัทธาก็จะต้องจากไป ถ้าศรัทธายังอยู่ก็แสดงว่ายังไม่บรรลุเป้าหมาย เพราะตราบไต่ยังเชื่อต่อจุดหมายนั้นอยู่ ก็แสดงว่ายังไม่ได้เข้าถึงจุดหมายนั้น ด้วยการรู้เห็นจริงด้วยตนเอง ต่อเมื่อได้รู้เห็นประจักษ์ จึงไม่ต้องเชื่อต่อใครๆ หรือต่อเหตุผลใดๆอีก จึงพูดได้ว่าพระพุทธศาสนานั้นสามารถเข้าสู่ได้โดยศรัทธาแต่บรรลุได้โดยปัญญา ปัญญาจึงเป็นสิ่งยิ่งใหญ่ที่สุดที่ทำให้หลุดพ้นจึงเรียกว่า “ปัญญาวิมุตติ”

อีกอย่างหนึ่งเราอาจกล่าวได้ว่า จุดหมายสูงสุดของหลักความเชื่อหรือศรัทธาคือความสุขในพระพุทธศาสนาเถรวาทแบ่งความสุขออกเป็น ๓ ประเภท ตามลำดับจากสุขขั้นต่ำไปสู่ขั้นสูงคือ

๑) ระดับกามสุข หรือ อามิสสุข คือความสุขที่เนื่องด้วยกาม มีบ่อเกิดมาจากกามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เนื่องด้วยเวทนา คือการเสพเสวย เป็นความสุขระดับปุถุชนที่เกี่ยวข้องอยู่ในโลก เป็นความสุขที่ไม่แน่นอนไม่จีรังยั่งยืน

๒) ระดับฌานสุข หรือ นิรามิสสุข คือสุขที่เนื่องด้วยฌาน มีบ่อเกิดมาจากจิตที่ได้สัมผัสกับสมาธิ เป็นภาวะที่จิตบรรลุสมาธิระดับหนึ่ง ฌานสุขเป็นแดนต่อระหว่างกามสุขกับนิพพานสุข จิตที่เข้าถึงสมาธิเช่นนี้ ย่อมหลุดพ้นจากกิเลสต้นเหตุชั่วคราว แต่ก็มีเฉพาะในฌานเท่านั้น

๓) ระดับนิพพานสุข หรือ บรมสุข สุขเนื่องด้วยนิพพาน มีบ่อเกิดมาจากปัญญา หรือ วิปัสสนาเป็นความสุขสูงสุด หรือบรมสุข เป็นความสุขที่เป็นประสบการณ์เฉพาะตน เพราะเกิดจากการดับอวิชชา ตัณหา อุปาทาน ได้อย่างถาวร ทำให้เห็นโลกตามที่มันเป็นจริง และเป็นเป้าหมายสูงสุดของศรัทธา ดังพระพุทธพจน์ว่า “สัทธินทรีย์ที่บุคคลเจริญให้มาก ทำให้มากแล้วย่อมหยั่งลงสู่อมตะมอัมตะเป็นเบื้องหน้ามอัมตะเป็นที่สุด^{๑๑๕}

^{๑๑๓} พุมีโอะ มะสุตานิ, ศาสนาเปรียบเทียบระหว่างพระพุทธศาสนากับคริสตศาสนา, แปลโดย พระกวีวรรณ (จันทรังค์ ชุตินธโร), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๐๕), หน้า ๑๕๙.

^{๑๑๔} สุวรรณ สภาอนันท์, ศรัทธากับปัญญาบทสนทนาทางปรัชญาว่าด้วยศาสนา, หน้า ๓๒ - ๓๓.

^{๑๑๕} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๕๒๗/๓๔๑.

การจะบรรลุนิพพานอันเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาเถรวาทได้นั้นต้องเดินตามแนวทางอริยมรรคมีองค์ ๘ ดังนี้

(๑) สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ	(๒) สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ
(๓) สัมมาวาจา เจรจาชอบ	(๔) สัมมากัมมันตะ กระทำชอบ
(๕) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ	(๖) สัมมาวายามะ พยายามชอบ
(๗) สัมมาสติ ระลึกรู้ชอบ	(๘) สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ ^{๑๑๖}

องค์ประกอบทั้ง ๘ ประการนี้ท่านจัดเข้าเป็นประเภท ๆ เรียกว่า ชั้น หรือธรรมชั้น แปลว่าหมวดธรรม หรือกองธรรม มี ๓ ชั้น กล่าวคือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ จัดเข้าในศีลชั้น สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ จัดเข้าในสมาธิชั้น สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ จัดเข้าในปัญญาชั้น^{๑๑๗} หรือเรียกง่าย ๆ ว่าศีล สมาธิ ปัญญา เมื่อบุคคลปฏิบัติตามหลักไตรสิกขานี้ได้สมบูรณ์ ก็จะสามารถบรรลุเป้าหมายของศรัทธาได้ จุดหมายสูงสุดของการเชื่อคือศรัทธา ได้แก่การเกิดปัญญาที่ทำให้เห็นโลกตามความเป็นจริง ไม่ใช่เห็นโลกตามที่เราอยากให้เป็น หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าจุดหมายของศรัทธาคือความสุขขั้นสูงสุดคือนิพพาน ซึ่งมาจากการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาอันได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นต้น

จุดหมายหรือคุณค่าสูงสุดของความเชื่อหรือศรัทธาถือว่า ศรัทธาไม่มีความสมบูรณ์ในตัวเอง ศรัทธาเป็นสิ่งที่นำไปถึงวิริยะ ชักนำไปเกิดความพยายามทดลองปฏิบัติ ให้เห็นผลประจักษ์ซึ่งนำไปสู่โลกุตตรปัญญาอันเป็นจุดหมายสูงสุด และเป็นการหมดภาวะของศรัทธาไปโดยสิ้นเชิง หลักการเชื่อหรือศรัทธาที่จะทำให้ไปสู่จุดหมายเช่นนี้ได้ ต้องเป็นศรัทธาญาณสัมปยุตคือเป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา และศรัทธาญาณสัมปยุตนี้เท่านั้น ที่ทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดได้จริงตามความประสงค์ของพระพุทธศาสนา

สรุปความได้ว่าเป้าหมายสูงสุดของศรัทธา ได้แก่การเกิดปัญญาที่ทำให้เห็นโลกตามความเป็นจริงไม่ใช่เห็นโลกตามที่เราอยากให้เป็น หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าเป้าหมายของศรัทธาคือความสุขขั้นสูงสุดคือพระนิพพาน สุขอันเนื่องมาจากการปฏิบัติตามขั้นตอนทั้ง ๓ คือ ศีล สมาธิ และปัญญา

๒.๖.๒ ศรัทธาในพระพุทธศาสนาต่อเป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน

ศรัทธามีความเชื่อเรื่องนิพพานหรือนิรวาณเป็นเป้าหมายสูงสุดของวัฒนธรรมอินเดีย เป็นผลงานของพระพุทธศาสนาที่ใช้คำนี้มาอย่างเสมอต้นเสมอปลาย และให้ความสำคัญแก่คำนี้มากที่สุด ในคัมภีร์ฤคเวท มีที่ใช้ในรูปของนิวาติ ซึ่งแปลว่า (ลม) เป่าหรือพัดไป ในคัมภีร์ฉานโคยะอุปนิษัท หมายถึงความรู้แจ้งอาตมอันอย่างแท้จริง ในคัมภีร์มหาภารตะ และภควัทคีตา หมายถึงความหลุดพ้นของอาตมอันจากร่างกายและกลับเข้าสู่ปรมาตมอันอีกครั้งหนึ่ง^{๑๑๘} แต่คำว่านิพพานในที่นี้พระพุทธศาสนาเถรวาทไม่ได้ลอกมาจากอุปนิษัท เพราะในพรหมชาลสูตรแห่งที่ฌนิกาย^{๑๑๙} เป็นข้อ

^{๑๑๖} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒๔/๒๖.

^{๑๑๗} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๖๒/๔๑๒.

^{๑๑๘} จินดา จันทรแก้ว, **พุทธปรัชญาพื้นฐาน**, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ป.), หน้า ๑๘๑.

^{๑๑๙} ที.สี. (บาลี) ๙/๒๘ - ๙๙/๑๑ - ๓๘.

ยืนยันทันทีแนวคิดทางศาสนาที่สามารถรวบรวมได้ในสมัยนั้นมีถึง ๖๒ ลัทธิ แต่พระพุทธศาสนาเถรวาทไม่มีแนวคิดแบบนั้นเลย พระพุทธศาสนาเถรวาทมีลักษณะต่างจากลัทธิอื่นๆ ตามหลักฐานที่ปรากฏในมูลปริยายสูตรแห่งมัชฌิมนิกาย^{๑๒๐} ว่าลัทธิศาสนาภายนอกยึดแนวอัตตา (อาตมัน) เป็นแกนกลาง ในขณะที่พระพุทธศาสนาเถรวาทยึดแนวอนัตตา (อนาตมัน) เป็นแกนกลาง ดังนั้นนิพพานของพระพุทธศาสนาจึงมีลักษณะชัดเจนในตัวเอง ไม่ได้ยืมเรื่องนิพพานมาจากลัทธิศาสนาอื่น^{๑๒๑}

๒.๖.๒.๑ ความหมายของพระนิพพาน

นิพพานนั้นเมื่อว่าตามรูปศัพท์มีความหมาย ดังนี้

๑. “นิพพาน” ประกอบด้วยศัพท์ นิ (ออกไป, หมดไป, ไม่มี) + วานะ (พัดไป) เมื่อรวมคำทั้งสองเข้าด้วยกันจึงแปลว่า ไม่มีการพัดไป คำว่า “วานะ” เป็นชื่อเรียกกิเลสตัณหา โดยสรุป นิพพานก็คือไม่มีกิเลสที่จะร้อยรัดพัดกระพือให้กระวนกระวายใจด้วยไฟคือราคะเป็นต้น ขยายความว่า ได้แก่ ความดับ ความหยุด ความบรรเทา ดับความร้อนใจ ไม่มีความกระวนกระวาย การทำให้เย็น ในลักษณะบวกรวมหมายถึง สันติ ความสุข และความสมบูรณ์^{๑๒๒}

๒. นิ+วาน (นิ = ออกไป หลีกไป วานะ = เครื่องร้อยรัด คือ ตัณหา) นิพพาน จึงหมายถึง สภาพที่ปราศจากตัณหาที่ทำหน้าที่ประดุจเชือกผูกมัดชีวิตไว้ในสังสารวัฏ^{๑๒๓}

๓. นิ + วาน (นิ = ไม่มี วาน = ป่า) นิพพานหมายถึง สภาพที่ไม่มีป่า หรือ ปราศจากป่า คือ ไม่มีป่าคือกิเลส ได้แก่ดับกิเลส^{๑๒๔}

ความหมายแรกเป็นความหมายที่ใช้กันอย่างกว้างขวางที่สุด คือนิพพานเป็นการดับสนิทแห่งกิเลสอันเกิดจากไฟคือ ราคะ โทสะ โมหะ ในความหมายเชิงปฏิฐาน นิพพานจึงหมายถึง สภาพที่เย็นสนิท กล่าวคือ ความเย็นใจ ดับความเดือดร้อนใจ ทำให้ชุ่มชื่นใจ เป็นความสงบหรือสันติสุข ส่วนความหมายที่ ๒ และที่ ๓ นั้นเป็นการเสนอความเป็นไปได้ในทางภาษาศาสตร์เท่านั้น

นอกจากนั้นนิพพานนั้นยังมีความหมายตามนัยอื่นๆอีก เช่น นิพพานคือ ภาวะที่จิตรู้แจ้งในอริยสัจ ๔ หรือปฏิจจนสมบัติถึงที่สุดแล้ว นิพพานคือภาวะที่ประณีตอย่างยิ่งสงบอย่างยิ่ง เป็นที่สละคืออุปกิเลสทั้งปวง เป็นภาวะที่ดับสนิทแห่งความหลงผิดทั้งปวง นิพพานคือ ความแท้จริงแท้สูงสุด ที่บัญญัติและตรรกะเข้าไม่ถึง เป็นต้น^{๑๒๕}

^{๑๒๐} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๕ - ๘/๔ - ๖.

^{๑๒๑} จินดา จันทร์แก้ว, **พุทธวิภาษวิธี**, (กรุงเทพมหานคร : โครงการวิจัยพุทธวิทยาจัดพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๑๐๐.

^{๑๒๒} อัง.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๓๕/๑๙๑.

^{๑๒๓} ชู.จ. (บาลี) ๓๐/๖๓/๒๔๖.

^{๑๒๔} ชู.ธ. (บาลี) ๒๕/๖๓/๒๔๖.

^{๑๒๕} วิธาน สุชีวงศ์, **อภิปรัชญา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๔), หน้า ๒๖๕.

๒.๖.๒.๒ ประเภทของพระนิพพาน

๑) นิพพาน ๑

นิพพาน เมื่อว่าโดยสภาวะลักษณะแล้วมีอย่างเดียว คือ สันติลักษณะ หมายถึงความสงบจากกิเลสและขันธทั้ง ๕ พระอรหันต์ทั้งหลาย จะมีจำนวนมากเท่าใดก็ตาม เมื่อปรินิพพานแล้ว ย่อมเข้าถึงสันติสุขด้วยกันทั้งสิ้น ดังนั้นภาวะเช่นนั้นจึงเป็นอย่างเดียวกัน

๒) นิพพาน ๒

นิพพานเมื่อว่าโดยปริยายแห่งเหตุแล้ว มี ๒ ประเภท ตามคัมภีร์ อิติวุตตกะ คือ^{๑๒๖}

๑) สอุปาทิเสสนิพพาน หรือเรียกว่ากิเลสปรินิพพาน หมายถึงนิพพานธาตุที่มีอุปาทิคือขันธ ๕ เหลือ หรือนิพพานที่ยังมีเชื้อเหลือ คือการดับกิเลสแต่ยังคงมีขันธ ๕ อยู่ในนิพพานประเภทนี้อยู่ในฐานะประสบการณชีวิต เป็นผลสำเร็จทางจิตใจที่บุคคลสามารถกระทำให้เกิดขึ้น เมื่อสามารถดับราคะ โทสะ โมหะ อวิชชา ตัณหา อุปาทานได้อย่างเด็ดขาดแล้ว ก็ได้ชื่อว่าบรรลุนิพพานประเภทนี้ และเรียกบุคคลนั้นว่าพระอรหันต์ โดยที่ร่างกายภายนอกเป็นบุคคลธรรมดา แต่จิตใจของท่านเป็นพระอรหันต์

๒) อนุปาทิเสสนิพพาน หรือเรียกว่าขันธนิพพาน หมายถึงนิพพานของพระอรหันต์เมื่อสิ้นชีวิตลง เป็นภาวะของนิพพานที่ไม่มีขันธ ๕ เหลือหรือนิพพานที่ไม่เกี่ยวกับขันธ ๕ ดับทั้งกิเลสและเบญจขันธ จึงเป็นภาวะของนิพพานแท้ๆ ที่พ้นจากการเสวยอารมณ์ เป็นภาวะที่ปราศจากภพ ซึ่งเป็นเป้าหมายของพระพุทธศาสนาเถรวาท

๓) นิพพาน ๓

นิพพาน เมื่อกกล่าวโดยการเข้าถึง ตามอาการเห็นไตรลักษณ์ แบ่งออกเป็น ๓ คือ

๑. สุกญัตตินิพพาน หมายถึงผู้เจริญวิปัสสนาภาวนา จนเห็นไตรลักษณ์คืออนัตตา เห็นความไม่ใช่ตัวตน บังคับไม่ได้ เป็นความว่างเปล่า สุกญสิ้นจากกิเลสและขันธ ๕ ไม่มีอะไรเหลืออยู่

๒. อนิมิตตนิพพาน หมายถึงผู้เจริญวิปัสสนา จนเห็นอนิจจัง อันปราศจากนิमित เครื่องหมาย รูปร่างสัญญาณ สีสันวรรณะอย่างใดเลย

๓. อัปภินิหิตนิพพาน หมายถึง ผู้เจริญวิปัสสนาจนเห็นไตรลักษณ์คือทุกข์ ว่าทนอยู่ไม่ได้ ต้องแปรไปหาปณิธิ คือที่ตั้งไม่ได้ ไม่มีอารมณ์ที่น่าปรารถนาด้วยโลภะ ไม่มีต้นเหตุที่เป็นตัวต้องการอยู่ในนิพพานนั้น^{๑๒๗}

^{๑๒๖} ชู.อิตติ. (บาลี) ๒๕/๔๔/๒๕๖ - ๒๕๗.

^{๑๒๗} พระสังฆมณฑลสังฆราช อัมมาจริยะ, **ปรมัตถ์โชติกะ**, (ปริเฉทที่ ๑ - ๖), (กรุงเทพมหานคร : ยูนิตีพับลิเคชั่น, ๒๕๒๖), หน้า ๑๒๘.

๒.๖.๒.๓ คุณลักษณะของพระนิพพาน

พระพุทธศาสนาเถรวาทเห็นว่านิพพานจะมีลักษณะอย่างไรนั้น เป็นการยากที่จะอธิบายให้เข้าใจแจ่มแจ้ง เพราะนิพพานเป็นภาวะที่มีความละเอียดลึกซึ้ง เกินกว่าวิสัยของปุถุชนจะเข้าใจ เราจะรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ด้วยการคิดตามหลักเหตุผลหรือตรรกไม่ได้ เป็นภาวะที่บัญญัติหรือสัญลักษณ์ใดๆ เข้าไม่ถึง เพราะนิพพานเป็นภาวะลักษณะที่มีอยู่เหนือโลกแห่งปรากฏการณ์ (โลกุตตระ) อยู่เหนือเหตุผลโดยประการทั้งปวง

นอกจากนั้นนิพพานเป็นภาวะธรรมอันไม่จำกัดด้วยกาลเทศะ เมื่อเป็นภาวะที่อยู่เหนือกาลเทศะ การจำกัดขอบเขตของนิพพาน จึงเป็นสิ่งที่ไม่สามารถทำได้ เพราะนิพพานมีลักษณะไม่เหมือนกับสิ่งใดๆ หรืออาจกล่าวได้ว่า ไม่มีลักษณะ เห็นได้ยาก จะเปรียบเทียบกับสิ่งต่างๆ ในโลกนี้ยาก ฉะนั้นการบรรยายคุณลักษณะของนิพพาน จึงเท่ากับไปจำกัดลักษณะของนิพพานเป็นการผิด แต่พระพุทธองค์ทรงอาศัยพระกรุณา จึงตรัสถึงคุณลักษณะนิพพานให้ผู้ยังเป็นปุถุชนฟังแล้วเข้าใจ ซึ่งพระอรุททอาจารย์ได้สรุปคุณลักษณะของนิพพานไว้ ๕ ประการคือ

๑. ปหิ แปลว่า ส่วนหนึ่ง หมายความว่า สภาวะธรรมชาติชนิดหนึ่งที่เข้าถึงได้ มีอยู่เฉพาะไม่เกี่ยวข้องกับสังขตธรรม

๒. อจจุตฺ แปลว่า ธรรมที่ไม่ตาย หมายความว่า ไม่มีการเกิด ไม่มีการตาย เพราะความตายจะมีได้ก็ต้องมีการเกิด เมื่อไม่มีความเกิดแล้ว ความตายก็มีไม่ได้

๓. อจจนตฺ แปลว่า ธรรมที่ก้าวล่วงชั้น ๕ ที่เป็นอดีต และอนาคต แม้ว่าไม่ได้แสดงการก้าวล่วงของชั้น ๕ ที่เป็นปัจจุบัน แต่ได้แสดงการก้าวล่วงจากชั้น ๕ ที่เป็นอดีตและอนาคต การก้าวล่วงแห่งชั้น ๕ ที่เป็นปัจจุบันย่อมสำเร็จไปด้วย ฉะนั้นพระนิพพานจึงเป็นธรรมที่พ้นจากกาลทั้ง ๓ เรียกว่า กาลวิมุต และเป็นธรรมที่พ้นจากชั้น ๕ เรียกว่า ชั้นวิมุต

๔. อสงขตฺ แปลว่า ธรรมที่ไม่ถูกปรุงแต่งด้วยปัจจัยอย่างใดอย่างหนึ่ง หมายความว่า พระนิพพานไม่ใช่จิต เจตสิก รูป เพราะไม่ต้องมีปัจจัย ๔ คือ กรรม จิต อุตฺ อาหาร เป็นตัวปรุงแต่ง

๕. อนุตฺตรํ แปลว่า เป็นธรรมที่ประเสริฐ หมายความว่า ธรรมอื่น ๆ ที่จะประเสริฐกว่าพระนิพพานนั้นไม่มีเลย^{๑๒๘}

๒.๖.๒.๔ สารีตละของพระนิพพาน

สารีตละของพระนิพพาน ได้แก่การดับทุกข์อันเกิดจากอุปาทานชั้น ๕ ได้อย่างถาวร เพราะทุกข์นั้นเกิดจากชั้น ๕ เมื่อพิจารณาในแง่สอุปาทิเสสนิพพาน นิพพานไม่ได้อยู่แยกจากชั้น ๕ สมมติว่าชั้น ๕ คือเหริยญ ทุกข์กับนิพพานก็คือด้านทั้ง ๒ ของเหริยญนั้น ทุกข์อาจเป็นด้านหัว (ด้านที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง) นิพพานอาจเป็นด้านก้อย (ด้านที่ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง) จึงมีคำกล่าวในหลักมหายานดั้งเดิมอยู่เสมอว่า “นิพพานกับสังสารวัฏเป็นอันเดียวกัน” แต่ชั้น ๕ ตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ จึงแตกต่างกันชนิดหนึ่งระหว่างด้านหัว(ด้านที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง)กับด้านก้อย (ด้านที่ไม่ถูกต้อง

^{๑๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕.

ปัจจัยปรุงแต่ง) คือ ด้านหัวตอกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์กล่าวคือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาทั้งระบบ ในขณะที่ด้านก้อยตอกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์เฉพาะข้อสุดท้าย คือ เป็นอนัตตา^{๑๒๙}

พระพุทธศาสนาเถรวาทไม่ยอมรับการตีความของสำนักปรัชญาเสาตรานติเกที่ว่านิพพานเป็นความดับทุกข์ เมื่อทุกข์และขันธ ๕ ดับไปจึงไม่มีอะไรเหลืออยู่ นิพพานจึงเป็นภาวะไม่มีความเป็นจริงในตัวเอง แต่พระพุทธศาสนาเถรวาทเห็นว่านิพพานมีอยู่จริง ไม่มีใครสร้าง เป็นสภาวะบรมสังข์ที่ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย เป็นสภาวะที่ถาวร ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย มีธรรมชาติไม่เกิดแล้ว ไม่มีเบื้องต้น ไม่มีผู้สร้าง ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากว่าไม่มีธรรมชาติอันไม่เกิดไม่มีเบื้องต้น ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีปัจจัยปรุงแต่งแล้วไซ้ การออกไปจากธรรมชาติอันมีความเกิด มีเบื้องต้น มีผู้สร้าง มีปัจจัยปรุงแต่งนี้จะมีไม่ได้ ภิกษุทั้งหลาย เนื่องจากมีธรรมชาติอันไม่เกิด ไม่มีเบื้องต้น ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง ฉะนั้นการออกไปจากธรรมชาติอันมีความเกิด มีเบื้องต้น มีผู้สร้าง มีปัจจัยปรุงแต่งนี้จึงมีได้^{๑๓๐}

จากพุทธพจน์นี้จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่ามีอยู่จริงของนิพพานในระดับปรมาตม์ ถ้าอสังขตธรรมคือนิพพานไม่มีจริง ความหลุดพ้นจากสังขตธรรมคือขันธ ๕ ก็ไม่มีได้^{๑๓๑}

ดังนั้น นิพพานในพระพุทธศาสนาเถรวาทจึงไม่ใช่ภาวะ แต่เป็นภาวะที่มีอยู่จริง เป็นโลกุตตระ การกล่าวถึงนิพพานว่าไม่ใช่สิ่งนั้นไม่ใช่สิ่งนี้ ก็ได้แต่หมายความว่านิพพานไม่มี นิพพานเป็นสิ่งที่บรรยายไม่ได้ด้วยภาษามนุษย์ เพราะนิพพานไม่เหมือนอะไรเลยที่บุคคลพบเห็นในโลก พระพุทธเจ้าจึงตรัสถึงความมีอยู่ของนิพพานในเชิงปฏิเสธว่า

ภิกษุทั้งหลาย อายตนะ (นิพพาน) มีอยู่นะ ที่ไม่มีดิน ไม่มีน้ำ ไม่มีไฟ ไม่มีลม ไม่มีอากาศ ญาณายตนะ ไม่มีวิญญาณัญญาตนะ ไม่มีอากิญจัญญาตนะ ไม่มีเนวสัญญานา สัญญาตนะ ไม่มีในโลกนี้ ไม่มีโลกหน้า ไม่มีดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ทั้งสองอย่าง เราไม่กล่าวอายตนะนั้นว่าเป็นการมา การไป การตั้งมั่น การจตุติ การอุปบัติ, อายตนะนั้นไม่มีที่ตั้งอาศัย ไม่เป็นไป ทั้งไม่ต้องมีเครื่องยึดเหนี่ยว, นั่นแหละคือจุดจบของทุกข์^{๑๓๒}

ตามนัยแห่งพระพุทธพจน์นี้ จะเห็นได้ว่านิพพานเป็นอายตนะอย่างหนึ่ง ซึ่งมีอยู่จริง แต่นิพพานนั้นไม่สามารถอธิบายได้ด้วยภาษาที่ใช้กันอยู่ เหมือนกับไม่สามารถอธิบายได้ ว่าไฟจากดวงเทียนที่ดับแล้วไปอยู่ในที่ใดหรือทิศใด ดังนั้นสาระของนิพพานก็คือความมีอยู่ แต่อธิบายด้วยภาษาทั่วไปไม่ได้ เราจะพูดถึงนิพพานได้โดย ๒ นัย หรือ ๒ วิธี คือ

^{๑๒๙} พระมหาสมจินต์ สมนาปณโณ, “นิพพานเป็นอัตตาหรืออนัตตา”, บทความในการเสวนาทางวิชาการ, (คณะอักษรศาสตร์ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓.

^{๑๓๐} พุ.อุ. (บาลี) ๒๕/๗๓/๒๓๑.

^{๑๓๑} พระมหาประยูร ธมมจิตโต, “พุทธปรัชญาเถรวาท”, ใน มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ปรัชญาบูรพาทิศ, หน้า ๒๒.

^{๑๓๒} พุ.อุ. (บาลี) ๒๕/๗๑/๒๑๒.

๑. นัยเชิงลบ (Negative) แสดงในแง่ที่ว่าปฏิเสธเช่นนิพพานไม่มีความทุกข์ความเดือดร้อน หรือไม่มีกิเลสใดๆ เหลืออยู่เลย

๒. นัยเชิงบวก (Positive) แสดงในเชิงรับรอง เช่น นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง ไม่มีภาวะอย่างอื่นสุขยิ่งกว่า^{๑๓๓}

สรุปความได้ว่า พระพุทธศาสนาเถรวาทเชื่อว่านิพพาน เป็นสภาพจิตที่ว่างเปล่าจากกิเลส คือ โภคะ โภคะ หลง เมื่อบุคคลมีสภาพจิตดังกล่าวนี้ตายไป วิญญาณหรือจิต ซึ่งประกอบด้วย เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็ไม่ต้องไปเกิดที่ไหนอีก ผู้ถึงนิพพานจึงสิ้นทุกข์อันเกิดจาก เกิด แก่ เจ็บ ตาย โดยสิ้นเชิง เข้าถึงเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ศรัทธาคือ จุดเริ่มต้นในการปฏิบัติเพื่อบรรลุพระนิพพานซึ่งต้องเชื่อว่าพระนิพพานมีอยู่จริง

๒.๗ ศรัทธาที่มีอิทธิพลต่อสังคม

ความศรัทธาเป็นพลังทางสังคมที่สำคัญครอบคลุมกิจกรรมของมนุษย์ไปทุกด้าน เช่น การเมือง เศรษฐกิจ การศึกษา และจริยธรรม^{๑๓๔} การเชื่อหรือศรัทธา จึงเป็นปัจจัยกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ปัจจัยหนึ่ง ดังนั้นจึงสามารถกล่าวได้ว่า การเชื่อ หมายถึง ความคิด ความเข้าใจของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันเป็นสาเหตุให้บุคคลแสดงพฤติกรรมออกมาตามความเชื่อนั้น^{๑๓๕}

พระพุทธศาสนาเถรวาทเห็นว่าสรรพสิ่งตกอยู่ภายใต้กฎอิทัปปัจจยตา เมื่อเหตุการณ์อย่างหนึ่งเกิดขึ้น เหตุการณ์นั้นจะมีเหตุปัจจัยที่หนุนเนื่องอย่างสลับซับซ้อนผลักดันเป็นทอดๆ พอเหมาะพอดีให้เกิดขึ้น กระบวนทัศน์ของพระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าสังคมก็อยู่ภายใต้หลักนี้เช่นกันและศรัทธาจัดเป็นกลไกที่มีหน้าที่สำคัญต่อสังคม^{๑๓๖}

ศรัทธาเป็นตัวเชื่อมโยงให้คนอยู่ร่วมกันโดยไม่แตกแยก ศรัทธาจึงเป็นเหตุปัจจัยที่สำคัญในการอธิบายสังคมแบบพุทธ ซึ่งเราอาจพิจารณาได้ว่า การเชื่อทางศาสนา เป็นกลไกในการรวมกลุ่มทางสังคม การเชื่อดังกล่าวเป็นสิ่งที่แยกสังคมหนึ่งจากอีกสังคมหนึ่ง ดังเราจะเห็นได้ว่าสังคมแบบพุทธก็มีแบบแผนความเชื่อ ความศรัทธาเป็นของสังคมตน คือการเชื่อหรือศรัทธาในพระรัตนตรัย ศรัทธาต่อจุดหมายสูงสุด คือนิพพานที่จะต้องดำเนินไปให้ถึง เป็นต้น ศรัทธาที่รวมศาสนิกของพุทธให้เข้าเป็นเอกภาพนั้นเราจะเห็นได้จากองค์ประกอบของสังคมแบบพุทธที่ต้องมีพุทธบริษัท ๔ และพุทธบริษัทนั้น ต้องมีความสัมพันธ์กัน มีหลักปฏิบัติต่อกัน เช่น สาราณียธรรม เป็นต้น โดยเฉพาะต้องมีสิ่งที่ทำให้พวกเขาสามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ไปทางเดียวกันอย่างมีเอกภาพ สิ่งนั้นก็คือการเชื่อในองค์ศาสดา หรือหลักธรรมคำสอนของศาสดา การเชื่อจะเป็นสิ่งประสานให้กลุ่มชนที่มีศีลและทิวฐิเสมอ

^{๑๓๓} บุญมี แท่นแก้ว และคณะ, **ปรัชญาเบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๙), หน้า ๕๙.

^{๑๓๔} เตือน คำดี, **ศาสนศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒.

^{๑๓๕} M . Rokeach and J . W . Crube . อังโณมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช , **มนุษย์กับสังคม**, (ฉบับปรับปรุง), (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๔๗.

^{๑๓๖} นภาเดช กาญจนะ, “**ศรัทธาในทัศนะของพุทธศาสนา**” ในวารสารธรรมศาสตร์, หน้า ๘๔.

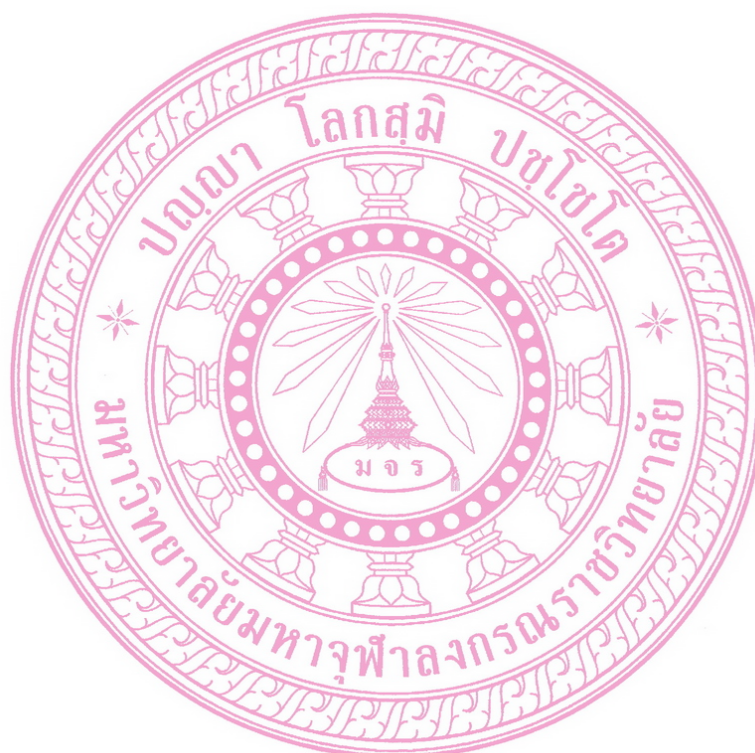
กันให้อยู่ร่วมกันอย่างผาสุก และในขณะที่เดียวกันก็จะเป็นสิ่งที่แบ่งแยกผู้ที่มีทิวทัศน์ต่างกันให้ออกไปจากสังคม และตามข้อเท็จจริงที่ผ่านมา สังคมสิ่งแวดล้อม เป็นสิ่งกีดขวางต่อการบรรลุธรรมในศาสนาด้วย เช่น พระสารีบุตร ถ้ายังอยู่กับอาจารย์สัจจะเวฬุภุตร ก็คงไม่มีโอกาสบรรลุธรรม แต่เมื่อมาอยู่ในสังคมสงฆ์จึงมีโอกาสพบกัลยาณมิตรได้รับคำแนะนำ อันเรียกว่า ปรโตโฆสะที่ดีจึงสำเร็จมรรคผลได้ ดังนั้น ศรัทธา หรือการเชื่อ จึงมีความสำคัญ เพราะมีบทบาทและอิทธิพลในการดำเนินชีวิตในสังคมแบบพุทธ โดยยึดเอาคำสอนทางพระพุทธศาสนา มาใช้เป็นเป้าหมายของชีวิต และกำหนดกรอบของการดำเนินชีวิต ตามหลักธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตน คือ ศีล สมาธิ และปัญญาซึ่งเป็นหลักธรรมที่สอนให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขทำให้สังคมมีความสุข

๒.๘ สรุป

สรุปความได้ว่า คำว่า ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อหรือความเลื่อมใสของมนุษย์ที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ศรัทธามีหลายลักษณะหลายรูปแบบแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับบริบทของสังคมนั้น ๆ ความเชื่อของมนุษย์เป็นสิ่งสำคัญ เพราะถ้ามนุษย์ไม่มีความเชื่อต่อสิ่งใดก็จะไม่ทำสิ่งนั้นบุคคลจะประกอบกิจใด ๆ ก็ตามย่อมมีศรัทธาคือความเชื่อเป็นเบื้องหน้า ในทางพระพุทธศาสนาสอนไว้ว่า ศรัทธาคือความเชื่อควรจะเป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยเหตุผลจึงจะถูกต้องกับหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างเช่น ศรัทธาต่อพระรัตนไตรเป็นต้น ศรัทธามีองค์ประกอบได้หลายอย่างแต่ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้ให้รายละเอียดไว้เช่นในคัมภีร์มีลินทปัญหาวาว่า ศรัทธาคือความเชื่อมีลักษณะ ๒ ประการคือ ๑) ศรัทธาที่ท้อใจให้เลื่อมใส ทำให้จิตใจปราศจากนิรวณไม่เจือปนด้วยกิเลสตัณหาเมื่อจะให้ทานหรือรักษาศีลก็ตั้งใจยอมผ่อนใส ๒) ศรัทธาที่จูงใจ ได้แก่จูงใจของบุคคลให้ยังลงสู่ความเพียรในการทำความดีมีการให้ทานรักษาศีลเป็นต้น ตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนามีการแยกศรัทธาออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่ ๑) ศรัทธาญาณสัมปยุต คือศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา ๒) ศรัทธาญาณวิปยุต คือศรัทธาที่ไม่ประกอบด้วยปัญญา และศรัทธา ๔ ประเภท ได้แก่ ๑) กัมมสัทธา เชื่อเรื่องกรรม ๒) วิปากสัทธา เชื่อเรื่องผลของกรรม ๓) กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อความที่สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของ ๆ ตน ๔) ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อเรื่องพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ศรัทธาหรือความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา มีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์ทางด้านร่างกายและจิตใจ ทั้งปัจเจกบุคคลและสังคมนั้นรวม เป็นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาไปสู่ปัญญาทำให้สมาชิกของสังคมในฐานะเป็นศูนย์รวมจิตใจของกลุ่มชนของแต่ละสังคมให้เป็นเอกภาพและเป็นพลังใจแก่ปัจเจกบุคคลในการดำเนินชีวิตเพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุด มูลเหตุที่ทำให้เกิดศรัทธามีหลายประการเช่น ศรัทธาเกิดจากการได้สดับเสียงจากบุคคลภายนอก คือการได้ยินได้ฟังมาจากคนอื่นเช่นครูอาจารย์นักสอนศาสนาเจ้าลัทธิต่าง ๆ และจากการที่ตนเองได้ศึกษาเล่าเรียนมาจากคัมภีร์ต่าง ๆ เป็นต้น เกิดจากการคิดหาเหตุผลด้วยตนเองการทดลองปฏิบัติ การลงมือปฏิบัติดังกล่าวจึงทำให้เกิดศรัทธาหรือความเชื่อในเรื่องใดเรื่องหนึ่งได้ หลักศรัทธาหรือความเชื่อในทางพระพุทธศาสนามีเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่การประพฤติปฏิบัติเพื่อละกิเลสตัณหา ละชั่วทำดีบำเพ็ญกุศลให้ถึงพร้อมเพื่อบรรลุพระนิพพานซึ่งถือว่าเป็นบรมสุขตามที่ชนะของพระพุทธศาสนา ศรัทธาหรือความเชื่อทางศาสนา เป็นกลไกในการรวมกลุ่มคนในสังคมให้สมัครสมานสามัคคีกัน ความเชื่อดังกล่าวเป็นสิ่งที่แยกสังคมหนึ่งจากอีกสังคมหนึ่ง ดังเราจะเห็นได้ว่าสังคมแบบพุทธ ก็มีแบบแผนความเชื่อ ความศรัทธาเป็นของสังคมตน คือการเชื่อหรือศรัทธาในพระรัตนตรัย ศรัทธาต่อจุดหมาย

สูงสุด คือนิพพานที่จะต้องดำเนินไปให้ถึง ดังนั้น ศรัทธา หรือความเชื่อจึงมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคม เพราะมีบทบาทและอิทธิพลในการดำเนินชีวิตในสังคมแบบพุทธ โดยยึดถือคำสอนทางพระพุทธศาสนามาใช้เป็นเป้าหมายของชีวิตและกำหนดกรอบของการดำเนินชีวิต ตามหลักธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตนคือ ศีล สมาธิ และปัญญาซึ่งเป็นหลักธรรมที่สอนให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขทำให้สังคมมีความสงบร่มเย็น

บทที่ ๓

หลักศรัทธาในศาสนาเซน

ความนำ

ก่อนที่จะกล่าวถึงหลักศรัทธาคือความเชื่อของศาสนาเซนในคัมภีร์ต่าง ๆ จะได้กล่าวถึงศาสนาเซนโดยทั่วไปเพื่อที่จะได้เข้าใจว่า ศาสนาเซนคือศาสนาประเภทใด มีประวัติความเป็นมา หลักธรรมคัมภีร์ หลักกรรม นิกาย พิธีกรรมและสัญลักษณ์อย่างไร อันที่จะเป็นการสร้างพื้นฐานความเข้าใจเกี่ยวกับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ศัพทว่า เซน แผลงมาจากศัพท์ว่า ชิน ซึ่งเป็นภาษามคธ แปลตามความมุ่งหมายแห่งศาสนานิกชนของเซนว่า ผู้ชนะ^๑ เรียกตามภาษาสันสกฤตว่า ไชนะ หรือ ชินะ แปลว่า ผู้ชนะ^๒ ศาสนาเซนเป็นศาสนาหนึ่งที่มีแหล่งกำเนิดในเอเชียใต้คือประเทศอินเดีย และยังคงเป็นศาสนาสำคัญศาสนาหนึ่งของอินเดียในยุคปัจจุบัน มีผู้นับถือกระจัดกระจายอยู่ในรัฐต่าง ๆ ของประเทศอินเดีย ประมาณสองล้านคน ส่วนใหญ่ผู้นับถือจะมีอยู่มากในบริเวณภาคตะวันตกของอินเดีย ศาสนาเซนเกิดก่อนพุทธศาสนาเล็กน้อย เป็นศาสนาที่เกิดขึ้นจากการปฏิรูปศาสนาพราหมณ์-ฮินดูค่าน้ำสอนความเชื่อถือและศาสนพิธี ตลอดทั้งปฏิเสธเรื่องพระเจ้า เป็นศาสนาอเทวนิยมไม่เชื่อถือเรื่องของพระเจ้า ปฏิเสธเรื่องการถือชั้นวรรณะ ปฏิเสธการฆ่าสัตว์เช่นสังเวชบูชารูปพระเจ้า เช่นเดียวกันกับพระพุทธศาสนา ศาสนาเซนก่อตั้งขึ้นโดยท่านศาสดามหาวีระท่านเป็นตริถึงกรองค์ที่ ๒๔ และเป็นองค์สุดท้ายในจำนวนตริถึงกรทั้งหมด ๒๔ องค์ มีชีวิตอยู่ร่วมสมัยกับองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในคัมภีร์พุทธศาสนาเรียกว่า “นิครนถ์ นาฏบุตร”^๓

ศาสดาของศาสนาเซน เดิมมีนามว่า "วธรรมาน" แปลว่า ผู้เจริญมีกำเนิดในสกุลกษัตริย์เมืองเวสาลี พระบิดานามว่า สิทธารถะ พระมารดานามว่า ตริตาลา เมื่อเจริญวัยได้รับการศึกษาศิลปศาสตร์หลายอย่างโดยควรแก่ฐานะแห่งกษัตริย์ วันหนึ่งขณะเล่นอยู่กับสหาย ได้มีช้างตกมันตัวหนึ่งหลุดออกจากโรงวังมาอาละวาด ทำให้ฝูงชนแตกตื่นตกใจ ไม่มีใครจะกล้าเข้าใกล้และจัดการช้างตกมันตัวนี้ให้สงบได้ แต่เจ้าชายวธรรมานได้ตรงเข้าไปหาช้างและจับช้างพากลับไปยังโรงช้างได้ตามเดิม

^๑ สุนทร ฌ รังษี, **ปรัชญาอินเดีย ประวัติและลัทธิ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๙๑.

^๒ สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, **ประวัติศาสตร์ศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์รวมสาส์น, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐๑.

^๓ อติศักดิ์ ทองบุญ, **ปรัชญาอินเดีย**, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๔), หน้า ๔๙.

เพราะเหตุที่แสดงความกล้าหาญจับช้างตกมันได้จึงมีนามเกียรติยศว่า "มหาวีระ" แปลว่า ผู้กล้าหาญมาก มหาวีระเริ่มแสวงหาโมกษะธรรมตั้งแต่พระมารดาและบิดาจากไปโดยปฎิญาณพระองค์ว่า นับตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ๑๒ ปี ขอไม่พูดกับใครแม้คำเดียว พระมหาวีระได้ทรงบำเพ็ญตนเป็นนักพรตถือการขอเป็นอาชีวะ ได้เสด็จเที่ยวไปตามคามนิคมต่าง ๆ โดยมีได้พูดอะไรกับใครเป็นเวลา ๑๒ ปี ได้บรรลุความรู้ขั้นสูงสุดเรียกว่า ไกวัล ถือเป็นผู้หลุดพ้นกิเลสทั้งปวง เป็นพระอรหันต์และเป็นผู้ชนะโดยสิ้นเชิง เมื่อพระมหาวีระได้ทรงบรรลุไกวัลแล้ว จึงทรงพิจารณาเห็นว่ามีความจำเป็นต้องละปฎิญญานั้นเสียกลับมาสู่ภาวะเดิมคือยอมพูดกับคนทั้งหลาย เพื่อช่วยกันปฏิรูปความคิดและความประพฤติเสียใหม่ แล้วได้เริ่มเที่ยวประกาศศาสนาใหม่อันไดนามว่า ท่านเซน ศาสตามหาวีระได้ทรงใช้เวลาในการสั่งสอนสาวกไปตามคามนิคมต่างๆ เป็นเวลา ๓๐ ปี และได้ทรงเข้าถึงนิพพานหรือมรณภาพ เมื่อมีพระชนมายุได้ ๗๒ พรรษา ในประมาณปีที่ ๕๗๒ ก่อน คริสตกาล ที่เมืองปาวา หรือสาธารณรัฐมัลละ และปาวาบูรินี้ได้เป็นสังเวชนียสถานสำหรับศาสนิกชน^๔

ก. คัมภีร์

คัมภีร์ของศาสนาเซนนั้น สาวกได้พากันรวบรวมขึ้นไว้ภายหลังที่ศาสตามหาวีระเข้าสู่โมกษะประมาณ ๑๖๐ ปี ส่วนการทำสังคายนาคือรวบรวมธรรมวินัยของเซนเข้าเป็นหมวดหมู่ขึ้นเริ่มทำครั้งแรก เมื่อศาสตามหาวีระเข้าสู่โมกษะได้ประมาณ ๑๖๐ ปีมีสาวกคนสำคัญชื่อ “เทวารธิ” (Devarathi) เป็นประธานเรียกประชุมสาวกเซนขึ้น ที่เมืองปาดลีบุตร (ปัจจุบันคือเมืองปัตนะนครหลวงของรัฐพิหาร อินเดีย) ท่านเทวารธิ ได้พาสาวกคนสำคัญของเซนรวบรวมคำสอนจัดเป็นหมวดหมู่เหมือนการทำสังคายนาของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา หมวดหมู่ของคัมภีร์เซนแบ่งออกเป็น ๒ พวกคือ

๑. อังคะ ปรวิษฏ (Anga-Pravista)

๒. อังคะ พาหะ (Anga-Bahya)

ข้อที่ ๑ เชื่อว่าเป็นการรวบรวมของสาวกรุ่นแรก ได้ช่วยกันรวบรวมคำสอนของศาสตามหาวีระเข้าไว้ สำหรับข้อที่สองเป็นการรวบรวมคำสั่งสอนของสาวกรุ่นที่สอง แต่สำหรับวินัยของนักพรตนั้นรวมอยู่ในอังคะหมวดแรก

คัมภีร์ของศาสนาเซนหมวดแรกเรียกว่า “อังคะ” หรือ “อาคม” เป็นเรื่องที่ยากแก่การค้นคว้า ไม่ค่อยเปิดเผยเหมือนศาสนาอื่น สาวกบางคนที่มีคัมภีร์ก็พยายามจะเก็บซ่อนคัมภีร์ไว้อย่างมิดชิด หลักสำคัญของคัมภีร์ศาสนาเซนคือ คัมภีร์อาคมะ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สิทธานตะ และคัมภีร์กัลปสูตร

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๕.

ส่วนแรกแห่งคำสอนประกอบด้วยอังคะ (ส่วน) ๑๒ อังคะ แต่อังคะที่ ๑๒ ได้สูญหายไป ตามหลักฐานปรากฏว่า ได้จารึกเป็นลายลักษณ์อักษร ประมาณ ๒๐๐ ปี ภายหลังสมัยของมหาวิระ องค์ศาสดาของศาสนาเซน คัมภีร์ในปัจจุบันมีอยู่ ๓๗ คัมภีร์ส่วนใหญ่จะเขียนขึ้นมาภายหลัง กล่าวถึง ชีวิตประวัติของมหาวิระสาวกของศาสนาเซนมีความเห็นในเรื่องคัมภีร์ค่อนข้างแตกต่างกันเช่น นิกาย เสวตัมพรยึดคัมภีร์อาคัมพะเป็นคัมภีร์ศาสนาของพวกเขาตน โดยมีความศรัทธาเชื่อมั่นว่าสาวกผู้ใกล้ชิด มหาวิระเป็นผู้รวบรวมคัมภีร์อาคัมพะขึ้น แต่นิกายทิคัมพร เชื่อว่าคัมภีร์ดั้งเดิมได้สูญหายไปแล้ว คำ สอนของมหาวิระถูกรวบรวม แก้ไข หรือเขียนเพิ่มเติมขึ้นโดยนักบวชสมัยโบราณหลายท่าน

คัมภีร์อาคัมพะประกอบด้วยคัมภีร์ ๔๕ เล่ม และแบ่งย่อยออกไปเป็นคัมภีร์ละ ๑๑ ส่วน กับเล่มที่ ๑๒ เรียกว่า ฤทธิบาท เป็นอุปางคะ ๑๑ ส่วน แบ่งเป็นมูลสูตร ๔ เล่ม เป็นเจตสูตร ๖ เล่ม เป็นคูสิกสูตร ๒ เล่ม และเป็นปกิณกะ ๑๐ เล่ม^๕

ข. หลักธรรม

หลักธรรมคำสอนของศาสนาเซน แบ่งออกเป็นหลักใหญ่ๆ กว้างๆ ๓ หลัก ดังนี้

๑. หลักธรรมขั้นพื้นฐาน ได้แก่ หลักอนุพรต ๕ (ศีล ๕) มีดังต่อไปนี้
  - ๑.๑ อหิงสา การไม่เบียดเบียน ไม่ทำลายชีวิต
  - ๑.๒ สัตยะ พูดความจริง ไม่พูดเท็จ
  - ๑.๓ อัสเตยะ ไม่ลักขโมย รวมทั้งไม่หลบเลี่ยงภาษีอากร
  - ๑.๔ พรหมจรรย์ อย่างต่ำคือการไม่ประพฤติดีในกาม
  - ๑.๕ อปริครหะ การไม่โลภ ไม่ควรมีข้าวของมากเกินจำเป็น

สำหรับอนุพรตในข้อ ๑ คือ อหิงสา มีรายละเอียดในการแบ่งชั้นของสัตว์ออกเป็นประเภท ตามความสามารถทางประสาทสัมผัส และตามลักษณะที่เคลื่อนไหวได้หรือไม่คือ อาตมันที่ถูกผูกมัดมี ๒ ได้แก่ สถาวระ (เคลื่อนไหวไม่ได้) และตรุสะ(เคลื่อนไหวได้)

ในประเภทเคลื่อนไหวไม่ได้ (สถาวระ) มีเพียงอายตนะเดียวคือ อายตนะสำหรับสัมผัส ได้แก่ ผักหญ้าในประเภทเคลื่อนไหวได้ สัตว์ที่มีอายตนะ ๒ คือ ทางสัมผัสกับทางลิ้มรส เช่น หนอน สัตว์ที่มีอายตนะ ๓ คือ ทางสัมผัส ลิ้มรส ได้กลิ่น เช่น มด สัตว์ที่มีอายตนะ ๔ คือ เพิ่มในทางมองเห็น เช่น ผึ้ง สัตว์ที่มีอายตนะ ๕ คือ เพิ่มในทางได้ยินเสียง เช่น นก ผู้ที่มีศรัทธาในบิ๊ธศาสนาเซนจะฆ่า หรือกินสัตว์เหล่านี้ไม่ได้ จะทำได้เฉพาะที่มีอายตนะทางสัมผัสอย่างเดียว คือ ผักหญ้า

^๕ ดนัย ไชโยธา, นานาศาสนา, หน้า ๒๘๕.

สรุปก็คือ เซนศาสนิกทุกคนทานอาหารมังสวิรัต^๒

๒. หลักธรรมชั้นกลาง หรือหลักศาสนาในการดำเนินชีวิต หลักศาสนาในการดำเนินชีวิต สำหรับศาสนาเซน แบ่งออกเป็น ๒ ชั้น ดังนี้

๒.๑ ชั้นชฌยาน แบ่งออกเป็น ๕ ประการ ดังนี้

๒.๑.๑ มติชฌยาน ความรู้ทางประสาทสัมผัส

๒.๑.๒ ศรัทธาชฌยาน ความรู้เกิดจากการฟัง

๒.๑.๓ อวชิชฌยาน ความรู้เหตุที่ปรากฏในอดีต

๒.๑.๔ มนปรยายชฌยาน ชฌยานกำหนดรู้ใจผู้อื่น

๒.๑.๕ เกวลชฌยาน ชฌยานอันสมบูรณ์ซึ่งเกิดขึ้นก่อนบรรลุนิรวาณ

๒.๒ ชั้นชีวะและอชีวะ

ศาสนาเซนเป็นศาสนาทวินิยม กล่าวคือ มองสภาพความจริงว่า มีส่วนประกอบของสิ่งที่มีอย่างเที่ยงแท้เป็นนिरันดรว่ามีอยู่ ๒ สิ่งดังนี้

๑. ชีวะ ได้แก่ วิญญาณ หรือสิ่งมีชีวิต หรือ อาตมัน

๒. อชีวะ ได้แก่ อวิญญาณ หรือสิ่งไม่มีชีวิต ได้แก่ วัตถุ

อชีวะหรือสสารประกอบด้วยองค์ประกอบขั้นพื้นฐาน ๕ ประการ คือ

๑) การเคลื่อนไหว (จัมมะ)

๒) การหยุดนิ่ง (อจัมมะ)

๓) อวกาศ (อากาศ)

๔) สสารและกาล ทั้งหมดเป็นนिरันดร (ปราศจากการเริ่มต้น)

๕) วิญญาณ (ชีวะ) เป็นสิ่งไม่มีชีวิต

ทั้งหมดยกเว้นวิญญาณ (ชีวะ) เป็นสิ่งไม่มีชีวิต สสาร เป็นสิ่งไม่มีตัวตน การเคลื่อนที่และการหยุดนิ่ง โดยตัวของมันเองไม่มีอยู่ จะต้องมียิ่งอื่นมาทำให้มันเคลื่อนที่และหยุดนิ่ง องค์ประกอบขั้นพื้นฐานของอชีวะหรือสสารทั้ง ๕ ดังกล่าวมีกาล (เวลา) ซึ่งเป็นนिरันดรเป็นองค์ประกอบ

๓. ชั้นสูงหรือหลักโมกษะ โมกษะคือการหลุดพ้น หรือความเป็นอิสระของวิญญาณ พุดง่าย ๆ คือ การทำให้วิญญาณหลุดพ้นจากอตัตา และจากความไม่บริสุทธิ์ ไม่ต้องมาเกิดอีก

ศาสนาพราหมณ์ มีความศรัทธาเชื่อว่า เมื่อวิญญาณหลุดพ้นแล้วจะไปรวมอยู่กับพรหม ส่วนศาสนาเซน มีความศรัทธาเชื่อว่า เมื่อวิญญาณหลุดพ้นแล้ว ก็จะไปอยู่ในส่วนหนึ่งของเอกภาพที่เรียกว่า "สัทธา" ซึ่งเป็นดินแดนแห่งความสุขนिरันดร ไม่ต้องกลับมาเกิดอีก ข้อปฏิบัติที่จะบรรลุมอกษะในศาสนาเซน มีอยู่ ๓ ประการดังนี้

^๒ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมชเรต), ศาสนาสาถล, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๘), หน้า ๔๒๙.

๑) ความศรัทธาเชื่อในสิ่งที่ถูกต้อง ได้แก่ เชื่อในศาสดาทั้ง ๒๔ องค์ของศาสนาเซน เชื่อในเซนศาสตร์ หรือคัมภีร์ของศาสนาเซน และเชื่อในนักบวชผู้สำเร็จผลในศาสนาเซน

๒) ความรู้ที่ถูกต้อง ได้แก่ รู้สิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง และด้วยความเข้าใจ

๓) ความประพฤติที่ถูกต้อง มีข้อปฏิบัติทั้งของนักบวชและคฤหัสถ์ แต่ที่นับว่าสำคัญที่สุดก็คือ อหิงสา การไม่เบียดเบียน

หลักการทั้ง ๓ ข้อนี้ เป็นทางทำลายกรรม คือการกระทำ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดการถูกผูกมัด หรือผูกพันตามหลักศรัทธา ของศาสนาเซน

ค. นิกาย

นิกายในศาสนาเซน แบ่งออกเป็น ๒ นิกาย คือ

๑. นิกายเศวตัมพร นำโดยสกุลภัทร ส่วนใหญ่ประจำอยู่ในแคว้นพิหาร นุ่งหม่มขาว ที่หน้าสำนักจะติดตั้งรูปตึรถังกรประดับด้วยเครื่องนุ่งหม่มและมองตรงไปข้างหน้าปฏิบัติธรรมถือหลักศีล ๕ เป็นพื้น คือ อวิหิงสา สัจจะ อัสนีเสยะ พรหมจรรย์และอปริครหะ มีการทำสังคายนา รวบรวมคัมภีร์ศาสนาไว้เป็นหมวดหมู่ และยังมีการแตกแยกเป็นนิกายย่อยลงไปอีกถึง ๘๔ นิกาย ที่ต่างกันโดยมากเป็นเรื่องของความเห็นที่ทำให้ปฏิบัติต่างกันออกไปเช่น นิกายหนึ่งเห็นว่าต้องบูชารูปตึรถังกรเพราะเป็นศาสดา อีกนิกายหนึ่งเห็นว่า เพียงเคารพนับถือก็พอไม่ต้องบูชาเพราะตึรถังกรมิใช่เทพเจ้า อีกนิกายหนึ่งเห็นว่า ควรสร้างรูปเคารพแต่อีกนิกายเห็นว่าไม่ควรสร้างรูปเคารพเป็นต้น

๒. นิกายทิมมพร นำโดยภัทรพาหุ ปฏิบัติเคร่งครัดโดยเฉพาะข้อ ยริครหะ คือ ไม่มีเครื่องนุ่งหม่ม มีลักษณะเป็นการทรมาณตน ศาสนิกโดยทั่วไปไม่สามารถจะปฏิบัติตามได้ ถือหลักที่สำคัญที่สุด ๓ ประการคือ

๑) การอดอาหารหรือไม่กินอาหารใดๆ แม้แต่น้ำ

๒) ไม่มีพันธนาการแม้แต่ผ้านุ่งหม่มใดๆ รวมทั้งสมบัติอื่นๆ

๓) ไม่อนุญาตให้สตรีบวชและบรรลุลุธรรม^๗

การแบ่งแยกออกเป็นนิกายย่อยอีก ๕ นิกาย ไม่มีการทำสังคายนาถือคัมภีร์ที่รวบรวมโดยภัทรพาหุว่า สมบูรณ์แล้ว รูปองค์ตึรถังกรในสำนักเป็นรูปเปลือย นักบวชไม่ใช่เครื่องนุ่งหม่ม

ง. พิธีกรรม

พิธีกรรมที่สำคัญของศาสนาเซน คือ พิธีกรรมเนื่องด้วยการระลึกถึงองค์ศาสดาทุกพระองค์ โดยเฉพาะพิธีกรรมระลึกถึงศาสดามหาวิระเช่น พิธีฉลองวันประสูติของมหาวิระ พิธี-ปชชุสนะ คือการกระทำใจให้สงบ การอภัย และการเสียสละ อาศัยอยู่เฉพาะที่แห่งเดียวในฤดูฝน มีการ

^๗ สุชีพ ปุญญานุภาพ, ประวัติศาสตร์ศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์รวมสาส์น, ๒๕๔๑), หน้า ๑๗๑-๑๗๒.

บริจาทานให้คนยากจนในวันสุดท้ายแห่งพิธีกรรม และมีการนำเอารูปองค์ศาสดาไปแห่ตามท้องถนน และในที่ต่าง ๆ

ในแต่ละปีจะมีการจัดพิธีกรรมที่เรียกว่า ไกตระคือ การจัดพิธีเคารพรูปองค์ศาสดา ปีละ ๒ ครั้ง ครึ่งละ ๙ วัน พิธีกรรมเคารพพระคัมภีร์ และมีการจาริกแสวงบุญไปยังภูเขาสะตวันชัย อันเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งตริถังกรองค์แรก^{๔๕}

พิธีกรรมประจำวัน คือ พิธีชลบูชา การทำความสะอาดองค์ตริถังกรด้วยน้ำและเช็ดให้แห้งอย่างสม่ำเสมอให้มีน้ำหยดลงพื้นเด็ดขาด และการถวายอาหาร คือ ข้าว และผลไม้แห้งในเวลาเช้า และพอดอนเย็นทำพิธีอารตีบูชา คือการแกว่งตะเกียงจากซ้ายไปขวาเบื้องหน้าองค์ตริถังกรในนิยายเศวตัมพร พิธีชลบูชา นอกจากจะทำให้สะอาดองค์ตริถังกรด้วยน้ำสะอาดแล้วยังต้องล้างด้วยน้ำนมอีกแล้วกรองผ้าให้ใหม่ ตกแต่งให้งามด้วยเครื่องประดับ เช่น ทอง เงิน สร้อย มงกุฎ กำไล หรือ พวงมาลัย เป็นต้น

จ. สัญลักษณ์

ศาสนาเซน ได้ใช้รูปของมหาวิระองค์ศาสดาเป็นสัญลักษณ์ คล้ายกับพุทธศาสนา คือ พระพุทธรูป เป็นสัญลักษณ์ต่างกันแต่รูปมหาวิระเป็นรูปเปลือยและต่อมาศาสนาเซนได้ถือเอาลวดลายต่าง ๆ ซึ่งมีภาพมหาวิระอยู่ในวงกลมประกอบอยู่ด้วย

ปัจจุบันได้ถือรูปทรงกระบอกตั้ง มีบรรจุสัญลักษณ์อยู่ข้างใน ๔ ประการ ดังนี้

๑. รูปกงจักร สัญลักษณ์อหิงสาอยู่บนฝ่ามือ
๒. รูปสวัสดิกะ เครื่องหมายแห่งสังสาร
๓. จุด ๓ จุดสัญลักษณ์แห่งรัตนตรัย-ความเห็นชอบ ความรู้ชอบ ความประพฤติชอบ
๔. จุด ๑ จุด อยู่บนเส้นครึ่งวงกลมตอนบนสุดคือ วิญญาณแห่งความหลุดพ้น เป็น

อิสระสถิตอยู่ ณ สถานที่สูงสุดของเอกภาพ^{๔๖}

^{๔๕} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธเถร), สากลศาสนา, หน้า ๔๔๖.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔๘.

ภาพตราสัญลักษณ์ของศาสนาเซน

สัญลักษณ์นี้มาจากความเชื่อที่ว่า เวลาและเอกภาพเป็นสิ่งนิรันดร ไม่มีรูป โลกคงมีอยู่ไม่มีวันจบสิ้น เป็นสภาพนิรันดร ไม่สามารถจะเปลี่ยนแปลงได้ ศาสนาเซน พยายามที่จะวางหลักของคำสอนให้มองเห็นอย่างชัดเจนว่าสาเหตุแห่งความทุกข์นั้นคืออะไร และมีวิธีการที่จะขจัดสิ่งเหล่านั้นได้อย่างไร คำสอนที่เป็นมูลฐานของศาสนาเซนนั้น สามารถพูดออกมาเป็นประโยคเดียวเท่านั้นก็ได้คือ “ปัจเจกบุคคลที่ปรากฏประกอบด้วยดวงวิญญาณที่เข้าไปพัวพันอยู่ในวัตถุอย่างใกล้ชิดและเขาจะประสบความพ้นทุกข์ได้ก็โดยการเปลื้องดวงวิญญาณออกจากวัตถุ แล้วดวงวิญญาณนั้นก็ได้รับความบริสุทธิ์ดั้งเดิมอีก และก็จะได้ชื่นชมยินดีต่อความสุขที่พออยู่ในตัวเอง ซึ่งรอบรู้ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นนิรันดร”^{๑๐}

๓.๑ ความหมายของหลักศรัทธาในศาสนาเซน

ผู้นับถือศาสนาเซนมีความเชื่อว่า ศาสนาของตนมีศาสดาสืบต่อมาแล้ว ๒๔ องค์ศาสดาแต่ละองค์จะลงมาเกิดเป็นผู้นำทางศาสนาในแต่ละยุค และองค์สุดท้ายที่เป็นศาสดาในยุคปัจจุบันนี้คือศาสดาองค์ที่ ๒๔ ชื่อพระมหาวิระเป็นผู้ก่อตั้งศาสนาเซนขึ้นในศาสนาเซนมีความศรัทธาเชื่อว่า วิญญาณของบุคคลเป็นที่รับรองมันได้มีอยู่แล้วและจะมีอยู่เสมอต่อไปมหาวิระสั่งสอนว่า วิญญาณของแต่ละบุคคลเป็นของเฉพาะตัวบุคคลผู้ชนะตัวเองได้ย่อมชนะทุกอย่างซึ่งเป็นการชนะที่คุ้มค่าและการชนะตัวเองสามารถจะสำเร็จได้ก็โดยผ่านทาง การห้ามตนเองอย่างเคร่งครัดแบบอัตตภิสมถาญโยการออกจากต้นเหตุทั้งหมดอย่างเข้มงวดการออกจากความทะยานแบบโลกทุกอย่าง ศาสนาเซนมีความศรัทธาเชื่อว่าการเวียนว่ายตายเกิดมนุษย์จะต้องพบกับความเจริญและความเสื่อมกลับไปตามยุคต่างๆ แต่ปรากฏของโลกและความเป็นไปของมนุษย์ ศาสนาเซนเชื่อว่าไม่มีใครสร้างศาสนาเซน พยายามสอนให้มนุษย์ดึงตัวเองออกจากการเวียนว่ายตายเกิดให้ได้เพราะถือว่าการที่มนุษย์ต้องมา

^{๑๐} ราชบัณฑิตยสถาน, บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม ๑ ภาค ๑-๔, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๐), หน้า ๕๐.

เวียนว่ายตายเกิดนั้นเป็นความทุกข์อย่างหนึ่งความเชื่อเรื่องวิญญาณของศาสนาเซนแตกต่างจากความเชื่อในศาสนาอื่นๆ เพราะศาสดามหาวิระทรงสอนไว้ว่า วิญญาณทั้งหลายมีอยู่ทั้งในสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต มีอยู่ในคน ในสัตว์ ในต้นไม้ ในน้ำ ในไฟ ในก้อนหิน ในลม และในพันธุ์ผักต่างๆ วิญญาณของผู้กระทำความชั่วอาจไปเกิดในร่างของสัตว์ต่างๆ เป็นต้นว่า สุนัข หมู งู และกบได้ หรืออาจเกิดในต้นไม้ หรืออาจไปตกนรก ซึ่งศาสนาเซนพรรณนาไว้ว่ามี ๙ ขุมเรียงลำดับกันอยู่ตามความหนักแห่งกรรมของผู้กระทำความชั่วไว้ บุคคลใดประพฤติชอบ ดวงวิญญาณของบุคคลนั้นจะล่องลอยไปสู่สวรรค์ซึ่งมีอยู่ ๒๖ ชั้น เรียงขึ้นไปโดยลำดับสำหรับรองรับดวงวิญญาณของผู้กระทำความดีมากและน้อย ชั้นสูงสุดของสวรรค์มีทวารเปิดติดกับนิพพานหรือโมกษะอันเป็นแดนแห่งการหลุดพ้น

ศาสนาเซนแบ่งวิญญาณหรือชีพไว้ ๒ ชนิดคือ วิญญาณหรือชีพ (ชีวะ) ของผู้ที่ยังเวียนว่ายตายเกิดในมนุษย์ สัตว์ นรก สวรรค์ เรียกว่า “พันธชีพ” และวิญญาณหรือชีพของผู้ที่เข้าถึงโมกษะ เรียกว่า “มุกตาชีพ” สำหรับหลักศรัทธาความเชื่อในเรื่องศาสนานั้น ศาสดามหาวิระทรงสอนว่า พระองค์มิได้เป็นศาสดาองค์แรกของศาสนาเซน พระองค์เป็นเพียงผู้ค้นพบหลักธรรมของศาสนาหรือตรึงกรงศ์ก่อนๆ เท่านั้น พระองค์ทรงสอนว่าตรึงกรงศ์ของศาสนาเซนในอดีตมี ๒๓ องค์ศาสนาเซนซึ่งมีความเข้าใจว่าการเข้าถึงความสุขนั้นจะต้องเข้าถึงความทุกข์หรือการทรมานตนเพื่อให้ได้รับความสุขซึ่งเป็นข้อปฏิบัติเข้มงวดของนักบวชเซนมีความศรัทธาเชื่อว่าหากบุคคลใดได้ทรมานเต็มที่แล้วก็จะสามารถทำให้อานุภาพกรรมเก่าหมดไปได้หลักศรัทธาในศาสนาเซนจึงประกอบด้วยหลายอย่างคือ “ศรัทธา” หมายถึงความเชื่อในหลักธรรมสำคัญดังต่อไปนี้

๑. เชื่อว่า ความเจริญและความเสื่อมของชีวิตเป็นไปตามผลแห่งกรรมของตนเองไม่มีเทพองค์ใดบันดาลให้เป็นไปได้ตามที่เราต้องการ

๒. เชื่อว่า ชีวะ (วิญญาณ) มีอยู่ทั้งในสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต ชีวะที่หลุดพ้นจากกฎแห่งกรรมแล้ว มุกตชีวะ เป็นชีวะที่สมบูรณ์ คือ มีอนันตศักดิ์ อนันตญาณ และอนันตสุข

๓. เชื่อว่า พระมหาวิระเป็นศาสดาองค์ที่ ๒๔ และเป็นองค์สุดท้าย ศาสดาทุกองค์เชื่อว่าเป็นพระชินะผู้เข้าถึงมุกตชีวะแล้ว

๔. เป็นอเทวนิยม ไม่เชื่อว่ามีพระเจ้าสร้างโลก แต่เชื่อว่าโลกเกิดขึ้นและเป็นไปตามเหตุปัจจัย แต่โลกนี้ก็จะไม่แตกสลาย คงอยู่ต่อไป

๕. เป็นศาสนาแห่งความบริสุทธิ์ทางศีลธรรมและจิตใจ โดยมีจุดหมายเพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในชาติปัจจุบัน และเป็นเทพเจ้าในชาติหน้า

๖. เชื่อว่าทุกชีวิตมีวิญญาณ แต่วิญญาณของคน ได้พัฒนามากที่สุด เหนือกว่าวิญญาณสัตว์ทั้งหลาย ดังนั้นวิญญาณของคนจึงมีความสมบูรณ์และความสามารถอ่อนเร้นอยู่ ดังนั้นตนจึงมีความสามารถที่จะบรรลุถึงอำนาจศรัทธา และความสุขอันหาขอบเขตมิได้

๗. เชื่อว่าวิญญาณเป็นอมตะ และเชื่อเรื่องสังสารวัฏ คนต้องเวียนว่ายตายเกิดไปเรื่อยๆ จนกว่าบรรลุถึงโมกษะ

๘. เชื่อว่าคนเราจะสูงต่ำดีชั่วอยู่ที่กรรม ดังนั้นศาสนาเซน จึงต่อต้านการอ่าบน้ำล้างบาปและการถือชั้นวรรณะ

๙. สนับสนุนเพศนักบวช และการปลีกตนออกจากสังคม

๑๐. เชื่อว่าโมกษะเป็นภูมิสูงสุดพ้นจากความทุกข์เกิด แก่ เจ็บ ตาย และการจะบรรลุถึงโมกษะได้ก็โดยกาประพฤติปฏิบัติพัฒนาจิตตนเอง ตามหลักไตรรัตน์ (เห็นชอบ รู้ชอบและประพฤติชอบ)^{๑๑}

พระมหาวิระทรงสั่งสอนนั้นเรื่องการเอาชนะอันหมายถึงการเอาชนะตัวเองพระองค์ทรงเชื่อว่าและสวาทของพระองค์เชื่อว่าวิญญาณของบุคคลเป็นที่รับรองมันได้มีอยู่แล้วและจะมีอยู่สืบต่อไป มหาวิระทรงสอนว่าวิญญาณของแต่ละบุคคลเป็นของเฉพาะตัวบุคคลที่ชนะตัวเองได้ ยอมชนะทุกอย่างซึ่งเป็นการชนะที่คุ้มค่าและการชนะตัวเองสามารถจะสำเร็จได้ก็โดยผ่านทาง การห้ามตนเองอย่างเคร่งครัดแบบอัสติกสมาธิโยคการออกจากพัฒนาทั้งหมดอย่างเข้มงวดการออกจากความทะยานแบบโลกทุกอย่าง อันเป็นเพียงพ่ายแพ้แด่ซึ่งคอยลงตา

ความสำคัญถัดจากอหิงสาคือความศรัทธาเชื่อแบบเซนในการห้ามตน พวกเซนเป็นนักพรต ควรจะสำรวมไม่ว่าเพียงไรก็ตาม เขาต้องไม่หมกมุ่นกับตัณหาของตน เพราะถือวินัยควบคุมตัวเองเป็นสำคัญคนมีคุณธรรมย่อมถือความสบายเท่ากับความเจ็บป่วย สุก- กฤต - อันคะ บอกไว้ คนใจบุญรับประทานน้อย หลับน้อย เหล่านี้เป็นวินัยการห้ามตนเอง ของความศรัทธาหรือความเชื่อ ศาสนาของศาสนาเซนเชื่อแล้วปฏิบัติตามตั้งต่อไปนี้

๑. ศาสนาเซนปฏิเสธการบรรลุลัทธิ (โมกษะ) ของสตรีเพศ แต่ถ้าสตรีจะบรรลุลัทธิได้ต้องกลับชาติมาเกิดเป็นชาย

๒. นักบวชจะบรรลุลัทธิได้จะต้องทรมานร่างกายด้วยวิธีการต่างๆ (ทฤกริยา) เช่น ถอนผมของตัวเองด้วยด้ามตาล หรือมือของตน แทนการโกน ปีละ ๙ ครั้ง การอดอาหารและน้ำการกลืนลมหายใจเป็นต้น เพื่อทำให้กระแสดารของกรรมใหม่หยุดลงและทำลายกรรมเก่าให้หมดไปโดยสิ้นเชิง

๓. นักบวชจะต้องมีไม้กวาด ผ้ากรองน้ำ ผ้าปิดจมูกและปาก เพราะน้ำและอากาศมีสัตว์เป็นจำนวนมาก ต้องกรองน้ำก่อนดื่ม ต้องมีผ้าปิดจมูกและปากป้องกันสัตว์ (เชื้อโรค) เวลาเดินต้องกวาดข้างหน้าเพื่อป้องกันการเหยียบย่ำชีวิตสัตว์

๔. จุดหมายสูงสุดในศาสนาเซนคือ นิรวาณ หรือโมกษะ การบรรลุโมกษะ คือการทำวิญญาณให้บริสุทธิ์จากกรรมเก่าและกรรมใหม่อย่างสิ้นเชิง เพราะกรรมคือพันธนาการชีวิตให้เกิดภาวะสังสาร นั่นก็คือ ความอยาก ความดิ้นรน หรือตัณหาในวิญญาณ ได้ดึงดูดเอาวัตถุให้ไปสัมพันธ์กับวิญญาณ จึงทำให้เกิดชีวิตขึ้นมา มนุษย์จะเกิดมาเป็นอย่างไรสุดแต่กรรมที่ทำไว้ในอดีตจะกำหนดให้เป็นไป (นิตยกรรมลิขิต) และกรรมเช่น โคตรกรรม กรรมกำหนด ความสั้นและยาวของชีวิต

^{๑๑} ฟั้น ดอกบัว, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศิลปปาบรรณาการ, ๒๕๓๙), หน้า ๑๒๔.

เป็นต้น เป็นตัวปิดบังปัญญา ปิดบังความเห็น แล้วผลิตโมหะ ความรู้สึกสุขทุกข์และอื่นๆ ขึ้นมาในชีวิต ส่วนพันธนาการมี ๒ อย่าง คือ ภาวะพันธะ การที่วิญญาณผูกพันอยู่กับต้นเหตุ และวิบากพันธะ การที่วิญญาณจะเข้าร่วมกับวัตถุ ทำให้เกิดขบวนการผูกพันขึ้นมา และทำให้ชีวิตในโลกนี้เป็นทุกข์ เป็นสุข ตกอยู่ในสังสาร การหลุดพ้นจากอำนาจของกรรม ชื่อว่า สิทธะ ผู้แสวงความสงบเย็น ไร้ความเร่าร้อน มีความสุขอันหาที่สิ้นสุดไม่ได้ สภาวะเช่นนี้เรียกว่า ไกวัล (ศาสนาพราหมณ์เรียกว่า พรหม พุทธศาสนา เรียกว่า นิพพาน)

๕. ในนิกายเศวตัมพร แบ่งพระสงฆ์เป็น ๒ ชั้น คือ ๑. เซนกาลิพิน นักบวชประเภทนี้ ไม่สวมเสื้อผ้า ใช้ฝ่ามือเป็นภาชนะรับบริจาทาน ๒. ศร้าวีระกิลพิน นักบวชประเภทนี้มีสมบัติได้บ้าง แต่น้อยที่สุด เช่น เสื้อคลุม ภาชนะรับทาน และผ้า ๑ ชั้นเรียกว่า มุกหะวัสตริยา เพื่อปิดปากจมูก ป้องกันแมลง และนักบวชทุกรูปต้องปฏิบัติตามกฎ “มหาพรต” อย่างเคร่งครัด

๖. นักบวชในนิกายทิกัมพร ส่วนใหญ่เปลือยกายไม่สวมเสื้อผ้า มีเพียงนักบวชชั้นผู้น้อยบางรูปนุ่งผ้าเตี่ยว นักบวชจะอยู่แต่ในวัดซึ่งห่างจากชุมชน บริโภคอาหารเพียงวันละ ๑ มื้อไม่มีภาชนะรับทาน และต้องปฏิบัติตามกฎ “มหาพรต” เช่นเดียวกัน

๗. สำหรับคฤหัสถ์ มีความเข้มงวดน้อยกว่านักบวช คฤหัสถ์จะต้องปฏิบัติมูลคุณ ๘ ประการ (ซึ่งกำหนดห้ามบริโภคเนื้อสัตว์ เหล้า น้ำผึ้ง ผลไม้ รากไม้ และห้ามรับประทานอาหารในเวลากลางคืน) และถือสัตย์ ๑๒ ประการ ซึ่งเป็นอนุพรต ๕ คุณพรต ๓ และศึกษาพรต ๔ อนุพรต ๕ ได้แก่ ๑.ห้ามก่อความรุนแรง ๒.ห้ามฉ้อฉล ๓.ห้ามลักทรัพย์ ๔.มีความพอใจสิ่งที่มีอยู่ และ ๕.มีทรัพย์สินพอประมาณ

การปฏิบัติตนให้ได้รับความเดือดร้อนโดยการทรมาณตนอย่างไรวินั้น เป็นหัวใจแห่งการปฏิบัติตนของนักบวชเช่น เพราะเป็นหนทางเดียวที่จะนำไปสู่ความหมดกรรมและกิเลส และศาสนาเช่นยังถือว่ากรรมซึ่งเป็นสาเหตุแห่งการทุกข์ของชีวิตนั้น ส่วนมากหลังไหลมาจากการกระทำของอินทรีย์ต่างๆ การกระทำที่เป็นการเห็นแก่ตัวและโหดร้ายย่อมมีผลต่อการไหลบ่าของกรรมที่หนักมาก นับเป็นการกระทำที่ชั่วร้าย ผลของกรรมนี้จะทำให้ชีวิตไปเกิดในทุกคติ แต่ความทุกข์อันเกิดจากการทรมาณตนโดยจงใจนั้น จะทำให้กรรมที่เคยสะสมไว้หมดสิ้นไปและในขณะที่เดียวกันก็เท่ากับไม่สร้างกรรมใหม่

ในคัมภีร์ อุตตรรทายนะ (Uttaradbyayana) ของเซนได้บัญญัติอธิบายความหมายของคำว่าสัมมาทศนะไว้ว่า หมายถึงศรัทธาความเชื่อในหลักกรรม ๘ ประการ ในคัมภีร์อุตตรรทายนะ ตามทศนะของนักปราชญ์ในศาสนาเซน ได้ให้ความหมายตรงกัน คือความเชื่อในธรรมที่ปราศจากการเบียดเบียนและไม่กระทำความผิด ในการดำเนินชีวิต โดยบัญญัติหลักปฏิบัติที่เป็นแนวทางที่นำไปสู่การบรรลุโมกษะไว้ในคัมภีร์ โมกษะพาหุทะ

ในคัมภีร์นิยมนสาระ ได้อธิบายความหมายของคำว่า สัมมาทัศนะไว้ว่า หมายถึงศรัทธาความเชื่อในการทำให้จิตใจให้เป็นอิสระปราศจากกิเลส และศรัทธาในคัมภีร์ศาสนาตลอดทั้งหลักของศีลธรรม กล่าวได้ว่า สัมมาทัศนะ หมายถึงการเชื่อในความเป็นศาสนาและคำสอนของศาสนาเช่น

ในคัมภีร์สวามิการตีเคย (svamikarkeya) ให้ความหมายไว้ว่านอกจากความเชื่อตามที่กล่าวมาแล้วยังมีความเชื่อที่ไม่ถูกต้องที่ปราศจากการพิจารณาให้รู้ยิ่งเห็นจริงก่อนแล้วจึงเชื่อ การพิจารณาด้วยเหตุผลคือเชื่อเหตุเชื่อผล เป็นการเชื่อที่ถูกต้องตามทัศนะของสัมมาทัศนะ

นักปราชญ์เซนศรัทธาเชื่อ อูมาสวาตีมีความศรัทธาเชื่อตามคัมภีร์ อมฤตจันทรอาจารย์และคัมภีร์เนมิจันทร์ สิทธาทนตจักรวรรดิ อธิบายความหมายของสัมมาทัศนะไว้ว่า หมายถึงศรัทธาความเชื่อ ๗ อย่าง ในตัตตวารธสูตร (tattvarthasutra) ของศาสนาเซน

คัมภีร์สมันตภัทร ได้อธิบายความหมายว่า สัมมาทัศนะ หมายถึงความเชื่อสัตย์จงรักภักดีต่อเทพเจ้า และความเชื่อ ในคัมภีร์ศาสนา ตลอดทั้งความเชื่อสัตย์ต่อครูอาจารย์และละเว้นจากความเชื่อที่โง่เขลา ๓ อย่าง ๑ เทพเจ้าปลอม ๒ ความเชื่อที่มงาย ๓ ครูอาจารย์ที่ไม่รู้จักจริง

ท่านสมันตภัทร ได้กล่าวถึง ปัจจัยสำคัญแห่งความเชื่อศรัทธาแปดอย่างว่า เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เกิดความภาคภูมิใจในความเชื่อที่ถูกต้อง

วสุนันที ได้กล่าวไว้ในคัมภีร์ ศราวาคาจารย์ (sravakacara)ว่า “นอกจากความเชื่อในฐานะเจ็ดอย่างแล้ว สัมมาทัศนะรวมเอาทั้งความเชื่อในการทำให้จิตใจปราศจากกิเลสและเชื่อ คัมภีร์วสุนันทีศราวาคาจารย์ของเซนด้วย วสุนันทียังได้ปฏิบัติตามคำสอนในคัมภีร์นิยมนสาระของท่านกุนคะกุนต้าด้วย

สรุปความว่า หลักศรัทธาในศาสนาเซน ความเชื่อที่ถูกต้อง ภายใต้สังคัมที่มีระเบียบวินัย ประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นไปตามข้อตกลงของสังคัม อันได้แก่ กฎหมาย จารีต ประเพณี วัฒนธรรมของชาติและท้องถิ่น มีความรู้ที่ถูกต้อง การรวมกลุ่มกันเป็นสังคัมหรือประกอบกิจกรรมใด ในสังคัมก็ตามจะต้องมีแบบแผน มุ่งเน้นหรือเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม สังคัมฐานะความรู้เป็นสังคัมสัมมาญาณ มีความรู้ที่ถูกต้องและชัดเจน และความประพฤติที่ถูกต้อง คือการมีอิสระเสรี ซึ่งสังเกตได้จากการที่บุคคลในสังคัมมีเสรีภาพในการปกครองตน ภายใต้รัฐธรรมนูญของประเทศ

๓.๑.๑ ความเชื่อเกี่ยวกับโลก

ศาสนาเซนมีความศรัทธาเชื่อว่า ไม่มีผู้ใดสร้างโลกนี้ขึ้นมา และไม่มีใครหรืออำนาจของผู้ใดสามารถทำให้โลกนี้คงอยู่ในสภาพเดิมหรือพินาศไป แต่โลกนั้นจะเปลี่ยนแปลงตามกฎแห่งจักรวาล จักรวาลในความเชื่อของศาสนาเซนนั้นมีอยู่ตลอดไป ไม่มีวันเริ่มต้นและสิ้นสุด แต่มีการเปลี่ยนแปลงเวียนไปเป็นยุคๆ การเปลี่ยนแปลงของจักรวาลนั้นแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือส่วนที่เปลี่ยน

จากความเสื่อมไปหาความเจริญ เรียกว่า “อุสสปิณี” และ ส่วนที่เปลี่ยนแปลงจากความเจริญไปสู่ความเสื่อม เรียกว่า “โอสสปิณี”

ในช่วงระยะเวลาแห่งการหมุนไปของจักรวาลในส่วนที่เป็น “โอสสปิณี” นั้นจะมีตริถังกรองศาสนาเช่นมาอุบัติ ๒๔ องค์ และจะมีสระมหาจักรพรรดิ ๑๒ องค์^{๑๒} ยุคต่างๆ แห่งการหมุนไปของจักรวาล ในส่วนที่เป็น “โอสสปิณี” นั้นแบ่งออกเป็น ๖ ยุคคือ^{๑๓}

๑. ยุค “สุขุม-สุขมา” เป็นยุคที่มีความสุขมาก มนุษย์ในยุคนี้มีร่างกายใหญ่โตและมีอายุยืน ไม่มีความทุกข์หรือห่วงใยในสิ่งใดๆ ทั้งสิ้น เพราะมนุษย์ทุกคนมีคุณสมบัติเหมือนกันหมด ข้อบังคับหรือคำสอนของศาสนาใดๆ จึงไม่มีความจำเป็นสำหรับมนุษย์ในยุคนี้ กล่าวได้ว่าเป็นยุคที่มีความสุขสมบูรณ์และความดีงามทุกประการ

๒. ยุค “สุขมา” ในยุคนี้ยังมีความสุขอยู่ แต่น้อยกว่ายุคก่อน รูปร่างของมนุษย์ก็เล็กลงมา อายุสั้นลง

๓. ยุค “สุขุม-ทะชมา” ยุคนี้เป็นยุคที่มีความสุขและทุกข์ปะปนกัน มนุษย์เริ่มประสบความโศกเศร้าเสียใจและความชั่วร้ายต่างๆ แต่สิ่งเหล่านี้ยังไม่รุนแรงนักในตอนต้นของยุค เมื่อมนุษย์รู้ตัวว่าความสุขที่ตัวเองได้รับกำลังลดน้อยลง ได้พากันไปหาผู้ที่สูงอายุ เพื่อทำหน้าที่เป็นผู้ปกครอง ซึ่งเรียกกันว่า “กุลกร” หน้าที่ของกุลกรคือ การแนะนำหรือชักจูงให้มนุษย์กระทำความดี กุลกรมีติดต่อกันมา จนถึงคนสุดท้ายในยุคนี้ กุลกรมีชื่อว่า “ฤษภทเวะ” และเป็นผู้ที่ทราบว่า ในอนาคตความทุกข์ยากต่างๆ จะเกิดแก่มนุษย์มากขึ้น จึงได้ตั้งธรรมเนียมประเพณีและสร้างอารยธรรมด้านต่างๆ ขึ้นมา เมื่อจัดรูปแบบในการที่จะให้มนุษย์รู้จักปกครองกันเสร็จเรียบร้อยแล้ว โดยให้บุตรชายชื่อ “ภรต” เป็นผู้ครองประชาชน ทางศาสนาเช่นถือวาทภรตเป็นจักรพรรดิองค์แรกของโลก ส่วนท่านฤษภทเวะนั้น ในขณะที่ใช้ชีวิตเป็นนักบวช ก็ได้สั่งสอนศีลธรรมแก่มนุษย์ ศาสนาเช่นจึงถือวาทานเป็นตริถังกรองค์แรกของศาสนา และเป็นผู้ที่ทำให้กำเนิดศาสนาเช่นอย่างแท้จริงในยุคนี้ เหตุผลที่ศาสนาเช่นถืออย่างนี้คือ ในสมัยนั้นมนุษย์กระทำความชั่วมากขึ้น จำนวนผู้กระทำความชั่วมีมากขึ้นตามลำดับ ทั้งนี้เป็นผลมาจากการเสื่อมลงของจักรวาล มีแต่คำสอนของท่านฤษภทเวะเท่านั้น ที่จะเหนี่ยวรั้งนิสัยอันเลวทรามของมนุษย์ในยุคนี้ได้ ในตอนปลายของยุคนี้ ความจำของมนุษย์เริ่มเสื่อมลง มนุษย์จำเป็นที่จะต้องบันทึกความคิดของตนไว้ ดังนั้นธิดาคนหนึ่งชื่อ “พรหมี” ของท่าน “ฤษภทเวะ” จึงได้คิดประดิษฐ์อักษรขึ้นมา เพื่อให้มนุษย์ได้ใช้เขียนกัน อักษรนี้เรียกว่า “พรหมี”

^{๑๒} Hermann Jacobi, “Jainism”, in The Encyclopaedia of Religion and Ethicb, ed. James Hastings (New York; Charles Scripner’s sons), Vol. ๗., p.๔.

^{๑๓} Walthe Schubring, *The Doctrine of the Jainas*, (Delhi ; Motilal Banarsidass, ๑๙๖๒), pp. ๑๙-๒๒.

๔. ยุค “ทะขุมา-สุขมา” เป็นยุคที่มีความเสื่อมมากขึ้น จนต้องมีตรึงกรอุบัติมาเพื่อสอนมนุษย์ในยุคนี้ถึง ๒๓ องค์ พระมหาวีระเองซึ่งเป็นตรึงกรองค์สุดท้ายก็ได้อุบัติขึ้นมาในยุคนี้เอง นับว่าเป็นยุคที่คำสอนของศาสนาเซนแพร่หลายมาก

๕. ยุค “ทะขุมา” เป็นยุคที่มีแต่ความทุกข์ ศาสนาเซนถือว่ายุคนี้เริ่มต้นหลังจากพระมหาวีระสิ้นพระชนม์ลงแล้ว ๓ ปี ยุคนี้มีระยะเวลาสองหมื่นสองพันปี ซึ่งได้แก่ยุคปัจจุบันนี้เอง ในยุคนี้ศาสนาเซนเองจะค่อยๆ เสื่อมลง ความดีของมนุษย์ลดลงมากและมีอายุสั้นลงมากด้วย

๖. ยุค “ทะขุมา-ทะขุมา” เป็นยุคสุดท้าย ซึ่งเป็นยุคที่มีความทุกข์มากที่สุด ระยะเวลาของยุคนี้มีสองหมื่นสองพันปีเหมือนกัน กล่าวกันมาว่าในตอนปลายแห่งยุคนี้มนุษย์จะมีความเสื่อมมากที่สุด ตัวของมนุษย์จะเล็กลง มีความสูงเพียงศอกเดียว และจะมีอายุเพียงแค่ ๒๑ ปี เท่านั้น มนุษย์จะลืมความดีทุกอย่าง ศีลธรรมจะไม่ปรากฏเหลืออยู่การกระทำความชั่วต่างๆ เช่นการฆ่าฟันกัน การลักขโมย การร่วมประเวณีกับญาติสนิท เป็นต้น จะกลายเป็นเรื่องธรรมดาสำหรับมนุษย์ ในยุคนี้ พวกเขาจะอาศัยอยู่ตามป่าเขาต่างๆ โดยไม่มีร่องรอยอารยธรรมเหลืออยู่แม้แต่น้อย ในที่สุดแห่งยุคนี้ จะมีพายุร้ายแรงเกิดขึ้น มนุษย์และสัตว์จะพินาศเพราะพายุนี้ไปมาก มีส่วนน้อยเท่านั้นที่ยังคงรอดชีวิตอยู่ หลังจากการทำลายของพายุร้ายแล้วก็เป็นอันสิ้นสุดของจักรวาลส่วนที่เป็นโอสปีดิ โลกจะเจริญขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เป็นการเริ่มต้นยุคที่ดีที่สุดใหม่ ศาสนาเซนถือว่าจักรวาลจะอยู่ในการหมุนเวียนอย่างนี้โดยไม่มีวันสิ้นสุด

ศาสนาเซนมีความเชื่อในการเวียนว่ายตายเกิด มนุษย์จะต้องพบกับความเจริญและความเสื่อมสลับเปลี่ยนไปตามยุคต่างๆ แต่ปรากฏการณ์ของโลกและความเป็นไปของมนุษย์ ศาสนาเซนเชื่อว่าไม่มีใครสร้าง ศาสนาเซนพยายามสอนให้มนุษย์ดึงตัวเองออกจากการเวียนว่ายตายเกิดให้ได้ เพราะถือว่าการที่มนุษย์ต้องมาเวียนว่ายตายเกิดนั้นเป็นความทุกข์อย่างหนึ่งเป็นความเชื่อของศาสนาเซน

๓.๑.๒ ตีรณะหรือไตรรัตน์

มหาวีระผู้เป็นศาสดาแห่งศาสนิกชนนี้ ถึงแม้สิ้นชีพทำลายขันธไฟไปแล้ว ก็เหมือนกับยังทรงชีพอยู่ เพราะว่าเหล่าสาวกได้ยึดเอารัตนะเป็นองค์ศาสดาแทนท่านสืบมา รัตนะอันเป็นหลักสำหรับเป็นที่ยึดแทนมหาวีระนั้นมีอยู่ ๓ ประการ เช่นเดียวกับพระพุทธศาสนาของเรา ซึ่งร่วมเรียกว่าไตรรัตน์หรือรัตนตรัย แต่ว่าชื่อและความหมายของไตรรัตน์ในศาสนาเซนต่างจากไตรรัตน์ในพระพุทธศาสนา โดยเป็นคนละอย่างดังนี้

๑. สัมยัคทรรศนะ	ความเห็นชอบ
๒. สัมยัคชญาณ	ความรู้ชอบ
๓. สัมยัคจริต	ความประพฤติชอบ ^{๑๔}

^{๑๔} บุญมี แทนแก้ว, ปรัชญาฝ่ายบูรพทิศ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๖๙.

ไตรรัตน์นี้ ย่อมเป็นวิถีทางอันจะนำไปสู่โมกษะ ซึ่งเป็นจุดหมายปลายทางของศาสนาเซน คือศาสนาเซนมีจุดประสงค์อยู่ ที่จะหนีจากสังสารทุกข์อย่างเดียวกับพระพุทธศาสนา แต่ความหลุดพ้นจากสังสารทุกข์ซึ่งเรียกว่าโมกษะนั้น กลับมีอรรถาธิบายแปลกไปจากพระพุทธศาสนาว่า โมกษะคือปรโลกอันเลิศวิญญานยังครองอยู่กับร่างก็อาจถึงโมกษะได้ เมื่อวิญญานบริสุทธิ์อันประกอบด้วยญาณสมบัติ ผู้บรรลุถึงโมกษะเรียกว่า เกวลิน นับว่าเป็นผู้สำเร็จญาณที่เรียกว่า เกวลินญาณ แล้วไตรรัตน์ที่เป็นวิถีทางอันนำไปสู่โมกษะนั้น มีอธิบายดังนี้

สัมยัคคธรรมะ รัตนะดวงที่ ๑ ได้แก่ความเห็นชอบ ตรงกับสัมมาทิฐิ อธิบายว่า ๑ ของพระพุทธศาสนา ศาสนิกชนศาสนาเซนต้องมีความเห็นชอบ คือเชื่อมั่นต่อพระชินะผู้เป็นศาสดาของศาสนาเซนนี้ว่า เดิมทีก็เป็นเพียงปุถุชนธรรมดาเรานี่เอง แต่อาศัยความพากเพียรพยายามอันแรงกล้า จึงได้มีบรรลุนิพพานบรรลุถึงความรอดพ้นจากสังสารวัฏและสั่งสอนผู้อื่นให้ตรัสรู้ตามได้ด้วยดี หรือจะเรียกพระชินะเสียทีเดียวว่า อรหันต์ สรรพวิชญะในสวรรค์ สรรพปัญญา หรือ ภาควัดก็ได้

สัมยัคชญาณ รัตนะดวงที่ ๒ ได้แก่ ความรู้ชอบ ซึ่งหมายถึงความรู้ชอบในหลักธรรมที่พระชินะแสดงไว้ เช่น รู้ว่าโลกนี้ โลกอื่น และอีกก็โลกก็ตาม ซึ่งรวมทั้งมนุษย์ สัตว์ดิรัจฉาน นรก และสวรรค์ด้วย ย่อมมีอยู่เอง ห้ามใครควบคุมไม่ ตั้งอยู่โดยลำพังตนเองชั่ววันรัตนโลกเหล่านี้มีอยู่ ๓ ชั้น คือชั้นต่ำ ชั้นกลาง และชั้นสูง มีนรกและสวรรค์อยู่ในชั้นเหล่านั้นพร้อมและประกอบด้วยภาวะสำคัญ ๖ อย่าง คือ อาคมที่รวม ธรรมความดี อธรรมความชั่ว ยุคคราวของโลก กาลความหมุนเวียน และอนุปรมาณูแห่งวัตถุธาตุ

ยุคกาลของเซนแบ่งออกเป็น ๒ รอบ เป็นเวลายาวนานจนเหลือที่จะกำหนดให้ รอบที่ ๑ เรียกว่า อุตสรรปณี คือ รอบขึ้น รอบที่ ๒ เรียกว่า อวสรรปณี คือรอบลง อุตสรรปณีรอบที่ ๑ แบ่งออกเป็น ๖ คราว มีลำดับคราวดังนี้

๑. ชั่ว ชั่ว
๒. ชั่ว
๓. ชั่ว ดี
๔. ดี ชั่ว
๕. ดี
๖. ดี ดี

เมื่ออวสรรปณีรอบที่ ๒ ก็เช่นกัน มีลำดับคราวถอยกลับขึ้นไปดังนี้

๑. ดี ดี
๒. ดี
๓. ชั่ว ดี
๔. ดี ชั่ว

๕. ชั่ว

๖. ชั่ว ชั่ว

ดังนั้น ในรอบ ๒ นี้จึงเป็นรอบที่เสื่อมลงโดยลำดับ นับว่าโลกเราเวลานี้อยู่ในรอบอวสรพีศคราวที่ ๕ ชั่ว เมื่อเวลานี้ ๒ รอบไปบรรจบกัน นับว่าเป็นยุค ๑

ศาสนาเขนมองว่า “ความเชื่อของบุคคลย่อมแตกต่างกันไป แต่ก็มีจุดหมายเดียวกัน คือความถูกต้อง แต่เมื่อได้บรรลุสัมยัคทรศนะแล้ว ย่อมต้องมีคุณสมบัติทางศีลธรรมเหมือนๆ กัน เช่นความไม่กลัว การไม่ติดข้อง ความมั่นคง ความปราศจากความสงสัย ความระมัดระวัง ความไม่เห็นแก่ตัว มีจุดหมายอย่างแท้จริง มีความรักที่อย่างแน่วแน่ และต้องการเผยแพร่ความจริง ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า ความเห็นชอบ เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญและยิ่งใหญ่ในการที่จะก้าวไปสู่จุดสูงสุดในชีวิตอันได้แก่ การพัฒนาจิตให้เข้าถึงการบรรลุโมกษะ”^{๑๕}

ศาสนาเขนเชื่อว่า ผู้ที่จะบรรลุสัมยัคทรศนะนั้น มีหลักที่จะบรรลุแตกต่างกันไปตามความสามารถของแต่ละบุคคล บางคนบรรลุสัมยัคทรศนะโดยผ่าน นิสระคะ บางคนบรรลุโดยผ่านการศึกษาคัมภีร์ หลักที่จะนำมาใช้เพื่อบรรลุสัมยัคทรศนะนั้นแบ่งออกเป็น ๑๐ ประเภท ได้แก่

๑. นิสระคะ ผู้ที่มีนิสัยโน้มไปหาความถูกต้อง
๒. อุปเทศะ ผู้ที่เรียนรู้ความจริงจากผู้อื่น โดยการสอนและการแนะนำ
๓. อาชญา ผู้ที่เป็นอิสระจากความรัก และความเกลียด
๔. สูตร ผู้ที่ได้รับความรู้ที่ถูกต้องจากการเรียนพระสูตร
๕. พีชะ ผู้ที่เข้าใจความจริงโดยการแนะนำ
๖. อภิกษะ ผู้ที่เข้าใจความจริงโดยการศึกษาอังคะทั้ง ๑๑ ปกริณะ และทฤษฎีวาทะ
๗. วิสตาระ ผู้ที่เข้าใจความจริงโดยได้รับการศึกษาเต็มหลักสูตร
๘. กริยา ผู้ที่เชื่อในการกระทำที่เป็นหน้าที่ ๆ ถูกกำหนดโดยคัมภีร์
๙. สัมกเชปะ ผู้ที่เข้าใจความจริงโดยการอธิบายเพียงย่อ ๆ
๑๐. ธรรม ผู้ที่เชื่อในวินัย และคำสอนของเขน^{๑๖}

จากการแบ่งประเภทข้างต้น แสดงให้เห็นว่ามนุษย์แต่ละคนมีความสามารถต่างกัน แต่จุดมุ่งหมายของทุกคนเหมือนกัน คือ ความถูกต้อง เราจึงต้องยอมรับวิธีการต่างๆ ที่ทำให้บุคคลบรรลุถึงความจริงได้ ซึ่งเหมาะสมกับธรรมชาติของแต่ละบุคคล แต่เมื่อได้บรรลุสัมยัคทรศนะแล้ว ย่อมมีคุณสมบัติทางศีลธรรมเหมือนๆ กันเช่น ความไม่กลัว ความไม่ยึดมั่นถือมั่น ความมั่นคง ความ

^{๑๕} พระมหาสมเกียรติ อคคกิตติ (ปาวีไลย), “การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาเขนกับพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศึกษาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๓๙-๔๐.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒.

ปราศจากความสงสัย ความระมัดระวัง ความไม่เห็นแก่ตัว มีจุดมุ่งหมายอย่างแท้จริง มีความรักดีอย่างแน่วแน่ และต้องการเผยแพร่ความจริง ดังนั้น สัมยัคทรรศนะ จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญในการที่จะก้าวไปสู่การพัฒนาจิตให้สูงขึ้นๆ เพื่อบรรลุโมกษะ อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต

๒. สัมยัคชฎานะ (สมยคฺ ชฎาน) มีความรู้ชอบ หมายถึงความรู้ที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น ความรู้ที่แท้จริงนั้น มิใช่เป็นเพียงการมีภูมวิททยาที่ถูกต้องเท่านั้น แต่จะต้องเป็นความรู้ที่มีความเห็นชอบเป็นพื้นฐานด้วย ทั้งความเห็นชอบและความรู้ชอบต่างก็ช่วยให้ความเห็นผิดหมดไปสำหรับการปฏิบัติเพื่อให้เกิดสัมยัคชฎานะนั้น ผู้วิจัยได้กล่าวไว้แล้วในตอนที่ว่าด้วย สัมวร และนิรชรา จึงไม่ขอกล่าวในที่นี้อีก ตามคำสอนของศาสนาเซนยอมรับว่า ความรู้นั้นมี ๒ แบบ คือ ความรู้เกี่ยวกับวัตถุภายนอก กับความรู้ที่เกี่ยวกับจิตของตนเอง แม้ความรู้ภายนอกไม่สามารถนำไปสู่ความหลุดพ้นได้โดยตรง แต่ก็เป็นปัจจัยโดยอ้อม การมีความรู้อย่างเดียวไม่สามารถนำไปสู่ความหลุดพ้นได้จะต้องมีการประพฤติดชอบด้วย ความรู้ชอบจึงเป็นตัวนำการประพฤติดชอบ ดังที่มีกล่าวไว้ในอุตตระชนปนะว่า “ถ้าปราศจากความรู้ ก็ย่อมปราศจากความประพฤติ ศาสนาเซนยอมรับว่าความรู้นั้น มี ๒ แบบคือ ความรู้ที่เกี่ยวกับโลก และความรู้ที่เกี่ยวกับชีวิตความรู้เกี่ยวกับโลกไม่สามารถนำไปสู่ความหลุดพ้นได้โดยตรง แต่เป็นปัจจัยโดยอ้อม ส่วนความรู้เกี่ยวกับชีวิตจะนำไปสู่ความหลุดพ้น แต่การมีความรู้เพียงอย่างเดียวไม่สามารถนำไปสู่ความหลุดพ้นได้ จะต้องมีความประพฤติดชอบด้วย ความรู้จะเป็นตัวนำให้เกิดความประพฤติที่ถูกต้อง เพราะถ้าปราศจากความรู้เสียแล้ว ความประพฤติที่ถูกต้องก็จะมีไม่ได้”^{๑๗}

๓. สัมยัคจาริตร (สมยคฺ จาริตร) มีความประพฤติดชอบ แบ่งออกเป็น ๒ ชั้นได้แก่

๓.๑ ความประพฤดิขั้นโลกุตตระ (Transcendental Conduct) เป็นความประพฤติดชอบของชีวิตที่เป็นอิสระ คือหลุดพ้นแล้ว

๓.๒ ความประพฤดิในชั้นโลกียะ เป็นความประพฤติดชอบของชีวิตที่ยังติดข้องอยู่ และพยายามประพฤติปฏิบัติเพื่อให้ถึงความหลุดพ้น ตามหลักธรรมทางศาสนา^{๑๘}

สรุปความว่า หลักศรัทธาเรื่องความเชื่อของศาสนาเซนนี้ กล่าวได้ว่าการกระทำเพียงแค่ว่าความดี จึงมิใช่จุดมุ่งหมายสูงสุดของศาสนาเซน แต่จุดมุ่งหมายสูงสุดของศาสนาเซนอยู่ที่จักต้องแยกกรรมทั้งดีและชั่วออกจากชีวิตให้ได้อย่างเด็ดขาด เมื่อสามารถกระทำทำได้เช่นนี้แล้ว ศาสนาเซนเรียกว่า ศรัทธาความเชื่อบรรลุโมกษะ หรือถึงความหลุดพ้นโดยสิ้นเชิงแล้ว

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙-๔๓.

^{๑๘} พระมหาสมเกียรติ อคคกิตติ (ปาวีโลย), “การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาเซนกับพุทธปรัชญาเถรวาท”, หน้า ๓๙-๔๔.

๓.๑.๓ นิยามความหมายของศรัทธาในศาสนาเซน

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ศรัทธาในศาสนาเซน ศาสนาสาขาหนึ่งที่ว่าการแสวงหาความดีสูงสุดของชีวิตมนุษย์ แสวงหาเกณฑ์ในการตัดสินความประพฤติของมนุษย์ว่าอย่างไรถูก ไม่ถูก ดีไม่ดี ควรไม่ควร และพิจารณาปัญหาเรื่องสถานภาพของค่าทางศีลธรรม”^{๑๙}

อดิศักดิ์ ทองบุญ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ศรัทธา ในศาสนาเซนเป็นเรื่องการความเชื่อเพื่อปฏิบัติ ให้เข้าถึงความจริงสูงสุด (Ultimate Reality) ซึ่งถือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดในชีวิต ศาสนาเซนจึงถือว่าศรัทธาเป็นหลักการสำคัญที่สุด สำหรับหลักอภิศาสนาและญาณวิทยานั้น เป็นเพียงตัวทฤษฎีที่ช่วยเพื่อให้ก้าวไปสู่สัมมาปฏิบัติตามหลักศรัทธานั้นเอง เป้าหมายสูงสุดในชีวิต (Summum Bonum) ของศาสนาเซน คือการบรรลุโมกษะ อันได้แก่ภาวะที่ชิวะปราศจากอาสวะกิเลส ชิวะที่บรรลุโมกษะแล้วจักเป็นชิวะที่บริสุทธิ์หมดจด ซึ่งเป็นธรรมชาติดั้งเดิมของชิวะ แต่ที่ชิวะไม่สามารถบรรลุโมกษะได้ ก็เนื่องด้วยอำนาจของการที่ซิมซัดติดอยู่ในชิวะ ซึ่งเช่นเรียกภาวะที่อนุภาคของกรรมติดอยู่กับชิวะนี้ว่าพันธนา ดังนั้นการศึกษาเรื่องศรัทธาของศาสนาเซน จึงต้องศึกษาเรื่องกรรม และการทำลายกรรมเป็นสำคัญ”^{๒๐}

คำสอนที่เป็นมูลฐานของศาสนาเซนนั้น เราสามารถพูดออกมาเป็นประโยคเดียวเท่านั้นก็ได้คือ “ปัจเจกบุคคลที่ปรากฏประกอบด้วยดวงวิญญาณที่เข้าไปพัวพันอยู่ในวัตถุอย่างใกล้ชิดและเขาจะประสบความพ้นทุกข์ได้ก็โดยการเปลื้องดวงวิญญาณออกจากวัตถุ แล้วดวงวิญญาณนั้นก็จะได้รับความบริสุทธิ์ดั้งเดิมอีก และก็จะได้ชื่นชมยินดีต่อความสุขที่พ้ออยู่ในตัวเอง ซึ่งรอบรู้ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นนิรันดร”^{๒๑}

คัมภีร์ศาสนาเซนได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับศรัทธาโดยเน้นเกี่ยวกับ “ตริถังกร ประกอบด้วยคุณสมบัติพิเศษ ๔ ประการ คือ มีความรู้สึกรับผิดชอบเป็นเลิศ มีความรู้เป็นเลิศ มีพลังเป็นเลิศ และมีความสุขเป็นเลิศ เช่นเดียวกับศาสดาทุกพระองค์ จึงเป็นผู้มีดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ เป็นแบบอย่างของบุคคลทั่วไปที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่าง”^{๒๒}

หลักคำสอนในคัมภีร์ศาสนาเซนอีกประการหนึ่งที่ทำให้ความหมายของศรัทธาไว้ว่า “ศรัทธามีจุดมุ่งหมายที่จะให้ศาสนิกกัจฉิกเลสวะทั้งปวงได้อย่างเด็ดขาด เพื่อบรรลุโมกษะ เป็นภูมิที่พ้นจากสังสารวัฏการเวียนว่ายตายเกิด ดังนั้นศาสนาเซนจะต้องปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัด แต่การจะปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัดได้ ต้องให้คำปฏิญาณแก่พระในศาสนาเซน เพื่อผูกพันที่จะต้องปฏิบัติตามให้ได้

^{๑๙} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๓), หน้า ๓๔.

^{๒๐} อดิศักดิ์ ทองบุญ, ปรัชญาอินเดีย, หน้า ๑๐.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑.

^{๒๒} สุชีพ ปุญญานุภาพ, ประวัติศาสตร์ศาสนา, หน้า ๓๒.

ชาวเซนถือคำปฏิญาณว่าสำคัญมาก เป็นหนทางนำไปสู่ความสำเร็จในทุกกิจการ คำปฏิญาณที่ศาสนิกชนที่เป็นฆราวาสจะพึงรักษา”^{๒๓}

สรุปความว่า ศรัทธาในศาสนาเซน ความเชื่อที่ถูกต้อง ภายใต้อำนาจที่มีระเบียบวินัย ประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นไปตามข้อตกลงของสังคม อันได้แก่ กฎหมาย จารีต ประเพณี วัฒนธรรม ของชาติและท้องถิ่น มีความรู้ที่ถูกต้อง การรวมกลุ่มกันเป็นสังคมหรือประกอบกิจกรรมใด ในสังคมก็ตามจะต้องมีแบบแผน มุ่งเน้นหรือเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม สังคมฐานความรู้เป็นสังคมสัมมาญาณมีความเห็นชอบ มีความรู้ที่ถูกต้องและชัดเจน และความประพฤติที่ถูกต้อง คือการมีอิสรเสรี ซึ่งสังเกตได้จากการทำงานบุคคลในสังคมมีเสรีภาพในการปกครองตน ภายใต้อำนาจธรรมนุญของประเทศ

๓.๒ องค์ประกอบของหลักศรัทธา

ศาสนาเซน มีองค์ประกอบเกี่ยวกับการตัดสินใจและแนวการปฏิบัติอยู่ ๗ แบบด้วยกันและแต่ละแบบก็เริ่มต้นด้วยคำว่า สยาท เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ ๗ แบบเรียกว่า “स्याทหฺวาหะ” หรือ “สัปปถังคินยะ” มีรายละเอียดดังนี้

๑. สยาท อัสติ บางทีสิ่งนี้มีอยู่จริง ในแง่นี้หมายความว่า มองจากแง่เนื้อหาและลักษณะธรรมชาติของมันเอง และจากแง่ของกาลและเทศะที่มันปรากฏสิ่งนี้ (คือสิ่งที่เรากำลังพูดถึงอยู่ในขณะนี้) มีอยู่คือมีอยู่อย่างที่ว่ามันเองปรากฏ

๒. สยาท นาสติ บางทีสิ่งนี้ไม่มีอยู่จริงในแง่นี้หมายความว่ามองจากแง่เนื้อหา ลักษณะ กาลเทศะ และธรรมชาติของสิ่งอื่นสิ่งนี้ที่ไม่มีคือไม่มีอย่างสิ่งอื่น

๓. สยาท อัสติ นาสติ บางทีสิ่งนี้มีอยู่จริงและไม่มีอยู่จริง ในแง่นี้หมายความว่ามองจากแง่ของความสัมพันธ์กับตัวเอง บางทีสิ่งนี้ทั้งมีอยู่จริง คือมีอยู่จริงโดยสภาพเนื้อหาและลักษณะของตัวเอง แต่ไม่มีอยู่จริงโดยสภาพเนื้อหาและลักษณะของสิ่งอื่นที่ไม่ใช่ตัวมัน

๔. สยาท อวิกตวยัม บางทีสิ่งนี้ไม่อาจพรรณนาได้ ในแง่ที่สามเป็นการรวมแง่ที่หนึ่งและที่สองเข้าด้วยกัน ยืนยันและปฏิเสธตามลำดับ แต่ในแง่ที่สี่นี้ยืนยันและปฏิเสธพร้อมกัน คือถ้าเรายืนยันความมีอยู่และความไม่มีอยู่ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งพร้อมกัน เราก็จะประสบกับสภาพของแง่ที่สี่นี้ คือสิ่งนั้นกลายเป็นสิ่งที่ไม่อาจพรรณนาได้ แต่เราก็ไม่อาจยืนยันทั้งสองอย่างพร้อม ๆ กัน หรือทั้งยืนยันและปฏิเสธพร้อมกัน ถ้าเราพยายามกระทำเช่นนี้สิ่งที่เราพูดถึงนั้นก็กลายเป็นสิ่งที่ไม่อาจพรรณนาได้ทันที

^{๒๓} ฟั้น ดอกบัว, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศิลปบรรณาการ, ๒๕๔๙), หน้า ๑๒๗.

๕. สยาท อัสติ จะ อวิกตวยัม บางทีสิ่งนี้มีอยู่และไม่อาจพรรณนาได้ นยะประการที่ห้านี้ รวมนยะประการที่หนึ่งและที่สี่เข้าด้วยกัน เป็นการกล่าวยืนยันถึงความมีอยู่ของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และขณะเดียวกันก็กล่าวถึงการที่มันเป็นสิ่งที่ไม่อาจพรรณนาได้

๖. สยาท นาสติ จะ อวิกตวยัม บางทีสิ่งนี้ไม่มีอยู่และไม่อาจพรรณนาได้ นยะประการที่หกนี้รวมเอานยะประการที่สองและที่สี่เข้าด้วยกัน เป็นการยืนยันถึงความไม่มีอยู่ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งและในขณะเดียวกันก็กล่าวถึงการที่มันเป็นสิ่งที่ไม่อาจพรรณนาได้

๗. สยาท อัสติ จะ นาสติ จะ อวิกตวยัม บางทีสิ่งนี้มีด้วยไม่มีด้วยและไม่อาจพรรณนาได้ นยะประการที่เจ็ดนี้รวมเอานยะประการที่สามและประการที่สี่เข้าด้วยกัน เป็นการยืนยันถึงความมีอยู่ ความไม่มีอยู่และความไม่อาจพรรณนาได้ของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง^{๒๔}

สรุปความว่า ศาสนาเซนมีองค์ประกอบตามที่กล่าวมา ซึ่งเป็นความรู้เชิงศรัทธา ทศนคติเชิงจริยธรรม เหตุผลเชิงจริยธรรม และพฤติกรรมเชิงจริยธรรม

๓.๓ ประเภทของศรัทธาในศาสนาเซน

ศาสนาเซนเชื่อว่าสัตว์และพืชเช่นเดียวกับมนุษย์ที่มีจิตวิญญาณแห่งชีวิต แต่ละดวงวิญญาณเหล่านี้ถือว่ามีค่าเท่ากันและควรได้รับการปฏิบัติด้วยความเคารพและความเห็นอกเห็นใจ นักบวชในศาสนาเซนจะเป็นมั่งสวัติดอย่างเคร่งครัดและมีชีวิตอยู่ในทางที่ช่วยลดส่วนของการใช้ทรัพยากรของโลก เชื่อในการเกิดใหม่ และหาทางที่จะบรรลู่การปลดปล่อยที่ดีที่สุด ซึ่งหมายความว่าหลุดพ้นจากวงจรของการเกิดการตายและการเกิดใหม่ เพื่อให้ชีวิตของจิตวิญญาณเป็นอมตะตลอดกาล จุดมุ่งหมายของศาสนาเซน คือการบรรลู่โมกษะ ซึ่งในศาสนาเซน "ศรัทธา" หมายถึงความเชื่อในหลักธรรมสำคัญ ดังต่อไปนี้มีอยู่ ๓ ประเภทคือ^{๒๕}

๑. เชื่อว่า ความเจริญและความเสื่อมของชีวิตเป็นไปตามผลแห่งกรรมของตนเอง ไม่มีเทพองค์ใดบันดาลให้เป็นไปได้ตามที่เราต้องการ

๒. เชื่อว่า ชีวะ (วิญญาณ) มีอยู่ทั้งในสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต ชีวะที่หลุดพ้นจากกฎแห่งกรรมแล้ว มุตตชีวะ เป็นชีวะที่สมบูรณ์ คือ มีอนันตศักดิ์ อนันตญาณ และอนันตสุข

๓. เชื่อว่า พระมหาวิระเป็นศาสดาองค์ที่ ๒๔ และเป็นองค์สุดท้าย ศาสดาทุกองค์เชื่อว่าเป็นพระชินะผู้เข้าถึงมุตตชีวะแล้ว

เนื่องจากศาสนาแต่ละศาสนามีความเชื่อ หรือความศรัทธาเป็นสาเหตุสำคัญในการก่อกำเนิดเกิดศาสนา เพราะถ้าหากศาสนิกของแต่ละศาสนาไม่มีความศรัทธาหรือมีความเชื่อในศาสนาที่ตนเองนับถือเสียแล้ว ก็จะคงความเป็นศาสนาอยู่ไม่ได้ หรือถ้าหากดำรงอยู่ได้ ก็จะดำรงอยู่ไม่ได้นาน

^{๒๔} สุนทร ญ รังษี, **ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐๘-๑๐๙.

^{๒๕} ราชบัณฑิตยสถาน, "ศรัทธา", <http://www.royin.go.th/th/knowledge/detail.php?ID=1049>. เข้าถึงเมื่อ ๖ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

เท่าที่ควร เพราะโครงสร้างของศาสนาแต่ละศาสนามีศรัทธา หรือความเชื่อเป็นตัวประสานเชื่อมโยงระหว่างผู้นับถือศาสนาและศาสนานั้นๆ เข้าด้วยกัน จึงปฏิเสธไม่ได้เลยที่จะยกให้ศรัทธาเป็นรากฐานของศาสนา

ศรัทธาถือว่าเป็นสิ่งสำคัญในศาสนาทุกศาสนา และเป็นตัวประสานสร้างโครงสร้างของศาสนานั้นๆ ให้ก่อกำเนิดเกิดเป็นศาสนาอยู่ได้ ระหว่างมนุษย์ผู้นับถือศาสนากับตัวของศาสนาเองและความเชื่อชีวะดังต่อไปนี้

คำว่า “ชีวะ” ของศาสนาเช่นมีความหมายที่กว้างมาก ศาสนาเช่นถือว่ามีสิ่งต่างๆ ในโลกนี้ไปว่าจะเป็นคน สัตว์ ก้อนหิน หรืออะไรก็ตามที่เป็นสสาร จะต้องมีชีวิต ชีวะ ของศาสนาเช่นจึงมีมากมายและมีอยู่ทั่วไป

สำหรับชีวะที่เป็นมนุษย์นั้น ศาสนาเช่นได้แบ่งชีวะออกเป็น ๒ ประเภทคือ

๑. ชีวะที่ยังไม่หลุดพ้นจากกิเลส ซึ่งจะเป็นตัวเวียนว่ายตายเกิด เรียกว่า “สังสาริน”

๒. ชีวะที่หลุดพ้นจากกิเลสแล้ว ไม่ต้องมาเวียนว่ายตายเกิดต่อไปอีกเรียกว่า “มุกตะ”^{๒๖}

สภาพของชีวะทั้งที่เป็นมนุษย์และสิ่งอื่นของศาสนาเช่นนั้น ได้มีการแบ่งกลุ่มที่ละเอียดออกไปอีก ศาสนาเช่นได้แบ่งชีวะออกเป็น ๕ กลุ่ม ตามอวัยวะหรืออินทรีย์รับสัมผัสของสิ่งนั้น ๆ ดังนี้^{๒๗}

๑. กลุ่มที่มีอินทรีย์ครบ ๕ ประการ กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีภาวะสูงสุดสามารถรับรู้สิ่งต่างๆ ได้อย่างสมบูรณ์ ชีวะจำพวกนี้ได้แก่ มนุษย์ เทวดา พวกสัตว์ชั้นสูงที่มีพุทธิปัญญาและยังรวมถึงสัตว์นรกด้วย

๒. กลุ่มที่มีอินทรีย์น้อยลงมา คือมีอินทรีย์สำหรับสัมผัส ลิ้มรส ดมกลิ่น และมองเห็น ชีวะจำพวกนี้ได้แก่แมลงชนิดใหญ่แทบทั้งหมด

๓. กลุ่มที่มีอินทรีย์เพียง ๓ อย่าง คือมีอินทรีย์สำหรับสัมผัส ลิ้มหรือรู้รส และกลิ่น ชีวะจำพวกนี้ได้แก่พวกแมลงตัวเล็กๆ

๔. กลุ่มที่มีอินทรีย์ ๒ อย่าง คือมีอินทรีย์สำหรับสัมผัสและลิ้มรสเท่านั้น ชีวะจำพวกนี้ศาสนาเช่นหมายถึงหนอน ทาก หรือสัตว์จำพวกมีเปลือกและสัตว์เล็กๆ ที่มีเพียงการรับรู้สัมผัสและรสของอาหาร

๕. กลุ่มที่มีอินทรีย์เดียว คือเฉพาะอินทรีย์รับสัมผัสเท่านั้น

^{๒๖} A. Chakravarty, “The Jaina Philosophy”, in *the History of Philosophy Eastern and Western*, ed. Radhakrishnan (London ; George Allen and Unwin. Ltd., ๑๙๖), Vol. I., pp. ๑๔๔-๑๔๕.

^{๒๗} A.L. Basham, “Basic Doctrines of Jainism”, in *the sources of Indian and Western*, ed. WM. Theodore De Bary (Delhi ; Motilal Banarsidass, ๑๙๗๒), pp.๔๙-๕๐.

ชีวะทั้ง ๕ กลุ่มดังกล่าวมาแล้วนั้น พวกที่ตั้งแต่ ๒ อินทรีย์ขึ้นไปและสามารถเคลื่อนไหวได้ เรียกว่า “ตระสะ-ชีวะ” ส่วนพวกที่มีอินทรีย์เดียว และไม่สามารถเคลื่อนไหวได้ เรียกว่า “สภาวะะ”^{๒๘}

จะเห็นได้ว่านักคิดของศาสนาเซน ได้พยายามให้สิ่งต่างๆ มีชีวะโดยอาศัยจำนวนของอินทรีย์เป็นหลัก และพยายามทำตัวอย่างจากสิ่งแวดล้อมทั่วไปมาประกอบ โดยหลักการนี้ โลกจะเต็มไปด้วยสิ่งที่มีชีวะ ซึ่งตามความหมายในปัจจุบัน ชีวะบางอย่างของศาสนาเซนอาจจะไม่ตรงกับสิ่งมีชีวิตตามที่เรารู้จักกันดี ตัวตนของชีวะประเภทที่สามารถเคลื่อนไหวได้ ศาสนาเซนได้แบ่งที่เกิดไว้ดังต่อไปนี้

๑. เกิดจากไข่ เช่นพวกกบหรือปลา
๒. เกิดจากการเป็นลูกอ่อนในครรภ์ โดยไม่มีเยื่อหุ้ม เช่นช้างเป็นต้น
๓. เกิดจากการเป็นลูกอ่อนในครรภ์ และมีเยื่อหุ้ม เช่น คน วัว และควายเป็นต้น
๔. เกิดจากของเหลวต่างๆ เช่นพวกหนอน หรือลูกน้ำ เป็นต้น
๕. เกิดจากเหงื่อไคล เช่นแมลงตัวเล็กๆ หรือสัตว์จำพวกเหา
๖. เกิดจากการก่อตัวแข็ง เช่นตึกเตน หรือมดบางชนิด
๗. เกิดจากหน่อของไม้หรือต้นอ่อน เช่นผีเสื้อ หรือสัตว์ปีกบางชนิด
๘. เกิดจากการก่อร่างใหม่ เช่นเทพเจ้า หรือสัตว์นรก^{๒๙}

ตามธรรมชาติของชีวะแล้ว ถ้าหากอยู่ตามลำพัง ถ้าอยู่อย่างอิสระโดยไม่มีกรรมมาเคลือบหรือปิดบัง ชีวะย่อมรู้ทุกสิ่งทุกอย่าง ความรู้ทุกสิ่งทุกอย่างของชีวะนี้ ศาสนาเซนเรียกว่า “ไควล์ย” แต่เมื่อชีวะผูกพันอยู่กับร่างกายหรือวัตถุ ซึ่งมีการประกอบกรรมเป็นประจำ ชีวะไม่สามารถมีความรู้หรือมองเห็นความจริงใดๆ ได้อย่างแท้จริง จึงไม่สามารถที่จะบรรลุไควล์ยได้ ชีวะเช่นนี้จะผูกพันอยู่กับร่างกายตลอดไป ถึงแม้ว่ามนุษย์จะตายไปชีวะก็ต้องกลับมาเกิดใหม่และผูกพันกับร่างกายใหม่ การผูกพันกับร่างกายใหม่ ย่อมทำให้ชีวะเป็นทุกข์หรือได้รับความทุกข์ ศาสนาเซนสอนให้คนล่องพ้นจากความทุกข์ โดยการหาทางแยกชีวะออกจากร่างกายได้เด็ดขาด ให้ชีวะเป็นอิสระและบรรลุไควล์ยอย่างสมบูรณ์อุปสรรคในการเป็นอิสระของชีวะที่สำคัญที่สุดคือกรรม^{๓๐}

ศาสนาเซนถือว่าอำนาจของกรรมหรือการกระทำของมนุษย์ย่อมมีอำนาจเหนือสิ่งอื่น ศาสนานี้จะปฏิเสธอำนาจเบื้องบนทุกอย่าง พระมหาวิระไม่ทรงด้วยความเชื่อเรื่องพระเจ้า พลิกรรมหรือการกระทำทุกอย่างที่เข้าลักษณะเป็นการอ่อนวอนขอความกรุณาหรือการโปรดปรานจากเทวะ

^{๒๘} A. Chakravaty, “The Jaina Philosophy”, in The History of philosophy Eastern and western, ed. Radhakrishnan (London; George Allen and Unwin, ๑๙๖๗), p. ๑๔๔.

^{๒๙} Acaranga Sutrās, “Jaina Sutrās” Part I, in The Sacred Books of the East, Translated by Hermann Jacobi (Delhi; Motilal Banarsidass, ๑๙๗๓), Vol. XXII., pp. ๑๙๒-๑๙๕.

^{๓๐} Walther Schubring, The Doctrine of The Jainas, (Delhi; Motilal Banarsidass, ๑๙๖๒), pp. ๑๗๒-๑๗๓.

โดยเฉพาะเรื่องพระเจ้าผู้สร้างโลกนั้นพระองค์มีแนวความคิดที่ปฏิเสธ คือไม่เชื่อว่าโลกนี้มีผู้สร้าง คำสอนของพระองค์นั้นหนักถึงอำนาจแห่งกรรม อำนาจของกรรมสามารถที่จะบันดาลให้บุคคลมีความเป็นไปต่าง ๆ นานา

ศาสนาเซนถือว่ากรรมมีสภาพเป็น “อัสรวะ” ^{๓๑}คือมีลักษณะที่ไหลเข้าสู่ชีวะได้มีสิ่งผูกพันชนิดหนึ่งสามารถเรียกได้ว่ากิเลสที่ติดอยู่กับชีวะ สิ่งผูกพันนี้เรียกว่า “กษายะ” มีลักษณะเป็น อย่างเหนียวมี ๔ อย่างคือ

๑. โกรธ ความโกรธ
๒. โลภะ ความอยากได้
๓. มานะ ความถือตัว
๔. มายา ความหลง ^{๓๒}

ผลของกรรมที่บุคคลกระทำลงไป จะมีสภาพเป็นอนุภาคแล้วทุกระยะดังดูจะไหลซึมเข้าสู่ชีวะและทำให้ชีวะกลับไปสู่สภาพเดิม

๓.๔ ความสำคัญของหลักศรัทธา

ศรัทธาหรือความเชื่อในศาสนาเซนนั้นสามารถทำให้ผู้ปฏิบัติเข้าถึงความหลุดพ้นหรือโมกษะเป็นการชี้ให้เห็นจุดหมายของผู้มีศรัทธาว่าเป็นการท่วรปฏิบัติเพื่อสร้างเสริมคุณธรรมความดีงามทางศาสนาและมีความเชื่อมั่นต่ออำนาจของศรัทธาว่าสามารถนำพาผู้ปฏิบัติไปสู่จุดหมายทางศาสนาได้ประโยชน์ที่ได้จากการมีศรัทธานั้นบุคคลผู้มีความเพียรพยายามทรมาณร่างกายในขณะที่เขายังมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ เมื่อเขาตายไปเขาก็จะไปเสพความสุขอันนิรันดรอยู่ในโลกสวรรค์และสามารถล้างบาปได้ ดังนั้นคำสำคัญของในศาสนาเซนจึงประกอบด้วยหลักการที่เข้าใจได้ดังนี้

๑ ชีวะ เป็นการทำให้ชีวิตมีอิสระจากเครื่องร้อยรัดหรือเครื่องพันธนาการเช่นเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มต่าง ๆ

๒) ศัพท์ถึงหลักของการกำเนิดโลกที่เกิดจากการรวมตัวของสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต จึงประกอบกันเป็นโลกได้

การปฏิบัติอันจะนำไปสู่ความหลุดพ้นซึ่งเป็นการปฏิบัติด้วยตนเองคือการรักษาศีลมีความสำรวมควบคุมตนเองทั้งกายวาจาและจิตใจและจะต้องประพฤติธรรมทั้ง ๑๐ ประการ และรักษาศีล ๕ ดังนี้

^{๓๑} Heiner Zimmer, philosophies of india, (Princeton university press, (n-d), p. 274.

^{๓๒} Chandrendher Sharma, A critical survey of Indian philosophy, (Dehihi; motilal banarsidass, 1997), p.65.

๑) ประพฤติธรรมทั้ง ๑๐ ประการคือการให้อภัย ๑ มีความสุภาพ ๑ มีความเที่ยงตรง ๑ ถือความสัจจะรักษาความสะอาด ๑ มีขันติ ๑ บำเพ็ญตบะ ๑ มีความเสียสละ ๑ ไม่ลุ่มหลงอยู่กับกิเลส ๑ และไม่เสพเมถุน ๑

๒) ศีล ๕ ในศาสนาเซนประกอบด้วยอวิหิงสา คือ ไม่ทำอันตรายแก่ชีวิตทุกชนิด ๑ สัจจะ คือการพูดแต่ความจริง ๑ อัสเตยคือ การไม่ลักขโมยทรัพย์สินของผู้อื่น ๑ พรหมจรรย์คือการเว้นจากการเสพเมถุนธรรมทางกาย วาจา และจิตใจ ๑ และอปริครหะคือไม่ให้มีเครื่องร้อยรัดทั้งกายและใจ ๑ นอกจากนี้ยังมีความหมายในการหมั่นเข้าฌานมีความอดทนต่อความหนาวความร้อนพยายามทำให้เกิดความบริสุทธิ์ทั้งกาย วาจา และจิตใจ ทำให้ปราศจากความโลภให้ได้^{๓๓}

ศรัทธามีความสำคัญเพื่อมาปฏิบัติตามหลักคำสอนในการดำเนินชีวิตเพื่อให้เข้าถึงความหลุดพ้นจากกรรมและมีบทบัญญัติห้ามตามศีล ๕ เพื่อป้องกันการกระทำผิดกฎระเบียบตามแนวประพฤติปฏิบัติตาหลักกรรมที่เป็นพรหมจรรย์ดังกล่าว

๓) ประโยชน์ที่เกิดจากการกระทำที่นำไปสู่กุศลกรรมและให้เกิดความสงบ ๙ ประการคือ

๑ บุญเกิดจากการให้อาหาร	๒ บุญเกิดจากการ ให้น้ำ
๓ บุญเกิดจากการให้เครื่องนุ่งห่ม	๔ บุญเกิดจากการ ให้ที่อยู่อาศัย
๕ บุญเกิดจากการ ให้ที่นอนที่นั่ง	๖ บุญเกิดจากการคิดดีทำดี
๗ บุญเกิดจากการ ให้ความช่วยเหลือผู้อื่นทั้งกายแลชีวิต	
๘ บุญเกิดจากการพูดดี	๙ บุญเกิดจากการแสดงความเคารพ

ชีวิตที่ปราศจากกรรมก็กลับกลายเป็นชีวิตที่บริสุทธิ์อันเป็นธรรมชาติดั้งเดิมของภาวะนี้ เรียกว่า การบรรลุโมกษะ และจะสามารถรู้แจ้งถึงพลังเต็มที่มีอยู่ภายในตนและได้บรรลุถึงความสัมบูรณ์ ๕ ประการคือมีความเห็นอันหาที่สุดมิได้ มีความรู้อันหาที่สุดมิได้ มีอำนาจอันหาที่สุดมิได้ และมีความสุขอันหาที่สุดมิได้ ชีวิตที่บริสุทธิ์นั้นจักสถิต สิทธาศิลาอันเป็นอมตะนิรันดร์กาล^{๓๔}

ศาสนามหาวีระทรงสอนว่า ข้อปฏิบัติอันเป็นทางให้บุคคลเข้าถึงโมกษะหรือนิพพานได้แก่ รัตนะ ๓ หรือแก้ว ๓ ดวงดังต่อไปนี้

๑) สัมยัคทรรศนะ ความเห็นชอบ

ความเห็นชอบได้แก่ ความเห็นถูกและมีความเชื่ออย่างแน่นแฟ้นว่าศาสดาจารย์ทั้งหลายผู้เป็นบรรพบุรุษของเขานั้นแม้เดิมท่านเป็นปุถุชนแต่อาศัยที่ท่านมีความเพียรแรงกล้ายิ่งกว่าสามัญ

^{๓๓} พระญาณวโรดม, ศาสนาต่าง ๆ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๓๑๓.

^{๓๔} พระมหาสมเกียรติ อตตกิตติ (ปาวีโล) “การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาเซนกับพุทธปรัชญาเถรวาท”, หน้า ๙๗.

บุคคลท่านจึงได้หลุดพ้นเป็นผู้ชนะ ท่านได้ใช้ชีวิตอันบริสุทธิ์ อบรมสั่งสอนอำนวยความสะดวกแก่ มนุษยชาติซึ่งอยู่ในความทุกข์ด้วยหลักธรรม^{๓๕}

๒) สัมยัคญาณ ความรู้ชอบ

ความรู้ชอบ ได้แก่ ความรู้หลักธรรมที่ศาสดาสั่งสอนไว้แต่เดิม โดยมีหลายอย่างดังต่อไปนี้ เรื่องโลกให้รู้ว่าโลกอันรวมทั้งนรก สวรรค์ และโลกอื่นทั้งสิ้นมีอยู่เห็นอยู่เองไม่มีผู้ควบคุม และตั้งอยู่เป็นนิรันดร

สิ่งที่ปรากฏอยู่ในโลกให้รู้ว่าสิ่งเหล่านั้นทั้งหมดเกิดขึ้นเพราะมีสภาวะสำคัญ ๖ ประการ รวมตัวกันเข้าไว้อันได้แก่ อาตมะ ธรรม อธรรม ยุคกาล วัตถุธาตุ อนุปรมาณู อาศัยอนุปรมาณูรวมกัน จึงเกิดเป็นธาตุ ๔ คือดิน น้ำ ลม ไฟ และร่างกายของมนุษย์ รวมทั้งสิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในโลก

เรื่องการแบ่งโลกให้รู้ว่าโลกนี้แบ่งออกเป็น ๓ ภาคคือ ต่ำ กลาง สูง ทั้งนรกและสวรรค์ มากมายหลายชั้นแต่สิ่งทั้งหมดนั้นจัดอยู่ในชั้น ๒ หมู่คือ ชิวะและอชิวะ^{๓๖}

๓) สัมยัคจริต ความประพฤติชอบ

ความประพฤติชอบ ได้แก่ให้รู้หลักธรรมสามข้อนี้มีความสำคัญและสัมพันธ์ต่อกันจะขาด ข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้โดยเฉพาะในข้อ ๓ ซึ่งกล่าวถึงความประพฤติชอบนั้นเป็นหลักธรรมเพื่อการทำลาย กรรมเก่าให้หมดไปและยับยั้งกรรมใหม่ไม่ให้เกิดขึ้น มีรายละเอียดที่จะต้องปฏิบัติดังต่อไปนี้คือ

สมาทานมหาพรต ธรรมสำหรับผู้ครองเรือน เรียกว่า “อนุพรต” มี ๕ ประการดังต่อไปนี้

๑ อหิงสา การไม่เบียดเบียนตลอดจนการไม่ทำลายชีวิต

๒ สัตยะ การไม่พูดเท็จ

๓ อัสเตยยะ การไม่ลักขโมย

๔ พรหมจริยะ ปารประพฤติพรหมจรรย์ หมายถึงไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่อยู่ร่วมกับโสเภณีและไม่ดื่มสุราเมรัย

๕ อปริครหะ การไม่ละโมภ ไม่อยากได้สิ่งใดๆ คือไม่เพิ่มเติมหรือแสวงหาทรัพย์สินเงินทองในทางทุจริต^{๓๗}

ความเชื่อของศาสน์เช่นเคลายกันกับศาสนาพุทธศาสนาเช่นมีจุดมุ่งหมายที่จะให้ศาสนิกกำจักกิเลสภาวะทั้งปวงได้อย่างเด็ดขาดเพื่อบรรลุโมกษะ ภูมิที่พ้นจากสังสารวัฏการเวียนว่ายตายเกิด ดังนั้นศาสนาเช่นจะต้องปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัด แต่การจะปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัดได้ ก็

^{๓๕} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธเถร), ศาสนาสากล, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๘), หน้า ๔๒๙.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓๐.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓๒.

จำต้องให้คำปฏิญาณแก่พระเซน เพื่อผูกพันที่จะต้องปฏิบัติได้ ชาวเซนถือคำปฏิญาณว่า สำคัญมาก เป็นหนทางนำไปสู่ความสำเร็จในทุกกิจกรรม การเชื่อเพื่อนำมาปฏิบัติตนเองให้เข้าถึงโมกษะหลักกาน หนึ่งในศาสนาเซนเชื่อว่า ความรู้ได้มาจากปัญญา เพราะคุณสมบัติของปัญญาคือ มีเจตนาความรู้สึก ซึ่งประกอบด้วยความรู้ ญาณ และสัญชาตญาณ ทศณะ แต่ปัญญาทางโลกถูกปิดบังเพราะอำนาจทำลายของกรรม ธรรม จึงเป็นปัญญาที่ไม่มีความรู้ อำนาจและความร่ำรวยโดยสมบูรณ์

๓.๕ มูลเหตุให้เกิดศรัทธา

ความเชื่อหรือความเลื่อมใสในสิ่งที่ตนเองมั่นใจว่ามีอำนาจเหนือมนุษย์ธรรมดา มีอำนาจเหนือธรรมชาติที่จะสามารถดลบันดาลให้ตนได้รับความคุ้มครองป้องกันจากภัยพิบัติต่างๆ ได้เมื่อเกิดความเชื่อและความเลื่อมใสเช่นนี้ก็ยอมที่จะปฏิบัติตาม ยอมที่จะมอบกายถวายตนด้วยความจงรักภักดีอย่างสุดจิตสุดใจ ศรัทธาหรือความจงรักภักดีจึงกลายเป็นมูลเหตุที่ทำให้เกิดศรัทธาได้

ที่พึงทางใจเป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องการมาก เพราะสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ของตนรู้สึกว่าจะไม่เป็นที่ปลอดภัย ไม่ว่าจะปลอดภัยจากธรรมชาติ จากมนุษย์หรือจากมนุษย์ด้วยกัน หรือจากธรรมดาของชีวิต เช่น ความผิดหวัง ความกังวลใจ ทรมานใจ ความเจ็บ ความแก่ ความตาย ความพลัดพรากจากของรักของชอบใจ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ทำให้มนุษย์ขาดความอบอุ่นทางจิตใจจึงจำเป็นต้องมีที่ยึดเหนี่ยวเพื่อให้ชีวิตยังคงมีความหวังมีความหมาย ผู้ที่จะเป็นที่พึ่งยึดเหนี่ยวทางใจได้ก็ต้องมีอำนาจเหนือมนุษย์ธรรมดา อันได้แก่ องค์ศาสดาเป็นที่พึ่งพาอาศัยของมนุษย์ การอยู่ร่วมกันของมนุษย์เป็นกลุ่มเป็นสังคมนั้น สิ่งที่พึงปรารถนาสำหรับสมาชิกของสังคมนั้นคือ การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข อย่างสงบเรียบร้อย ทุกคนสามารถหาความสุข ความสำเร็จ ความปลอดภัยได้ตามสมควรแก่อัตภาพ การที่จะบรรลุเป้าหมายเช่นนั้นได้ สมาชิกของสังคมนั้นจะต้องอยู่ในกฎเกณฑ์และระเบียบแบบแผน ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมที่ดีงามของสังคมนั้น นอกจากสิ่งเหล่านี้จะเป็นกลไกควบคุมระเบียบสังคมนั้นให้เรียบร้อยแล้ว จำเป็นต้องมีศาสนาเข้าไปมีบทบาทด้วยจึงจะได้ผลสมบูรณ์มากขึ้น เพราะการที่มนุษย์จะเชื่อหรือปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ทางสังคมนั้นน้อยเพียงใดนั้น ศาสนามีความสำคัญมากในการช่วยกล่อมเกลานำมน้าวจิตใจ และสร้างสำนึกทางศีลธรรมต่อสังคมนั้นจะยังผลให้เกิดความสงบสุขร่มเย็นแก่สังคมนั้นที่ทุกคนต้องการ

ศาสนาเซนสอนว่า “ความอยาก ความดิ้นรน หรือค้นหาในวิญญาณ ได้ดึงดูดเอาวัตถุให้ไปสัมพันธ์กับวิญญาณ จึงทำให้เกิดชีวิตขึ้นมา มนุษย์จะเกิดขึ้นมาได้อย่างไร้ที่สุดแล้วแต่กรรมที่ทำนั้น “กรรมที่ทำในอดีตจะเป็นตัวกำหนดอนาคตให้เป็นไป (นิตยกรรมลิขิต) และกรรม เช่น

โคตรกรรม กรรมกำหนดความสั้นยาวของชีวิต เป็นต้น เป็นตัวปิดบังปัญญา ปิดบังความเห็น แล้วผลิตโมหะขึ้นมาและความรู้สึกสุขทุกข์และอื่นๆ ขึ้นมาในชีวิต”^{๓๘}

ศาสนาเซนถือว่าสภาพดั้งเดิมของชีวนั้นมีความสมบูรณ์ มีความบริสุทธิ์ ความรู้ อำนาจ ศรัทธา และความสุข แต่ชีวะต้องสูญเสียสภาพดั้งเดิมไป โดยต้องมัวหมองเพราะอนุภาคของกรรมที่หลงไหลแทรกซึมเข้าไปซึมซับติดอยู่กับชีวะ และการซึมซับของอนุภาคของกรรมนั้นไม่เหมือนฝุ่นละอองที่เกาะติดกับแผ่นกระจก แต่จะซึมซับเข้าเป็นเนื้อเดียวกันกับชีวะเหมือนกระดาษที่ดูดซึมเอาน้ำหมึกไว้ หรือการเอาสีผสมกับน้ำ ซึ่งจะทำให้กระดาษหรือสีเสียคุณภาพดั้งเดิมไป การที่อนุภาคของกรรมเข้าไปซึมซับติดอยู่กับชีวะนี้ศาสนาเซนเรียกว่า พันธนา ซึ่งทำให้ชีวะต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏเป็นความทุกข์ ดังนั้นเพื่อจะให้พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดเช่นนี้ต้องแยกกรรมออกจากชีวะให้ได้โดยเด็ดขาด

สรุปว่า การที่จะทำให้ชีวะกับไปมีความบริสุทธิ์ดั้งเดิม เพื่อที่จะไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารอีก จะต้องขจัดกรรมเก่าให้หมดไป และปิดกั้นไม่ให้กรรมใหม่เกิดขึ้นชีวะก็จะมี ความบริสุทธิ์เหมือนภาวะดั้งเดิมได้ มีความศรัทธาเชื่อว่า การเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏก็เป็นอันจบสิ้น และก้าวเข้าสู่ภาวะสิ้นทุกข์ที่เรียกว่า นิรวาณ หรือ โมกษะ นั่นเอง

๓.๖ เป้าหมายสูงสุดของศรัทธาในศาสนาเซน

๓.๖.๑ เป้าหมายสูงสุดของศรัทธา

ศาสนาเซนมีจุดหมายปลายทางสูงสุดของชีวิต อันเป็นความสุขที่แท้จริงและนิรันดรคือ นิรวาณหรือ โมกษะ (ความหลุดพ้น) ผู้หลุดพ้นจากเครื่องผูกคือ กรรม ได้ชื่อว่า สิทธะ หรือ ผู้สำเร็จ เป็นผู้ไม่มีชั้นวรรณะ ไม่รู้สึกกระทบกระเทือนต่อกลืน ปราศจาก ความรู้สึกเรื่องรส ไม่มีความรู้สึกที่เรียกว่าเวทนา ไม่มีความหิว ความเจ็บปวด ความเสียใจ ความดีใจ ไม่เกิด แก่ ตาย ไม่มีรูป ไม่มีร่างกาย ไม่มีกรรม เสวยความสงบอันหาที่สุดมิได้ วิธีที่จะบรรลุจุดหมายปลายทางนั้นจะต้องปฏิบัติ โดยเคร่งครัดตาม ข้อปฏิบัติพื้นฐานที่เรียกว่า อนุพรต ๕ จนถึงอย่างสูงที่เป็นข้อปฏิบัติอันยิ่งใหญ่และสำคัญคือ มหาพรต คำว่าการหลุดพ้น หรือความเป็นอิสระของวิญญาน หรือการถึงโมกษะ หมายถึง การให้วิญญานหลุดพ้นจากอึดตาและจากความไม่บริสุทธิ์สุทธทั้งปวงไม่กลับคืนมาเกิดใหม่อีกในศาสนาพราหมณ์การหลุดพ้นของชีวาตมันจะกลับคืนไปรวมอยู่กับพรหมในศาสนาเซนเมื่อวิญญานหลุดพ้นจากอึดตาแล้ววิญญานจะไปอยู่ในส่วนหนึ่งของเอกภพที่เรียกว่า “สิทธิสีลา” ซึ่งเป็นดินแดนแห่งความสุขนิรันดร ไม่ต้องกลับมาเกิดใหม่ทุกข์อีกแบบความคิดเช่นนี้นอกจากจะแสดงให้เห็นว่าเป็นแนวความคิดที่สืบเนื่องต่อจากแนวความคิดของพราหมณ์แล้ว ยังแสดงให้เห็นว่าเป็นแนวความคิดที่มองเห็นวิญญานและอึดตา เป็นคนละส่วนกันดังนั้นความพยายามทำให้วิญญานแยกออกไปจาก

^{๓๘} เตือน คำดี, ศาสนศาสตร์, หน้า ๘๖.

อรรถาจึงมีวิธีการต่างๆ เช่นทำให้วิญญาณมีความบริสุทธิ์โดยการปาเพ็ญทุกริกิริยา โดยการปฏิบัตินิชาราและ โยคะ เป็นต้น

ในแนวความคิดของศาสนาเซน การที่จะบรรลุถึง “ความหลุดพ้น” จากกรรมหรือถึง โมกษะจะต้องปฏิบัติ ๔ ขั้นตอนและต้องมีความรู้ ๕ ประเภทด้วยกันคือการกำหนดและความตั้งใจ นำไปสู่ความรู้ ๕ ประเภทด้วยกล่าวคือการกำหนดและความตั้งใจ นำไปสู่ความรู้เชิงจิตวิสัยซึ่งเป็น ความรู้ขั้นแรกของความรู้ทั้ง ๔ ประเภทความรู้ที่ชนิดที่สองประเภทแรกทั้งมตัญญาและสูตรญาณเป็น ความรู้ได้จากคัมภีร์และความรู้ทั่วไปความรู้จากภายนอก ความรู้ชนิดที่สองได้แก่สูตรญาณ เป็น ความรู้ระดับกลางๆ เป็นความรู้จักภายนอกความรู้จากระดับกลางที่สูงขึ้นไปมี ๒ ชนิดได้แก่ อวาธิมานะ -ปารายะ และเกลาละขั้นตอนของความรู้ทั้งหมดเป็นอิสระจากการถูกขัดขวางจากกรรมทำให้ วิญญาณมีความบริสุทธิ์พ้นจากมลทิน

หลักการหนึ่งในศาสนาเซนมีศรัทธาความเชื่อว่า ความรู้ได้มาจากวิญญาณเพราะ คุณสมบัติของวิญญาณคือมีเจตนา ความรู้สึก ซึ่งประกอบด้วยความรู้ญาณและสัญชาติที่ชนะแต่วิญญาณ ทางโลกถูกปิดบังเพราะอำนาจทำลายของกรรมจึงเป็นวิญญาณที่ไม่มีความรู้อำนาจและความร่าเริง โดยสมบูรณ์

โยคะ ตามหลักการในศาสนาเซน โยคะ คือ การปฏิบัติวิธีหนึ่งทำให้ถึงโมกษะ หรือ การหลุดพ้น โยคะทำให้เกิดความรู้ถึงสภาพความเป็นจริงตามที่เป็นอยู่ทำให้มีศรัทธาในคำสอนของ องค์ศรัทธองศ์ศาสดา หยุดกาประพลิตซ์และประพลิตซ์ชอบ ซึ่งนำไปสู่การหลุดพ้นจากการร้อยรัด ของกรรม กรรม ดังนั้นการปฏิบัติโยคะจึงมีคุณค่าเท่ากับการปฏิบัติหลักรัตนไตร ของศาสนาเซน ซึ่งได้แก่ความเห็นชอบ ความรู้ชอบ ความประพลิตซ์ชอบ

ทางที่จะก้าวไปสู่ความหมดทุกข์อันเป็นการหยุดการเวียนว่ายตายเกิด ศาสนาเซน เน้นการอบรมทางกาย (กายภาวนา) และไม่เห็นด้วยกับการอบรมทางใจเพราะเข้าใจว่าพุทธเจ้าทรง สอนให้สาวกอบรมจิตอย่างเดียว^{๓๙}

เหตุที่ทางศาสนาเซนเน้นเช่นนั้นเพราะถือว่าการอบรมกายเป็นทางไปสู่ตบะ และการ อบรมกายที่ถึงขั้นบำเพ็ญทุกริกิริยาคือวิธีการที่จะลบล้างกรรมที่เคลือบติดอยู่อันธระ และศาสนาเซนถือว่าบุคคลจะพบความสุขได้ด้วยการเอาความทุกข์เข้าแลก สาวกของนิครนถ์ นาฏบุตรได้อธิบายให้ พระพุทธเจ้าฟังว่า”บุคคลมีไช้จะประสบความสุข แต่จะประสบความสุขได้ด้วยได้ด้วยความทุกข์ แท้”^{๔๐} ศรัทธาจึงเป็นหัวใจ ในกาแสวงหาความหลุดพ้นจากความทุกข์ที่ศาสนาเซนถือว่าถมที่บุคคล อยู่แต่มีหลักเกณฑ์อยู่ ๗ ประการคือ

๑ ศาสนาเซนปฏิเสธการบรรลุธรรม (โมกษะ) ของสตรีเพศ แต่สตรีจะบรรลุธรรมได้ ต้องกลับชาติมาเกิดเป็นชาย

^{๓๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๐๕-๔๐๖/๓๖๑-๓๖๒.

^{๔๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๖๐/๑๔๙.

๒ นักบวชบรรลุนิพพานได้จะต้องทรนร่างกายด้วยวิธีการต่าง ๆ (ทุกรกิริยา) เช่น ถอนผมของตนด้วยทางตาล หรือมือของตน แขนการโกน ปีละ ๙ ครั้งการอดอาหารและน้ำการกลั่นลมหายใจ เป็นต้น เพื่อให้กระแสธารของกรรมใหม่หยุดลงและทำลายกรรมเก่าให้หมดไปโดยสิ้นเชิง

๓ นักบวชจะต้องมีไม้กวาดผากกรองน้ำ ผ้าเดจมุมและปาก เพราะน้ำและอากาศมีสัตว์เป็นจำนวนมาก ต้องกรองน้ำดื่ม ต้องมีผ้าปิดจมูกกละปากป้องกันสัตว์ (เชื้อโรค) เวลาเดินต้องกวาดข้างหน้าเพื่อป้องกันการเหยียบย่ำชีวิตสัตว์

๔ จุดมุ่งหมายสูงสุดในศาสนาเซนคือ นิรวาน หรือโมกษะ การบรรลุโมกษะ คือการทำวิญญาณให้บริสุทธิ์จากกรรมเก่าและกรรมใหม่อย่างสิ้นเชิง เพราะกรรมคือพันธนาการชีวิตให้เกิดภาวะสังสาร นั่นก็คือ ความอยาก ความดิ้นรน หรือค้นหาในวิญญาณ ได้ตั้งจุดเอาวัตถุให้ไปสัมพันธ์กับวิญญาณ จึงทำให้เกิดชีวิตขึ้นมา มนุษย์จะเกิดมาเป็นอย่างไรสุดแต่กรรมที่ทำไว้ในอดีตจะกำหนดให้เป็นไป (นิตยกรรมลิขิต) และกรรม เช่น โคตรกรรม กรรมกำหนด ความสั้นและยาวของชีวิต เป็นต้น เป็นตัวปิดบังปัญญา ปิดบังความเห็น แล้วผลิตโมหะ ความรู้สึกสุขทุกข์และอื่นๆ ขึ้นมาในชีวิต ส่วนพันธนาการมี ๒ อย่างคือ ภาวะพันธ การที่วิญญาณผูกพันอยู่กับค้นหา และวิบากพันธ การที่วิญญาณเข้าร่วมกับวัตถุทำให้เกิดขบวนการผูกพันขึ้นมา และทำให้ชีวิตในโลกนี้เป็นทุกข์ เป็สุขตกอยู่ในสังสาร การหลุดพ้นจากอำนาจของกรรมชื่อว่า สิทธะผู้สละความสงบเย็น ไร้ความเร่าร้อน มีความสุขอันหาที่สุดไม่ได้ สภาวะเช่นนี้เรียกว่า ไกวัล (ศาสนาพราหมณ์เรียกว่า พรหม พุทธศาสนาเรียกว่า นิพพาน)

๕. ในนิกายเศวตัมพร แบ่งพระสงฆ์เป็น ๒ ชั้น คือ ๑ เซนกาลปิน นักบวชประเภทนี้ไม่สวมเสื้อผ้า ใช้ผ้ามือเป็นภาชนะรับบริจาคตาน ๒ ศธาวิระกาลปิน นักบวชประเภทนี้มีสมบัติได้บ้างแต่น้อยที่สุดเช่น เลื้อคลุม ภาชนะรับทาน และผ้า ๑ ชั้นเรียกว่า มุกหะวัลตริยา เพื่อปิดปากจมูก ป้องกันแมลง และนักบวชทุกรูปต้องปฏิบัติตามกฎ “มหาพรต” อย่างเคร่งครัด

๖ นักบวชในนิกายทิกัมพร ส่วนใหญ่เปลือยกายไม่สวมเสื้อผ้า มีเพียงนักบวชชั้นผู้น้อยบางรูปนุ่งผ้าเดียว นักบวชจะอยู่ในวัดซึ่งห่างจากชุมชน บริโภคอาหารเพียงวันละ ๑ มื้อไม่มีภาชนะรับทาน และต้องปฏิบัติตามกฎ “มหาพรต” เช่นเดียวกัน

๗ สำหรับคฤหัสถ์ มีความเข้มงวดน้อยกว่านักบวช คฤหัสถ์จะต้องปฏิบัติมุลคุณ ๘ ประการต้องมาจากความรู้จะมงายหรือลิมตนมิได้ จะต้องใช้ญาณทัศนะคำว่า “ญาณทัศนะ” คือความเห็นแจ้งในคำสอนของศาสนาเซนมีข้อความเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า “นิครนถ์ นาฏบุตรรัฐธรรมนูญทั้งปวงเห็นธรรมทั้งปวง ยินยัญญาณทัศนะหมดทุกส่วนว่า เมื่อเราเดินไปก็ดี ยืนไปก็ดี หลับไปก็ดี ตื่นไปก็ดี ญาณทัศนะปรากฏอยู่ติดต่อเสมอไป”^{๔๑} คำสอนของศาสนาเซนเท่าที่กล่าวมานี้ เป็นการรวบรวมและสรุปลงจากที่หลายแห่งของคัมภีร์พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทผู้ศึกษามีความเข้าใจเกี่ยวกับคำสอนของศาสนาเหล่านี้จึงสรุปได้ว่าที่กระทำโดยอาศัยความรู้ตามหลักของศาสนา คือทางแห่งความหลุดพ้นจากความทุกข์ของศาสนาเซน

^{๔๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๑๙/๑๔๗.

๓.๖.๒ ศรัทธาในศาสนาเขนต่อสิ่งสูงสุด

นิครนนาฏบุตร (บาลี : นิคณฐ นฏบุตร) เป็นบุคคลเดียวกันกับมหาวิระ ศาสดาของศาสนาเขน คำว่า นิครนนาฏบุตร หมายถึงนักบวชผู้ที่ไม่เครื่องร้อยรัดจิตใจ ในฝ่ายบาลีแปลว่า บุตรของคนร่ำหรือนักพ้อน แต่อันที่จริงเป็นชื่อของชนเผ่า นายะ หรือ นาตะ หรือ ชฎาตร เป็นวรรณะกษัตริย์ เป็นผู้มั่งมีประวัติกว้างกับพระพุทธเจ้ามาก คือตามตำนานฝ่ายเศวตัมพร กล่าวว่า มหาวิระแต่งงานกับ ยโสทา และมีธิดาคคนหนึ่งชื่อ ปรียทรรศนา แต่ฝ่ายนิกายทิมมพร ศิษย์ผู้เคร่งครัดประกาศว่า มหาวิระไม่แต่งงาน ออกบวชเมื่ออายุ ๒๙ ปี คือระหว่าง ๕๗๐-๕๙๖ ก่อนคริสตกาล ศาสนิกเขนเชื่อว่า มหาวิระเป็นศาสดาองค์ที่ ๒๔ โดยศาสดาองค์แรกมีชื่อว่า ฤชภเทพ มหาวิระดำเนินชีวิตเป็นนักบวชประพฤติพรตอย่างเข้มงวด เป็นเวลา ๑๒ ปี จึงได้บรรลุนิยามชื่อ เกวละ (ไกรวัล) หรือ สัพพัญญู ทำลายกรรมทุกอย่างได้หมด จนได้นามว่า ชินะ คือผู้ชนะตนเองและกรรมทั้งปวง

ศาสดามหาวิระประกาศพระศาสนา เริ่มเทศนาภรณ์แรกว่าด้วย มหาเวรต (มหาพรต) ๕ ประการ สวากคนแรก คือ เคาตมะ อินทฤติ ปรากฏว่าคำสอนของมหาวิระได้รับความนิยมนจากวรรณะกษัตริย์เป็นอย่างดี ท่านได้เข้านิรวาณ (นิพพาน, ตาย) เมื่ออายุ ๗๒ ปี เมื่อประมาณ ๕๒๗ ปีก่อนคริสตกาล ณ ปาวาบุรี^{๔๒}

คำสอนของศาสนาเขน ตรงกันข้ามกับศาสนาพราหมณ์ คือเป็นอเทวนิยม โดยเขนถือว่านักบวชเขนจะถือการเปลี่ยกายเป็นวัตร トラบไตที่ยังมีความรู้สึกนึกคิดว่าเปลี่ยกายอยู่ย่อมไม่อาจบรรลุมโภกษะ (ความหลุดพ้น) เขาข้ามโอะฆะของโลกได้ ก็ต่อเมื่อเขาลืมว่าเขาเปลี่ย... トラบไตที่บุคคลคิดและรู้ว่าเขาเปลี่ย ก็ยังมีสิ่งที่เรียกว่า ดี - ชิว เขาย่อมไม่อาจบรรลุมโภกษะได้ ความรู้ว่าเกิดความละอายนั้นคือบาป การกำจัดเครื่องนุ่งห่มออกจากกายได้ได้ชื่อว่ากำจัดบาปออกไปได้ ซึ่งเรียกนักบวชประเภทนี้ว่า อนาคาริก และมุคปรมิธาน คือการไม่พูดจาพร้อมกันไปด้วย (ความประพฤติที่เคร่งครัดอีกอย่างหนึ่ง เรียกตามแบบของดาบสในสมัยนั้นว่าจตุยามสังวร ซึ่งเป็นเครื่องผูกพันให้สาวกของปารศวะเดิมกับสาวกของพระมหาวิระให้รวมเป็นคณะเดียวกันไว้ได้) และได้กล่าวถึงสิ่งทั้งปวงทั้งหลายในโลกนี้เกิดมีเกิดเป็นด้วยความจำเป็นและเมื่อเกิดขึ้นมาแล้ว ก็ถูกควบคุมด้วยอำนาจท่านมหาวิระได้กล่าวถึงความจริงว่ามีหลายลักษณะจะต้องพิจารณาจากหลายแง่หลายมุมจึงจะเข้าใจธรรมชาติของความจริงได้ทั้งหมด การเน้นลักษณะใดลักษณะหนึ่งของความจริง เป็นการอคติต่อความจริง หลักคำสอนที่สำคัญนั้น เกี่ยวกับโลกมีที่สูงสุด และโลกไม่มีที่สิ้นสุด เกี่ยวกับ ชิวะ (วิญญาณ) อชีวะ และสรีระ (ร่างกาย) เช่น กล่าวถึงความหลุดพ้นที่เรียกว่า โภกษะ หรือ นิรวาณ นั้นว่า จะต้องมีความเห็นชอบ สำรวมระวังมิให้กิเลส (ซึ่งมีชื่อเรียกว่า กษายะ) ที่มียางเหนียวไหลซึมแทรกของ

^{๔๒} สุชีพ ปุญญาภาพ, ประวัติศาสตร์ศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : บุญดีการพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๒๖๕.

^{๔๓} อัง.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๕๑๐/๒๓๓.

กรรมและกิเลสเข้าสู่วิญญานได้แล้ว วิญญานนั้นก็กลับไปสู่สภาวะดั้งเดิม คือเข้าสู่สภาวะบริสุทธิ์ข้ามพ้นวิญญาน ฟุ้งดังขึ้นไปยังแดน สุทธศิลา ซึ่งอยู่ยอดสุดของเอกภพ และดำรงอยู่ที่นั่นชั่วนิรันดร์

ศาสนาของเซน เป็นศาสนาที่สอนไม่ใช่เชื่อในเรื่องพระเจ้า และปฏิเสธในเรื่องพระเวท และระบบวรรณะ ยึดหลักศีลธรรม คือ อหิงสา การไม่เบียดเบียนผู้อื่น มีความเชื่อในการเวียนว่ายตายเกิด และเรื่องกรรมที่กระทำเป็นเหตุเป็นผล ทำให้คนเกิดความรู้สึกรับผิดชอบต่อการกระทำของตน ปรับปรุงและพัฒนาตนเองไปสู่เป้าหมายแห่งชีวิตที่บริสุทธิ์สมบูรณ์ ความเชื่อเช่นนี้ ทำให้คนมีความเชื่อศรัทธามั่นในการกระทำที่จะนำตนไปสู่ความสำเร็จในทางที่ดี ถึงแม้ว่า จะมีความแตกต่างกันระหว่างคำสอนของเซนและพุทธ แต่พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงปฏิเสธที่จะตรัสตอบหรือสนทนาด้วยกับผู้ que เชื่อถือในคำสอนของมหาวิระ ดังเรื่องที่ถูกบันทึกไว้ในอุโปสถสูตรนั้น เป็นหลักฐาน ทั้งนี้อาจเป็น เพราะมีเป้าหมายที่ตรงกัน ผิดกันก็ตรงที่มีวิธีการปฏิบัติที่แตกต่างกัน

ศาสนาเซนเป็นศาสนาอเทวนิยมเช่นเดียวกับพุทธศาสนา ที่ไม่ยอมรับว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างโลก แต่โลกและสิ่งทั้งหลายทั้งปวงล้วนเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ พระเจ้าจึงไม่ใช่จุดหมายปลายทางสูงสุด และมนุษย์จะหลุดพ้นความทุกข์ได้ด้วยตนเอง โดยหลุดพ้นจากกรรมทั้งปวง ดังนั้นจุดหมายปลายทางสูงสุดที่นักบวชในศาสนาเซนมุ่งไปสู่ คือการเข้าถึงโมกษะหลุดพ้นจากวิญญาน ไม่มีการเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป แม้ว่าศาสนาเซนปฏิเสธความมีอยู่ของพระเจ้า แต่ผู้ที่นับถือศาสนาเซนก็มีที่พึ่งยึดเหนี่ยว คือชีวะอันบริสุทธิ์ที่เข้าถึงความหลุดพ้นอย่างสมบูรณ์แล้ว ชีวะอันบริสุทธิ์นี้มี ๕ จำพวกคือ

๑. สาธุ นักบวชทั่วไปในศาสนาเซน
๒. อุปัชฌาย์ ผู้ที่บวชให้แก่นักบวชในศาสนาเซน
๓. อาจารย์ อาจารย์ผู้แนะนำสั่งสอน
๔. สิทธะ ศิษย์ยานุศิษย์
๕. อรหันต์ ผู้ที่บรรลุถึงโมกษะแล้ว

ศาสนิกชนของเซนกราบไหว้ชีวะผู้บริสุทธิ์เหล่านี้ในฐานะผู้บริสุทธิ์ เพื่อเป็นแรงบันดาลใจให้ตนเองบังเกิดความเพียรพยายาม เพื่อก้าวไปสู่ความหลุดพ้นเช่นเดียวกับท่านเหล่านั้น ดังนั้นเซนจึงเป็นศาสนาที่บุคคลต้องก้าวไปสู่ความหลุดพ้นด้วยตนเอง และเป็นศาสนาที่บุคคลจะต้องรู้เอง เห็นเอง เฉพาะตนเช่นเดียวกับพุทธศาสนา

๓.๗ หลักศรัทธาที่มีอิทธิพลต่อสังคม

ศาสนาเซนเป็นศาสนาที่เก่าแก่ของโลกและในอินเดียเกิดก่อนพระพุทธศาสนา ศาสนิกชนเซนเชื่อว่าโลกมีมานานแล้วและจะดำรงอยู่เช่นนี้ตลอดไป โดยแบ่งเป็นยุคในแต่ละยุคจะมี ๒ รอบคือ รอบแห่งความเจริญและรอบแห่งความเสื่อม รอบแห่งความเจริญเรียกว่า อุตสรปินี หมายความว่าทุกอย่างเริ่มจากความไม่ดีแล้วพัฒนาไปสู่ความเจริญเช่นอายุของคนและสัตว์จะเพิ่มขึ้นร่างกายสูงใหญ่ขึ้น รวมถึงคุณธรรมความดีจะปรากฏเด่น ส่วนรอบแห่งความเสื่อมเรียกว่า อวสรปินี หมายความว่าทุกอย่างจะเริ่มจากความเจริญแล้วไปสู่ความเสื่อม เช่นอายุของคนและสัตว์จะลดลง ร่างกายจะเล็กลง รวมถึงคุณธรรมก็จะลดลง สำหรับโลกที่เรากำลังอยู่ในปัจจุบันเป็นรอบแห่งความเสื่อมและในแต่ละรอบจะมีศาสดาของศาสนาเซนอุบัติขึ้นมาในโลก ๒๔ องค์ที่เป็นองค์สุดท้ายเกิดขึ้นในเวลาใกล้เคียงกันกับพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่ปฏิเสธคัมภีร์พระเวท และเป็นศาสนาประเภทอเทวนิยม เช่นเดียวกับพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังมีคำสอนหลายอย่างคล้ายคลึงกันกับพุทธศาสนา เช่น เชื่อในเรื่องของกรรมและการเกิดใหม่ แต่ศาสนาเซนกลับได้รับความนิยมน้อยกว่าพุทธศาสนา จึงเผยแผ่ได้เฉพาะในประเทศเท่านั้น ส่วนในต่างประเทศแล้วแทบไม่มีใครรู้จักศาสนาเซน ประชากรที่นับถือศาสนาเซนมีผู้ประมาณกันว่า ที่บอมเบย์ซึ่งมีศาสนิกชนของเซนนั้นไม่ถึง ๒ ล้านคน

เนื่องจากเป็นศาสนาที่เข้างวดมาก โดยเฉพาะหลักคำสอนในเรื่องอหิงสา ศาสนิกชนของเซนจึงไม่สามารถทำอาชีพในบางอาชีพได้เช่น การขายเนื้อสัตว์ การฟอกหนัง การประมง อาชีพการกสิกรรม และอาชีพการเป็นทหาร อาชีพเหล่านี้เป็นอาชีพต้องห้าม เพราะขัดกับหลักศาสนาอย่างรุนแรง พวกเซนจึงทำอาชีพได้บางอย่างเท่านั้น เช่น รับจ้าง และอาชีพค้าขาย ซึ่งพวกเขาก็ทำได้ดีมีความซื่อสัตย์ หลายคนได้กลายเป็นชนชั้นที่มั่งคั่งที่สุดในอินเดีย

ศาสนาเซนเป็นศาสนาที่ปฏิเสธพระเจ้า แต่ศาสนิกชนของเซนได้ยึดเอา ตรีถังกร ๒๔ องค์ เป็นพระเจ้าที่พวกเขาต้องกราบไหว้อ้อนวอน จึงมีการสร้างวัดไว้หลายแห่งประมาณได้ ๔๐,๐๐๐ วัด วัดเหล่านี้มีการตกแต่งอย่างงดงาม ที่ขึ้นชื่อมากที่สุดอยู่ที่เขาอาบู ถูกจัดให้เป็น ๑ ใน ๗ ของสิ่งมหัศจรรย์ในอินเดีย

นอกจากนี้ในบ้านของพวกเซนยังจัดที่บูชา มีการตกแต่งประดับประดาด้วยดอกไม้ และน้ำหอม มีการสวดมนต์อ้อนวอนขอพร การกระทำเหล่านี้ล้วนขัดต่อคำสอนของท่านมหาวิระที่สอนให้ทุกคนละความยึดถือ ยึดติดชีวิตที่เรียบง่ายที่สุด แต่เมื่อนานไปคำสอนของศาสดาได้ถูกดัดแปลงไปเรื่อยๆ เช่นเดียวกับศาสนาอื่นๆ

การที่ศาสนาเซนสอนเรื่องอหิงสา เป็นจริยธรรมสำคัญ ทำให้เซนศาสนิกชนหลีกเลี่ยงการประกอบอาชีพหลายอย่างเช่นอาชีพเกษตรกรรม อาชีพจำหน่ายหรือผลิตอาวุธและวัตถุมีพิษ ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้ผู้นับถือศาสนาเซนหันไปประกอบอาชีพค้าขายและทำให้เป็นผู้มีความรู้สูง ความเชื่อศรัทธา

ในเรื่องความเสมอภาคทำให้เซนศาสนิกชน ธรรมรับทานอาหารกับทุกคน กฎบ่าเพ็ญพรตเปิดโอกาสให้ทุกคนโดยเลือกชนชั้นฐานะและเชื้อชาติ^{๔๔}

ผู้นับถือศาสนาเซนที่เป็นคฤหัสถ์ มีข้อปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ๕ ประการซึ่งเรียกว่า “อนุพรต” ซึ่งมีความหมายทำนองเดียวกันกับมหาพรต ๕ ประการของนักบวชแต่ลดน้ำหนักและรายละเอียดลงมา เพื่อให้เหมาะสมกับชีวิตประจำวันของคฤหัสถ์ที่ต้องประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงชีวิตได้แก่

๑. ไม่ทำลายสิ่งมีชีวิต
๒. ไม่พูดเท็จ
๓. ไม่ลักทรัพย์
๔. ไม่ประพฤติผิดทางกามกับภรรยาหรือสามีของผู้อื่น
๕. ไม่อยากได้สิ่งของของผู้อื่น พอใจในสิ่งที่ตนหาได้มา^{๔๕}

สำหรับข้อปฏิบัติอื่นก็มีมาก โดยทั่วไปแล้ว คฤหัสถ์ควรอดอาหารและทรมานร่างกายในวัดทุกวันขึ้น ๑๕ ค่ำและแรม ๑ ค่ำของทุกเดือน หลังจากที่นั่งบวชออกพรรษาพวกคฤหัสถ์จะต้องสารถาพบาปของตนต่อเพื่อนบ้าน ต้องใช้หนี้สินที่ยืมมา จะต้องขอให้เพื่อนบ้านให้อภัยในความผิดของตน ไม่ว่าจะความผิดนั้นจะเกิดขึ้นโดยเจตนาหรือไม่ก็ตามการประกอบอาชีพของคฤหัสถ์ จะต้องไม่เป็นไปในลักษณะการทำลายชีวิตหรือเบียดเบียนบุคคลหรือสัตว์อื่น คฤหัสถ์ทุกคนจะต้องมีจุดมุ่งหมายในการจัดการกรรมเก่าและพยายามไม่สร้างกรรมใหม่เหมือนกันกับนักบวช

ศาสนาเซนสอนว่าสิ่งที่มีชีวิตดั้งเดิมมาจะถูกทำลายไม่ได้ทั้งนี้เพราะ “ทุกชีวิตย่อมเกลียดซึ่งความเจ็บปวด เพราะฉะนั้นอย่าทำร้ายหรือฆ่าใคร” ก็กาไม่ฆ่าไม่ทำร้ายนอกจากจะไม่ทำร้ายด้วยตัวเองทางกาย วาจา หรือทางใจแล้ว จะใช้ให้คนอื่นทำตลอดถึงสนับสนุนหรือรูปแบบดั่งนั้นพระในนิกายที่หม่อมพรเมื่อเดินไปไหนจะต้องมีไม้กวาดคอยปิดกวาดทางจะได้ไม่เหยียบย่ำแมลง อีกทั้งมีผ้าปิดจมูกและปากเพื่อปกป้องกันแมลงเล็กๆ และจุลินทรีย์ต่างๆ เข้าไปทางปากและลมหายใจอีกด้วย

๑ อหิงสา การไม่เบียดเบียนกันทั้งกายวาจาใจ ศาสนาเซนถือว่าสิ่งมีชีวิตมีอยู่หลายระดับจากต่ำไปหาสูง

๒ สัตตยะ พูดแต่ความจริง ไม่พูดเท็จ ตลอดทั้งไม่พูดคำหยาบส่อเสียดและเพื่อเจ้า

๓ อัสมัตตะ ไม่ลักขโมย ศาสนาเซนสอนว่า ทรัพย์สมบัติเป็นชีวิตภาพนอกของการลักทรัพย์ผู้ใดก็เท่ากับว่าได้ทำลายของชีวิตผู้นั้น ศิลของนี้ยังรวม ไปถึงการไม่หลบหนีภาษีไม่ปลอมแปลงธนบัตร ไม่ซังตวงวัดโก่งอีกด้วย

^{๔๔} ฐนุ แก้วโอกาส, *ศาสนาโลก*, (สำนักพิมพ์ นรินท สากล การศึกษา กัด พ.ศ ๒๕๒๙), หน้า ๑๓๐.

^{๔๕} Hermann Jacobi, “Jainism”, in *The Encyclopaedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings, vol. VII., p.๔๗๐.

๔ พรหมจริยะ ประพฤติพรหมจรรย์ ศาสนาเซนให้ความสำคัญต่อศีลข้อนี้มาก ชีวิตที่ประเสริฐแท้ต้องเป็นชีวิตนักรบ เพราะเป็นชีวิตที่ประเสริฐดุจพรหม ไม่ยุ่งเกี่ยวกับกามารมณ์ศีลข้อนี้ยังรวมไปถึงการละเว้นสิ่งที่ต้องห้าม เช่น ไม่ดื่มสุราเมรัย ไม่เสพยาเสพติดต่าง ๆ อีกด้วย

๕ อปริคหะ ไม่ละ โมบมาก อยากรได้โน้นอยากได้นี้ไม่มีที่สิ้นสุด ตลอดจนอยากได้สิ่งที่ไม่สมควรด้วย

๓.๘ สรุป

ศาสนาเซนเป็นศาสนาหนึ่งที่มีแหล่งกำเนิดในเอเชียใต้ คืออินเดียเป็นศาสนาสำคัญศาสนาหนึ่งของประเทศอินเดียตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีผู้นับถือกระจัดกระจายอยู่ในรัฐของอินเดียประมาณมากกว่าสองล้านคน ศาสนาเซน เดิมมีนามว่า "วรธรรมาน" แปลว่า ผู้เจริญ ซึ่งมีมหาวิระเป็นผู้ก่อตั้งศาสนาเซนขึ้น ในศาสนาเซนมีความศรัทธาเชื่อว่าวิญญาณแต่ละบุคคลเป็นของเฉพาะตัวบุคคลผู้ชนะตัวเองยอมชนะทุกอย่าง เชื่อว่าในการเวียนว่ายตายเกิดมนุษย์จะต้องพบกับความเจริญและความเสื่อมสลับสับเปลี่ยนกันไปตามยุคต่าง ๆ แต่ประภคของโลกละความเป็นไปของมนุษย์ เพราะศาสดามหาวิระทรงสอนไว้ว่า วิญญาณทั้งหลายมีอยู่ทั้งในสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตดังนี้

ศาสนาเซนเชื่อว่า ไม่มีผู้ใดสร้างโลกนี้ขึ้นมา และไม่มีใครหรืออำนาจของผู้ใดสามารถทำให้โลกนี้คงอยู่ในสภาพเดิม แต่โลกนั้นจะเปลี่ยนแปลงตามกฎแห่งจักรวาล จักรวาลในความเชื่อของศาสนาเซนนั้นมีอยู่ตลอดไป

มหาวิระผู้ศาสดาแห่งศาสนาเซนถึงแม้สิ้นชีพทำลายชั้นธไปแล้ว ก็เหมือนยังทรงชีพอยู่ เพราะพวกเขาสามารถยึดเอารัตนะเป็นองค์ศาสดาแทนท่านสืบมา เช่นเดียวกับพระพุทธศาสนาของเรา แต่ไตรรัตน์ในศาสนาเซนต่างจากไตรรัตน์ในพระพุทธศาสนา ดังนี้

๑. สัมยัคทรรคนะ	ความเห็นชอบ
๒. สัมยัคชญาณ	ความรู้ชอบ
๓. สัมยัคจริต	ความประพฤติชอบ

ความเชื่อในศาสนาเซนนั้น สามารถทำให้ผู้ปฏิบัติเข้าถึงความหลุดพ้นหรือโมกษะเป็นการชี้ให้เห็นจุดหมายของผู้มีศรัทธาว่าเป็นการทำวัตรปฏิบัติ เพื่อสร้างเสริมคุณธรรมความดีงามทางศาสนาและมีความเชื่อมั่นต่ออำนาจของศรัทธาว่าสามารถนำพาผู้ปฏิบัติไปสู่จุดหมายทางศาสนา ได้ประโยชน์ที่ได้จากการมีศรัทธา ศรัทธามีความสำคัญ เพื่อมาปฏิบัติตามหลักการสอนในการดำเนินชีวิตเพื่อให้เข้าถึงความหลุดพ้นจากกรรมและมีบัพพัญญุตินิพพานตามศีล ๕ สำหรับชีวะที่เป็นมนุษย์นั้นศาสนาเซนได้แบ่งชีวะออกเป็น ๒ ประเภทคือ

๑. ชีวิตมุกติ ได้แก่ ชีวิตที่ยังไม่หลุดพ้นจากกิเลส ซึ่งจะเป็นตัวเวียนว่ายตายเกิด เรียกว่า “สังสาริน”

๒. วิเทหมุกติ ได้แก่ ชีวิตที่หลุดพ้นจากกิเลสแล้วนั้น ไม่ต้องมาเวียนว่ายตายเกิดต่อไปอีก เรียกว่า “มุกตะ”

คำสอนที่สำคัญศาสนาเซน มีองค์ประกอบ และขอบเขตของศรัทธา ๔ อย่างคือ ความรู้เชิงศรัทธา ทศนคติเชิงจริยธรรมเหตุผลเชิงจริยธรรมพฤติกรรมเชิงจริยธรรม เมื่อเกิดความเชื่อและความเลื่อมใสเช่นนี้ก็จะยอมที่จะปฏิบัติตาม ยอมที่จะมอบกายถวายตนด้วยความจงรักภักดีอย่างสุดจิตสุดใจ ศรัทธาหรือความจงรักภักดี จึงกลายเป็นมูลเหตุที่ทำให้เกิดศาสนา การอยู่ร่วมกันของมนุษย์เป็นกลุ่มเป็นสังคมนั้น สิ่งที่พึงปรารถนาสำหรับสมาชิกของสังคมคือการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข อย่างสงบเรียบร้อย ทุกคนสามารถหาความสุข ความสำเร็จ ความปลอดภัยได้ตามสมควรแก่อัตภาพ ศาสนามีความสำคัญมากในการช่วยกล่อมเกลานำใจให้สงบ และสร้างสำนักทางศีลธรรมต่อสังคม อันจะยังผลให้เกิดความสงบสุขร่มเย็นแก่สังคมที่ทุกคนต้องการ ศาสนาเซน มีจุดหมายปลายทางสูงสุดของชีวิต อันเป็นความสุขที่แท้จริงและนิรันดรคือ นิรวารณหรือ โมกษะ (ความหลุดพ้น) จึงเป็นศาสนาที่บุคคลต้องก้าวไปสู่ความหลุดพ้นด้วยตนเอง และเป็นศาสนาที่บุคคลจะต้องรู้เอง เห็นเองเฉพาะตนเช่นเดียวกับพุทธศาสนาเป็นต้น

บทที่ ๔

เปรียบเทียบหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาเซน

การศึกษาเปรียบเทียบหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาเซน ที่ผ่านมาในบทที่ ๒ ได้ศึกษาหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาท และในบทที่ ๓ ได้ศึกษาหลักศรัทธาในศาสนาเซน แล้วนั้น แต่ในบทที่ ๔ นี้ผู้วิจัยทำการศึกษาโดยนำเอาบทที่ ๒ และ ๓ มาเปรียบเทียบในประเด็นต่างๆ เหล่านี้คือ ความหมายของหลักศรัทธา องค์ประกอบของศรัทธา ประเภทของศรัทธา ความสำคัญของศรัทธา มูลเหตุให้เกิดศรัทธา เป้าหมายสูงสุดของศรัทธา ทรรศนะความเชื่อต่อสิ่งสูงสุด และอิทธิพลต่อสังคมทั้งสองศาสนาว่า มีความแตกต่างหรือคล้ายคลึงกันอย่างไรต่อไป

๔.๑ เปรียบเทียบความหมายของหลักศรัทธา

พระพุทธศาสนาและศาสนาเซน มีความเห็นคล้ายคลึงกันว่าหลักศรัทธาเป็นหลักการความเชื่อเพื่อมาปฏิบัติตามความเชื่อเพื่อได้เข้าถึงจุดมุ่งหมายที่สูงสุดของศาสนาทั้งสองสิ่งที่เราเชื่อทำได้ดีทำได้ชั่วได้ชั่วเราทำตามคำสั่งสอนพระพุทธศาสนาและพระศาสดาทำความดีแล้วจะถึงจุดหมายสูงสุดทั้งสองศาสนาความหมายเหมือนกันพุทธศาสนา คือนิพพาน ศาสนาเซน คือการบรรลุโมกษะ ความคล้ายคลึงในความหมายเดียวกันหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาเซน ศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทได้แก่ความเชื่อประกอบด้วยปัญญาเพื่อมาปฏิบัติตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสิ่งใดดี สิ่งใดไม่ดี สิ่งใดผิด สิ่งใดไม่ผิด สิ่งใดควร สิ่งใดไม่ควร สิ่งใดทำแล้วจะเกิดผล ประโยชน์ เป็นต้น ไม่ใช่เอาแต่ความเชื่ออย่างเดียวศรัทธาต้องประกอบด้วยปัญญาก่อนมันจะรู้ว่าอะไรผิด อะไรถูก อะไรดี ไม่ดี อะไรควร อะไรไม่ควร ต้องประกอบด้วยปัญญาจะปฏิบัติตามความถูกต้องก่อนจะได้ถึงจุดมุ่งหมายสูงสุด

ส่วนศาสนาเซนมีความเชื่อว่า องค์ศาสดาทั้ง ๒๓ องค์ก่อนหน้าพระมหาวิระได้ทรงประสูติขึ้นมาแล้วบนจักรวาลนี้ ในทำนองเดียวกันก็จะมีองค์ศาสดาอีก ๒๔ องค์มาประสูติในจักรวาลต่อไป ดังนั้น แนวความคิดในเรื่องกาลของศาสนาเซน จึงเชื่อว่า กาล ไม่มีที่สิ้นสุด ด้วยเหตุนี้ คำสอนในศาสนาเซน จึงไม่มีจุดเริ่มต้น และสิ้นสุด

ตารางที่ ๑ เปรียบเทียบความหมายของหลักศรัทธา

พระพุทธศาสนา	ศาสนาเซน
<p>ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อความเลื่อมใสในธรรม คือเชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ เชื่อด้วยเหตุด้วยผล เชื่อมั่นในคุณงามความดี มีความเชื่อความเลื่อมใสในความจริง เพื่อที่จะไม่ทำให้บุคคลลุ่มหลงไปตามลักษณะอาการที่เป็นไปภายนอก และศรัทธาหมายถึงเจตสิก คือสิ่งที่เกิดดับพร้อมกับจิต สัทธาเจตสิก คือความเชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ อันได้แก่ความเชื่อในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เชื่อเหตุผลในเรื่องกรรมและผลของกรรมตามความเป็นจริง</p>	<p>ศาสนามหาวิระทรงสอนว่า ท่านมีได้เป็นศาสดาองค์แรกของศาสนานี้พระองค์เป็นเพียงผู้ค้นพบ หลักธรรม ของศาสดา หรือที่เรียกว่า - ตีรถังกรองค์ก่อนๆ เท่านั้น พระองค์ทรงสอนว่า ตีรถังกรของศาสนาเซนในอดีตมีถึง ๒๓ องค์ ศาสนาเซนเชื่อว่าพระมหาวิระเป็นศาสดาองค์สุดท้ายของเซนเป็นองค์ที่ ๒๔ และเชื่อว่าตีรถังกรเหล่านี้ มีวิญญานอันสมบูรณ์บริสุทธิ์หลุดพ้นจากเครื่องรังรัด คือ ราคะ โทสะ โมหะ ได้โดยสิ้นเชิง</p>

จากตารางข้างต้น พระพุทธศาสนาเถรวาท มองว่า “ศรัทธา” หมายถึงความเชื่อ ความเชื่อมั่นในความดี อันเป็นความเชื่อที่มีเหตุผลสนับสนุน ไม่ใช่เพียงอารมณ์อย่างเดียว เป็นการเชื่อคือศรัทธาที่มีปัญญากำกับ คือมีปัญหาประกอบให้อยู่ในลักษณะที่เชื่อตามความเป็นจริง ดังจะเห็นได้จากกาลามสูตรซึ่งชี้ชัดว่าจะเชื่ออะไรนั้นต้องมีปัญหากำกับเสมอ กระบวนการใช้ปัญญาสอดคล้องกับคำว่าเหตุผลหรือหลักโยนิโสมนสิการที่ใช้พิจารณาเพื่อเข้าถึงต้นเหตุ เพื่อมองให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผลของสิ่งต่างๆ ในทรรศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท ศรัทธาต้องมีการควบคุมด้วยปัญญาทุกขั้นตอน ลักษณะของการเชื่อคือศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นจึงไม่ให้เกิดความเชื่อสิ่งใดจนกว่าจะได้รับการพิสูจน์ด้วยประสบการณ์ตรง เพื่อให้ได้ศรัทธาที่มีเหตุมีผล ผู้วิจัยได้พบว่า การเชื่อคือศรัทธาในพระไตรปิฎกท่านประสงค์เอาเฉพาะตถาคตโพธิสัทธา คือการศรัทธาในปัญญาการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ในฐานะทรงเป็นตัวอย่างของมนุษย์ที่พัฒนาตนได้สูงสุด และใช้ปัญญาแก้ปัญหาเสร็จสิ้น

ส่วนหลักศรัทธาในศาสนาเซนแบ่งวิญญานหรือชีพไว้ ๒ ชนิด คือ วิญญานหรือชีพ (ชีวะ) ของผู้ที่ยังเวียนว่ายตายเกิดในมนุษย์ สัตว์ นรก สวรรค์ เรียกว่า “พันธชีพ” และวิญญานหรือชีพของผู้ที่เข้าถึงโมกษะ เรียกว่า “มุกตาชีพ” สำหรับศรัทธาความเชื่อในเรื่องศาสนานั้น ศาสดา มหาวิระทรงสอนว่าพระองค์มีได้เป็นศาสดาองค์แรกของศาสนาเซน พระองค์เป็นเพียงผู้ค้นพบหลักธรรมของศาสนา หรือตีรถังกรองค์ก่อนๆ เท่านั้น พระองค์ทรงสอนว่าตีรถังกรของศาสนาเซนในอดีตมี ๒๓ องค์ ศาสนาเซนซึ่งมีความเข้าใจว่าการเข้าถึงความสุขนั้นจะต้องเข้าถึงความทุกข์หรือการทรมานตนเพื่อให้ได้รับความสุขซึ่งเป็นข้อปฏิบัติเข้มงวดของนักบวชเซนมีความศรัทธาเชื่อว่าหากบุคคลใดได้ทรมาน

เต็มทีแล้วก็จะสามารถทำให้อานุภาพกรรมเก่าหมดไปได้ ทั้งสองศาสนาผู้วิจัยสามารถสรุปว่าความแตกต่างเกี่ยวกับความหมายของศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาเซนได้ ๒ ประเด็น ได้แก่

๑. พระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นมุ่งเน้นในเรื่องโดยรวมทั้งหมดที่เป็นระเบียบแบบคือ เมื่อกล่าวถึงศรัทธาความเชื่อประกอบด้วยปัญญาให้รู้เหตุผลที่การกระทำที่พ้นจากทุกข์เข้าสู่นิพพาน

๒. ศาสนาเซนนั้นมุ่งสันติสุขแก่สรรพสัตว์เป็นสำคัญ โดยกล่าวถึงความไม่เบียดเบียนว่าเป็นยอดแห่งศรัทธา ไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์พืช เพราะต่างก็รักในชีวิตของตนเอง

คำสอนของพระพุทธเจ้าและพระมหาวิระ ต่างก็มีลักษณะปฏิเสธคำสอนของศาสนาพราหมณ์ ไม่มีพระเจ้า แต่ก็มีเชื่อในการเกิดใหม่ การเวียนว่ายตายเกิดของวิญญูณ และถือผลของกรรมว่าเป็นเรื่องสำคัญสำหรับชีวิต โดยเฉพาะหลักปฏิบัติพื้นฐานของศาสนาพุทธและศาสนาเซนมีส่วนคล้ายกันมาก ทางพุทธศาสนาเรียกว่า “เบญจศีล” ทางศาสนาเซนเรียกว่าข้อปฏิบัติพื้นฐานว่า “ปัญจมหาพรต” แสดงว่าในการเริ่มพัฒนาศาสนาของศาสดาทั้งสองมีแนวโน้มเป็นไปในทางเดียวกัน

พระพุทธเจ้าและพระมหาวิระไม่ใช่เทพผู้วิเศษ ที่สามารถบันดาลหรือกำหนดแนวทางของชีวิตมนุษย์ แต่ทั้งสองพระองค์ทรงพร่ำสอนให้มนุษย์รู้จักช่วยตนเอง เชื่อในกากระทำของตน ไม่คอยหวังให้สิ่งลึกลับที่มองไม่เห็นมาช่วยเหลือ ฉะนั้นในพุทธศาสนาและศาสนาเซนจึงไม่มีการบวงสรวงหรือทำพิธีบูชาขัยัญ หลักคำสอนในเรื่องการไม่เบียดเบียนและทำลายชีวิตสัตว์อื่น นับว่าเป็นจุดเด่นของทั้งสองศาสนา

กล่าวได้ว่าทั้งสองศาสนาเป็นศาสนาใหม่ที่กล้าปฏิเสธความเชื่อของคนอินเดียในสมัยนั้นเป็นอย่างมากและทั้งสองศาสนาก็ได้รับความสำเร็จโดยได้รับการนับถืออย่างแพร่หลาย

โดยเฉพาะพุทธศาสนาไม่แพร่หลายเฉพาะในอินเดียอย่างเดียว แต่ประเทศใกล้เคียงเช่น ลังกา พม่า ไทย จีน ญี่ปุ่น เป็นต้น ต่างก็มีความเชื่อในศาสนาเช่นกัน ถึงแม้ว่าในด้านโครงสร้างส่วนใหญ่ของศาสนาเซนและพุทธศาสนา จะคล้ายคลึงกันก็ตาม แต่พระพุทธศาสนาก็มีลักษณะปฏิเสธศาสนาเซน ข้อนี้เกิดจากลักษณะที่แตกต่างกัน ซึ่งพอสรุปได้คือ หากสังเกตตามประวัติของพระมหาวิระและพระพุทธเจ้า ตอนที่ทั้งสองพระองค์แสวงหาความรู้จะเห็นความแตกต่างกัน ประการแรกพระพุทธเจ้าทรงใช้เวลาเพียง ๖ ปีส่วนพระมหาวิระทรงใช้เวลาในการหาความรู้ถึง ๑๒ ปี วิธีการแสวงหาก็คงแตกต่างกันคือ พระมหาวิระทรงบำเพ็ญตบะอย่างแรงกล้าตลอดระยะเวลา ๑๒ ปี แต่พระพุทธเจ้าเริ่มด้วยการศึกษาลัทธิต่างๆ ที่แพร่หลายอยู่ในขณะนั้น เมื่อทรงเห็นว่าไม่ใช่เป็นหนทางที่จะนำไปสู่ความรู้ความจริงที่พระองค์ต้องการยกเลิกการศึกษาและทรงได้ทดลองวิธีปฏิบัติของศาสนาต่างๆ จนเป็นที่ประจักษ์แก่พระองค์ว่า คำสอนศาสนาใดดีหรือไม่ดี จนในที่สุดพระองค์ก็มีวิธีการหาความรู้ในแบบของพระองค์เองจนได้สำเร็จเป็นศาสดาผู้ยิ่งใหญ่ วิธีการทดลองของพระองค์เป็นแบบอย่างของการปฏิบัติในเกือบทุกเรื่องราว นั่นคือ มัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลาง

นับแต่สมัยอุปนิษัตยยุค ความคิดต่างๆได้พัฒนาขึ้นมาทุกๆด้านโดยเฉพาะอย่างยิ่ง^๑ การคัดค้านด้านวิธีการกรรมและต่อต้านในยุคนั้น ความสำนึกมนุษย์คัดค้านทุกสิ่งทุกอย่างที่ประสบอยู่ในระยะนั้น จิตใจของมนุษย์ไม่แน่ใจต่อทุกสิ่งที่พบเห็นในชีวิตประจำวันในสมัยอุปนิษัตยยุคต้นหรืออาจสมัยถัดมาเพียงเล็กน้อยจึงทำให้มีการก่อกำเนิดของต่างลัทธิต่างความคิดขึ้นมาต่อต้านความคิดในคัมภีร์อุปนิษัตยสมัยแรก ลัทธิทางความเชื่อแบบนั้นที่สำคัญได้แก่ลัทธิวัถถุณิยมจารวาก ลัทธิเชน และลัทธิพุทธ ซึ่งต่อมาสองลัทธิหลังกลายเป็นศาสนาที่สำคัญในอินเดีย คือศาสนาพุทธและศาสนาเชน นอกจากนั้นนักปราชญ์ในสมัยนั้นได้ใช้ความพยายามทุกวิถีทาง ที่จะวิเคราะห์ความเชื่อต่างๆ จากคัมภีร์ภควัทคีตา จึงทำให้เกิดลัทธิความเชื่ออื่นขึ้นมาหล้าสำนัก

ทั้งศาสนาพุทธและศาสนาเชนเป็นศาสนาธรรมสมัยที่แยกออกจากศาสนาอื่น^๒ ซึ่งเกิดขึ้นมาในสมัยพระเวทคือศาสนาอื่นได้อันแยกย่อยแตกสาขามาจากศาสนาในสมัยนั้นทั้งพุทธและศาสนาเชน ไม่ยอมรับความเชื่อจากคัมภีร์พระเวท ทั้งสองศาสนาจึงมีความคิดเห็นตรงกัน ในการยอมรับความเชื่อ เรื่องการมี “เหตุ” เบื้องต้นของการกำเนิดสรรพสิ่งในจักรวาล ทั้งสองศาสนาต่างยำและมีความเชื่อมั่นในหลักแห่งการไม่เบียดเบียนผู้อื่น มีการสร้างระบบการปกครอง^๓ และถือเรื่องการปฏิบัติพรหมจรรย์ของพระเป็นสำคัญ ใช้วิธีการสอนแบบวิธีที่สามารถเรียกได้ว่าทันสมัยมาก โดยใช้เหตุผลแบบลัทธิเหตุผลนิยมและใช้วิธีใช้ความจริงแบบลัทธิสัจนิยม แต่อย่างไรก็ตามทั้งสองลัทธิต่างมีลักษณะที่นำความคิดของมนุษย์ไปสู่สภาพเหนือธรรมชาติได้เช่นเดียวกัน

ศรัทธาความเชื่อในพระพุทศาสนาเถรวาทกับศาสนาเชนตามคติของนักบวชมีความหมายที่เหมือนกัน คือความหมายถึงศรัทธาความเชื่อมั่นในสิ่งอันเป็นที่เคารพสูงสุดในศาสนาของตนเช่นกัน คือการเชื่อหรือศรัทธาในพระพุทศาสนาเถรวาทหมายถึงความเชื่อมั่นในตถาคตโพธิสัทธา ศรัทธาในศาสนาเชนเชื่อว่า สัมมาจริต ความประพฤติชอบ ตามกฎของศาสนาเชนเชื่อว่าพระมหาวิระศาสตองค์สุดท้ายของเชน คือองค์ที่ ๒๔ และเชื่อว่าตริถังกรเหล่านี้ มีวิญญานอันสมบูรณ์บริสุทธิ์หลุดพ้นจากเครื่องรังรัด คือ รากะ โทสะ โมหะได้โดยสิ้นเชิงเพราะมีคุณสมบัติตามความเชื่อศรัทธาส่งสูงสุดของสวรค์มีทวารเปิดติดกับนิพพานหรือโมกษะอันเป็นแดนแห่งการหลุดพ้นนี้ทั้งสองศาสนาที่มีศรัทธาหรือความเชื่อเหมือนกัน

ทั้งพระพุทศาสนาเถรวาทและศาสนาเชนมีความเห็นเหมือนกันว่าศรัทธาเป็นเพียงสิ่งจำเป็นเบื้องต้นแห่งการกระบวนกรที่ดำเนินไปสู่ความสุขสูงสุดศรัทธาจึงไม่มีความสมบูรณ์ในตัวศรัทธาเป็นเพียงที่มาอุดมคติสูงสุดเป็นเพียงเครื่องชักจูงบุคคลเข้าสู่วิถีของพระพุทศาสนาเถรวาท

^๑ Radhakrishnan, *Indian Philosophy*, vol.I ,p. ๑๔๖.

^๒ Jawaharlal Nehru, *The Discovery of Indian* (Bombay : Aria pyblishing House, ๑๙๖๕), p. ๑๑๕

^๓ Basham, *The Wonder that was India*, ๒๙๒

และพระมหาวิระศรัทธาในแง่นี้เป็นศรัทธาก่อนการบรรลุหรือการรู้แจ้ง เป็นศรัทธาที่นิพพานหรือ
โมกษะอันเป็นแดนแห่งการหลุดพ้นนี้ทั้งสองศาสนาที่มีศรัทธาหรือความเชื่อเหมือนกัน

ประเด็นที่แตกต่างกัน

ในด้านความหมายที่เป็นแกนของศาสนาทั้งสองนั้น มีความต่างกันก็คือ ศรัทธาใน
พระพุทธศาสนาเถรวาทเน้นให้เชื่อในสิ่งที่มีเหตุผลสนับสนุน เป็นศรัทธาที่มีปัญญากำกับ หรือเป็น
ศรัทธาที่มีปัญญาประกอบให้อยู่ในลักษณะที่เชื่อตามความเป็นจริง ดังนั้นความเชื่อ ต้องผ่านการใช้
ปัญญาตรวจสอบ การตรวจสอบสอดคล้องกับคำว่าเหตุผล หรือ โยนิโสมนสิการนั่นเอง หลักโยนิโส
มนสิการ ก็คือการพิจารณาเพื่อเข้าถึงต้นเหตุ เพื่อมองให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผลของสิ่ง
ต่างๆ และการที่พระพุทธศาสนาเถรวาทเน้นไม่ให้เชื่ออะไรง่ายๆ โดยปราศจากการตรวจสอบก่อนนั้น
เพราะความรู้ความเห็นในระดับที่เป็นความเชื่อและเหตุผล ยังเป็นสิ่งที่อาจบกพร่องได้ อาจจะไม่ใช่
ความจริงก็ได้ เพราะสิ่งที่เชื่อสนิททีเดียวกลับเป็นเรื่องไร้สาระ เป็นเรื่องเท็จก็มี ถึงเรื่องที่ไม่เชื่อ
เลย แต่กลับเป็นเรื่องจริงแท้ก็มี ดังนั้นธรรม ๕ ประการคือ (๑) ความเชื่อ (๒) ความถูกต้อง (๓) การฟัง
ตามๆ กันมา (๔) การคิดตามแนวเหตุผล (๕) การเข้ากันได้กับความเห็นของตนต้องใช้ปัญญากำกับ
เสมอ ถ้าไม่เช่นนั้นอาจเป็นสิ่งที่ไร้สาระก็ได้ จึงต้องใช้ปัญญาทุกขั้นตอนตั้งแต่เริ่มต้น จนถึงจุดหมาย
ปลายทางแต่ศรัทธาในศาสนาเช่นมีความศรัทธาเชื่อว่าวิญญาณของบุคคลเป็นที่รับรองมันได้มีอยู่แล้ว
และจะมีอยู่สืบต่อไปมหาวิระสั่งสอนว่า วิญญาณของแต่ละบุคคลเป็นของเฉพาะตัวบุคคลผู้ชนะตัวเอง
ได้ยอมชนะทุกอย่างซึ่งเป็นนะที่ค้ำค้ำและการชนะตัวเองสามารถจะสำเร็จได้ก็โดยผ่านทางกาทาม
ตนเองอย่างเคร่งครัดแบบอัทธิลมถานุโยคการออกจากต้นเหตุทั้งหมดอย่างเข้มงวดการออกจากความ
ทะยานแบบโลกทุกอย่าง ศาสนาเช่นมีความศรัทธาเชื่อว่าการเวียนว่ายตายเกิดมนุษย์จะต้องพบ
กับความเจริญและความเสื่อมปรับเปลี่ยนไปตามยุคต่างๆ แต่ปรากฏของโลกและความเป็นไปของ
มนุษย์ ศาสนาเช่นเชื่อว่าไม่มีใครสร้างศาสนาเช่นพยายามสอนให้มนุษย์ตั้งตัวเองออกจากการเวียน
ว่ายตายเกิดให้ได้เพราะถือว่าการที่มนุษย์ต้องมาเวียนว่ายตายเกิดนั้น เป็นความทุกข์อย่างหนึ่ง ความ
เชื่อเรื่องวิญญาณของศาสนาเช่นแตกต่างจากความเชื่อในศาสนาอื่นๆ

๔.๒ เปรียบเทียบองค์ประกอบของหลักศรัทธา

หลักการหรือทฤษฎีเกี่ยวกับการปฏิบัติของมนุษย์ในพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาเซน ตามองค์ประกอบในพระคัมภีร์ของทั้งสองศาสนา พุทธศาสนาเถรวาทให้องค์ประกอบของศรัทธาว่า “ศรัทธา คือหลักการเชื่อด้วยปัญญาประกอบด้วยเหตุผล” ในขณะที่ศาสนาเซนซึ่งเป็นที่ยึดกัน โดยทั่วไปว่ามีหลักศรัทธาของศาสนาที่มีใจกว้าง คือยอมรับความจริงหลายด้านซึ่งถือว่าเป็นหลักการที่เด่นที่สุดของศาสนาเซน เป็นศาสนาที่สอนไม่ใช่เชื่อในเรื่องพระเจ้า และปฏิเสธในเรื่องพระเวทและระบบวรรณะ ยึดหลักศีลธรรม คือ อหิงสา การไม่เบียดเบียนผู้อื่น มีความเชื่อในการเวียนว่ายตายเกิด และเรื่องกรรมที่กระทำเป็นเหตุเป็นผล ทำให้คนเกิดความรู้สึกรับผิดชอบต่อการกระทำของตน ปรับปรุงและพัฒนาตนเองไปสู่เป้าหมายแห่งชีวิตที่บริสุทธิ์สมบูรณ์ ความเชื่อเช่นนี้ ทำให้คนมีความเชื่อศรัทธามั่นในการกระทำที่จะนำตนไปสู่ความสำเร็จในทางที่ดี ถึงแม้ว่า จะมีความแตกต่างกันระหว่างคำสอนของเซนและพุทธ แต่พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงปฏิเสธที่จะตรัสตอบหรือสนทนาด้วยกับผู้ที่เชื่อถือในคำสอนของมหาวิระ ดังเรื่องที่ถูกบันทึกไว้ในอุโปสถสูตรนั้น เป็นหลักฐาน ทั้งนี้อาจเป็น เพราะมีเป้าหมายที่ตรงกัน ผิดกันก็ตรงที่มีวิธีการปฏิบัติที่แตกต่างกัน

ตารางที่ ๒ เปรียบเทียบองค์ประกอบของหลักศรัทธา

พระพุทธศาสนา	ศาสนาเซน
<p>ในคัมภีร์พระอภิธรรมมีการกล่าวถึงเรื่ององค์ประกอบของหลักศรัทธา ๔ ประการคือ</p> <ol style="list-style-type: none"> ๑) มีความเชื่อในกุศลธรรมเป็นลักษณะ ๒) มีความเลื่อมใส เป็นกิจ ๓) มีความไม่ขุ่นมัว เป็นผล ๔) มีวัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งความเชื่อ เป็นเหตุใกล้ ทั้ง ๔ นี้จัดเป็นองค์ประกอบ 	<p>คำสอนของศาสนาเซนกล่าวอย่างไม่ว่าจะ เป็นมนุษย์หรือสัตว์ล้วนตกอยู่ในมาตรฐานเดียวกันมีองค์ประกอบของความเชื่อ ๓ ประการคือ</p> <ol style="list-style-type: none"> ๑) ความมีความเห็นชอบ ๒) ความมีความรู้ชอบ ๓) ความมีชีวิตอยู่ชอบ

จากตารางที่ ๒ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท จะเห็นว่าศรัทธานี้จัดเป็นธรรมเบื้องต้น ในอันที่จะทำให้บุคคล ได้องค์ประกอบคุณงามความดี เป็นบุญกุศลขึ้นมา และศรัทธาที่จะเกิดขึ้นได้นั้น ย่อมต้องอาศัยวัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งความเชื่อ ได้แก่ พระรัตนตรัย ผลของกรรมเป็นต้น ศรัทธานั้นเมื่อเกิดขึ้นย่อมทำให้เกิดความผ่องใส ไม่ขุ่นมัว สามารถดำเนินไปจนเข้าถึงปิติได้เหตุอันเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสศรัทธาได้กล่าวไว้ในคัมภีร์มิลินทปัญหาว่า ศรัทธาคือการเชื่ออันมีลักษณะองค์ประกอบคุณงามความดี ศรัทธาที่มีลักษณะจงใจ ได้แก่จิตใจของพระโยคาวจร ผู้หยั่งลงสู่ความเพียร ผู้เจริญภาวนา ผู้กำลังปฏิบัติกรรมฐานอยู่ ให้เป็นผู้ผ่องใสเบิกบาน ให้ได้เข้าถึงคุณธรรมพิเศษที่เป็นทางสายกลาง ที่

จะนำพระโยคาวจรไปสู่เป็นโสดาปัตติมรรค สกิทาคามิมรรค ตามลำดับ เพื่อจะเป็นแนวทางนำจิตให้
 แล่นไปสู่การบรรลุวิมุตติธรรมชั้นสูงคือพระอรหัตผลเป็นที่สุด

ส่วนศาสนาเซนพระมหาวิระทรงแสดงหลักธรรมอันลึกซึ้งเกินที่สามัญชนจะเข้าใจได้
 ซาบซึ่งพระองค์เป็นเหล่าผู้มีใจสูงมหาดมะทรงลึกกว่าความมีชีวิตชอบก็เป็นความพอเพียงแก่การ
 ปฏิบัติแล้วไม่จำเป็นจะต้องไปพึ่งพาอาศัยผีสิงเทวดาความเห็นชอบ ความมีความรู้ชอบและความมี
 ชีวิตอยู่ชอบซึ่งพระองค์ตรัสเรียกว่าแก้วสามดวงหรือองค์ประกอบเพื่อพึ่งพาอาศัยเพียงพอแก่การ
 ปฏิบัติตนให้ถึงความรอดพ้นได้

ผู้วิจัยมองเห็นว่าทั้ง ๒ ศาสนามุ่งประกอบคล้ายกันสรุปได้ว่าองค์ประกอบหลักเชื่อของ
 พระพุทธศาสนาเถรวาทมีความสำคัญทั้งในด้านสังคมในฐานะเป็นศูนย์รวม กลุ่มชนที่มีการเชื่อของแต่
 ละสังคมให้เป็นเอกภาพและเป็นพลังใจแก่ปัจเจกบุคคลทั้งในด้านพระพุทธศาสนาโดยตรงในฐานะที่
 การเชื่อหรือศรัทธาเป็นสิ่งจำเป็นเบื้องต้นในกระบวนการปฏิบัติธรรมของความรู้สูงสุด ศาสนาเซนมี
 ความเชื่อว่าสัมมาศรัทธานำไปสู่ความสงบสันโดษ อูเบกขา ความกรุณา ความมั่งคั่งความรู้อำนาจ และ
 ความมีชื่อเสียง สัมมาศรัทธาจะมีความสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อมีสัมมาจาริตคือความประพฤติชอบเป็น
 องค์ประกอบ

๔.๓ เปรียบเทียบประเภทของหลักศรัทธา

พระพุทธศาสนาเถรวาทแบ่งหลักศรัทธาออกเป็น ๔ ประเภทคือ ๑) กัมมสัทธา เชื่อใน
 กฎแห่งกรรม ๒) วิปากสัทธา เชื่อในผลแห่งกรรม ๓) กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของๆ
 ตน ๔) ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อปัญญาการตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้า^๕ ความเชื่อทั้ง ๔ ประเภทนี้
 สรุปลงเป็น ๒ ประการ กล่าวคือความเชื่อ ๓ ประเภทข้างต้น เป็นความเชื่อศรัทธาในกฎธรรมชาติ
 หรือเหตุผล เพราะพระพุทธศาสนาเถรวาทเห็นว่ากฎแห่งกรรมเป็นเรื่องที่สามารถอธิบายได้ด้วย
 เหตุผล ส่วนความศรัทธาประเภทที่ ๔ เป็นความเชื่อในความสามารถส่วนตัวของศาสดาที่ทรงเข้าถึง
 ความจริง จัดเป็นความเชื่อด้านศาสนา ส่วนศาสนาเซนมีอยู่ ๓ ประเภทด้วยกันดังต่อไปนี้

๑. เชื่อว่า ความเจริญและความเสื่อมของชีวิตเป็นไปตามผลแห่งกรรมของตนเอง ไม่
 มีเทพองค์ใดบันดาลให้เป็นไปได้ตามที่เรากำลังต้องการ

๒. เชื่อว่า ชีวะ (วิญญาณ) มีอยู่ทั้งในสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต ชีวะที่หลุดพ้นจากกฎ
 แห่งกรรมแล้ว มุตตชีวะ เป็นชีวะที่สมบูรณ์ คือ มีอนันตคัคคี อนันตญาณ และอนันตสุข

๓. เชื่อว่า พระมหาวิระเป็นศาสดาองค์ที่ ๒๔ และเป็นองค์สุดท้าย ศาสดาทุกองค์
 เชื่อว่าเป็นพระชินะผู้เข้าถึงมุตตชีวะแล้ว

^๕ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา. (กรุงเทพมหานคร :
 โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๕๒๙.

เนื่องจากศาสนาแต่ละศาสนามีความเชื่อ หรือความศรัทธาเป็นสาเหตุสำคัญในการก่อกำเนิดเกิดศาสนา เพราะถ้าหากศาสนิกของแต่ละศาสนาไม่มีความศรัทธาหรือมีความเชื่อในศาสนาที่ตนเองนับถือเสียแล้ว ก็จะคงความเป็นศาสนาอยู่ไม่ได้ หรือถ้าหากดำรงอยู่ได้ ก็คงดำรงอยู่ไม่ได้นานเท่าที่ควร เพราะโครงสร้างของศาสนาแต่ละศาสนามีศรัทธา หรือความเชื่อเป็นตัวประสานเชื่อมโยงระหว่างผู้นับถือศาสนาและศาสนานั้นๆ เข้าด้วยกัน จึงปฏิเสธไม่ได้เลยที่จะยกให้ศรัทธาเป็นรากฐานของศาสนา ศรัทธาถือว่าเป็นสิ่งสำคัญในศาสนาทุกศาสนา และเป็นตัวประสานสร้างโครงสร้างของศาสนานั้นๆ ให้ก่อกำเนิดเกิดเป็นศาสนาอยู่ได้ ระหว่างมนุษย์ผู้นับถือศาสนากับตัวของศาสนาเองและความเชื่อของตนเอง

ประเภทหลักศรัทธาของศาสนาทั้ง ๒ นั้น ประเด็นที่ดูจะคล้ายกัน ก็คือตลาคตโพธิสัตถา และสัมยัตถรณะศรัทธา ความเห็นชอบหรือความเชื่อที่ถูกต้อง ความเชื่ออย่างจริงใจที่สุดในศาสนา ๒๔ ของศาสนาเห็นว่าท่านศาสดาเหล่านั้นเป็นบรรพบุรุษของเรา ทุกท่านแต่ก่อนก็เป็นปุถุชนอย่างเรา แต่อาศัยที่ทุกท่านเหล่านั้นมีความวิริยะอุตสาหะขยันขันแข็งกล้าสามัญชน จึงบรรลุถึงความหลุดพ้น (โมกษะ) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง มนุษย์ทุกคนสามารถเป็นชินะได้ นอกนั้นก็มีความเชื่อในคัมภีร์หรือคำสั่งสอนของศาสนา และเชื่อในนักบวชผู้สำเร็จผลหรืออริยะธรรมในศาสนาเช่น

เหมือนกับพระพุทธเจ้า มหาวิระเริ่มต้นด้วยการยอมรับกฎแห่งกรรมของศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู ความดีต้องมาจากกรรมดีและความชั่วต้องมาจากกรรมชั่ว เช่นกับพระพุทธเจ้า พระมหาวิระทรงยอมรับความเชื่อในสังสารวัฏ และความหลุดพ้นขั้นสูงสุดในนิรวานหรือ โมกษะ แต่มาถึงตอนนี้ ทั้งพระพุทธเจ้าและพระมหาวิระมีทัศนะขัดแย้งกับศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูกล่าวคือ ทั้งสองพระองค์ทรงปฏิเสธความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของพราหมณ์ การหลุดพ้นด้วยการอ่อนวอน ตรงจุดนี้ ผู้ปฏิรูปศาสนาสององค์ก็แตกต่างกัน พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธตนตามมีขณิมาปฏิบัติ พระมหาวิระกลับหันไปหาอัตถิกลมณานุโยค (การทรมานตน) อย่างจริงจัง

ศรัทธาในพระมหาวิระ ซึ่งจัดเป็นศรัทธาในศาสนาด้วยกัน แต่สิ่งที่ต้องพิจารณาก็คือ ตลาคตโพธิสัตถากับศรัทธาในพระศาสดาของมหาวิระนั้นคล้ายกันจริงหรือไม่ ในที่นี้ผู้วิจัยจะได้พิจารณาคุณสมบัติและองค์ประกอบของศรัทธาทั้ง ๒ ศาสนา

ตลาคตโพธิสัตถา ได้แก่การเชื่อที่ตั้งมั่น ไม่เคลือบแคลงสงสัยในพระตลาคตหรือในศาสนาของพระตลาคต ผู้มีพระคุณสมบัติ ๓ ประการคือ พระปัญญาคุณ พระบริสุทธิ์คุณ และพระมหากรุณาคุณ ส่วนพระมหาวิระถือ อหิงสการไม่เบียดเบียนให้คนอื่น สัตว์สิ่งอื่นได้รับความลำบากหรือการทรมานต่างๆตลอดจนไม่ทำลายชีวิต จะทำองค์ดีหรือใช้ให้ผู้อื่นก็ดีไม่ว่าจะเป็นทางกาย วาจา หรือใจ ข้อนี้นับว่าเป็นยอดของศีลธรรมในศาสนา นี้ ดังที่ว่า”อหิงสา ปรมโธธรรมะ”

ตารางที่ ๓ เปรียบเทียบประเภทของศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาเซน

พระพุทธศาสนา	ศาสนาเซน
<p>พระพุทธศาสนาเถรวาทแบ่งประเภทศรัทธาออกเป็น ๔ ประเภทคือ</p> <p>๑) กัมมสัทธา เชื่อในกฎแห่งกรรม</p> <p>๒) วิปากสัทธา เชื่อในผลแห่งกรรม</p> <p>๓) กัมมัสมกตาสัทธา เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของๆตน</p> <p>๔) ตถาคตโพธิสัทธาเชื่อปัญญาการตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้า</p> <p>ความเชื่อทั้ง ๔ ประเภทนี้สรุปลงเป็น ๒ ประการ กล่าวคือความเชื่อ ๓ ประเภทข้างต้น เป็นความเชื่อในกฎธรรมชาติหรือเหตุผล เพราะพระพุทธศาสนาเถรวาทเห็นว่าการกระทำเป็นสิ่งที่สามารถอธิบายได้ด้วยเหตุผล</p>	<p>๑. เชื่อว่า ความเจริญและความเสื่อมของชีวิตเป็นไปตามผลแห่งกรรมของตนเอง ไม่มีเทพองค์ใดบันดาลให้เป็นไปได้ตามที่เรากำลังต้องการ</p> <p>๒. เชื่อว่า ชีวะ (วิญญาณ) มีอยู่ทั้งในสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต ชีวะที่หลุดพ้นจากกฎแห่งกรรมแล้ว มุตตชีวะ เป็นชีวะที่สมบูรณ์ คือมีอนันตศักดิ์ อนันตญาณ และอนันตสุข</p> <p>๓. เชื่อว่า พระมหาวิระเป็นศาสดาองค์ที่ ๒๔ และเป็นองค์สุดท้าย ศาสดาทุกองค์เชื่อว่าเป็นพระชินะผู้เข้าถึงมุตตชีวะแล้วเนื่องจากศาสนาแต่ละศาสนามีความเชื่อ หรือความศรัทธาเป็นสาเหตุสำคัญในการก่อกำเนิดเกิดศาสนา เพราะถ้าหากศาสนิกขอแต่ละศาสนาไม่มีความศรัทธาหรือมีความเชื่อในศาสนาที่ตนเองนับถือเสียแล้ว</p>

จากตารางข้างต้นที่ ๓ พระพุทธศาสนาเถรวาท แบ่งหลักศรัทธาออกเป็น ๔ ประเภทคือ ๑) กัมมสัทธา เชื่อในกฎแห่งกรรม ๒) วิปากสัทธา เชื่อในผลแห่งกรรม ๓) กัมมัสมกตาสัทธา เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของๆตน ๔) ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อปัญญาการตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ความเชื่อทั้ง ๔ ประเภทนี้สรุปลงเป็น ๒ ประการ กล่าวคือความเชื่อ ๓ ประเภทข้างต้น เป็นความเชื่อในกฎธรรมชาติหรือเหตุผล เพราะพุทธศาสนาเถรวาทเห็นว่าการกระทำเป็นสิ่งที่สามารถอธิบายได้ด้วยเหตุผล ส่วนความเชื่อประเภทที่ ๔ เป็นความเชื่อในความสารถส่วนตัวของศาสดาที่ทรงเข้าถึงความจริงจัดเป็นความเชื่อด้านศาสนา ส่วนศาสนาเซนแบ่งศรัทธาไว้ ๓ ประเภทคือ ๑) เชื่อว่า ความเจริญและความเสื่อมของชีวิตเป็นไปตามผลแห่งกรรมของตนเอง ๒) เชื่อว่า ชีวะ (วิญญาณ) มีอยู่ทั้งในสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต ชีวะที่หลุดพ้นจากกฎแห่งกรรมแล้ว มุตตชีวะ เป็นชีวะที่สมบูรณ์ ๓) เชื่อว่า พระมหาวิระเป็นศาสดาองค์ที่ ๒๔ และเป็นองค์สุดท้าย ศาสดาทุกองค์เชื่อว่าเป็นพระชินะผู้เข้าถึงมุตตชีวะแล้วเนื่องจากศาสนาแต่ละศาสนามีความเชื่อ หรือความศรัทธาเป็นสาเหตุสำคัญในการก่อกำเนิด

เกิดศาสนา^๕ ประเภทของศรัทธาทั้ง ๒ ศาสนานี้ผู้วิจัยเห็นว่าพระพุทธศาสนาเถรวาทที่คล้ายกัน ก็คือ ตถาคตโพธิสัทธาและมุตชิวะศรัทธา ซึ่งจัดเป็นศรัทธาในศาสนาด้วยกัน แต่สิ่งที่ต้องพิจารณาก็คือ ตถาคตโพธิสัทธา กับมุตชิวะศรัทธาคล้ายกันจริง ในที่ผู้วิจัยได้พิจารณาจากคุณสมบัติและองค์ประกอบ ของศรัทธาทั้ง ๒ ฝ่ายตถาคตโพธิสัทธาได้แก่ความเชื่อมั่น ไม่เคลือบแคลงสงสัยในพระตถาคต ผู้ทรง มีพระคุณสมบัติ ๓ ประการคือ พระปัญญาคุณ พระปริสุทธินคุณ และพระมหากรุณาคุณ ส่วนศาสนา เชนเชื่อว่า พระมหาวีระเป็นศาสดาองค์ที่ ๒๔ และเป็นองค์สุดท้าย ศาสดาทุกองค์เชื่อว่าเป็นพระชินะ ผู้เข้าถึงมุตชิวะแล้วเนื่องจากศาสนาแต่ละศาสนามีความเชื่อ หรือความศรัทธาเป็นสาเหตุสำคัญใน การก่อกำเนิดเกิดศาสนา

๔.๔ เปรียบเทียบความสำคัญของศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาเซน

ศรัทธาเป็นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญาปุถุชนที่ยังไม่สามารถเข้าถึงปัญญาได้ ศรัทธาในขั้นพื้นฐานมีความสำคัญมาก ศรัทธาเป็นอุปกรณชักนำให้เดินหน้าต่อไปในการพัฒนาเป็น ปัญญาเมื่อใช้ถูกต้องจึงเป็นการเริ่มต้นที่ดีทำให้การก้าวหน้าไปสู่จุดหมายได้ผลรวดเร็วขึ้นเพราะใน ระดับปุถุชนยังต้องอาศัยศรัทธาจากคนอื่นก่อน จึงจะสามารถพัฒนาให้เป็นปัญญาและสร้าง ความสัมพันธ์ในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายได้ พระผู้มีภาคได้ตรัสถึงการบรรลุ อรหัตผลกับเหล่าภิกษุทั้งหลายว่าบุคคลเมื่อเกิดศรัทธาแล้วจึงจะเข้าไปหาพยายามที่จะเข้าไปนั่งใน ไกล่ฟ้าคอยเสียวหูฟังว่าท่านว่าจะพูดอะไร ฟังธรรมนั้นอย่าตั้งอกตั้งใจ แล้วจัดจรรยาที่ฟังนั้นไว้เป็น อย่างดี นำเนื้อความแห่งธรรมที่จดจำไว้มาพิจารณาธรรมทั้งหลายควรแก่การนำมาพิจารณาขณะที่มี การพิจารณาธรรมอยู่นั้นความยินดีพอใจในธรรมจึงเกิดขึ้นเกิดความขยันอดทนได้ตรองดีแล้ว จึงได้ อุทิศกายและใจ เพื่อทำให้รู้ เห็น เข้าใจอย่างชัดเจนแจ่มแจ้งในสัจอันยอดเยี่ยม ด้วยนามกาย(เจตสิก ทั้งหลาย)และเห็นแจ้งสัจจะอันยอดเยี่ยมนั้นด้วยปัญญา แต่หากศรัทธาไม่มี การที่จะจดจำธรรมเอาไว้ เพื่อการพิจารณาเนื้อความ ความเพ่งพินิจธรรม ความยินดีพอใจ ความขยันอดทนการ ไตร่ตรอง และ การอุทิศกายและใจ ก็ไม่มีในบุคคลนั้นดังที่เหล่าปณจวัคคีย์เมื่อครั้งที่ยังไม่เกิดศรัทธาในพระพุทธเจ้า เพราะคิดว่าพระผู้มีภาคละทิ้งความเพียรจะบรรลุธรรมสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าได้อย่างไร พระผู้มีภาค ตรัสกับเหล่าปณจวัคคีย์ว่าภิกษุทั้งหลายตถาคตจะเป็นอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ พวกเธอจงเสวยโสดสดับ เราได้เมื่อพระผู้มีภาคทรงสามารถกระทำให้ปณจวัคคีย์ยินยอมได้แล้ว ปณจวัคคีย์ตถาคตโพธิสัทธา และตั้งใจฟังเพื่อความรู้ยิ่งแล้วเป็นผลทำให้ปณจวัคคีย์ได้เกิดปัญญาเห็นธรรมจะเห็นได้ว่าศรัทธาเป็น พื้นฐานที่สำคัญของกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญาเป็นอย่างมากหากบุคคลไม่เกิดศรัทธาแล้วจะไม่ สนใจหรือฝ่าหา ความรู้หรือปัญญาก็จะไม่เกิด ความสัมพันธ์ของความสำคัญของศรัทธาในฐานะเป็น ปัจจัยเกื้อกูลขั้นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญาสามารถเขียนให้เข้าใจได้ง่ายดังนี้

^๕ ราชบัณฑิตยสถาน. ศรัทธา. <http://www.royin.go.th/th/knowledge/detail.php?ID=1049>. เข้าถึงเมื่อ ๖ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

ส่วนศรัทธาหรือความเชื่อในศาสนาเช่นนั้นสามารถทำให้ผู้ปฏิบัติเข้าถึงความหลุดพ้นหรือโมกษะเป็นการชี้ให้เห็นจุดหมายของผู้มีศรัทธาว่าเป็นการทำวัตรปฏิบัติเพื่อสร้างเสริมคุณธรรมความดีงามทางศาสนาและมีความเชื่อมั่นต่ออำนาจของศรัทธาว่าสามารถนำพาผู้ปฏิบัติไปสู่จุดหมายทางศาสนาได้ประโยชน์ที่ได้จากการมีศรัทธานั้นบุคคลผู้มีความเพียรพยายามทรนักร่างกายในขณะที่เขายังมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ เมื่อเขาตายไปเขาก็จะไปเสพความสุขอันนิรันดรออยู่ในโลกสวรรค์และสามารถล้างบาปได้ดังนั้นคำสำคัญของในศาสนาเช่นจึงประกอบด้วยหลักการที่เข้าใจได้ดังนี้

๑. ประเด็นที่เหมือนกัน

ความสำคัญของหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาเซน มีความเหมือนกันใน ๒ ประเด็นคือ (๑) การเชื่อเป็นก้าวแรกของการเข้าถึงความจริง (๒) การเชื่อเป็นที่มาของความรู้สูงสุด ดังนี้

ก. พระพุทธศาสนาเถรวาท

(๑) ศรัทธาเป็นกระบวนการเบื้องต้นของการพัฒนาจิตเพื่อบรรลุธรรมชั้นสูง ดังจะเห็นได้ว่าบุคคลที่มีศรัทธาก็จะปฏิบัติธรรม ถ้าไม่มีศรัทธาก็จะไม่ปฏิบัติ ศรัทธาจึงเป็นแรงจูงใจสำคัญที่จะทำให้เกิดการโน้มน้าวใจสู่ธรรมหรือเสริมสร้างความเพียร พระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่า บุคคลมีความเชื่ออย่างไรก็มักจะประพฤติตามสิ่งที่ตนเชื่อ ที่เรียกกันว่าสัทธานุสาารี แปลว่าผู้ประพฤติตามความเชื่อดังนั้นในพระพุทธศาสนาเถรวาทจึงสอนให้สร้างฉันทะ ปลุกศรัทธาในพระรัตนตรัย เพราะถ้าศรัทธาเกิดขึ้น บุคคลก็จะตั้งมั่นอยู่ในความดีหรือกุศลธรรม แต่ถ้าศรัทธาเสื่อมไป อัสสทธิยะยอมกลุ่มรุม อุกุศลยอมเกิด^๖ ศรัทธาจึงเป็นสิ่งที่ทำให้จิตปราศจากนิวรณ์ ผองใส ควรแก่การงาน^๗ จิตเช่นนี้ยอมเกื้อกูลแก่การปรารถนาความเพียรบรรลุเป้าหมายสูงสุด ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า “ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธาเชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคตว่าเพราะเหตุนี้ๆ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้โดยชอบ...เป็นผู้จำแนกพระธรรม ควรแก่การตั้งความเพียรเพื่อมรรคผล”^๘ ดังนั้นความเพียรต้องเริ่มจากศรัทธาที่ท่านจัดเข้าในมรรคข้อสัมมาทิฐิอันเป็นปฐมมรรค ศรัทธาจึงเป็นสิ่งจำเป็นเบื้องต้นที่ขาดไม่ได้ ในฐานะที่เป็นเหตุที่จะนำไปสู่การบรรลุสืบเนื่องเป็นผล

(๒) ศรัทธามีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นที่มาของความรู้ในทางพระพุทธศาสนาที่เรียกว่าปัญญา โดยพิจารณาจากจุดหมายปลายทางของศรัทธา เพราะพระพุทธศาสนาเถรวาทมีการให้ค่าแก่ศรัทธาในฐานะเป็นที่มาของความรู้สูงสุดของมนุษย์ก็คือปัญญานั้นเอง ทั้งนี้เพราะจุดหมายปลายทางของการปฏิบัติธรรมก็คือการเกิดปัญญา และต้องดำเนินไปด้วยปัญญาหรือใช้ปัญญาเป็นแม่บทใหญ่^๙ ความรู้ขั้นปัญญาดังกล่าวเป็นความรู้ที่เกิดจากอภิญญา อันเป็นประสบการณ์ตรงของผู้

^๖ อก.ป.จก. (ไทย) ๒๒/๖/๔.

^๗ มลิตนปัญหา, (เล่ม๑) (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิปธานี่ สำเร็จราชย์ จัดพิมพ์เผยแพร่, ๒๕๓๘),

หน้า ๙๖.

^๘ ที.ปา. (ไทย) ๑๑ / ๓๑๗ / ๒๑๐.

^๙ ส.ม. (ไทย) ๑๙ / ๑๐๖๐ - ๑๐๗๐ / ๕๗๙ - ๕๘๒.

ปฏิบัติเอง^{๑๐} ดังนั้นเมื่อพิจารณาถึงญาณวิทยาของพระพุทธศาสนาเถรวาท จึงมีลักษณะเป็นประสบการณ์นิยม (Experientialist) หรือประจักษ์นิยม (Empiricist)^{๑๑} ซึ่งจะต้องได้ปัญญามาด้วยมิติของภาคปฏิบัติโดยมีศรัทธาเป็นตัวเราให้ลงมือปฏิบัติ จนบรรลุปัญญาชั้นสูงสุด จึงเป็นอันสรุปได้ว่าหลักการแห่งความรู้ของพระพุทธศาสนาคือปัญญาอันจะเข้าถึงด้วยวิธีการแห่งศรัทธา

ข. ศาสนาเซน

ส่วนศาสนาเซนมีจุดหมายปลายทางสูงสุดของชีวิตอันเป็นความสุขที่แท้จริงและนิรันดร คือ นิรวาณะ หรือ โมกษะ (ความหลุดพ้น) ผู้หลุดพ้นจากเครื่องผูก คือ กรรม ได้ชื่อว่า สิทธะ หรือ ผู้สำเร็จ เป็นผู้ไม่มีชั้นวรรณะ ไม่รู้สึกกระทบกระเทือนต่อกลิ่น ปราศจากความรู้สึกเรื่องราว ไม่มีความรู้สึกที่เรียกว่า เวทนา ไม่มีความหิว ความเจ็บปวด ความเสียใจ ความดีใจ ไม่เกิด แก่ ตาย ไม่มีรูป ไม่มีร่างกาย ไม่มีกรรม เสวยความสงบอันหาที่สุดมิได้ วิธีที่จะบรรลุจุดหมายปลายทางนั้นจะต้องปฏิบัติโดยเคร่งครัดตาม ข้อปฏิบัติพื้นฐานที่เรียกว่า อนุพรต ๕ จนถึงอย่างสูงที่เป็นข้อปฏิบัติอันยิ่งใหญ่และสำคัญคือ มหาพรต ๓ ประการคือ ๑. สัมยัคทรรคนะ ความเชื่อที่ถูกต้อง ๒. สัมยัคญาณะ ความรู้ที่ถูกต้อง ๓. สัมยัคยาริตะ ความประพฤติที่ถูกต้อง

ตารางที่ ๔ เปรียบเทียบความสำคัญของศรัทธาในพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาเซน

พระพุทธศาสนา	ศาสนาเซน
พระพุทธศาสนาเถรวาทเห็นว่าความสำคัญของศรัทธาเป็นพื้นฐานที่สำคัญของกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญาเป็นอย่างมากหากบุคคลไม่เกิดศรัทธาแล้ว จะไม่สนใจหรือเฝ้าหาความรู้หรือปัญญา ก็จะไม่ได้เกิดความสัมพันธ์ของความสำคัญของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลขั้นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญาเจตจำนงในการพันทุกข์ ต้องเริ่มที่การเชื่อคือศรัทธาโดยจัดศรัทธาเข้าในองค์มรรคในฐานะเป็นสัมมาทิฐิ คือความเห็นชอบ	ศาสนาเซนเห็นความสำคัญของศรัทธา ญาณะออกเป็น ๔ แบบ ๑) อชญาณวิจายะ คือความมีศรัทธาอันมั่นคงในคำสอนของคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติของสิ่งต่างๆ ด้วยประกอบด้วยความรู้เจ้าของตนด้วย ๒) อปายวิจายะ คือ การคิดว่าชีวะที่มีวามองด้วยกรรมนั้นเป็นสิ่งตรงกันข้ามกับหนทางแห่งความรู้แจ้ง รวมทั้งการ ไตร่ตรองถึงวิธีที่จะช่วยให้กับบวชที่ศรัทธาความรู้และความประพฤติที่ผิดๆได้กลับมาเห็นที่ถูกต้อง

^{๑๐} ม.ม. (บาลี) ๑๓ / ๑๘๙ / ๑๖๕ - ๑๖๖.

^{๑๑} พระมหาประยูร ธมฺมจิตฺโต, “พุทธปรัชญาเถรวาท” ,ในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, รวบรวมและจัดพิมพ์โดย ทรงวิทย์ แก้วศรี, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๓๒), หน้า ๗๙.

ตารางที่ ๔ เปรียบเทียบความสำคัญของศรัทธาในพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาเซน (ต่อ)

พระพุทธศาสนา	ศาสนาเซน
อันเป็นปฐมมรรคส่วนความสำคัญของพระพุทธศาสนาเถรวาทได้แบ่งออกเป็น ๓ ประการคือ	๓) วิปากวิจายะ คือความคิดในเรื่องผลของกรรมรวมทั้งความเพ็ดเพลินความเจ็บปวดทั้งหลายที่เกิดขึ้นจากการกระทำของตนเองซึ่งสามารถถูกกำหนดและควบคุมได้
๑) ศรัทธาเป็นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาไปสู่ปัญญา	๔) สัมสถานวิจายะ คือการตรีกตรองถึงธรรมชาติและสิ่งต่าง ในจักวาลในลักษณะที่ปราศจากความคิดของทั้งการตรีกตรองถึง
๒) ศรัทธาเป็นพื้นฐานในกระบวนการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน	ลักษณะความสุในสวรัครวมทั้งสิทธิลาซึ่งเป็นสถานที่ซึ่งจะหลุดพ้นไปแล้วจะไปสถิตอยู่
๓) ศรัทธาเป็นส่วนประกอบพื้นฐานในหมวดธรรม	

จากตารางที่ ๔ พระพุทธศาสนามองเห็นความสำคัญของหลักศรัทธาหมายถึง ความเชื่อ ความเลื่อมใสในทางธรรม คือเชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ เชื่อด้วยเหตุผล เชื่อด้วยคุณงามความดี มีความเชื่อ ความเลื่อมใสในความจริง เพื่อที่จะไม่ให้บุคคลไหลไปตามสิ่งที่ยั่วชวน และลักษณะอาการที่เป็นไปภายนอก ศรัทธา คือความเชื่อความมั่นใจ ในพระรัตนตรัยกล่าวคือสิ่งสำคัญสูงสุด เป็นสิ่งจำเป็นเบื้องต้นองกระบวนการพัฒนาปัญญาที่ขาดไม่ได้ ศรัทธาทำให้มั่นใจตนเองโดยเหตุผลว่า จุดหมายที่อยู่เบื้องต้นหน้านั้นเป็นไปได้จริง และมีควรค่าที่จะไปให้ถึง เราใจให้เกิดความเพียรศรัทธาอยู่ในฐานะที่เป็นตัวเหตุ ที่จะนำไปสู่การบรรลุสืบเนื่องเป็นผล ศรัทธาเป็นที่มาของความรู้สูงสุดคือโลกุตตระปัญญาซึ่งบุคคลจะได้มาด้วยประสบการณ์ตรงของผู้ปฏิบัติเอง

ส่วนศาสนาเซนมีศรัทธาอันมั่นคงในคำสอนของคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติของสิ่งต่างๆโดยประกอบด้วยความรู้เจ้าของตนด้วยการคิดว่าชีวะที่มัวหมองด้วยกรรมนั้นเป็นสิ่งตรงกันข้ามกับหนทางแห่งความรู้แจ้ง รวมทั้งการ ไตร่ตรองถึงวิธีที่จะช่วยให้กับบวชที่ศรัทธาความรู้และความประพฤติที่ผิดๆได้กลับมามีความเห็นที่ถูกต้อง เป็นที่หน้าสังเกตว่า การปฏิเสธเรื่องชนชั้นในสังคมอินเดีย การปฏิเสธเรื่องการฆ่าสัตว์ทั้งในศาสนาพุทธ และศาสนาเซนมีอยู่อย่างเดียวกันว่าทั้งสองศาสนา แต่พระมหาวิระมีพระชันษาสูงกว่าพรพุทธเจ้าตั้งนั้น แนวความคิดในเรื่องดังกล่าวจึงอาจเป็นไปได้ว่าศาสนาพุทธได้รับมาจากศาสนาเซน เพราะก่อนที่จะเกิดศาสนาพุทธขึ้นมาในอนุทวีปอินเดียชั้นใต้มีศาสนาเซนของมหาวิระทำการปฏิรูปศาสนาพราหมณ์ก่อนแล้ว

๔.๕ เปรียบเทียบมูลเหตุให้เกิดศรัทธาในพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาเซน

ในทางพระพุทธศาสนาก็มองรับว่าศรัทธา หรือความเชื่อ ความเลื่อมใสเท่านั้นที่จะพาข้าม โอบงสารได้ เมื่อเป็นดังนี้แสดงว่ามนุษย์ยอมตนให้อยู่ใต้อำนาจของธรรมชาติเหนือตน ศรัทธา อันเกิดจากปัญญาคือมูลเหตุให้เกิดศาสนาอีกทางหนึ่ง แต่ศาสนาประเภทนี้มักเป็นฝ่ายอเทวนิยม คือไม่สอนเรื่องเทพเจ้าสร้างโลก ไม่ถือเทพเจ้าเป็นศูนย์กลางแห่งศาสนา หากแต่ถือความรู้ประจักษ์จริงเป็นสิ่งสำคัญ เช่น พระพุทธศาสนา ความแน่นหนักของพระพุทธศาสนา คือ ญาณ หรือปัญญาชั้นสูงสุดที่ทำให้รู้แจ้งประจักษ์ความจริง และหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง

ส่วนศาสนาเซน สัมมาทัศนะ การมีความเห็นชอบหรือศรัทธาที่ถูกต้องในคำสอนของตี่รถังกร ผู้ได้หลุดพ้น และการมีความรู้ชอบ ได้แก่การมีความรู้เกี่ยวกับความจริงตามคำสอนของศาสนา ศาสนาเซนมีความประพฤติชอบได้แก่การปฏิบัติที่ถูกต้องตามคำสอนของศาสดาหลักทั้งสามข้อนี้มีความสำคัญและเป็นหลักกรรมเพื่อการทำลายกรรมเก่าให้หมดไป

ตารางที่ ๕ เปรียบเทียบมูลเหตุให้เกิดศรัทธา

พระพุทธศาสนา	ศาสนาเซน
<p>มูลเหตุให้เกิดศรัทธาในพุทธศาสนา ได้ถูกจัดไว้ในกระบวนการดับทุกข์โดยมีเป้าหมายเพื่อการดับทุกข์เป็นที่สุด กระบวนการเกิดดังกล่าวนี้ พระองค์ทรงแสดงไว้ว่าเป็นธรรมที่เป็นอาหารของกันและกัน หรือเป็นอัญมัญญูปัจจัย ๒ รูปแบบ คือ</p> <p>๑) รูปแบบที่หนึ่งทรงแสดงกระบวนการเกิดโดยไม่ได้ทรงเริ่มที่ศรัทธา แต่ทรงแสดงถึงมูลเหตุของการเกิดของศรัทธา แล้วพัฒนาไปจนหลุดพ้นจากทุกข์</p> <p>๒) รูปแบบที่สองทรงแสดงกระบวนการเกิด โดยทรงเริ่มที่ศรัทธา แล้วพัฒนาไปจนถึงบรรลุมรรคผล</p>	<p>มูลเหตุให้เกิดศรัทธาในศาสนาเซน ได้ถูกจัดไว้ในกระบวนการดับทุกข์โดยมีเป้าหมายเพื่อการดับทุกข์เป็นที่สุด กระบวนการเกิดดังกล่าวนี้ มี ๕ ประการ</p> <p>๑) อหิงสา การไม่เบียดเบียนสิ่งมีชีวิต</p> <p>๒) สัตยะ การรักษาความสัตย์</p> <p>๓) อัศตยะ การไม่ขโมยของผู้อื่น</p> <p>๔) พรหมจรรย์ การรักษาพรหมจรรย์</p> <p>๕) จปรีคหะ การไม่ติดข้องในสิ่งทั้งปวงซึ่งมีรูปเสียงกลิ่นรส สัมผัสทางกาย</p>

จากตารางที่ ๕ พระพุทธศาสนามองว่ามูลเหตุให้เกิดศรัทธา โดยเริ่มที่ตัวศรัทธา แล้วพัฒนาไปตามลำดับ อันเป็นกระบวนการตามธรรมชาติโดยตรงที่มุ่งเน้นให้เห็นถึงการเกิดต่อๆ กันไป ของกระบวนการธรรม จนถึงการหยั่งรู้สัจธรรม พระพุทธองค์ตรัสการเกิดขององค์ธรรมมีศรัทธาเป็นมูลบท โดยมีหลักให้ศึกษาไปตามลำดับ หรือปฏิบัติธรรมอย่างค่อยเป็นค่อยไปเริ่มตั้งแต่ปลูกศรัทธาความ

เชื่อเป็นพื้นฐาน แต่กระบวนการนี้ต้องเป็นไปอย่างตลอดสายจึงสำเร็จประโยชน์ถ้าหยุดเสียในระหว่าง ก็ไม่สามารถบรรลุจุดหมายปลายทางได้

ส่วนศาสนาเซนซึ่งกล่าวถึงความประพฤติชอบนั้นเป็นหลักธรรมเพื่อการทำลายกรรมเก่าให้หมดไป และพิจารณาธรรม เอาชนะความรู้สึกทั้งปวงทั้งสองศาสนานี้ผู้วิจัยมองเห็นว่ามีความคล้ายคลึงกันไม่แตกต่างกันมากนัก

๔.๖ เปรียบเทียบเป้าหมายสูงสุดของศรัทธา

๔.๖.๑ เปรียบเทียบเป้าหมายสูงสุดของศรัทธา

ศรัทธาเป็นเพียงจุดเริ่มต้นสำหรับการดำเนินไปสู่เป้าหมายสูงสุด ศรัทธาจึงไม่ใช่เป้าหมาย ในตัวเอง ศรัทธาต้องนำไปสู่การลงมือปฏิบัติ และการกระทำที่สำคัญก็คือการที่ศรัทธาได้นำส่งต่อไปให้ถึง ขั้นตอนทดลองปฏิบัติ และคอยจรรโลงการปฏิบัติให้ดำเนินต่อไปอย่างต่อเนื่องเพื่อพิสูจน์ให้เห็นความจริง อย่างประจักษ์ ทำให้มีความรู้ความเห็นสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริงสามารถกำจัดอวิชชา ทำให้ตัดกิเลสได้แล้ว ในขั้นสุดท้ายศรัทธาที่เคยมีประโยชน์ เป็นประหนึ่งว่าเป็นเนื้อดินซึ่งคอยให้สารอาหาร เพื่อความงอกเงยแก่ปัญญา ในที่สุดเมื่อปัญญางอกเงยเต็มที่ ก้าวพ้นแม้กระทั่งเหตุผลเนื้อดินเองก็ไม่มี ความจำเป็นอีกต่อไป

ส่วนศาสนาเซนเป็นศาสนาอเทวนิยมเช่นเดียวกับพระพุทธศาสนาที่ไม่ยอมรับว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างโลกและสิ่งทั้งหลายทั้งปวงล้วนเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เป้าหมายความเชื่อของศาสนาเซนมีจุดหมายปลายทางสูงสุดของนักบวชเซนมุ่งไปสู่ คือการเข้าถึงโมกษะหลุดพ้นจากวัฏสงสารไม่มีการเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป

ตารางที่ ๖. เปรียบเทียบเป้าหมายสูงสุดของศรัทธา

พระพุทธศาสนา	ศาสนาเซน
พระพุทธศาสนา เถรวาทถือว่า ศรัทธามีจุดหมายอยู่ที่การเกิดปัญญา คือการเกิดความรู้ ความเข้าใจสามารถพิจารณาสิ่งต่างๆตามความเป็นจริง มีจิตใจสงบ สว่างปราศจากกิเลส กรรม วิบาก มีชีวิตที่อิสระจากทุกข์โดยสิ้นเชิงกำจัดราคะ โทสะ และโมหะซึ่งคือพระนิพพานนั่นเอง ซึ่งบุคคลจะเข้าถึงได้ในชีวิตนี้	ศาสนาเซน มีจุดหมายปลายทางสูงสุด คือ การเข้าถึงโมกษะหลุดพ้นจากวัฏสงสารไม่มีการเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไปศาสนาเซนก็มีที่พึ่งยึดเหนี่ยวคือชีวะอันบริสุทธิ์เข้าถึงความหลุดพ้นอย่างสมบูรณ์แล้ว ชีวะอันบริสุทธิ์นี้มี ๕ จำพวก คือ ๑) สาธุ ๒) อุปัชฌาย์ ๓) อาจารย์ ๔) สิทธะ ๕) อรหันต์ เป็นต้น

จากตารางที่ ๖ เป้าหมายสูงสุดของศรัทธานี้จัดเป็นธรรมเบื้องต้น ในอันที่จะทำให้บุคคลได้ประกอบคุณงามความดี เป็นบุญกุศลขึ้นมา และศรัทธาที่จะเกิดขึ้นได้นั้น ย่อมต้องอาศัยวัตถุดิบเป็นที่ตั้งแห่งความเชื่อ ได้แก่ พระรัตนตรัย ผลของกรรม เป็นต้น ศรัทธานั้นเมื่อเกิดขึ้นย่อมทำให้เกิดความผ่องใส ไม่ขุ่นมัว สามารถดำเนินไปจนเข้าถึงปิติได้ เหตุอันเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสศรัทธาได้กล่าวไว้ในในคัมภีร์มิลินทปัญหาว่า ศรัทธาคือการเชื่ออันมีลักษณะ ๒ ประการ คือ

๑. สัมปสาทลักษณะศรัทธา ศรัทธาที่มีลักษณะทำจิตให้เลื่อมใส ให้ผ่องใส จิตใจที่ปราศจากนิรวรณีย่อมมีความผ่องใส ไม่มีความขุ่นมัวด้วยกิเลส เมื่อจะให้ทานก็ดี รักษาศีลก็ดี ฟังธรรมก็ดี เจริญเมตตาภาวนาก็ดี จิตย่อมมีสภาวะผ่องใสนั่นเอง

๒. สัมปักษ์นทลัทธิศรัทธา คือ ศรัทธาที่มีลักษณะจงใจ ได้แก่จงใจของพระโยคาวจรผู้หยั่งลงสู่ความเพียร ผู้เจริญภาวนา ผู้กำลังปฏิบัติกรรมฐานอยู่ ให้เป็นผู้ผ่องใสเบิกบาน ให้ได้เข้าถึงคุณธรรมพิเศษที่เป็นทางสายกลาง ที่จะนำพระโยคาวจรไปสู่เป็นโสดาปัตติมรรค สกิทาคามีมรรคตามลำดับ เพื่อจะเป็นแนวทางนำจิตให้แล่นไปสู่การบรรลุวิมุตติธรรมชั้นสูงคือพระอรหัตตผลเป็นที่สุดสำหรับคนธรรมดาสามัญทั่วไปที่ต้องเรียนรู้ด้วยการอาศัยแนะนำสั่งสอนจากผู้อื่นกระบวนการพัฒนาตนนี้ จะเริ่มด้วยความเชื่อในรูปใดรูปหนึ่งก่อน ซึ่งทางพระพุทธศาสนาเถรวาทเรียกว่าศรัทธา ศรัทธานี้อาจเป็นการเชื่อเพราะพอใจในเหตุผลเบื้องต้นของคำสอนนั้น หรือการเชื่อในความมีเหตุผล หรือลักษณะอันสมเหตุสมผลน่าไว้วางใจของตัวผู้สอนเอง จากนั้นจึงมีการรับฟังคำสอน การศึกษาอบรมเกิดความเข้าใจเพิ่มพูนขึ้นมองเห็นเหตุผลที่ถูกต้อง ซึ่งเรียกว่าสัมมาทิฐิ เมื่อความเห็นความเข้าใจเพิ่มพูนขึ้น และแจ่มแจ้งชัดเจนด้วยการลงมือปฏิบัติหรือพิสูจน์ด้วยประสบการณ์ จนกลายเป็นการรู้ การเห็นประจักษ์ ก็นับว่าปัญญา ได้เจริญมาถึงขั้นที่เรียกว่าเป็นสัมมาญาณะ วังเป็นขั้นที่พ้นจากการเชื่อคือศรัทธา และพ้นจากความเข้าใจด้วยเหตุผลใดๆ ทั้งสิ้นเป็นขั้นเข้าถึงลำดับความเจริญของปัญญาอาจเขียนให้เข้าใจได้ดังนี้

ศรัทธา---> สัมมาทิฐิ---> สัมมาญาณะ---> สัมมาวิมุตติ^{๑๒}

ตามกระบวนการนี้ ศรัทธานี้ต้องเชื่อมโยงสู่ปัญญาเสมอ หมายความว่าศรัทธานั้นต้องมาคู่กับปัญญา หาไม่แล้วจะกลายเป็นความงายที่ต้องกำจัดหรือแก้ไขให้ถูกต้อง การกล่าวเช่นนี้ย่อมหมายความว่าเกณฑ์ความถูกต้องดำรงอยู่ในปัญญาแต่ฝ่ายเดียว แต่ในระยะแรกปัญญามีอยู่ในรูปแฝงหรือตัวประกอบของศรัธาก่อนแล้วเจริญขึ้นมาตามลำดับจนเมื่อถึงขั้นสุดท้ายเป็นสัมมาญาณะ ปัญญาจะเด่นบริสุทธิ์เป็นตัวแท้เหมือนถึงขั้นนี้การหลุดพ้นจึงมีได้^{๑๓}

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการเชื่อหรือศรัทธาไม่มีความสมบูรณ์ในตัวเอง แต่การเชื่อหรือศรัทธาเป็นเพียงสิ่งที่ให้ความก้าวหน้าแก่การปฏิบัติธรรมให้ดำเนินต่อไปด้วยความเพียร ให้ถึงเป้าหมายคือวิมุตติหลุดพ้น หรือเกิดอิสรภาพ ที่สำเร็จได้ด้วยปัญญาคือความรู้เข้าใจความจริง รู้เท่าทันกฎธรรมชาติซึ่งมนุษย์ทุกคนสามารถรู้ได้ด้วยตนเอง ตามหลักนี้จึงเป็นเหตุปัจจัยตามลำดับกล่าวคือเป้าหมายของพุทธศาสนาเถรวาทคือวิมุตติ หรือความเป็นอิสระ จะสำเร็จได้ด้วยปัญญา ส่วนปัญญานั้นต้องอาศัยการเชื่อ

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๖๑๕.

^{๑๓} สุวรรณ สถาอานันท์, ศรัทธากับปัญญา : บทสนทนาทางปรัชญาว่าด้วยศาสนา, หน้า ๓๐ - ๓๑

คือศรัทธาเพื่อเป็นสื่อ นำให้มีจุดเริ่มต้น จึงเป็นกานบังคับอยู่ในตัวว่า วิมุตติเป็นจุดหมายบังคับให้ต้องมี ปัญญา ปัญญาที่เป็นตัวทำให้ถึงจุดหมายอาศัยศรัทธาเป็นจุดเริ่มต้น ตามขั้นตอนนี้คือ^{๑๔}

ศรัทธา--->ปัญญา--->วิมุตติ

เมื่อได้บรรลุจุดหมายจิตเป็นอิสระจากกิเลสก็จะได้รับความสุขอย่างนิรันดร ยิ่งขึ้นสมปรารถนาโดยปัญญาอันเป็นเป้าหมายของศรัทธา

ส่วนคำสอนของศาสนาเซนกล่าวว่า ไม่ว่าจะ เป็นมนุษย์หรือสัตว์ล้วนตกอยู่ในมาตรฐานเดียวกัน เพราะมีองค์ประกอบของชีวิตที่เหมือนกัน โดยที่มนุษย์และสัตว์นั้นล้วนเกิดมาจากกรรมคือการกระทำ ทั้งที่เป็นกรรมดีและกรรมชั่วต่างๆ เหล่านั้น ดังที่ปรากฏในนาลทียารว่า “...ถ้าท่านส่งลูกวัวตัวเล็กๆ เข้าไปในฝูงแม่วัวมันก็จะค้นหาแม่ของมันได้ด้วยความชำนาญโดยไม่พลาดเลย ข้อนี้ฉันใดกรรมเก่าย่อมแสวงหาผู้ทำได้ฉันนั้นและผู้ทำกรรมจะต้องได้รับผลของกรรมอย่างแน่นอน

สิ่งมีชีวิตทุกอย่างไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์หรือพืช ต่างก็มีความรักในชีวิตของตนเอง ผู้ที่ทำร้ายซึ่งกันและกันย่อมกลับไปเกิดเป็นสิ่งนั้น ดังนั้นศรัทธาในศาสนาเซนจึงคลุมทั้งมนุษย์ สัตว์ และพืช ดังข้อความในสูตรกถต่างคะว่า “...ดินและน้ำ ไฟกับลม หย้า ต้นไม้ และพืช และสัตว์ที่เคลื่อนไหวทั้งปวง ที่เกิดในไข่ เกิดในครรภ์ เกิดในมูลสัตว์ เกิดในของเหลว เหล่านี้คือสิ่งที่มีชีวิตชั้นต่าง ๆ กัน จงรู้เถิดว่าสัตว์เหล่านั้นทั้งปวงต่างก็แสวงหาความสุข มนุษย์ที่ทำร้ายมัน ชื่อว่าทำร้ายตัวเอง และจะเกิดเป็นสัตว์เหล่านั้น...” “...แม้แต่พืชทั้งหลายก็มีชีวิตะ สามารถที่จะเจริญเติบโตได้ ร่างกายของพืชทั้งหลายก็ต้องการอาหาร มันล้วนแต่เป็นปัจเจก พวกที่บ้ำระห่ำได้ตัดพืชเหล่านั้นเพื่อความสุขของตนเอง และในการทำเช่นนั้น เขาได้ประหารสิ่งที่มีชีวิตะเสียมากมาย”

๔.๖.๒ เปรียบเทียบศรัทธาต่อสิ่งสูงสุด

ศรัทธาเป็นเพียงจุดเริ่มต้นสำหรับการดำเนินไปสู่เป้าหมายสูงสุด ระดับนิพพาน สุข สุขหนึ่งด้วยนิพพาน มีบ่อเกิดมาจากปัญญา หรือวิปัสสนาเป็นความสุขสูงสุด หรือบรมสุข เป็นความสุขที่เป็นประสบการณ์เฉพาะเกิดจากการดับอวิชชา ตัณหา อุปาทานได้อย่างถาวร ทำให้เห็นโลกตามที่เป็นจริง และเป็นเป้าหมายสูงสุดของศรัทธา ดังพระพุทธพจน์ว่า “สัทธินทรีย์ยังที่บุคคลเจริญให้มาก ทำให้มากแล้วย่อมอย่างสู่มตะ มีอมตะเป็นเบื้องหน้า มีอมตะเป็นที่สุด”

ส่วนศาสนาเซน การที่บรรลุถึง การหลุดพ้น จากกรรมหรือถึงโมกษะจะต้องปฏิบัติ ๔ ขั้นตอน ต้องมีความรู้ ๕ ประเภทด้วยกล่าวคือการกำหนดและค่าประทับใจนำไปสู่ความรู้ซึ่งจิตวิสัย เป็นความรู้ขั้นแรกของความรู้ทั้ง ๕ ประเภทความรู้ชนิดที่สองได้แก่ สูตร ญาณ เป็นความรู้ได้จาก คัมภีร์และความรู้ทั่วไป ความรู้สองประเภทแรกทั้งมติญาณ และสูตรญาณ เป็นความรู้ระดับกลางๆ เป็นความรู้จากภายนอก ความรู้จากระดับกลางที่สูงขึ้นไปมีอยู่ ๓ ชนิดได้แก่ อวาธิ เป็นความรู้ได้จากความรู้สักขันสูง มานะหะ ปารายะ ความรู้ได้จากการอ่าน เกลาะละ ความรู้สูงสุดรู้ถึงอดีตปัจจุบัน

^{๑๔} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่จัดพิมพ์, ๒๕๓๖) หน้า ๑๑๔.

และอนาคต ความรู้ทั้งหมดเป็นอิสระจากการถูกขัดขวางจากกรรมทำให้วิญญาณมีความบริสุทธิ์พ้นจากมลทิน

ตารางที่ ๗ เปรียบเทียบศรัทธาต่อสิ่งสูงสุด

พระพุทธศาสนา	ศาสนาเซน
พระพุทธศาสนานั้นสามารถเข้าสู่ได้โดยศรัทธาแต่บรรลุได้โดยปัญญา ปัญญาจึงเป็นสิ่งยิ่งใหญ่ที่สุดที่ทำให้หลุดพ้นจึงเรียกว่า “ปัญญาวิมุตติ” คือนิพพาน	ศาสนาเซน มีจุดหมายปลายทางสูงสุดของนักบวชเซนมุ่งไปสู่ คือการเข้าถึงโมกษะหลุดพ้นจากวิภวภูมิจึงสังสารไม่มีการเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป

จากตารางที่ ๗ ทั้งพระพุทธศาสนาเถรวาท และศาสนาเซนมีความเชื่อต่อสิ่งสูงสุดเหมือนกัน คือนิพพานหรือโมกษะเป็นการดับสนิทแห่งกิเลสอันเกิดจากไฟคือ ราคะ โทสะ โมหะ ในความหมายเชิงปฏิฐาน นิพพานจึงหมายถึง สภาพที่เย็นสนิท กล่าวคือ ความเย็นใจ ดับความเดือดร้อนใจ ทำให้ชุ่มชื่นใจ เป็นความสงบหรือสันติสุข ภาวะที่จิตรู้แจ้งในอริยสัจ ๔ หรือปฏิจางสมบูรณ์ที่สุดแล้ว นิพพานคือภาวะที่ประณีตอย่างยิ่งสงบอย่างยิ่ง เป็นที่สละคืนอุปกิเลสทั้งปวง เป็นภาวะที่ดับสนิทแห่งความหลงผิดทั้งปวงนิพพานคือความแท้จริงสูงสุด

พระพุทธศาสนาเถรวาทเห็นว่านิพพานจะมีลักษณะอย่างไรนั้น เป็นการยากที่จะอธิบายให้เข้าใจ เพราะนิพพานเป็นภาวะที่มีความละเอียดลึกซึ้งเกิดกว่าวิสัยที่ปุถุชนจะเข้าใจ บุคคลจะรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ด้วยการคิดตามหลักเหตุผลหรือตรรกะไม่ได้ เป็นภาวะที่บัญญัติหรือสัญลักษณ์ใดๆ เข้าไม่ถึง เพราะนิพพานเป็นภาวะลักษณะที่มีอยู่เหนือโลกแห่งปรากฏการณ์ อยู่เหนือเหตุผลทั้งปวง นอกจากนั้นนิพพานเป็นสภาวะธรรมอัน ไม่จำกัดด้วยกาลเทศะ เมื่อเป็นสภาวะที่อยู่เหนือกาลเทศะ การจำกัดขอบเขตของนิพพานจึงเป็นนามธรรมทั้งสิ้น ซึ่งส่วนมากจะเป็นคุณภาพจิตของพระอรหันต์ เช่น ความสิ้นราคะ สิ้นโทสะ สิ้นโมหะ ความสิ้นตัณหา เป็นต้น^{๑๕}

เมื่อนิพพานเป็นภาวะอยู่เหนือความเข้าใจของปุถุชน เพราะไม่มีถ้อยคำที่อธิบายภาวะที่แท้จริงของนิพพาน ดังนั้นนักปรัชญาในพระพุทธศาสนาเถรวาทจึงเสนอวิธีพุดถึงนิพพานไว้ ๔ ประเภทคือ

๑. แบบปฏิเสธ คือการให้ความหมายอันแสดงถึงการละ การกำจัด การเพิกถอน ภาวะไม่ดี ไม่งาม ไม่เกื้อกูล ไม่เป็นประโยชน์ต่างๆ ที่มีอยู่วิสัยของวิภวภูมิจึงสังสาร เช่น นิพพานคือความสิ้นราคะ สิ้นโทสะ สิ้นโมหะ เป็นต้น

^{๑๕} พ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๓๘/๗๕.

๒. แบบไวพจน์ หรือเรียกตามคุณภาพ คือนำเอาคำพูดบางคำที่เข้าใจอยู่แล้ว อันมีความหมายเกี่ยวกับภาวะที่สมบูรณ์หรือดีงามสูงสุด มาใช้เป็นคำเรียกนิพพานเพื่อแสดงคุณลักษณะในบางแง่ เช่น สันตะ (สงบ) ปณีตะ (ประณีต) เชมะ (ความเกษม) เป็นต้น

๓. แบบอุปมา ไม่ใช่บรรยายภาวะลักษณะของผู้บรรลุนิพพาน มากกว่าจะใช้บรรยายภาวะของนิพพานโดยตรง เช่น เปรียบนิพพานเป็นเหมือนภูมิภาควินิบาติเปรียบนารีธรรม์เปรียบเหมือนฝั่งโน้นที่เกษมไม่มีภัย เป็นต้น

๔. แบบบรรยายภาวะโดยตรง แบบนี้มีน้อยแห่ง โดยมากมีการตีความไปต่างๆ กัน^{๑๖}

ส่วนความเชื่อต่อสิ่งสูงสุดของศาสนาเช่นมีหลักการหนึ่งในศาสนาเช่นเชื่อว่า ความรู้ได้มาจากวิญญาณ เพราะคุณสมบัติสำคัญของวิญญาณคือ มีเจตนา ซึ่งประกอบด้วยทั้งความรู้ และสัญชาติญาณ แต่วิญญาณทางโลกถูกปิดบัง เพราะอำนาจทำลายของ ทรุ ทรมน จึงเป็นวิญญาณที่ไม่มีความรู้ อำนาจ และความรุ่งเรืองโดยสมบูรณ์ โยคะ ตามหลักการในศาสนาเช่น โยคะ คือการปฏิบัติวิธีหนึ่งทำให้ถึงโมกษะ หรือการหลุดพ้น โยคะทำให้เกิดความรู้ถึงสภาพความเป็นจริงตามที่เป็นอยู่ ทำให้มีศรัทธาในคำสอนของดิเรตถังกร หยุคการประพตติชัว และประพตติชอบ ซึ่งนำไปสู่การหลุดพ้นจากร้อยรัดของทรมน ดังนั้น การปฏิบัติโยคะจึงมีคุณค่าเท่ากับการปฏิบัติตามหลักรัตนะไตร ของศาสนา เช่น ความเห็นชอบ ความรู้ชอบ และประพตติชอบ^{๑๗}

ทั้งสองศาสนาผู้วิจัยมองเห็นว่าความเชื่อต่อสิ่งสูงสุดในพระพุทธศาสนาเถรวาทก็คือไม่มีการเกิด ไม่มีการตาย ไม่ถูกปรุงแต่งด้วยปัจจัยอย่างใดอย่างหนึ่ง หมายความว่าพระนิพพานไม่ใช่กรรม จิต อตุ อาหารเป็นตัวปรุงแต่งเป็นธรรมที่ประเสริฐกว่าพระนิพพานไม่มีเลย ศาสนาเช่นมีความอิสระของวิญญาณหรือ การเข้าถึงโมกษะ การทำให้วิญญาณหลุดพ้นจากอตัตา และจากความไม่บริสุทธิ์ทั้งปวงไม่กลับมาเกิดใหม่อีก เมื่อวิญญาณพ้นจากอตัตาแล้ว วิญญาณจะไปอยู่ในส่วนหนึ่งของเอกภพที่เรียกว่า สิททศีลา เป็นต้น

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป. ปยุโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๒๓๒๒ -๒๓๓๓

^{๑๗} เสฐียร พันธรั้งซี่ ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์อักษรสาสน์, ๒๕๔๑) หน้า ๑๐๗.

๔.๗ เปรียบเทียบอิทธิพลของหลักศรัทธาที่มีต่อสังคม

การเชื่อหรือศรัทธา จึงเป็นปัจจัยกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ปัจจัยหนึ่ง ดังนั้นจึงสามารถกล่าวได้ว่า การเชื่อ หมายถึง ความคิด ความเข้าใจของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันเป็นสาเหตุให้บุคคลแสดงพฤติกรรมออกมาตามความเชื่อนั้นพระพุทธศาสนาเถรวาทเห็นว่าสรรพสิ่งตกอยู่ภายใต้กฎอิทัปปัจจยตา เมื่อเหตุการณ์อย่างหนึ่งเกิดขึ้น เหตุการณ์นั้นๆมีเหตุปัจจัยที่หนุนเนื่องอย่างสลับซับซ้อนผลักดันเป็นทอดๆพอเหมาะพอดีให้เกิดขึ้น กระบวนการที่ศรัทธาของพระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าสังคมก็อยู่ภายใต้หลักนี้เช่นกันและศรัทธาจัดเป็นกลไกที่มีหน้าที่สำคัญต่อสังคม และตามข้อเท็จจริงที่ผ่านมา สังคมสิ่งแวดล้อม เป็นสิ่งเกื้อหนุนต่อการบรรลุธรรมในศาสนาด้วย ศรัทธา หรือการเชื่อ จึงมีความสำคัญ เพราะมีบทบาทและอิทธิพลในการดำเนินชีวิตในสังคมแบบพุทธ โดยยึดเอาคำสอนทางพระพุทธศาสนา มาใช้เป็นเป้าหมายของชีวิต และกำหนดกรอบของการดำเนินชีวิต ตามหลักธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตน คือ ศีล สมาธิ ปัญญาเป็นเหตุให้สังคมมีความสงบ

ส่วนศาสนาเซนศาสนาเซนเป็นศาสนาที่ปฏิเสธพระเจ้า แต่ศาสนิกชนของเซนได้ยึดเอาไตรปิฎก ๒๔ องค์เป็นพระเจ้าที่พวกเขาต้องกราบไหว้อ้อนวอน จึงมีการสร้างวัดไว้หลายแห่งประมาณได้ ๔๐,๐๐๐ วัด วัดเหล่านี้มีการตกแต่งอย่างงดงาม ที่ขึ้นชื่อมากที่สุดอยู่ที่เขาอาบู ถูกจัดให้เป็น ๑ ใน ๗ ของสิ่งมหัศจรรย์ในอินเดีย

นอกจากนี้ในบ้านของพวกเขายังจัดที่บูชา มีการตกแต่งประดับประดาด้วยดอกไม้ และน้ำหอม มีการสวดมนต์อ้อนวอนขอพร การกระทำเหล่านี้ล้วนขัดต่อคำสอนของท่านมหาวิระที่สอนให้ทุกคนละความยึดถือ ยึดติดชีวิตที่เรียบง่ายที่สุด แต่เมื่อนานไปคำสอนของศาสดาได้ถูกดัดแปลงไปเรื่อยๆ เช่นเดียวกับศาสนาอื่นๆ

ตารางที่ ๘ เปรียบเทียบอิทธิพลของหลักศรัทธาที่มีต่อสังคม

พระพุทธศาสนา	ศาสนาเซน
ศรัทธาที่ทำให้เกิดพฤติกรรมการรวมกลุ่มทางสังคมและวัฒนธรรมลักษณะหนึ่งคนที่เกิดศรัทธาต่อบุคคล จะเข้าไปหาเพื่อสนทนาปราศัยแลกเปลี่ยนความรู้และสอบถามเรื่องราวต่างๆ เป็นการแสดงพฤติกรรมการเข้าหากัน รวมกลุ่มกันขึ้น ดังกระบวนกรแห่งเหตุและผลต่อกัน สัทธาอุปสังกมณะ สัทธัมมสนนะ	การที่ศาสนาเซนสอนเรื่อง อหิงสา เป็นจริยธรรมสำคัญ ทำให้เซนศาสนิกชนหลีกเลี่ยงการประกอบชชีพหลายอย่างเช่น อาชีพเกษตรกรรม อาชีพจำหน่ายหรือผลิตอาวุธและวัตถุมิพิช ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้ผู้นับถือศาสนาเซนหันไปประกอบอาชีพค้าขายทำให้เป็นผู้มีความรู้สูงเชื่อในเรื่องความเสมอภาคทำให้เซนศาสนิกชนร่วมรับประทานอาหารกันทุกคน

จากตารางที่ ๗ อิทธิพลที่มีต่อสังคมและวัฒนธรรมอันเกิดจากความเชื่อเป็นเหตุปัจจัยนี้ปรากฏชัดเจนเรื่องของชนบรกรรมนิยมและประเพณีที่เกิดขึ้นของลัทธิต่าง ๆ เช่น ประเพณีสงกรานต์ กลุ่มชนที่มีความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีดังกล่าวจะรวมกันทำกิจกรรมตามประเพณีอย่างเต็มใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นอกจากทำให้เกิดการรวมกลุ่มกันแล้วศรัทธายังทำให้เกิดความมั่นคงแก่หมู่คณะ และแม้กระทั่งการรวมกลุ่มกันตั้งเป็นกลุ่มเล็กๆ ระดับล่างคือกลุ่มครอบครัว จะดำเนินไปได้อย่างราบรื่นและปกติสุข ก็ต้องมีความเชื่อที่เสมอกันหรือเหมาะสมแก่กันและกัน ดังที่ได้จัดศรัทธาไว้ในสมชีวิธรรมคือสมสัทธา มีศรัทธาเสมอกัน

ส่วนศาสนาเช่นศาสนาเซนสอนเรื่องอหิงสาคือการไม่เบียดเบียนซึ่งสรรพสัตว์ เป็นจริยธรรมสำคัญ จึงทำให้เซนศาสนิกชนหลีกเลี่ยงการประกอบอาชีพหลายอย่าง เช่น อาชีพเกษตรกรรม อาชีพจำหน่ายหรือผลิตอาวุธและวัตถุมีพิษ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ผู้นับถือศาสนาเซนหันไปประกอบอาชีพค้าขายและทำให้เป็นผู้มีความรู้สูง ความเชื่อศรัทธาในเรื่องความเสมอภาคทำให้เซนศาสนิกชนร่วมรับประทานอาหารกับทุกคน กฎบ่าเพ็ญพรตเปิดโอกาสให้ทุกคนได้ประพฤติปฏิบัติตาม โดยไม่มีการเลือกเชื้อชาติวรรณะ

สรุป

ศรัทธาหรือความเชื่อของมนุษย์มีพื้นฐานมาจากความเชื่อของมนุษย์แต่ครั้งดึกดำบรรพ์ มีมูลเหตุมาจากการที่มนุษย์ต้องการความสุขความอบอุ่นทางด้านร่างกายและจิตใจ ปรากฏการณ์ต่างๆ ของธรรมชาติเป็นสาเหตุที่ทำให้มนุษย์เกิดความกลัวในเมื่อเกิดความกลัวขึ้นมาจึงทำให้มนุษย์มีความเชื่อและศรัทธาต่อปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของธรรมชาติและในสิ่งที่ตนมองไม่เห็นด้วยตาเปล่า เพราะเข้าใจว่าสิ่งเหล่านี้สามารถที่จะให้คุณและโทษแก่ตนได้ให้บุญและบาปได้ ดังนั้นมนุษย์จึงต้องหาวิธีที่จะทำให้ตนพ้นทุกข์หรือไม่ให้เกิดความชั่วร้ายแก่ตน จึงคิดค้นหาทางออกโดยการเชื่อและศรัทธาต่อปรากฏต่าง ๆ ของธรรมชาติจนมีพิธีเช่นสรวงสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน หลักศรัทธาหรือความเชื่อของมนุษย์จะเป็นลักษณะใดรูปแบบใดนั้นย่อมขึ้นอยู่กับสังคม วัฒนธรรม ประเพณีและประเภทของศาสนาที่ตนเคารพนับถือเป็นการสำคัญ แต่ไม่ว่าจะเป็นศรัทธาประเภทใดรูปแบบใดก็ตามย่อมเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของมนุษย์เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในสังคมทำให้มนุษย์มีความเชื่อมั่นต่อชีวิตและการดำรงชีพอยู่ในสังคมอย่างมีความหวัง^{๑๘} ศรัทธาหรือความเชื่อเป็นมโนธรรมเกิดขึ้นกับจิตใจอยู่คู่กับจิตใจอย่างอิงอาศัยกันกล่าวคือ ศรัทธาคือความเชื่อในฐานะมโนธรรมเป็นพลังสัญชาตญาณสามารถผลักดันจิตใจให้กระทำการต่างๆ ออกไปเช่น การคิดและการรับรู้อารมณ์ต่าง ๆ เป็นต้น ศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาจะเป็นพลังผลักดันให้มนุษย์กระทำการต่างๆ ที่เป็นไปในทางที่ถูกต้องดีงาม ศรัทธาที่ปราศจากปัญญาหรือศรัทธาบอดจะเป็นพลังผลักดันให้มนุษย์กระทำการต่างๆ ซึ่งเป็นไปในทางที่ผิดหลักศีลธรรมจริยธรรมของศาสนาศรัทธาเป็นพลังพื้นฐานหรืออารมณ์เบื้องต้นของมนุษย์ความเชื่อในทางศาสนาแสดงลักษณะออกเป็นความเลื่อมใสหรือศรัทธามุ่งมั่นไว้วางใจและมีความจงรักภักดี จิตใจที่มีความสัมพันธ์กับหลักศรัทธาหรือความเชื่อเป็นจิตใจที่มีความมั่นคงแน่วแน่

^{๑๘} ประภาศรี สีหอำไพ, *พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๕-๗.

ในการที่จะกระทำกิจต่าง ๆ มีชีวิตความเป็นอยู่ที่เต็มไปด้วยความคาดหวังมีความเพียรพยายาม เป็นชีวิตที่มีพลังความกล้าหาญโดยปกติทั่วไปแล้วมนุษย์ทุกคนย่อมประกอบกิจกรรมต่าง ๆ กันออกไปตามหลักศรัทธาความเชื่อถือของตนเอง ความเชื่อใดที่เป็นเหตุให้บุคคลกระทำการลงไปในศาสนาที่ตนเคารพนับถือความเชื่อหรือศรัทธานั้นก็จะกลายมาเป็นพลังพื้นฐานแห่งชีวิตของเขาผู้นั้นและเมื่อมนุษย์ทั้งหลายได้สั่งสมศรัทธาคือความเชื่อและการกระทำหรือปฏิบัติไปตามความเชื่อที่เป็นวิถีชีวิตอย่างเดียวกัน ศรัทธาหรือความเชื่อนั้นก็จะกลายเป็นวิถีชีวิตของคนในสังคมและความเชื่อนี้จะเป็นแรงผลักดันและเป็นบรรทัดฐานของสังคม^{๑๙} ศรัทธานับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของศาสนาคือมนุษย์มีความเชื่อในเรื่องอำนาจธรรมชาตินิยม (Animatism) แล้วพัฒนาต่อมาเชื่อในวิญญาณนิยม (Animism) จึงได้กลายมาเป็นพลังสำคัญในการดำรงชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ตั้งแต่โบราณกาลมาจนถึงปัจจุบัน หลักศรัทธาที่ประกอบด้วยความเลื่อมใสความจงรักภักดีแล้วนำไปประพฤติปฏิบัติตามคำสอนนั้น ๆ จนกลายเป็นอุดมคติของชีวิตและสังคมและได้รับการยอมรับว่าเป็นศาสนาระดับสากล มวลมนุษย์ให้การยอมรับเชื่อถือและประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนานั้น ๆ^{๒๐} ศรัทธาคือความเชื่อของมนุษย์มีการจัดไว้อย่างเป็นระบบเช่น ปรัชญาสอนมนุษย์ให้เชื่อด้วยเหตุผล ศาสนาสอนมนุษย์ให้เชื่อด้วยศรัทธาคือให้ศรัทธาเชื่อไว้ก่อนส่วนจะเป็นศรัทธาประเภทใดนั้นอีกเรื่องหนึ่ง ส่วนวิทยาศาสตร์สอนมนุษย์ให้เชื่อด้วยประสาทสัมผัส การดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคมมักจะใช้หรือมีศรัทธาเป็นเป้าหมายในการทำกิจต่าง ๆ โดยเริ่มตั้งแต่ศรัทธาต่อปัจเจกบุคคลและส่วนรวมทั้งศรัทธาระดับโลกิยะและโลกุตระโดยใช้ความรู้เป็นเครื่องนำทางใช้ศรัทธาคือความเชื่อเป็นตัวตัดสินใจในการกระทำ มนุษย์โดยส่วนใหญ่แล้วมีความเชื่อเฉพาะในสิ่งที่ตนต้องการจะเชื่อโดยเฉพาะความเชื่อในทางศาสนาจะต้องใช้ศรัทธามากที่สุดในการที่จะประพฤติปฏิบัติไปให้ถึงเป้าหมายสูงสุดตามที่ตนปรารถนา

จากการที่ได้ศึกษาวิจัยมาแล้วนั้นจะเห็นได้ว่า ศรัทธาคือความเชื่อของมนุษย์เกิดขึ้นจากความต้องการมูลฐานหลายอย่าง โดยเฉพาะความต้องการทางจิตใจ และศาสนาเท่านั้นที่สามารถตอบสนองความต้องการทางจิตใจของมนุษย์ได้ ศาสนาเป็นผลิตภัณฑ์ของการเชื่อของมนุษย์อีกต่อหนึ่งที่เกิดจากศรัทธาอันยิ่งใหญ่ที่มนุษย์ต้องการแสวงหาคำตอบให้แก่ชีวิต เมื่อมนุษย์แสวงหาคำตอบมีจำนวนมาก คำตอบที่ได้จึงมีความหลากหลาย ลักษณะความเชื่อจึงมีมากเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ แต่สิ่งที่มนุษย์ต้องการก็มีความเหมือนกันอยู่ประการหนึ่งคือความสุข และศาสนาใดก็ตามมีคำสอนที่นำไปสู่เป้าหมายปลายทางเดียวกันคือการนำชีวิตไปสู่ความสุขทั้งในภพนี้และภพหน้า ถึงแม้ความเชื่อในเรื่องปลีกย่อยของแต่ละศาสนาจะแตกต่างกันออกไป ดังเช่นความเชื่อของพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาเซน ที่มีความต่างกันบางประเด็น แต่นั่นก็เนื่องมาจาก ความคิดเห็น ความเชื่อของมนุษย์ นั้นเป็นสิทธิ์ส่วนตัวบุคคลที่มนุษย์มีมาโดยธรรมชาติตั้งแต่กำเนิด มนุษย์ย่อมมีความแตกต่างกันทั้งในทางร่างกาย ความคิด และการตัดสินใจ การที่มนุษย์มีการเชื่อแตกต่างกันจึงเป็นเรื่องธรรมดา ความเชื่อในศาสนาของใคร ก็เป็นสิทธิ์และความพอใจของผู้นั้น จะให้เหมือนกันทั้งหมดคงเป็นไปได้ และเป็นความจริงที่เราต้องยอมรับ แต่โดยหลักการแล้วความเชื่อของศาสนาในโลกนี้ไม่มีความแตกต่างกันมากนัก และความเชื่อในทางศาสนาเป็นความเชื่อที่ไม่

^{๑๙} เด็อน คำดี, ศาสนศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๘-๑๙.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑.

ต้องการการวิพากษ์วิจารณ์ว่า ความเชื่อของใครถูกของใครผิดควรค่าแก่การนับถือมากกว่ากัน เนื่องจากคำสอนในทุกศาสนาย่อมมีเป้าหมายเพื่อแก้ปัญหาพื้นฐานของมนุษย์คือความทุกข์ด้วยกันทั้งสิ้น นอกจากนี้แล้วความเชื่อทางศาสนาย่อมมีผลดีไม่มีผลเสียเช่น พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า คนที่ตัดสินใจเชื่อในเรื่องจริยธรรมของศาสนาย่อมจะได้ความอบอุ่นใจว่า หากเราทำความดีไว้ ถ้าชาติหน้ามีจริง ผลกรรมที่ทำไว้มีจริง เราก็จะได้ไปสู่สุคติ ถ้าชาติหน้าไม่มี ผลกรรมที่ทำไว้ก็ไม่มี เราก็จะอยู่โดยไม่มีทุกข์ ไม่มีเวรภัยในชาตินี้เป็นต้น และวิลเลียม เจมส์ (William James) ได้กล่าวถึงข้อดีของความเชื่อไว้ว่า มนุษย์ต้องเลือกที่จะเชื่อ เพราะถ้าไม่เชื่อให้มีหลักฐานมนุษย์จะเสียประโยชน์ ถ้าพระเจ้ามีจริงขึ้นมา การลี้ภัยสยบยอมตัดโอกาสไปสู่ความรอด ฉะนั้นความเชื่อหรือศรัทธาของทุกๆ ศาสนาย่อมมีแต่ผลดี ถึงแม้ว่าแต่ละศาสนาจะมีคำสอนแยกย่อยต่างกัน แต่โดยองค์รวมแล้วความเชื่อเหล่านั้นย่อมจะอยู่ในระบบเดียวกันและมีเป้าหมายอย่างเดียวกัน คือความสงบสุขทั้งส่วนตัวบุคคลและสังคมส่วนรวม ซึ่งตราบไต่ที่มนุษย์ยังมีความเชื่อคือศรัทธา ยึดมั่นและประพฤติปฏิบัติตนตามแนวทางความเชื่อในศาสนาของตนอย่างถ่องแท้แล้ว สังคม ประเทศชาติ และโลกก็จะมีแต่ความสงบสุขไม่มีการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน

ศรัทธาในทางพระพุทธศาสนานั้นเน้นไปที่การตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งหลักศรัทธาคือความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อความมั่นใจในความจริง ความดี และในการทำความดีให้ถูกทางไม่ลุ่มหลงไปตามลักษณะภายนอกตามสภาพแวดล้อมหรือกระแสสังคม จึงจัดเข้าในสัทธาญาณสัมปยุต ส่วนศรัทธาที่มีลักษณะตรงกันข้ามคือ ศรัทธาที่เกิดจากอวิชชาปราศจากปัญญา เป็นศรัทธาที่ไม่มีเหตุผล ไม่สามารถพิสูจน์ได้ ไม่เป็นไปเพื่อความสิ้นทุกข์ จัดเข้าในศรัทธาญาณวิปยุต คือศรัทธาที่ปราศจากญาณ ปราศจากเหตุและผลเป็นความงมงายเพราะเชื่อผู้อื่นและสิ่งอื่นว่าสามารถช่วยตนได้ เป็นที่พึงของตนได้ซึ่งเป็นความเชื่อหรือศรัทธาที่พระพุทธศาสนาปฏิเสธ ศรัทธาเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความก้าวหน้าแก่การปฏิบัติเพื่อให้ดำเนินต่อไปด้วยความเพียรเพื่อเป็นแนวทางในการเข้าถึงเป้าหมายคือวิมุตติความหลุดพ้นได้แก่พระนิพพาน หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนามีการแยกศรัทธาออกเป็น ๒ ประเภทที่ชัดเจนโดยแยกเอาศรัทธาที่สัมพันธ์กับปัญญาเรียกว่า สัทธาญาณสัมปยุต และศรัทธาที่ไม่สัมพันธ์กับปัญญาเรียกว่า สัทธาญาณวิปยุต คือ

๑ ศรัทธาญาณสัมปยุต ได้แก่ ศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา ศรัทธาญาณสัมปยุตนี้ นักปราชญ์ทางพุทธศาสนาชั้นหลังได้แสดงให้เห็นว่า เป็นหลักการเชื่อหรือศรัทธาที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติความคิดให้เปลี่ยนไปจากความเชื่อเดิมๆ ทำให้พระพุทธศาสนาเถรวาทมีความเชื่อต่างไปจากแนวความคิดเดิม โดยเฉพาะมีจุดเน้นอยู่ที่การใช้ปัญญาเข้ามาตรวจสอบให้ความเชื่อนั้นมีเหตุผล

๒ ศรัทธาญาณวิปยุต ได้แก่ศรัทธาที่ปราศจากปัญญาหรือเหตุผล ศรัทธาญาณวิปยุต เกิดจากความเชื่อของมนุษย์ผู้ที่ไม่ได้ศึกษาเรียนรู้ เกิดจากความกลัว ความเชื่อที่เกิดเพราะความไม่รู้เช่นนี้จึงแสดงออกในลักษณะที่เชื่อในอำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติ ในอำนาจของวิญญาณ ในอำนาจของภูตผี หรือในอำนาจของเทพเจ้า^{๒๑} คนที่มีศรัทธาญาณวิปยุต จึงมีลักษณะยกความสามารถของตนให้สิ่งอื่นที่มองไม่เห็น ยอมตนให้อยู่ใต้อำนาจของธรรมชาติที่เหนือตนหรือที่มนุษย์สร้างขึ้นเอง ซึ่งจะ

^{๒๑} เสฐียร พันธงชัย, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๔๙๔.

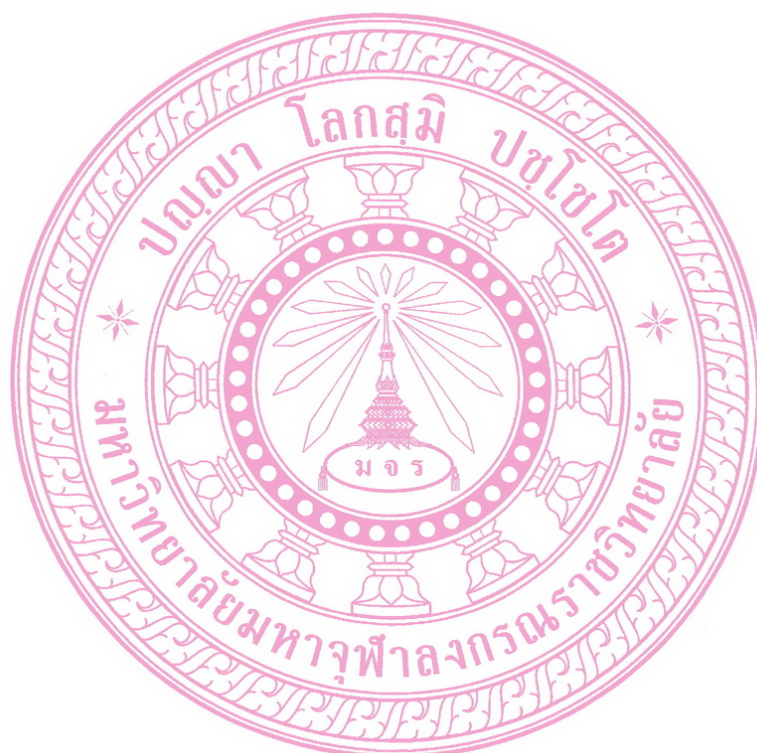
เรียกว่าเทพเจ้า ผลที่เกิดตามมาก็คือมนุษย์ต้องยอมให้เครื่องเช่นสังเวศ แก่ธรรมชาตินั้นๆ ลักษณะเช่นนี้ จึงเท่ากับมนุษย์ยอมเสียความเป็นใหญ่ในตน ยอมอยู่ภายใต้อำนาจของสิ่งที่ตนคิดว่า มีอำนาจเหนือตน ศรัทธาญาณวิปยุตจึงมีลักษณะที่ไม่เชื่อกฎแห่งธรรมชาติหรือกฎแห่งกรรม เพราะมีการเชื่ออยู่บนพื้นฐานว่า ปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดผลต่างๆ ก็คือการดลบันดาลของอำนาจเหนือธรรมชาติ ไม่ใช่เป็นผลจากการกระทำของมนุษย์ ตัวโยงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับอำนาจดลบันดาลเหล่านั้นก็คือความศรัทธา และวิธีปฏิบัติต่ออำนาจเหล่านั้นคือการบวงสรวงอ้อนวอน เพื่อให้อำนาจดังกล่าวดลบันดาลให้มนุษย์สมปรารถนา ส่วนศาสนาเช่นมี สัมมาญาณ คือมีความรู้ที่ถูกต้องและชัดเจน และสัมมาทัศนะ การมีความเห็นชอบหรือศรัทธาที่ถูกต้องในคำสอนขององค์ตรึงกร ผู้ซึ่งได้หลุดพ้น และการมีความรู้ชอบ ได้แก่การมีความรู้เกี่ยวกับความจริงตามคำสอนของศาสนา ศาสนาเช่นมีความประพฤติชอบได้แก่การปฏิบัติที่ถูกต้องตามคำสอนของศาสดาข้อนี้มีความสำคัญและเป็นหลักกรรมเพื่อการทำลายกรรมเก่าให้หมดไป

ส่วนศรัทธาหรือความเชื่อในศาสนาเช่นนั้นสามารถทำให้ผู้ปฏิบัติเข้าถึงความหลุดพ้นหรือไถวัลเป็นการชี้ให้เห็นจุดหมายของผู้มีศรัทธาว่าเป็นการทำวัตรปฏิบัติเพื่อสร้างเสริมคุณธรรมความดีงามทางศาสนาและมีความเชื่อมั่นต่ออำนาจของศรัทธาว่าสามารถนำพาผู้ปฏิบัติไปสู่จุดหมายทางศาสนาได้ ประโยชน์ที่ได้จากการมีศรัทธานั้นบุคคลผู้มีความเพียรพยายามทรมาณร่างกายในขณะที่เขายังมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ เมื่อเขาตายไปก็จะได้ไปเสพความสุขอันนิรันดรออยู่ในโลกสวรรค์และสามารถล้างบาป ในทางพระพุทธศาสนาก็ยอมรับว่าศรัทธา หรือความเชื่อ ความเลื่อมใสเท่านั้นที่จะพาข้ามวิญญูะสงสารได้แต่ต้องเป็นศรัทธาที่มีเหตุผล เมื่อเป็นเช่นนั้นแสดงว่ามนุษย์ยอมตนให้อยู่ใต้อำนาจของธรรมชาติเหนือตน ศรัทธา อันเกิดจากปัญญาคือมูลเหตุให้เกิดศาสนาอีกทางหนึ่ง แต่ศาสนาประเภทนี้นักเป็นฝ่ายอเทวนิยม คือไม่สอนเรื่องเทพเจ้าสร้างโลก ไม่ถือเทพเจ้าเป็นศูนย์กลางแห่งศาสนา แต่ถือความรู้ประจักษ์จริงเป็นสำคัญเช่น พระพุทธศาสนา เน้นหนักไปในเรื่อง ญาณ หรือปัญญาชั้นสูงสุดที่ทำให้รู้แจ้งประจักษ์ความจริง และหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง

ส่วนประเด็นที่แตกต่างกันของทั้งพระพุทธศาสนากับศาสนาอื่นซึ่งถือเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดนั้นแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงเช่น แนวทางของพระพุทธศาสนา ศรัทธาหรือความเชื่อเรื่องการปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์บรรลุพระนิพพานที่ปรากฏในพระไตรปิฎกคือ อตตกิลมถานุโยค ได้แก่การประพฤติปฏิบัติที่ตรึงเกินไป ซึ่งขัดกับหลักการของพระพุทธศาสนาคือ มัชฌิมาปฏิปทา หรือเดินตามทางสายกลางไม่ตรึงเกินไปและไม่หย่อนเกินไปจึงจะเป็นการปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักของพระพุทธศาสนา ฝ่ายศาสนาเช่นเน้นที่การปฏิบัติทรมาณตนเองอย่างเช่น นิครนถ์ นาฎะบุตร^{๒๒} ที่ยึดถือการปฏิบัติทรมาณตนให้ได้รับความลำบากในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งเรียกกันว่า อตตกิลมถานุโยค ถือการประพฤติโยคะอันเป็นการทรมาณร่างกายให้ได้รับความทุกข์ยากลำบาก ซึ่งศาสนาเช่นมีความเชื่อว่า การทรมาณตนเท่านั้นเป็นแนวทางในการที่จะทำให้บุคคลเข้าถึงความพ้นทุกข์และเข้าถึงไถวัลได้ หลักศรัทธาหรือความเชื่อเช่นนี้เป็นเรื่องของคนส่วนใหญ่ของศาสนาเช่นปฏิบัติกันอยู่ในสังคมปัจจุบัน แต่ในทางพระพุทธศาสนาจัดเป็นศรัทธาญาณวิปยุต เป็นศรัทธาที่ปราศจากปัญญาซึ่ง

^{๒๒} นิครนถ์ นาฎะบุตร ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกคนนี้ได้แก่ศาสตามหาวิระของศาสนาเช่น อังใน กิรติ บุญเจือ, **ปรัชญาอินเดีย** (โดยเฉพาอย่างยิ่งพุทธปรัชญา), (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ๓๙ - ๔๑.

ถือเป็นการปฏิบัติแบบทรมาณตนมากเกินไป ทั้งสองประเภทนี้พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นญาณวิปยุต เพราะปฏิบัติตามๆ กันมาจนเป็นศรัทธาหรือการเชื่อปรัมปรา ซึ่งพระองค์เองเคยทดลองแนวทางนี้ มาแล้วก็ไม่ทำให้หลุดพ้นจากความทุกข์ได้ พระองค์จึงตรัสว่า ทางทั้งสองนั้นเป็นมิจฉาทิฎฐิเป็นทางที่ไม่ถูกต้องตามหลักของศาสนาในการที่จะทำให้บรรลุพระนิพพานได้

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาเซน” โดยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ (๑) เพื่อศึกษาหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาหลักศรัทธาในศาสนาเซน และ (๓) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาเซน และได้ศึกษา ในประเด็นที่ว่าด้วย นิยามความหมายของหลักศรัทธา องค์ประกอบของศรัทธา ประเภทของศรัทธา ความสำคัญ มูลเหตุให้เกิดศรัทธา เป้าหมายสูงสุดของศรัทธา ทิศนะความเชื่อต่อสิ่งสูงสุด และอิทธิพลของหลักศรัทธาของทั้ง ๒ ศาสนาตามประเด็นที่ได้วางไว้แล้ว เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยในครั้งนี้ ผลจากการศึกษาวิจัยพบว่าหลักศรัทธาของศาสนาทั้ง ๒ มีทั้งลักษณะที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน และสามารถสรุปผลของการวิจัยและข้อเสนอแนะได้ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยดังกล่าวสามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

พระพุทธศาสนาเถรวาทมองว่า ศรัทธา “การเชื่อ” หมายถึงความเชื่อ ความเชื่อมั่นใน ความดี อันเป็นความเชื่อที่มีเหตุผลสนับสนุนไม่ใช่เพียงอารมณ์อย่างเดียว เป็นการเชื่อคือศรัทธาที่มี ปัญญากำกับ มีปัญญาประกอบให้อยู่ในลักษณะที่เชื่อตามความเป็นจริง ดังจะเห็นได้จากกาลามสูตร ซึ่งชี้ชัดว่าจะเชื่ออะไรนั้นต้องมีปัญญากำกับเสมอ กระบวนการใช้ปัญญาสอดคล้องกับคำว่าเหตุผล หรือหลักโยนิโสมนสิการที่ใช้พิจารณาเพื่อเข้าถึงต้นเหตุ เพื่อมองให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับ ผลของสิ่งต่าง ๆ ในทรรคนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทศรัทธาต้องมีการควบคุมด้วยปัญญาทุก ขั้นตอนลักษณะของการเชื่อคือศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นจึงไม่ให้อ่อนเชื่อสิ่งใด จนกว่าจะ ได้รับการพิสูจน์ด้วยประสบการณ์ตรง เพื่อให้ได้ศรัทธาที่มีเหตุมีผลผู้วิจัยได้พบว่า ศรัทธาใน พระไตรปิฎกท่านประสงค์เอาเฉพาะตถาคตโพธิสัตถา คือการศรัทธาในปัญญาการตรัสรู้ของ พระพุทธเจ้า ในฐานะทรงเป็นตัวอย่างของมนุษย์ที่พัฒนาตนได้สูงสุด และใช้ปัญญาแก้ปัญหาเสร็จสิ้น แล้วในทางปฏิบัติ ตถาคตโพธิสัตถา หมายถึงการศรัทธาที่ครอบคลุมถึงศรัทธาในพระรัตนตรัยครบทั้ง ๓ อย่างในเวลาเดียวกัน แต่ในชั้นอรรถกถาท่านกำหนดขอบเขตของศรัทธาไว้ ๔ ประเภทได้แก่

๑) กัมมสัตถา เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อกฎแห่งการกระทำว่ากรรมดีกรรมชั่วเป็นเหตุ ปัจจัยที่ก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องกันไปเป็นการเชื่อในเหตุ

๒) วิปากสัตถา เชื่อผลของกรรม คือเชื่อว่าสิ่งที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากเหตุ เมื่อบุคคล กระทำสิ่งใดแล้วย่อมมีผลตามมาเป็นการเชื่อผล

๓) กัมมัฏฐกตาสัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของ ๆ ตนคือเชื่อว่าแต่ละคนจะต้องรับผิดชอบผลของการกระทำที่จะต้องตามมาเป็นการเชื่อทั้งเหตุและผล

๔) ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อปัญญาการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ในฐานะที่ทรงเป็นแม่แบบของมนุษย์ที่พัฒนาตนจนกระทั่งบรรลุถึงความสมบูรณ์สูงสุดได้ ทำให้เห็นศักยภาพของมนุษย์เกิดความมั่นใจว่ามนุษย์แต่ละคนมีศักยภาพในตัวเองที่สามารถจะพัฒนาไปจนกระทั่งเป็นผู้สิ้นสุดทุกข์ได้ด้วยตนเอง ดังนั้นศรัทธาคือความเชื่อจึงมีอยู่ในจิตใจของมนุษย์ทุกเพศทุกวัย

ส่วนในศาสนาเซนสอนว่า ศรัทธา เป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของมนุษย์มาก มนุษย์ทุกคนควรมีหลักศรัทธาคือความเชื่อมั่นและประพฤติปฏิบัติดำรงตนตามหลักคำสอนของศาสนาอย่างเคร่งครัดโดยไม่ให้อ่อนแอ เพราะชีวิตของมนุษย์เต็มไปด้วยความทุกข์เช่น ความทุกข์อันเนื่องมาจากความอยากความปรารถนามากในอาหาร ในทรัพย์เงินทองและอยากได้เกียรติยศชื่อเสียงจนเกินความพอดี มีวิธีเดียวที่จะละความทุกข์ได้คือ ต้องศรัทธาและปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนาในการที่จะลดละความอยาก ความปรารถนาต่าง ๆ ได้ และศาสดามหาวิระยังได้สอนอีกว่าให้มีความศรัทธาความเชื่อมั่นว่า ญาณของบุคคลเป็นสิ่งที่มียู่แล้วและจะมีอยู่สืบต่อไปมหาวิระสั่งสอนว่า ญาณของแต่ละบุคคลเป็นของเฉพาะตัวบุคคลผู้ขณะตัวเองได้ยอมชนะทุกอย่างซึ่งเป็นหน้าที่ค้ำค้ำและการชนะตัวเองสามารถจะสำเร็จได้ก็โดยผ่านทางกรรมตนเองอย่างเคร่งครัดแบบอติกลมถานุโยค การออกจากค้นหาทั้งหมดอย่างเข้มงวดการออกจากความทะยานแบบโลกทุกอย่างศาสนาเซนมีความศรัทธาเชื่อว่าการเวียนว่ายตายเกิดของมนุษย์จะต้องพบกับความเจริญและความเสื่อมสลับสับเปลี่ยนกันไปตามยุคต่าง ๆ แล้วแต่ปรากฏการณ์ของโลกและความเป็นไปของมนุษย์ ศาสนาเซนเชื่อว่าไม่มีใครสร้างศาสนาเซนพยายามสอนให้มนุษย์ตั้งตัวเองออกจากการเวียนว่ายตายเกิดให้ได้เพราะถือว่าการที่มนุษย์ต้องมาเวียนว่ายตายเกิดนั้นเป็นความทุกข์อย่างหนึ่งความเชื่อเรื่องญาณของศาสนาเซนแตกต่างจากความเชื่อในศาสนาอื่น ๆ เพราะศาสดามหาวิระทรงสอนไว้ว่า ญาณทั้งหลายมีอยู่ทั้งในสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต มีอยู่ในคน ในสัตว์ ในต้นไม้ ในน้ำ ในไฟ ในก้อนหิน ในลม และในพันธุ์พืชต่าง ๆ ญาณของผู้กระทำความชั่วอาจไปเกิดในร่างของสัตว์ต่าง ๆ เป็นต้นว่า สุนัข หมู งู และกบได้ หรืออาจเกิดในต้นไม้ หรืออาจไปตกนรก ซึ่งศาสนาเซนพรรณนาไว้ว่ามี ๙ ขุมเรียงลำดับกันอยู่ตามความหนักแห่งกรรมของผู้กระทำความชั่วไว้ บุคคลใดประพฤติชอบดวงญาณของบุคคลนั้นจะล่องลอยไปสู่สวรรค์ซึ่งมีอยู่ ๒๖ ชั้น เรียงขึ้นไปโดยลำดับสำหรับรองรับดวงญาณของผู้กระทำความดีมากและน้อย ชั้นสูงสุดของสวรรค์มีทวารเปิดติดกับนิพพานหรือโมกษะอันเป็นแดนแห่งการหลุดพ้น

สำหรับศรัทธาความเชื่อในเรื่องศาสนานั้น ศาสดามหาวิระทรงสอนว่าพระองค์มิได้เป็นศาสดาองค์แรกของศาสนาเซน พระองค์เป็นเพียงผู้ค้นพบหลักธรรมของศาสนา หรือตรึงกรองค์ก่อนๆ เท่านั้น พระองค์ทรงสอนว่าตรึงกรของศาสนาเซนในอดีตมี ๒๓ องค์ศาสนาเซนซึ่งมีความเข้าใจว่าการเข้าถึงความสุขนั้นจะต้องเข้าถึงความทุกข์หรือการทรมานตนเพื่อให้ได้รับความสุขซึ่งเป็น

ข้อปฏิบัติเข้มงวดของนักบวชเช่นมีความศรัทธาเชื่อว่าหากบุคคลใดได้ทรมานเต็มที่แล้วก็จะสามารถทำให้อาณูภาพกรรมเก่าหมดไปได้ หลักศรัทธาในศาสนาเซนจึงประกอบด้วย ๓ อย่างคือ “ศรัทธา” หมายถึง ความเชื่อในหลักธรรมสำคัญดังต่อไปนี้

๑) เชื่อว่า ความเจริญและความเสื่อมของชีวิตเป็นไปตามผลแห่งกรรมของตนเองไม่มีเทพองค์ใดบันดาลให้เป็นไปได้ตามที่เรากำลังต้องการ

๒) เชื่อว่า ชีวะ (วิญญาณ) มีอยู่ทั้งในสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต ชีวะที่หลุดพ้นจากกฎแห่งกรรมแล้ว มุกตชีวะ เป็นชีวะที่สมบูรณ์ คือ อนันตศักดิ์ อนันตญาณ และอนันตสุข

๓) เชื่อว่า พระมหาวิระเป็นศาสดาองค์ที่ ๒๔ และเป็นองค์สุดท้าย ศาสดาทูกองค์ เชื่อว่าเป็นพระชินะผู้เข้าถึงมุกตชีวะแล้ว

พระมหาวิระทรงสั่งสอนนั้น เรื่องการเอาชนะอันหมายถึงการเอาชนะตัวเองพระองค์และสาวกของพระองค์เชื่อว่าวิญญาณของบุคคลเป็นสิ่งที่ได้มีอยู่แล้วและจะมีอยู่สืบต่อไป มหาวิระทรงสอนว่าวิญญาณของแต่ละบุคคลเป็นของเฉพาะตัวบุคคลที่ชนะตัวเองได้ ยอมชนะทุกอย่างซึ่งเป็นการชนะที่มีคุณค่าและการชนะตัวเองสามารถจะสำเร็จได้ก็โดยผ่านทางกรรมตนเองอย่างเคร่งครัดแบบอัตถิกลมณานิโยการออกจากพันธนาการทั้งหมดอย่างเข้มงวดการออกจากความทะยานอยากแบบโลกทุกอย่างอันเป็นเพียงพ่ายแพดซึ่งคอยลวงตา

จะเห็นได้ว่าแนวคิดทั้งสองศาสนาใช้เกณฑ์ต่างกันในการจำแนกหลักศรัทธา กล่าวคือ พระพุทธศาสนาเถรวาทตั้งอยู่บนพื้นฐานของกฎธรรมชาติเป็นสำคัญ จึงแบ่งการศรัทธาออกเป็น ๔ ประเภท ทำให้มีขอบเขตกว้างขวาง ครอบคลุมทั้งในด้านธรรมชาติ ทั้งด้านศาสนาและศีลธรรม ส่วนศาสนาเซนแบ่งประเภทหลักศรัทธาออกเป็น ๓ ประเภท จึงมีความหมายแคบกว่าพระพุทธศาสนาเถรวาทด้านความสำคัญของหลักศรัทธา แนวคิดทั้ง ๒ มีความเหมือนกันเพราะว่า การเชื่อหรือศรัทธาเป็นบันไดขั้นต้นของการเข้าถึงความจริง และเป็นที่มาของความรู้สูงสุดในแนวทางของศาสนาทั้ง ๒ เท่านั้น

จุดมุ่งหมายสูงสุดของหลักศรัทธา ถือว่าทั้งพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาเซนมีความเหมือนกันหลักการหนึ่งในศาสนาเซนมีศรัทธาความเชื่อว่า ความรู้ได้มาจากวิญญาณเพราะคุณสมบัติของวิญญาณคือมีเจตนา ความรู้สึก ซึ่งประกอบด้วยความรู้ญาณและสัญชาติที่ชนะแต่วิญญาณทางโลกถูกปิดบังเพราะอำนาจทำลายของกรรมจึงเป็นวิญญาณที่ไม่มีความรู้อำนาจและความร่าเริงโดยสมบูรณ์พระพุทธศาสนาเถรวาทหมายถึงการดับกิเลสตัณหาได้อย่างสิ้นเชิง นอกจากนี้อำนาจจักรของจุดมุ่งหมายสูงสุดในศาสนาเซนคือ นิรวาน หรือโมกษะ การบรรลุโมกษะ คือการทำวิญญาณให้บริสุทธิ์พระพุทธศาสนาเถรวาท ที่บุคคลสามารถบรรลุเป้าหมายได้ทั้งในขณะที่มีชีวิตอยู่ เรียกว่า “สุปปาติเสสนิพพาน” และสามารถนิพพานทั้งดับกิเลสและดับร่างกายเรียกว่า “อนุปาติเสสนิพพาน” อีกประการ

ส่วนพระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่า นิพพานเป็นเพียงสภาวะเท่านั้น ไม่ใช่โลก ไม่ใช่สถานที่ และประการสุดท้ายแนวทางดำเนินสู่จุดหมายสูงสุดนั้น ก็แตกต่างกันตามหลักศาสนาของตน

กล่าวคือพระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นปฏิปทาเพื่อดำเนินสู่พระนิพพาน ได้แก่ ความเห็นชอบ ดำริชอบ เจรจาชอบ กระทำชอบ เลี้ยงชีวิตชอบ พยายามชอบ ระวังชอบ และตั้งจิตมั่นชอบ และองค์ประกอบทั้ง ๘ ประการนี้ จะต้องดำเนินไปร่วมกันเนื่องกัน พร้อมเพรียงกัน สอดคล้องประสานกันไปจึงจะสามารถเข้าถึงพระนิพพานได้

ส่วนศาสนาเซนมีจุดหมายปลายทางสูงสุดของชีวิต อันเป็นความสุขที่แท้จริงและนิรันดร คือ นิรวารณหรือ โมกษะ (ความหลุดพ้น) ผู้หลุดพ้นจากเครื่องผูกคือ กรรม ได้ชื่อว่า สิทธะ หรือ ผู้สำเร็จ เป็นผู้ไม่มีชั้นวรรณะ ไม่รู้สึกกระทบกระเทือนต่อกลิ่น ปราศจาก ความรู้สึกเรื่องราว ไม่มี ความรู้สึกที่เรียกว่า เวทนา ไม่มีความหิว ความเจ็บปวด ความเสียใจ ความดีใจ ไม่เกิด แก่ ตาย ไม่มี รูป ไม่มีร่างกาย ไม่มีกรรม เสวยความสงบอันหาที่สุดมิได้ วิธีที่จะบรรลุจุดหมายปลายทางนั้นจะต้อง ปฏิบัติโดยเคร่งครัดตาม ข้อปฏิบัติพื้นฐานที่เรียกว่า อนุพรต ๕ จนถึงอย่างสูงที่เป็นข้อปฏิบัติอัน ยิ่งใหญ่และสำคัญคือ มหาพรต คำว่าการหลุดพ้น หรือความเป็นอิสระของวิญญาน หรือการถึง โมกษะ หมายถึงการให้วิญญานหลุดพ้นจากอึดตาและจากความไม่บริสุทธิ์ทั้งปวงไม่กลับคืนมาเกิด ใหม่อีกในศาสนาพราหมณ์การหลุดพ้นของชีวิตจะกลับคืนไปรวมอยู่กับพรหม ในศาสนาเซนเมื่อ วิญญานหลุดพ้นจากอึดตาแล้ววิญญานจะไปอยู่ในส่วนหนึ่งของเอกภพที่เรียกว่า “สิทธิศิลา” ซึ่งเป็นดินแดนแห่งความสุขนิรันดร ไม่ต้องกลับมาเกิดให้มีทุกข์อีกแบบความคิดเช่นนั้นนอกจากจะแสดง ให้เห็นว่าเป็นแนวความคิดที่สืบเนื่องต่อจากแนวความคิดของพราหมณ์ แล้วยังแสดงให้เห็นว่าเป็น แนวความคิดที่มองเห็นวิญญานและอึดตา เป็นคนละส่วนกันดังนั้นความพยายามทำให้วิญญานแยก ออกไปจากอึดตาจึงมีวิธีการต่าง ๆ เช่น ทำให้วิญญานมีความบริสุทธิ์โดยการบำเพ็ญทุกรกิริยาโดย การปฏิบัตินิชาราและ โยคะ เป็นต้น

ผู้วิจัยเห็นว่า การเชื่อของมนุษย์เกิดขึ้นมาจากความต้องการมูลฐานหลายอย่าง โดยเฉพาะ ความต้องการทางจิตวิญญาน และศาสนาเท่านั้นที่สามารถตอบสนองความต้องการทางจิตวิญญาน ของมนุษย์ได้ ศาสนาเป็นผลิตผลทางการเชื่อของมนุษย์อีกต่อหนึ่ง ที่เกิดจากศรัทธาอันยิ่งใหญ่ที่ มนุษย์ต้องการแสวงหาคำตอบให้แก่ชีวิต เมื่อมนุษย์แสวงหาคำตอบมีจำนวนมาก คำตอบที่ได้จึงมี ความหลากหลาย ลัทธิความเชื่อจึงมีมากเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ แต่สิ่งที่มนุษย์ต้องการก็มี ความเหมือนกันอยู่ประการหนึ่งคือความสุข และทุก ๆ ศาสนาก็มีคำสอนที่นำไปสู่เป้าหมายปลายทาง เดียวกันคือการนำชีวิตไปสู่ความสุขทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ถึงแม้การเชื่อในเรื่องปลื้มย่อยของแต่ละ ศาสนาจะแตกต่างกัน ดังเช่นการเชื่อของพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาเซน

การที่มนุษย์มีการเชื่อแตกต่างกันจึงเป็นเรื่องธรรมดา การเชื่อในศาสนาของใคร ก็เป็น สิทธิและความพอใจของผู้นั้น จะให้เหมือนกันทั้งหมดย่อมเป็นไปได้ และเป็นความจริงที่เราต้อง ยอมรับ แต่หลักใหญ่ ๆ แล้วการเชื่อของศาสนาในโลกนี้ย่อมไม่มีความต่างกัน และการเชื่อในทาง ศาสนาเป็นการเชื่อที่ไม่ต้องการ การวิพากษ์วิจารณ์ ว่าการเชื่อของใครถูกผิดควรค่าแก่การนับถือ มากกว่ากัน เนื่องจากคำสอนในทุกศาสนาย่อมมีเป้าหมายเพื่อแก้ปัญหาพื้นฐานของมนุษย์คือความ ทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น

ดังนั้น ศรัทธาคือความเชื่อในทางศาสนาจึงมีแต่ผลดีไม่มีผลเสียเลย เช่นที่พระพุทธเจ้า ทรงตรัสว่า คนที่ตัดสินใจเชื่อในเรื่องจริยธรรมของศาสนาย่อมจะได้รับความอุ่นใจว่า หากเราทำความดี

ไว้ ถ้าชาติหน้ามีจริง ผลกรรมที่ทำไว้มีจริง เราก็จะไปสู่สุคติ ถ้าชาติหน้าไม่มี ผลกรรมที่ทำไว้ก็ไม่มี เราก็จะอยู่โดยไม่มีทุกข์ ไม่มีเวรภัยในชาตินี้เป็นต้น การเชื่อเหล่านั้นย่อมจะอยู่ในระบบเดียวกันและมีเป้าหมายอย่างเดียวกัน คือความสงบสุข ซึ่งตราบไต่ที่มนุษย์ยังการเชื่อคือศรัทธา ยึดมั่น และประพฤติตามแนวทางความเชื่อในศาสนาของตนอยู่เสมอ ทำให้ สังคม ชุมชน ประเทศชาติ และโลกมีแต่ความสงบสุขร่มเย็นทำให้คนอยู่ด้วยกันในสังคมอย่างปกติสุข

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบหลักศรัทธาในพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาเซน” มาแล้วนั้น พบว่ายังมีประเด็นที่น่าสนใจในการนำไปศึกษาวิจัยเพิ่มเติมอีกหลายเรื่องเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจยิ่งขึ้นกล่าวคือ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) การศึกษาปัจจุบัน มีแนวการสอนหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาเซนควรนำไปประยุกต์ใช้ในสังคมไทยในทุกระบบของสังคมอย่างยั่งยืน

๒) ควรแยกปรัชญาในสาขาปรัชญาอินเดียแยกส่วนที่เป็นเซนล้วน ให้อยู่ต่างหากแผนกหนึ่ง และส่งเสริมให้มีการศึกษาและการแปลคัมภีร์ต่าง ๆ ของศาสนาเซน ในรูปแบบของคัมภีร์ไม่ใช่ ลักษณะและรูปแบบเป็นปรัชญา

๓) สถาบัน ภาครัฐ องค์กร ตลอดจนถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรตระหนักถึงความสำคัญและส่งเสริมเยาวชนให้มีการศึกษาหลักศรัทธาอย่างจริงจังเป็นรูปธรรมให้มากกว่านี้ เพื่อเป็นการปลูกฝังศรัทธาให้กับเยาวชนของชาติเพื่อควบคุมการเชื่อด้วยการกระทำทางกาย วาจา ใจของคนในสังคมโดยให้หนักวิชาการเป็นผู้ประสานงาน จะได้ด้านทานกับลัทธิศาสนาอื่นๆ ที่รุกรานและย่ำยีพุทธศาสนาได้ และพุทธศาสนาเองก็ถูกนำไปเป็นเครื่องมือหาประโยชน์จากพระสงฆ์บางรูปที่ไม่มีความจริงใจ กับพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาต่อไป

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เปรียบเทียบเกี่ยวกับหลักศรัทธาเท่านั้น ยังมีประเด็นอื่นๆ ที่ควรจะศึกษา เพื่อหาความต่างระหว่างศาสนาเซนปรัชญาเซนดังนี้

๑) ควรมีการศึกษาเรื่อง ศรัทธา ในพระพุทธศาสนากับศาสนาเซน ในแง่การเกิดขึ้นของศรัทธาการให้ผลของศรัทธา การปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเชื่อ

๒) ควรมีการศึกษา เพื่อประยุกต์หลักศรัทธาในทางพระพุทธศาสนาและศาสนาเซนต่อสันติสุขในสังคมไทยอย่างยั่งยืน

๓) ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบเรื่อง หลักศรัทธาในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาเซน กับการบูรณาการเข้ากับ ลัทธิทางศาสนาเป็นต้น

๔) ควรศึกษาหลักศรัทธาในพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาเซน โดยศึกษาเฉพาะรายตัวบุคคล หรือเฉพาะคัมภีร์

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทยและบาลี

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเดปีฎก ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอนุฎกถา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๒.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปลชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

_____. กรมศิลปากร มิลิตปัญหา. พิมพ์ครั้งที่ ๖, กรุงเทพมหานคร : อมรรการพิมพ์, ๒๕๑๖.

จินดา จันทร์แก้ว. พุทธปรัชญาพื้นฐาน. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ป.

_____. พุทธวิภาษวิธี. กรุงเทพมหานคร : โครงการวิจัยพุทธวิทยาจัดพิมพ์, ๒๕๓๒.

दनัย ไชยโยธา. นานาศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙.

ทวิวัฒน์ ปุณฺธิกรวิวัฒน์. วิถีแห่งหายน. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เคล็ดไทยจำกัด, ๒๕๒๖.

เดือน คำดี. ศาสนศาสตร์. ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑.

ธนู แก้วโอกาส. ศาสนาโลก. สำนักพิมพ์ นรินทร์ สาทร การศึกษา, พ.ศ. ๒๕๒๙.

นภาเดช กาญจนะ. “ศรัทธาในทัศนะของพุทธศาสนา” ในวารสารธรรมศาสตร์, ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๓ กันยายน ธันวาคม ๒๕๓๘.

นงเยาว์ ชาญณรงค์. ศาสนากับสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๖.

- นิครนถ์ นาฏะบุตร ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกคนนี้ได้แก่ศาสตามหาวิระของศาสนาเซน อ่างใน กิริติ บุญ
เจือ, **ปรัชญาอินเดีย**, กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.
- บุญมี แทนแก้ว. **พุทธปรัชญาเถรวาท**. กรุงเทพมหานคร : โอ เอส. พรีนติ้งเฮ้าส์, ๒๕๔๕.
- _____. **ปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร : โอ เอส. พรีนติ้งเฮ้าส์, ๒๕๒๙.
- _____. **ปรัชญาฝ่ายบูรพทิศ**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.
- ปานทิพย์ ประเสริฐสุข. **ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
รามคำแหง, ๒๕๒๓.
- ปรีชา ช้างขวัญยืน และสมภาร พรหมทา. **มนุษย์กับศาสนา**. โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจัดพิมพ์, ๒๕๔๓.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑,
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๘,
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- พระมหาประยูร ธมมจิตโต. “พุทธปรัชญาเถรวาท”, ใน **มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปรัชญาบูรพทิศ**. รวบรวมและ
จัดพิมพ์โดย ทรงวิทย์ แก้วศรี, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.
- พระญาณวโรดม. **ศาสนาต่าง ๆ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.
- พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ์). **มงคล ๓๘ ประการ**. พิมพ์ครั้งที่ ๘, กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). **โพธิปักขิยธรรม**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๒.
- พระมหานวม คุตตธมโม. **ปรัชญาสังเคราะห์**. กรุงเทพมหานคร : สภาการศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๙๕.
- พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ. **ปรมัตถโชติกะ**. (ปริเฉทที่ ๑ – ๖), กรุงเทพมหานคร : ยูนิตีพับลิเคชั่น,
๒๕๒๖.
- พุทธทาสภิกขุ. **ขุมนุมข้อคิดอิสระ พุทธทาสภิกขุ**. พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์ สุขภาพใจ, ๒๕๓๘.
- พุมิโอะ มะสุทานิ. **ศาสนาเปรียบเทียบระหว่างพระพุทธศาสนากับคริสต์ศาสนา**.
แปลโดย พระกวีรญาณ (จันทน์ ชุตินธโร), กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๐๕.
- พิน ดอกบัว. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์ศิลปบรรณาการ, ๒๕๔๙.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระบาฬิปกรม**. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : ๒๕๓๒.
- _____. **วิสุทธิมรรค** แปล ภาค ๓ ตอน ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาลัย, ๒๕๒๒.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระบาฬีปกรณ์**. (มหามกุฏราชวิทยาลัย : ๒๕๓๒.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. **เอกสารประกอบการสอนชุดมนุษย์กับสังคม**. กรุงเทพมหานคร : ห้าง
หุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๐.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **หลักสูตรและประมวลการสอบวิชาธรรม**. กรุงเทพมหานคร
: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

มูลนิธิภูมิพล. **สหพันธนิคมสถาปการณ์ สุตตมาลา**. (ฉบับภูมิพล), กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิพล
๒๕๒๕.

มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย. **อภิธานนปทีปกาศ และ อภิธานนปทีปกาศุจิ**. กรุงเทพมหานคร :
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มูลนิธิอิทธิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย. **ปรมัตถธรรม ๔**. พระนคร : เลียงเชียงเจริญ, ๒๕๑๒.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ. ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์นาน
มีบุ๊คส์พับลิคชั่นส์, ๒๕๔๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. **บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม ๑ ภาค ๑-๔**. กรุงเทพมหานคร :
ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๐.

_____. **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร:
ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๓.

วศิน อินทสระ. **ศรัทธากับปัญญาในพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๕๔.

วรรณสิทธิ์ ไวกยะเสวี. **คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคห**, (ปริเฉทที่ ๒ เจตสิกสังคหวิภาค),
กรุงเทพมหานคร : ทัพยวิสุทธการพิมพ์, ๒๕๔๒.

วิทย์ เทียงบุญธรรม. **พจนานุกรมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์ ห.จ.ก. ประชุม ทองกาน, ๒๕๓๖.

วนิดา ขำเขียว. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. กรุงเทพมหานคร : พรานนกการพิมพ์, ๒๕๔๓.

วิธาน สุชีวกุปต์. **อภิปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๔.

สนิท ศรีสำแดง. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : นีลนารการพิมพ์,
๒๕๓๕.

“สย สหุททคิ สหุทา” **มูลนิธิภูมิพลโลกิภุ, สหุททคิภกรณ สุตตมาลา**. (ฉบับภูมิพล), กรุงเทพมหานคร :
มูลนิธิภูมิพล, ๒๕๒๕.

สมเด็จพระมหาสมณะเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **สารานุกรมพระพุทศาสนา**. กรุงเทพมหานคร:
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙.

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์. **ธรรมานุกรม**. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๑๕.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **สารานุกรมพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

เสฐียร พันธงสี. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย,
๒๕๓๔.

_____. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

_____. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๖.

แสง จันทร์งาม. **ศาสนศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชย์, ๒๕๓๔.

สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธเถร). **ศาสนาสากล**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา,
๒๕๔๘.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **ประวัติศาสตร์ศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์รวมสาส์น, ๒๕๔๑.

สุนทร ณ รังษี. **ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

สุวัฒน์ จันทร์จำนง. **ปรัชญาและศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐.

สุวรรณ สถาอนันท์. **ศรัทธากับปัญญา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. **ปรัชญาอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๔.

M . Rokeach and J . W . Crube . อ้างในมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. **มนุษย์กับสังคม**. (ฉบับ
ปรับปรุง). กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๐.

(๒) บทความ :

พระมหาสมณินต์ สมมาปณโณ, “นิพพานเป็นอัตตาหรืออนัตตา”, **บทความในการเสวนาทางวิชาการ**.
คณะอักษรศาสตร์ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

(๒) วิทยานิพนธ์

พระมหาอุทธร ปัญญาสิริ. “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาในพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์**

พุทธศาสนตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย,
๒๕๔๗.

พระมหาภาณุ ภาณุโก. การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องศรัทธาในพุทธปรัชญาเถรวาท กับเซนต์ออกัส
ติน. **วิทยานิพนธ์ พุทธศาสนตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย,
๒๕๔๘.

พระสมุห์วันชัย เกสรธมโม. การศึกษาศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพระพุทธชินราช จังหวัด
พิษณุโลก ในฐานะสื่อพุทธศิลป์. **วิทยานิพนธ์ พุทธศาสนตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระมหาสมเกียรติ อุกคภิตติ. “การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาเซนกับพุทธปรัชญาเถรวาท”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔.

พระมหาเปรม โอภาโส. “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวไทยในปัจจุบัน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระสร้างชาติสิริ จารุณโณ. “การศึกษาเปรียบเทียบหลักการเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาคริสต์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระมหาสุพัฒน์ กลยาณธมโม. “พระพุทธเจ้า : บทบาทและเจ้าหน้าที่ในฐานะพระบรมครู”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

๒. ภาษาอังกฤษ

A . Chakravarty, “The Jaina Philosophy”, in the History of Philosophy Eastern and Western, ed. Radhakrishnan (London ; George Allen and Unwin. Ltd. 196), Vol. I.

A.L. Basham, “Basic Doctrines of Jainism”, in the sources of Indian and Western, ed. WM. Theodore De Bary (Delhi ; Motilal Banarsidass, 1972).

A. Chakravaty, “The Jaina Philosophy”, in The History of philosophy Eastern and western, ed. Radhakrishnan (London; George Allen and Vnwin. 1967).

Acaranga Sutras, “Jaina Sutras” Part I, in The seared Books of the East, Translated by Hermann Jacobi (Delhi; Motilal Banarsidass, 1973. Vol. XXII.,

Chandrendher Sharma, A critica1 survey of Indian phi1osophy, (De1hi; moti1a1 banarsidass, 1997.

Hermann Jacobi, “Jainism”, in The Encyclopaedia of Religion and Ethicb, ed. James Hastings (New York; Charles Scripner’s sons), Vol. ๗. Heindr oh zimmer, philosophies of india, (Princeton university press, (n-d),.

Hermann Jacobi, “Jainism”, in **The Encyclopaedia of Relibion and Ethics**, ed. James Hastings, vol. VII., My Lover, Cross the Valley of Tears

Walther Schubring, **The Doctrine of Jainas**, (Delhi ; Motilal Banarsidass, 1962.

Walthe Schubring. **The Doetrine of the Jainas.** (Delhi ; Motilal Banarsidass, 1962.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ นามสกุล	PHRA NAW LEANG TEJANYANA (KHOE KOE)
เกิด	๒๗ กันยายน ๒๕๑๙
สถานที่เกิด	น้ำจาง จังหวัดรัฐฉาน ประเทศสหภาพเมียนมาร์
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. ๒๕๔๕ สำเร็จชั้นประถมศึกษาจากโรงเรียนแลงใจไต นาปอย น้ำจาง จังหวัดรัฐฉาน พ.ศ. ๒๕๔๘ สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาชั้นปีที่ ๖.
ประสบการณ์ทำงาน	พ.ศ. ๒๕๔๙ เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม วัดพระไตรปิฎก ในรัฐฉาน พ.ศ. ๒๕๕๐ เป็นพระนักเทศน์ บรรยายธรรม เผยแผ่พระพุทธศาสนา และช่วยเหลือสังคมสงเคราะห์ทั้งในประเทศไทยและ ในรัฐฉาน พ.ศ. ๒๕๕๔ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร
ที่อยู่ปัจจุบัน	วัดอมรทวยการาม (วัดใหม่ยายมอญ) แขวงหมู่บ้านช่างหล่อ เขต บางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร
วันที่เข้าศึกษา อุดมคติ	๖ มิถุนายน ๒๕๕๔ อดีตไม่สำคัญ ทำปัจจุบันให้ดีที่สุด บำเพ็ญ ศีล สมาธิ และปัญญา ให้เกิดขึ้นอยู่ตลอด